

16. yüzyılda Almanların Türklerden korunmak için yazdığı dualar

Tanrım Bizi Türklerden Koru

Leyla Coşan

16. YÜZYILDA
ALMANLARIN TÜRKLERDEN
KORUNMAK İÇİN YAZDIĞI DUALAR

“Tanrım Bizi Türklerden Koru!”

Türklere Karşı Yazılan Vaazların Değerlendirilmesi ile Birlikte

Yrd. Doç. Dr. Leyla Coşan

Genel Yayın Yönetmeni: Ersan Güngör

Yeditepe Yayınevi: 100
Araştırma-İnceleme Dizisi: 82
İç Tasarım: İrfan Güngörür
Kapak Tasarım: Yılmaz Buhar
Yeditepe Yayınevi
Çatalçeşme Sk. No: 27/15 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi.com | bilgi@yeditepeyayinevi.com

Leyla COŞAN 1971 yılında Almanya'da doğdu. 1989-1993 yılları arasında Marmara Üniversitesi Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı'nda Lisans eğitimi gördü. 1993 yılında Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak göreve başladı. 1996 yılında yüksek lisansını, 2000 yılında ise doktorasını tamamladı. 2003 yılında yardımcı doçent olan Coşan halen Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Önsöz

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında adı geçen şahıslara teşekkürü borç bilirim. Araştırmalarımı üç aylık DAAD (Alman Akademik Değişim Servisi) bursu ile Heidelberg Üniversite'sinde sürdürdüğüm zaman içerisinde ve ondan sonraki dönemlerde de yardımseverliğini, konukseverliğini ve desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Wilhelm Kühlmann'a teşekkür ederim. Ayrıca Mannheim ile Marmara Üniversitesi Bölümler arası yapılan antlaşma (GIP, Germanistik bölümleri arasında Ortaklık antlaşması) kapsamında bizi her yıl bir aylığına Mannheim Üniversite'sine davet ederek araştırma yapma imkânını sağlayan Prof. Dr. Beate Henn-Memmesheimer'e ve bölüm çalışanlarından Joachim Franz'a teşekkür ederim.

Mannheim Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarından Elisabeth Stulken, Dorothea Horz, Kerstin Kaltenbach ve Michael Wagner'e, Münih Kütüphanesi çalışanlarından Stephanie Fischer'e ve IDS (Alman Dil Enstitüsü) Kütüphane yöneticisi Eva Teubert'e yardımlarından ötürü teşekkür ederim. Ayrıca Prof. Dr. Inken Keim, eşi Hartmut Zingelmann ve Prof. Dr. Gisela Harras'a göstermiş oldukları konukseverliklerinden dolayı teşekkür ederim.

Marmara Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü hocalarından sayın Doç. Dr. Hakan Çil'e tezin oluşumunda bulunduğu değerli katkılarından, yardımseverliğinden ve engin bilgisiyle yönlendirmelerinden dolayı teşekkürü borç bilirim. Marmara Üniversitesi, Alman Dili Edebiyatı Bölüm Başkanı Prof. Dr. Acar Sevim'e ve bölüm arkadaşlarıma, özellikle Dr. Ayfer Aktaş'a ve emekli hocalarımızdan Sayın Türkan Neşe Tirkeş'e manevi katkılarından ötürü teşekkür ederim.

Her zaman yanımda olan ve desteğini hiç bir zaman eksik etmeyen sevgili eşim Hüseyin Gazi Coşan'a, bana verdikleri enerjiden dolayı, yardımseverliği, olgunluğu, çalışkanlığı ve neşesiyle biricik kızım Eylül Yağmur'a, çığlıkları ve gülümsemeleriyle hayatımıza renk katan oğlum Deniz'e ve son olarak değerli anneme teşekkürü borç bilirim.

Giriş

Avrupa Birliği tartışmalarının hiç gündemden düşmediği bu yıllarda Türk imgesi[1] konusunun irdelenmesi yeniden güncellik kazanmıştır. Bu konuda gerek Almanya, gerek Türkiye'de çok sayıda önemli çalışmalar yayınlanmıştır. Bu çalışmalar tarihî bir süreç içerisinde Avrupalıların Türklere bakışını ortaya koyarak yüzyıllardır aktarılan önyargıları farklı açılardan ele almışlardır. 16 yüzyılda Türk imgesi konusuna gelince çalışmaların sayısının hem Almanya, hem de Türkiye'de hızla arttığı ortaya çıkmaktadır.

Türk imgesiyle ilgili araştırmalar yaptığım süre içerisinde, 16. yüzyılda "Türk duaları" olarak adlandırılan bir türün dikkatimi çekmesi sonucunda konu hakkında bilimsel çalışmaların varlığı tarafımca taranmaya başlanmıştır. Kısa bir süre sonra konuyla ilgili kapsamlı bir çalışmanın olmadığı ortaya çıkmıştır. Carl Göllner, Winfried Schulze ve Margret Spohn, "Türk duaları" konusuna kitaplarında, Wilhelm Kühlmann ve Martin Brecht ise makalelerinde değinmişlerdir. Carl Cosack'ın ise "Türk duaları" konusunda makale yazan tek kişi olduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda adını saydığım isimler dışında, "Türk duaları" konusunda örnek teşkil edecek bilimsel bir çalışmanın bulunmamasından dolayı, literatürün tespit edilmesi ve taranması aşaması, çalışmanın temel güçlüklerinden birini teşkil etmiştir. Dualara ulaşmak için VD 16[2] adlı, her cildin yaklaşık olarak 700-900 sayfa kalınlığında olan, 22 ciltlik katalog taranmıştır. Bu çok önemli kaynakçada 16. yüzyılda yayınlanmış yazınsal ürünlerin neredeyse tümü yer almaktadır. Bunlar arasında dua, vaaz ve ilahi kitapları, kronolojiler, gazete haberleri, el ilanları (Flugblätter), talimatnameler ve benzeri yazılar da bulunmaktadır. Katalog ayrıca, yazının, ne zaman, nerede ve kimin tarafından yazıldığı bilgisini içermektedir. Bunun dışında söz konusu katalog, metinlerin, kitapların vs. Almanya'nın hangi şehrinde ve kütüphanesinde bulunduğu ve bunların genel durumlarına ilişkin bilgilere yer vermektedir. Çalışmanın gidişatı açısından son derece değerli olan bu kataloğun ne yazık ki bazı eksikleri bulunmaktadır. Bu da kitapta yer alan kaynakçaların bulunduğu yerlerle ilgilidir. Örneğin Münih Devlet Kütüphanesi'nde bulunması gereken kitapların bazılarının, kayıp olduğu,

söz konusu kütüphanede yer almadığı, ya da VD 16'de belirtilmediği halde orada bulunduğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu eksikliklerin giderilmesi için kataloğun sürekli olarak yenilendiğini vurgulamak gerekmektir. Çalışmanın diğer zorluklarından birisi incelenen metinlerin çok eski oluşundan kaynaklanmaktadır. Buna bağlı olarak zaman zaman kitapların dar ciltlenmesi nedeniyle yazılar okunamamakta, incelenen kitabın sayfaları eksik, yırtık, silik, kimi zaman ise dış etkenler sonucu yıpranmış olabilmekte, bu ise incelemeleri zorlaştırmaktadır. Almanya'nın çeşitli kütüphanelerinde bulunan kitaplara ulaşabilmek çalışmanın diğer güçlüklerinden birini teşkil etmiştir. Kitaplar ancak mikrofilm veya mikrofiş halinde gönderilmektedir. Dijital hale getirilmemiş kitapların gönderilmesi söz konusu değilidir. Bu durumda kitapların dijital hale getirilmesi ücretinin okuyucu tarafından karşılanması gerekmektedir.

Türk tehdidi denince akla ilk gelen ülke Avusturya'dır. Avusturya'nın kültürel yaşantısını etkileyen tarihî olaylar, o dönemin yazınsal ve kültürel alanlarında olduğu gibi günümüzde de birçok alanda hala izlenebilmektedir. Ancak Türklerden korkan sadece Avusturyalılar olmamıştır. Birçok ülkenin yanı sıra Almanya'da bu korkunun etkisi altında kalmış ve bu da, bugün pek bilinmese de, o dönemin yazınsal ürünlerine fazlasıyla yansımıştır. 16. yüzyılda Türk-Alman ilişkilerinden bahsetmek, öncelikle savaş, savaşın etkileri ve bunların literatüre yansıması demektir. Türk-Alman ilişkilerini belirleyen bu tarihî olaylar, Türk savaşlarının boy gösterdiği, Avrupalıların ve konumuz gereği Almanların Türklerden korktuğu hatta dehşete kapıldığı bir dönemdir. Almanların kendi içlerinde, başta mezhep çatışmalarından dolayı, siyasi ve toplumsal sorunlar yaşaması, kargaşanın boyutlarını arttırmıştır. Mezhep ayrımı ile birlikte teritoryal devlet yapısının oluşmaya ve gelişmeye başladığı bu yüzyılda devlet[3] yönetimi bölgelere ayrılarak zayıflamıştır. Bu güç kaybından kaynaklanan sorunların yanı sıra, "Türk tehdidi"nin de tekrar ortaya çıkması, Almanya'da var olan toplumsal düzenin sorgulanmasına da neden olmuştur.

"Türk", 16. yüzyılda Alman toplumundaki herkesin ilgisini çeken konu haline gelmiştir. Bu bağlamda savaşla ilgili bilgiler Almanların en çok merak ettiği konulardandı: Örneğin Türklerin nereleri feth ettiği, o bölgelerde yaşayanlara neler yapıldığı, savaşlarda Hristiyan birliklerinin yaşadıkları zorlu mücadele, ele geçirilen Türkler gibi. O dönemin en önemli

iletişim aracı olan gazeteler vasıtasıyla insanlar “düşman” ve onun yaptıkları hakkındı bilgilendirilirdi. Ancak Türk konusuna duyulan ilgi sadece savaşlarla sınırlı kalmamıştır. Kültürel, dinsel ve toplumsal düzendeki farklılıklar da merak edilmekteydi. Bu ihtiyacı gidermek için “Türk literatürü”[4] kapsamında Türklerle ilgili, onların dinini, askerî ve siyasal düzenini, gelenek ve göreneklerini anlatan çok sayıda Türckenbüchlein (Türk Kitapçığı)[5] basılmıştır. Ancak yoğun ilgi gören[6] ve bundan dolayı çokça basılan söz konusu kitaplar, yabancı olan Türk’ü anlatmaktan çok, düşman kimliğini ön plana çıkarmışlardır[7].

16. yüzyılda toplumu etkisi altına alan Türk tehdidi, güncel hayatın ve tartışmaların da odak noktasını oluşturmaktaydı. Türklerin Avrupa’ya ilerlemeleri ve savaşların gidişatıyla ilgili haberlerin durmaksızın yayınlandığı bir dönemde, insanlar da düşmana karşı neler yapılabileceği konusunda fikir yürütme ihtiyacı duymuştur. Devlet bünyesindeki tartışmalar genelde topluma açıklanmadığından, konu hakkında basılmış yazılar da sınırlıydı. Devlet kanalıyla topluma sunulan yazılarda ise propaganda faaliyetleri ön planda tutulmuş, siyasi gelişmeler üzerinde etkin olmayan halk yönlendirilmiş ve sakinleştirilmeye çalışılmıştır. Bunun için bir yandan Trostrede (Teselli Konuşması) ya da Trostschrifft (Teselli Yazısı) gibi yazılar[8] yayınlanmış, diğer yandan kiliselerde vaazlar okunmuştur. Bunun dışındaki yayınlarda ise devlete ve ordunun Türk savaşları konusundaki etkinliğine şüpheyle bakıldığı ve eleştirel bir yaklaşımın sergilendiği, satırlar arası ifade edilmiştir[9].

Geniş bir kitleye hitap ederek, Türk imgesinin pekişmesini sağlayan propaganda ağırlıklı çalışmalar bunlarla sınırlı değildi. Hem gazetelerde, hem de bağımsız olarak yayınlanan Mahnungen (Uyarılar) ya da Warnungsschriften (ihtar yazıları)’da dönemin önemli propaganda araçlarındandı. Genelde yazarın politik görüşlerini de içeren bu çalışmalar, esasen Alman toplumunu Türk tehdidine karşı uyarma amacı gütmekteydiler. Bu yazılar bazen Alman toplumun geneline[10], bazen de meclis gibi (Reichstag)[11] spesifik bir kitleyi ikaz etmeye yöneliktiler. Ayrıca boyun eğmek yerine, Türklere karşı savaşılması, ya da tehlikenin ciddiye alınmasıyla ilgili ihtar yazıları da bulunmaktaydı[12]. Zaman zaman eleştiri ve uyarı niteliği taşımalarına rağmen, Türk tehdidini işleyen bu tarz

yazıların tümü, sınıflara dayalı toplumsal düzeninin korunması gereğini ortaya koymaktaydılar.

Teritoryal yönetimlerin hükümdarları topluma yönelik çeşitli talimatlarla[13], “Türk vergisinin”[14] toplanması ya da Türklere karşı dua edilmesi gibi, etkin olmuşlardır. Ancak Türk tehdidi söz konusu olunca öncelikle kiliselerden bahsetmek gerekmektedir. Kiliselerde Türk tehdidi konusunun yorumlanarak cemaate aktarılması görevi genelde papazlar tarafından üstlenilmekteydi. Bu konudaki duaların, vaazların, uyarı ve ihtar yazıların çoğunluğunun papazlar tarafından yazıldığı göz önünde bulundurulursa, kilisenin tartışılmaz konumu ve etkisi ortaya çıkmaktadır.

16. yüzyılda Türk imgesinin en çok işlendiği ve basıldığı metin türleri dua ve vaazlardır. Bunların geniş halk kitlelerine ulaştığı dikkate alınırsa, olumsuz Türk imgesinin Almanya’da pekişmesini sağlayan temel metinler olarak adlandırılabilirler. Çalışmada incelenecek olan bu metinler, bir yandan Alman toplumunun bu “soruna” yönelik bakışını sunmakta, diğer yandan “Türk savaşlarının” gidişatı ya da toplumun bu konudaki bilgisine yer vermektedirler. Dualar genel içeriklerinin yanı sıra, kimi zaman Kayzer adı belirterek, kimi zaman fethedilen ülke ve insanlarından, kimi zaman ise Hristiyanların ya da Türklerin düzenlemeyi tasarladıkları seferlerden bahsetmektedirler. Tehlike altında olan ve olmayan bölgelerde olmak üzere Almanya’nın her tarafında okunan “Türk duaları” böylece tehdidin boyutlarını ortaya koymakta, ayrıca Alman toplumunun konuyu nasıl algıladığına yönelik bilgiler içermektedirler. Toplumun bu tarz dinî metinlere kayıtsız kalmadığı ve etkilendiği Michael Anisius’un kendi çalışmasının ön sözündeki ifadelerden anlaşılmaktadır. Anisius, Kuzey Bavyera’da bulunan Bamberg şehri halkının, okunan vaaz karşısında “gözlerinin dolduğunu” vurgular[15]. Duaların yayınlandıkları tarihler de bu konuda belirleyicidir. Duaların belirli zamanlarda artması ya da azalması hükümetlerin, kilisenin ve dolayısıyla da toplumun konuya ilgisini yansıtmakta ve Türk tehdidinin o yıllardaki durumunu ortaya koymaktadır. Türkleri hedef alan dualarda, işlenen konular arasında öncelikle Türklerin tahribatından, zulümlerinden, esir Hristiyanların bulundukları içler acısı durumdan bahsedilmektedir. Türklerin tüm bunları yapabilmesinin nedeni ise, Hristiyanların işlemiş olduğu günahlarla açıklanmaktadır. Duaların

sonunda ise Türklerden kurtulmanın tek yolunun tövbe ve dua etmek olduğu vurgulanmaktır.

Çalışmanın amacı 16. yüzyılda yayınlanmış Türk dualarını, tarihî arka plan dikkate alınarak değerlendirmek ve Türk imgesini ortaya çıkarmaktır[16]. Beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş, genişleme ve çöküş dönemi hakkında, özellikle Batılıların yazmış olduğu kaynaklardan faydalanarak kısaca bilgi verilecektir. Türkiye'de bulunan çok sayıdaki araştırmaların yerine Batılı kaynakların tercih edilmesinin nedeni, farklı değerlendirmeleri, bakış açılarını ortaya koymaktır. Ardından Batı Dünyasının 15. ve 16. yüzyıllarda Türklere bakışı irdelenerek, "Türk korkusu", "ezelî düşman"[17] gibi kavramlarının bu dönemlerdeki önemine değinilecektir.

Martin Luther'in kimliği ve Hristiyan Dünyası içerisindeki önemine işaret ettikten sonra, onun Türkler hakkındaki genel görüşleri açıklanacaktır. Bu başlık altında Luther'in Kur'an'a ilişkin söylemleri, Almanya'da Kur'an çevirileri ve alımlanmaları hakkında bilgi verilecektir. Luther'in, Türklerin yaşam biçimine dair görüşleri aktarılarak, bunların kullanımlarına yönelik nedenler açıklanacaktır. Ayrıca yaşam biçimine ilişkin olumlu ve olumsuz değerlendirmelere, özellikle çokeşlilik, Türklerin kadına bakışına, Türk kadınlarının özelliklerine ve Türklerin bazı konulardaki övgüye değer alışkanlıklarına yer verilecektir. Ardından Türklerin farklı şekillerde algılanmaları ve yorumlanmalarına ilişkin örnekler sunulacaktır. "Tanrı'nın cezası Türkler", "deccal Türkler" ve son olarak "Yecuç-Mecuç Türkler" kavramlarının kaynağı ve oluşum nedenleri hakkında bilgi aktarıldıktan sonra, 16. yüzyılda kullanımlarına dair değerlendirmeler yapılacaktır. Luther'in Türk savaşları hakkındaki görüşleri iki başlık altında incelenecektir. Bunların ilki, onun Türk savaşlarına karşı çıktığı, ikincisi ise bu savaşları tasvip ettiği dönemler olarak ele alınacaklardır. Savaşları ne zaman, hangi nedenlerden ötürü tasvip ya da red ettiği açıklanarak, onun değişken tutumu anlatılacaktır. Ayrıca onun Türkler hakkındaki görüşlerini açıkladığı üç önemli yazı, içerik ve tarihî arka plan dikkate alınarak, tanıtılacak ve ortaya çıkış nedenleri izah edilecektir. Bunlar sırasıyla Türklere Karşı Savaşa İlişkin, Türklere Karşı Ordu Vaazı ve son olarak Türklere Karşı Duaya Çağrı adlı metinlerdir. Ayrıca Luther'i bütün yaşamı boyunca meşgul eden "Türk sorununa", hayatının son aşamalarında nasıl

baktığı ortaya konulacaktır. Luther'in Türk sorununa bakışını etkileyen ve belirleyen kehanetler bulunmaktaydı. "Apokaliptik İnançlar Doğrultusunda Luther'in Türk Sorununa Bakışı" başlığı altında onun düşünce sisteminde önemli yer tutan bu kehanetlerin kaynağına inerek, bunların Türk tehdidine uyarlanması izah edilecek, ayrıca yaşamının farklı aşamalarında psikolojisine ve yazılarına yansıması irdelenecektir. Birinci bölümün sonunda ise 16. yüzyılda Luther'in çağdaşı olan ve Türk savaşlarına ilişkin görüşlerini yazıya döken, bazı önemli Protestan ve Katolik teologların çalışmalarından bahsedilecektir. Yazıları tanıtılacak olan Protestan teologlar Sebastian Franck, Johannes Brenz, Heinrich Müller, Philipp Melanchthon, Theodor Bibliander, Georg Agricola, Johannes Sturm, Ulrich von Hutten ve Justus Jonas'dır. Çalışmalarına yer verilecek olan Katolik teologlar ise Rotterdam'lı Erasmus, Augustin Neser, Nikolaus Reusner, Johannes Eck ve Avusturya'lı Georg Scherer'dır.

Çalışmanın ikinci bölümü ağırlıklı olarak dua ve ilahi konularını içermektedir. Dualar hakkında bilgi verildikten sonra, Reformasyon dönemindeki dualar ele alınarak, Türk duaları açısından önem taşıyacak bilgiler aktarılacaktır. Bundan sonra kilisenin Türklere karşı yürüttüğü propaganda girişimleri ve bunların başlıca türleri hakkında fikir verilecektir. Kilisenin propaganda faaliyetleri arasında, özellikle Türklere karşı çalınan çanlar, okunan vaazlar ve dualar, kısa bir tarihî arka plan ile birlikte tanıtılacaktır. Ardından Türklere karşı yazılan duaların önemine yer verilecek ve bunların 16. yüzyılda oluşumu ve tür olarak benimsenmesi konuları işlenecektir. Bir sonraki aşamada ise "Türklere karşı dua" literatürünün başlıca yazarları tanıtılacaktır. Ayrıca dua metinlerinin tarihî açıdan ortaya çıkış nedenleri irdelenecek ve hangi tarihî olaylar neticesinde duaların sayısında artış olduğu tespit edilecektir. İlahilerin dua içerisindeki önemi dikkate alınarak bu konu kapsamlı olarak işlenecektir. Bu bağlamda ilahi sözcüğünün anlamı açıklanacak ve Luther'in ilahilere yaptığı katkılar ortaya çıkarılacaktır. Ayrıca bazı ilahilerde ele alınan düşman konusunun Türk tehdidine nasıl uyarlandığına yer verilecektir. Türk tehdidine en fazla uyarlanan 74 ve 79. ilahiler tanıtılarak içeriği hakkında fikir verilecektir. Son olarak duaların genelde ilahilerden esinlendiği göz önünde tutarak, ilahilerin dua içerisindeki önemi anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde ise Türklere karşı yazılan dualar içeriklerine göre sınıflandırılacak ve örnek teşkil eden dualar, Türk imgesi ve tarihî arka plan, esas alınmaya çalışılarak, yorumlanacaktır. Dualar beş farklı başlık altında incelenecektir. Bunlar sırasıyla çocuk ve gençlere yönelik dualar, evde okunacak dualar, kilise duaları, savaş duaları ve özel bir kesime yönelik olmayan Türk dualarıdır. Öncelikle çocuklara ve gençlere yönelik duaların özellikleri anlatılacak, çocuk ve yetişkin duaları arasındaki fark ortaya konacak ve çocuklar için yazılan Türk dualarının önemine yer verilecektir. Ardından farklı yazarlara ait çocuk duaları incelenecektir. Örnek teşkil etmesi nedeniyle önce Luther, sonra Mirus, Musculus ve Egenolff'un dualarına yer verilecek ayrıca gençlere yönelik iki anonim dua incelenecektir. Ev duaları başlığı altında 16. yüyılda "ev" kavramı incelenerek ev dualarının anlamı ve önemi anlatılacaktır. Ardından Martin Luther'in, Moritz von Sandizell'in ve Aşağı Avusturya için yazılmış ev duaları yorumlanacaktır. Kilise dualarının anlamı ve önemine yer verdikten sonra, Württemberg, Hamburg ve Braunschweig şehri kiliselerinin dualarının yanı sıra, Moritz von Sandizell'in kilise duası da yorumlanacaktır. Savaş dualarının anlamı hakkında kısaca yer verdikten sonra bu başlık altında Michael Bapst ve Ludwig Rabus'un duaları incelenecektir. Son olarak "Özel bir Kesime Yönelik Olmayan Türk Duaları"nın özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Dört anonim duanın dışında, Caspar Franck ve Martin Mirus'un duaları da ele alınacaktır.

Dördüncü bölümde ise 100 dua üzerinden incelemeler yaparak, Almanya'da 16. yüzyılda yayınlanmış olan Türk duaları hakkında liste ve tabelalar oluşturmak suretiyle, genel olarak fikir verilmeye çalışılacaktır. Dualar basım tarihine, mezheplere ve türlere göre incelenecek ve dağılımları ortaya konulacaktır. Ardından dualarda Türklere ilişkin kullanılan sözcükler listelenerek bunların dağılımları gösterilecektir. Türk imgesi açısından önemli bulunan bazı söz, sözcük ve kalıplar ise ayrıca oluşturulan tabelalar içerisinde değerlendirilecektir. Örneğin, düşmanlık, Türklerin kişisel özellikleri, Türklerin kan dökmeleri, Müslümanlık, Türkler tarafından esir alınan Hristiyanlar, Türklerin güçleriyle Almanlara ve Almanya'ya verdikleri ya da vermeyi düşündükleri zararlar gibi. Yapılan incelemelerin ardından, elde edilen sonuca ilişkin değerlendirmeler yer alacaktır.

Beşinci bölümünde ise kilisenin başlıca propaganda türü olan dua ve vaazların yakın ilişkisi göz önünde bulundurularak 16. yüzyılda Türklere karşı okunan vaazlar incelenecektir. Bu doğrultuda vaaz kavramı açıklanacak, Türklere karşı yazılan vaazlar hakkında bilgi verilecek ve son olarak örnek teşkil edecek iki protestan ve bir katolik vaaz yorumlanacaktır.

Çalışmanın sonunda ise elde edilen bulgular değerlendirilecektir.

1. BÖLÜM 1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Genişleme Süreci

Genelde Alman din adamları tarafından yazılmış olan Türk duaları ve vaazları tarihî olayların bir sonucudur ve tarihî olayları yansıtmaktadırlar. Bundan dolayı bu çalışmada, Osmanlıların Avrupa'ya, özellikle Almanca konuşulan bölgelere ilerlemeleri, kısaca anlatılacaktır. Tarihteki olayların hatırlatılmasındaki amaç, Türk duaları olarak adlandırılan bu türün incelenmesi ve araştırılması için gerekli zemini hazırlamaktır. Bunun için öncelikle Batı kaynakları tercih edilmiştir[18]. Bu seçimin nedeni ise Batılıların, Osmanlı İmparatorluğu'na ve hükümdarlarına bakışlarını ve genişleme süreci ile ilgili olarak endişelerini ortaya koymaktır. O dönemlerde yazılan "Türk duaları" ya da Türklerle ilgili yazınsal ürünlerinin neredeyse tümü neticede bu endişenin sonucunda kaleme alınmıştır.

Osmanlının Avrupalılarla karşılaşması, dolayısıyla İslam Dünyasının Hristiyan Dünyasıyla karşı karşıya gelmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemine rastlamaktadır[19]. Osmanlı İmparatorluğu 1299 yılında I. Osman'ın tahta oturmasıyla başlar ve Mehmed VI. Vâhideddîn (1918-1922) ile 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla sona erer. Osmanlı Hanedanlığı'nın toplam 36 hükümdarı olmuştur ve bunlar da ortalama olarak 17 yıl saltanat sürmüşlerdir.

Türkiye'nin adı çok erken dönemdeki kaynakçalarda dahi yer alır. Örneğin, Friedrich Barbarossa'nın 1190 (Historia Peregrinorum) yılındaki haçlı seferini anlatan bir kaynakta Türkiye'den bahsedilmektedir. 13. yüzyılda ise Avrupa'da yayınlanmış olan çok sayıdaki metinde "Türkiye" kavramına yer verilmektir. 1494 yılında Alman hümanisti Sebastian Brant "şimdi büyük Türkiye olarak adlandırılan küçük Asya ve Yunanistan" dan bahseder. Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'da (Kleinasien), Yakın Doğu'da, Balkanlar'da, Kuzey Afrika'da ve Kırım Yarımadasında büyük bir güç olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak 18. ve 19. yüzyılda giderek gücünü yitirmesiyle birlikte bugünkü sınırlar belirlenmiştir.

1.1. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun başlangıç dönemi hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Osmanlı'dan önce Anadolu'ya hâkim olan Selçukluların yenilgisinden sonra Anadolu'da çok sayıda beylik hüküm sürmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş yılı olarak kabul edilen 1299 yılında, I. Osman (1288-1326) beyliğinin bağımsızlığını ilan eder. Zaman içerisinde diğer beylikleri kendi hükümdarlığı altında birleştiren I. Osman, Bizans topraklarındaki alanını ve güçünü artırır. 27 Temmuz 1301 yılında Koyunhisar'da[20] Bizans ordusunu yenilgiye uğratır ve 6 Nisan 1326'da, ölümünden kısa bir süre önce, Bursa'yı fetheder.

Fetihlerinden dolayı I. Osman'ın hükümdarlığı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları neredeyse on katına çıkar. Bağımsız emir olarak 27 yıl hükmeder ve 68 yaşında ölür. Hayatının son dönemlerinde yönetimi büyük oğlu Orhan'a bırakır.

Orhan'ın hükümdarlığı sırasında ise (1326-1359) Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları dört katına çıkar. Onun döneminde yeni kurulmuş olan hükümdarlık kısa sürede kuzey, güney, doğu ve batı olmak üzere hızla genişler. Henüz 1350 yılında dahi onun yönetimindeki Osmanlı birlikleri Avrupa'ya iyiden iyiye ilerlerler. Orhan'nın uzun sayılabilecek hükümdarlığı çok sayıda toprak kazanımlarıyla anılır. Kuzeybatı Anadolu'daki çok önemli üç Bizans şehri topraklara dahil edilir. Osmanlıların başkenti olacak olan Bursa'nın yanı sıra, 2 Mart 1331 yılında İznik, 1337'de ise İzmit fethedilir. Tecrübeli komutanın ani ölümüyle, askerî başarıları da zamanından önce sonlanmış olur.

Gelibolu'nun 1354 yılında Orhan'ın oğlu Süleyman Paşa tarafından fethedilmesiyle Avrupa'ya ait çok önemli yerlerin ilki ele geçirilmiştir. Ankara ve birçok kalenin yanı sıra Dimotika'nın[21] 1359 yılında fethedilmesiyle Doğu Trakya'nın büyük bir bölümü hâkimiyeti altına alınmış oldu.

Süleyman Paşa'nın erken ölmesi sonucu tahta beklenmedik şekilde kardeşi I. Murad (1359-1389) çıkar. Onun sayesinde Osmanlı

İmparatorluğu güneydoğu Avrupa’ya açılımını gerçekleştirir ve Anadolu’daki konumu güvence altına alınmış olur. İstanbul’un fethine kadar Osmanlı İmparatorluğu hükümdarlarının daimî hükümet merkezi olacak olan, Bizans İmparatorluğu’nun en önemli şehirlerinden Edirne, 1361 yılında feth edilir.

1363-1364 yılları arasında ise Filibe, Lala Şahin tarafından ele geçirilir. 1364 yılında Sırp Sındığı[22] Muharebesi, Osmanlılara kuzey Balkan ve Sırbistan yollarını açar. Türklerin Bosna’ya kadar ilerlemeleri ise 1386 yılında Ragusa/Dubrovnik’de korkunun yayılmasına neden olur. I. Murad başka bir galibiyetini ise 15. Temmuz 1389’da Kosova’da elde eder. Sayıca üstün olan Hristiyan ordusuna rağmen, Osmanlı ordusu defansif bir taktik ile galibiyeti elde eder. Bu savaşın sonunda I. Murad suikast sonucu hayatını kaybeder. Bu olay çok sayıdaki kaynakta yer almasına karşın, özellikle hükümdarı öldüren suikatçı Milos Obilic ile ilgili bilgiler, çelişkili ifadelerle doludur. Sırp kaynakları ulusal bir kahramandan bahsederken, Osmanlılar taraf değiştirmiş bir hainden bahseder.

Murad’ın oğlu Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde, Osmanlılar elde ettikleri galibiyetlerle kuzeyden güneye, batıdan doğuya doğru, düzenli bir şekilde, genişlemeye devam ederler. Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı hükümdarları için oldukça kısa sayılabilecek hükümdarlığı süresince neredeyse üç katına çıkar. Anadolu’yu güneydoğu Avrupa’dan ayıran sadece dar bir boğazdır. Bundan dolayı Rumeli’nin ele geçirilmesi Osmanlılar için zorunlu hale gelir. Bu şartlar altında Sultan Yıldırım Bayezid 1393 yılında Bulgaristan’ı fethetmekle kalmaz, aynı zamanda Bulgaristan’ın eski hükümet merkezi olan Tirnova’yı da topraklarına dahil eder. Bunun sonucunda 25 Mayıs 1391’de önemli bir ticaret ve liman şehri olan Selanik ele geçirilir. Osmanlılar için son derece önemli ve değerli olan İstanbul[23] şehrine yapılan ilk sistematik kuşatmalar da o döneme rastlamaktadır. Şehrin önüne yerleşmiş olan bir ordugâh, şehre gidecek olan sevkiyatları engelleyerek büyük sıkıntılara neden olmaktadır. Ancak İmparator II. Manuel (1391-1425) stratejik olarak mücadele etmeden İstanbul’u gözden çıkarmayı düşünmez. Şehrin düşüşünü engelleyecek tüm diplomatik girişimlere ve ilişkilere rağmen, Osmanlı İmparatorluğu’na hem siyasi hem de askerî bakımdan karşı duracak bir haçlı seferi ordusu kurulamamıştır.

Macar Kralı Layoş'un (1342-1382) ölümünden sonra, ülke tahta geçme mücadeleleri ile sarsılmıştır. Lüksemburg prensi Sigismund'un (1387-1437) tahta geçmesiyle taht mücadeleleri son bulur, ancak ülke bu çekişmelerden dolayı güç kaybına uğrar ve Kosova'daki sefere katılamaz. Sırbistan'ın uğradığı yenilgi ve Kuzey Balkanlar'daki durumun değişmesi sonucunda, Osmanlılar, Macaristan'ın kuzeyine ilerlemenin yollarını açmış olur. Kral Sigismund bu tehdit karşısında diplomatik olarak büyük bir taarruzun girişimlerini hazırlar. Avrupalı Hristiyan güçlerin harekete geçirilmesi fikri, Papa Bonifaz IX. (1389-1404) tarafından da desteklenir. Papa bunun için Dominiken birini (Johannes von Gubbio) görevlendirerek Batı Avrupa'nın seferberliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Sefere katılan Avrupa'lı güçler, haçlı seferi ideallerini gerçekleştirirler, ancak ciddi anlamda Osmanlı tehlikesi ile karşı karşıya kalmazlar. Eflaki müttefikleriyle birlikte Macar Kralı Sigismund 1395 yılında, Tuna Nehri'nin güneyinde bulunan Niğbolu Kalesi'ni ele geçirmeye karar verir. 1396'da kendisinin de başında bulunduğu, yaklaşık olarak 10.000 kişilik olduğu tahmin edilen, uluslararası-avrupalı şövalyelerden oluşan bir ordu kurulur. Haçlılar arasında azımsanmayacak sayıda Almanlar da yer almaktadır: Örneğin çok sayıda Bavyeralı derebeyler, Nürnberg ve Strasburg'dan katılan birlikler, Kral Ruprecht'in oğlu Palatina Kontu (Rheinland Pfalz) Robert ve Nürnberg Kalesi Kontu Johann von Hohenzollern, ayrıca Alman Şövalyeler Tarikatı (Ritterorden) ve Rodos Şövalyeleri (Johanniter). Aralarında Fransızların da bulunduğu, Macar Kralı Sigismund'un yönetimindeki Haçlılar, 1396 yılında, Niğbolu Şavaşı'nda I. Sultan Bayezid tarafından mağlup edilerek, ağır bir yenilgi ile karşı karşıya kalırlar. Rütbe sahibi çok sayıda soylu Hristiyan, Osmanlılar tarafından esir alınır. Niğbolu zaferiyle birlikte Osmanlıların "yenilmezlik" efsanesi de başlar[24]. Kral Sigismund dahi esir düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalır, ancak son anda kurtulur. Bu savaşın belki de en ünlü Haçlı seferi savaşçısı Alman Johannes Schiltberger'dir[25]. O zamanlar henüz 16 yaşında bir iç oğlanı (Knappe) olan Schiltberger, Türklerin eline savaş esiri olarak düşer. Onun savaş sonrası tasvirleri Batı Dünyası için son derece önemli bilgiler içermektedir. Yıldırım Bayezid'in hüküm sürdüğü 1400 yıllarında, hâkimiyeti Fırat Nehri'nden, Adriyatik Denizi'ne kadar uzanmaktadır. 1402 yılında Ankara Muharebesi sonucunda Osmanlılar yenilgiye uğramakta ve Yıldırım Bayezid, Timurlenk tarafından esir alınmaktadır. Timur'un 1405

yılında ölmesiyle İmparatorluğu da dağılır. Yıldırım Bayezid'in 13 yıllık saltanatı boyunca hem Avrupa'da hem Anadolu'da fethedilen bölgeler iyi organize edilmiş ve yönetim merkezleri, ekonomik bakımdan, tıpkı antik şehir Pompeiupolis, yani Kastamonu'da olduğu gibi, verimli bölgelerde kurulmuştur.

15. yüzyılın başları ise Osmanlı İmparatorluğu'nda taht mücadeleleri hâkim idi. Bayezid'in altı oğlu vardı, Emir Süleyman, Mehmed, İsa, Musa, Kasım ve Mustafa. Oğulların en büyüğü olan Süleyman, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarının hükümdarlığını yapmaktaydı. Bayezid'in en büyük oğlu olarak, İmparatorluk tarafından oldukça desteklenmekteydi. Bunun üzerine kardeşler arasında iktidar mücadeleleri başlar. 1413 yılına kadar devam eden bu çekişmeler Mehmed'in kardeşi Musa'yı yenmesi sonucunda noktalanır ve böylelikle Fetret Devri de son bulur. Osmanlı İmparatorluğu'nun, bundan sonra, tek hâkimi I. Mehmed'dir (1413-1421). Kendisinden sonra oğlu II. Murad (1421-1451) tahtı devralır. İktidara geçişinden bir yıl sonra, Osmanlıların her yönden çok değer verdiği İstanbul şehri kuşatmalarına tekrar başlanır. Ancak Osmanlı ordusunun kısa bir süre sonra tekrar çekilmesiyle, bu metropol bir kez daha Osmanlılar tarafından ele geçirilmeden bırakılır[26]. Bu hükümdarın saltanatı da Osmanlılar için önemli askerî başarıları beraberinde getirir. Onun döneminde, 1430 yılında Makedonya, Sırbistan'ın aşağı Tuna bölgesinde bulunan tarihî başkent Semendire (1439) ve Sırbistan'nın büyük bölümü fethedilir. Semendire kalesinin fethedilmesiyle Macarlar büyük bir tehdit ile karşı karşıya kaldıklarını düşünerek, Osmanlı tehdidine karşı önlemler almaya çalışır. Sigismund'un yerine geçen Macar Kralı Albert'in (1437-1439) kurduğu birlikler yola çıkar, ancak Kral, Osmanlılara karşı herhangi bir başarı elde edemeden ölür. Bu küçük seferlerin Osmanlı birlikleri ve planları üzerine herhangi bir etkisi olmadığından Osmanlı ordusu kısa bir süre sonra Arnavutluk'a ve Macaristan'a seferler düzenler. Papa IV. Eugene, Osmanlıları Avrupa'dan püskürtmek için Avrupa'lı tüm uluslara seslenir. Alman ve Polonya'lı birlikler Sofya üzerinden Filibe şehrine yaklaşırlar ve 1443 yılında Yalvaç'ta Osmanlı birliklerini yenilgiye uğratırlar. 1444 yılında II. Murad ile Polonya ve Macaristan Kralı I. Vladislav arasında bir mütareke imzalanır. Bu antlaşmanın Macaristan tarafından bozulması, II. Murad'ın büyük bir galibiyet elde ettiği ve Polonya-Macaristan kralını bozguna uğrattığı, Varna savaşına neden olur.

1445 yılında II. Sultan Murad Balkanların güneyine planlamış olduğu fetihleri gerçekleştirmek üzere harekete geçer. 1448'de Macar ordusu Hunyadi yönetiminde Osmanlılara savaş açar. Eflaklar, yaklaşık olarak 2000 Alman ve Bohemyalı asker ve Arnavut desteği ile savaşa hazırlanır. Düşman taraflar 17 Ekim 1448 yılında Kosova'da karşı karşıya gelirler. Osmanlı ordusu stratejik olarak defansif muharebe planını uygulamaya koyar. Ertesi gün Hunyadi büyük savaşını başlatır ve Osmanlı ordusunun saldırmasını beklemeye başlar. Ancak beklenilen saldırının gerçekleşmemesi üzerine insiyatifi ele alır ve saldırıya geçer. Kosova'da gerçekleştirilen bu ikinci savaşta, Sultan, Hunyadi yönetimindeki Macarları bozguna uğratarak çok önemli bir galibiyet elde eder.

II. Murad 1402 yılından sonra kaybedilen bölgeleri geri almak için sayısız savaşa girişse ve fetih politikaları sayesinde İmparatorluğu neredeyse iki katına çıkarsa da, Bayezid dönemindeki genişliğine kavuşturamaz. Ancak devlet onun hükümdarlığı süresince tekrar güce kavuşur. Özellikle ordu yine eski ihtişamına kavuşur, başarılar elde eder ve tekrar 1400 yılından önceki gibi korkulan bir güç haline gelir. Sultan 1451 yılında öldüğünde, Avrupa'ya doğru yönelişi kesinleşmiş ve güç kazanmış bir devlet bırakır.

1.2. Osmanlıların Yüzyılı (1453-1566)

Osmanlı İmparatorluğu'nun yedinci hükümdarı Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) 1451 yılında tahta çıkar. Tarihi belirleyen ve değiştiren bu Sultan'ın kişiliği hakkında, Batı kaynaklarına göre, bilgiler yeterli değildir. Siyasal ve diplomatik alanlarda dâhi olmasının yanı sıra, organizasyon yeteneği de dâhice bulunur. Astroloji ve antik Yunan tarihine ilgi duyması bu hükümdarın kişiliğini belirleyen özelliklerinden sadece bazılarıdır. Ayrıca tam altı dil bildiğine yer verilir, bunlar Türkçe'nın yanı sıra Arapça, Farsça, Yunanca "Frenkçe[27]" ve "Keldani[28]" dilleridir. Tahta çıkmasıyla birlikte bütün dikkatini 54 günlük bir kuşatma sonucu 29 Mayıs 1453 yılında fethettiği Konstantinopel şehrine verir. Bu fetih saltanatı boyunca gerçekleştirdiği en önemli olaylar arasında yer alır, çünkü şehrin feth edilmesiyle Doğu Roma İmparatorluğu'nun son kalesini de Osmanlı İmparatorluğu'na kazandırır. Bu tarihten sonra İstanbul diye adlandırılan şehir Fatih Sultan Mehmed tarafından yeniden yaratılır. İstanbul'da kalan Rumlara devlet güvencesi verilir, din özgürlüğü ve işlerini olumlu şartlar altında sürdürmeleri sağlanır. Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak hâkimiyeti güvence altına alınır, ekonomik temeller ve değerler yerine oturur ve İmparatorluk klasik temellerine kavuşur. Ayrıca Sultan kendisini, Balkan Yarımadasını kesin olarak ele geçirmeye ve yönetimi altına almaya adar. Bu hedef doğrultusunda Sırbistan'ı (1459), Bosna'yı (1466), Arnavutluk'u (1466) ve Kırım'ı (1475) fetheder. 1480 yılında Gedik Ahmed Paşa, İtalya seferini gerçekleştirir ve 1481 yılına kadar Türk hâkimiyeti altında kalacak olan Otranto şehrini ele geçirir. Avusturya'nın uzun süreler boyunca Osmanlı İmparatorluğu tarafından ele geçirilmek istenmesinin sebebi ise, Orta Avrupa'ya geçişin ancak bu ülkenin mağlup edilmesiyle mümkün olacağı gerçeğinden kaynaklanmaktır. Sultan bundan dolayı Macaristan ile diplomatik girişimler düzenleyerek, Kral Mathias'a barış niyetlerini ifade eden bir elçisini yollar. Ancak müzakereler neticelenmez ve uzun bir zaman boyunca da tekrar girişimlerde bulunulmaz. Sultan Mehmed'in amacı Macaristan'la bir anlaşmaya vararak, henüz yaşarken Avusturya'ya karşı bir taarruz başlatmaktır. Bundan dolayı Fatih Sultan Mehmed'in hüküm sürdüğü son yıllarda, Akıncılar sistematik olarak Karintiya[29], Steiermark ve Tuna Nehri dolaylarında Avusturya'ya saldırılar gerçekleştirirler. Sadece

Karintiya şehrine 1473-1483 yılları arasında beş kez taarruz düzenlenir[30]. Bu taarruzlar karşısında İmparator III. Friedrich (1415-1493) bile çaresiz kalır. Bu öncü manevraları düzenlemenin tek amacı Orta Avrupa'nın yollarını açmaktır. Aynı amaçla Hırvatistan ve Karnıyol'a[31] da (bugünkü Slovenya'nın bir bölümü) taarruzlarda bulunulur. Eflak'ta ise Sultan bugün daha çok Drakula adıyla bilinen voyvoda Vlad Tepeş ile karşı karşıya gelir. Ancak Vlad Tepeş'te 1462 yılında Osmanlı hükümdarı karşısında mağlup olarak Eflak'a götürülür.

Sultan, bir yandan, askerî üsler yerleştirmek, diğer yandan potansiyel düşmanların önlemini baştan almak üzere, Ege'deki adaların tümünü ele geçirmeyi hedefler. 1481 baharında Fatih yine bir sefere çıkmak ister, ancak fazla mesafe kaydedemez. 1 Mayıs 1481 yılında Gebze yakınlarındaki ordugâhta ansızın rahatsızlanan Sultan, bu olaydan üç gün sonra, yani 3 Mayıs 1481 yılında hayatını kaybeder. İstanbul'un fatihi miras olarak, Bayezid dönemlerinde bile bu boyutlarda olmayan, bir imparatorluk bırakır.

Sultan Mehmed'in ikinci oğlu II. Bayezid (1481-1512) 1481 yılında tahta çıkar. Doğu Akdeniz'deki hâkimiyeti ve gücü, Venedik'e karşı yaptığı savaşlarla ve bu savaşlar neticesinde ele geçirdiği İnebahtı, Navarin, Koron gibi şehirlerle pekişir. Barbaros Hayreddin Paşa (tahminen 1467 ya da 1475-1546) denizlerdeki bu hâkimiyetin sınırlarını Tunus'u (1531) ve Trablus'u (1521) himaye idaresine alarak, Batı Akdeniz'e kadar genişletir. 1492 yılında İspanya'dan sürülen İberyalı Yahudilerin, Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmaları onun hükümdar olduğu döneme rastlamaktadır. Bağdat'ın ve Irak'taki kutsal şehirlerin kontrolü ise 18. yüzyıla kadar birçok kez Osmanlılar ve İranlılar arasında el değiştirmiştir[32].

II. Bayezid'in oğlu I. Selim (1512-1520) saltanatı boyunca ağırlığı İran ve Mısır gibi doğu kaynaklı düşmanlarla mücadeleye vermektedir. Habsburg'lularla olan savaşlar, ancak I. Süleyman'ın tahta geçmesinden sonra sürdürülür.

Muhteşem Süleyman diye adlandırılan I. Süleyman (Kanunî) (1520-1566), Osmanlı İmparatorluğu'nun başına geçtikten kısa bir süre sonra Belgrad'ı (29 Ağustos 1521) ve Rodos'u (21 Aralık 1522) fetheder. Mohaç Meydan Muharebesi'nde (29. August 1526) ise Kral II. Layoş

yönetimindeki Macar ordusu çok büyük bir yenilgiye uğrar[33]. II. Layoş bu savaşta ölür ve Macaristan'ın başkenti Budin aynı yıl birkaç gün içerisinde Osmanlılar tarafından fethedilir. I. Süleyman, Macar kralının akrabası olan Habsburglu I. Ferdinand ile Osmanlılardan yardım talebinde bulunan Erdel hükümdarı Zapolya arasındaki taht kavgalarından kaynaklanan anlaşmazlıkları kendi lehine kullanır. Böylece Macaristan, Osmanlı himayesinde bulunan vassal devlet konumunu alır. Sultan Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında gerçekleştirilen Birinci Viyana Kuşatması 22 Eylül'den 15 Ekim 1529 tarihine kadar sürmektedir. Ancak o yıl erken bastıran kış mevsimi, erzak yetersizliği ve şehrin iyi savunulmasından dolayı, kuşatma zamanından önce sonlandırılır. 1530-1533 yılları arasında düzenlenen seferler, 1533 yılı mütarekesiyle sonlandırılır. Aynı yıl Macaristan Ferdinand ve Zapolya arasında paylaştırılır. Zapolya'nın 1540 yılında ölmesiyle oğlu Johann Sigismund tahta geçer. Ona kalan ise sadece Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetine geçen, bağımsız beylik Erdel'in hükümdarlığıdır. Macaristan'ın merkezi ise Osmanlı İmparatorluğu'na ait olur. Estergon Kalesi'nin 1543 yılında fethedilmesiyle, Osmanlılar daha da güçlenirler. 1547 barış antlaşmasıyla Ferdinand'a, Macaristan'ın kenar bölgeleri ve Hırvatistan verilir. 34 günlük bir kuşatmadan sonra 8 Eylül 1566 tarihinde I. Sultan Süleyman'nın orduları, kayıplara rağmen, büyük bir zaferle Zigetvar Kalesi'ni fetheder. Ancak Sultan Süleyman bu önemli zaferin haberini alamadan ölür. Saltanat sürdüğü uzun yıllar boyunca toprak hâkimiyetini sağlamlaştırmanın yanı sıra, aynı hâkimiyeti Akdeniz'de de sağlar. Preveze Deniz Savaşı'nda 1538'de elde edilen galibiyet, Osmanlı donanmasına yenilmezlik ünvanını kazandırır ve aynı zamanda Akdeniz'in yollarını açar. Barbaros Hayreddin Paşa bu zaferden yararlanarak başka adaları da fethetmeye koyulur. 1774 yılına kadar Karadeniz dahi Osmanlıların hâkimiyeti ve etki alanına girer. Askerî açıdan büyük önem taşıyan doğu seferleri dışında (Bağdat'ın birçok kez ele geçirilmesi) özellikle Güney Avrupa seferleri (Belgrad, Mohaç, Viyana Kuşatması, Güns, Korfu, Moldavya, Budin, Estergon, Zigetvar) onun başarılarını ölümsüzleştiren olaylar arasında yer almaktadır. Fetihlerinin artmasına bağlı olarak özellikle Habsburg, Venedik ve Rodos şövalyeleri gibi düşmanlarının sayısında da azalma görülür. Bu hükümdar yaşamının neredeyse on yılını muharebe meydanlarında geçirdikten sonra hayata gözlerini kapatır.

1.3. Osmanlıların Çöküş Dönemi

Sultan Süleyman'ın yerine geçen II. Sultan Selim (1566-1574), 1 Ağustos 1571 yılında Venedik hâkimiyeti altında olan Kıbrıs adasını fethetmesine rağmen, Osmanlılar Akdeniz'de üstünlüklerini kaybetmeye başlarlar. Kısa bir süre sonra, 7 Ekim 1571 tarihinde, Osmanlı donanması İnebahtı deniz savaşında "Kutsal Lig" ve müttefikleri tarafından yenilgiye uğratılır. Bu galibiyetle Batılılar "yenilmez Türkleri" yenerek, güven kazanırlar.

Selim'in yerine geçen III. Murad (1574-1595) ve onun yerine geçen oğlu III. Mehmed (1595-1603) de oldukça kısa süreler saltanat sürerler. III. Mehmed 19 kardeşini öldürten son Osmanlı olarak Batı Dünyasında üne kavuşur. Ancak aynı zamanda I. Sultan Süleyman'dan sonra ordusunun başında savaşa giden ilk hükümdar olarak da anılır. 1593-1606 yılları arasında Osmanlılar, Avusturya'ya karşı, Raab (1594), Eğri (1596) ve Kanije (1600) kalelerini fethederek, yeni galibiyetler elde eder.

11 Kasım 1606 yılında imzalanan Zitvatorok Barış Antlaşması ile oldukça uzun sayılabilecek bir dönem (1652), savaşlara son verilir. 14 yaşında tahta çıkan I. Sultan Ahmed (1603-1617), Avusturya'lı İmparator II. Rudolf ile bu antlaşmayı imzalamak zorunda kalır. Zitvatorok Antlaşması'yla Sultan, II. İmparator Rudolf'u resmi olarak, kendisiyle eş değerde, hükümdar olarak tanır. Buna mukabil II. Rudolf'da Osmanlı'nın ele geçirmiş olduğu mülkiyetleri tasdik eder. Ancak antlaşma sınırlarda bir değişikliği beraberinde getirmez[34].

Avrupa'da başarılar elde eden bir diğer şahsiyet Sadrazam Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa'dır. Avusturya ile olan birkaç sorundan dolayı ordusuyla Uyvar'a kadar ilerler. 1663 yılında, Viyana için bu denli önemli olan Uyvar Kalesi'nin alınması, çok sayıda devletin de desteklediği, Montecuccolli emrindeki, karşı saldırıyı da beraberinde getirir. Avusturya'ya karşı yapılan 1663/64 yılı savaşı, Osmanlıların 1 Ağustos 1664 yılında Raab Nehri yakınlarında Saint Gotthard Manastırı ve Moggersdorf civarındaki muharebede yenilgiye uğramalarıyla, 10 Ağustos 1664 yılı Vasvar (Eisenburg) Barış Antlaşması'yla sonlanır. Bu antlaşma sonucunda Uyvar ve Erdel Osmanlılara kalır. Kandiye'nin (Girit) 27 Eylül 1669 feth

edilmesiyle, Venedik-Türk savaşlarına son verilir. 14 Temmuz 1683 yılında gerçekleştirilen ikinci Viyana Kuşatması, Osmanlıların Avrupa'da büyük mağlubiyet almaları anlamına gelmekteydi. Sadrazam Kara Mustafa Paşa emrindeki Türk ordusuyla 14 Temmuz 1683 yılında Viyana önlerine kadar ilerler. Kara Mustafa Paşa şehri iki ay kuşattıktan sonra ordusuyla çekilmek zorunda kalır. Ordunun diğer kısmı 12 Eylül 1683 yılında Kahlenberg'de, Papa XI. İnosens'in girişimleriyle kurulan ve Kral Sobieski'nin bizzat komuta ettiği Hristiyan ordusu tarafından (Kutsal Lig) yenilgiye uğratılır.

Bundan sonraki senelerde Türkler sürekli yenilgi ve kayıplarla karşı karşıya kalırlar. 2 Eylül 1683'de Budin, Habsburg'lu güçlerin eline geçer. 12 Ağutos 1687 yılında IV. Mehmed Mohaç Savaşı'nda yenilgiye uğrar. Belgrad'ın (6 Eylül 1688), Semendire'nin ve Niş'in (24 Eylül 1689) düşüşü bunu takip eder. Kaybedilen şehirler 1690'da Sadrazam Mustafa Paşa tarafından geri alınsalar da, bu defa da 19 Ağustos 1691 yılında Salankamen'de büyük bir yenilgi alınır. Tisa Irmağı kıyısındaki Zenta'da 11 Eylül 1697'de yapılan muharebede, Türk ordusuyla Savoyenli Prens Eugen emrindeki Alman ordusu karşı karşıya gelir. Bu yenilgi sonucunda, Osmanlılar için bir yandan büyük kayıplara ve zararlara neden olan, diğer yandan Batılı tarihçiler için Osmanlı'nın Avrupa'dan çekilişi anlamına gelen Karlofça Barış Antlaşması imzalanır. İngiltere ve Hollanda'nın aracılığıyla, Avusturya ve müttefikleri ile 1699 yılında Karlofça Barış Antlaşması'nın görüşmeleri başlatılır. Osmanlı için sonun başlangıcı olan Karlofça Antlaşması ile Banat ve Temeşvar hariç, bütün Macaristan ve Erdel Beyliği, Hırvatistan'ın büyük bir bölümü ve Slavonya (Doğu Hırvatistan'da bir bölge) Avusturya'ya verilir. Venedik ise, Mora yarımadasının dışında Dalmaçya kıyılarının en büyük bölümüne sahip olur. Ragusa Osmanlı ve Alman himayesine verilir. Lehistan (Polonya) ise Podolya ve Ukrayna'nın batı kısmına sahip olur. Azak limanı özel bir barış antlaşmasıyla (1700) Rusya'ya kalır. Osmanlılar Avrupa'daki topraklarının neredeyse yarısını kaybederler.

Düşmanlarla sürekli yapılan savaşlara rağmen 18. yüzyılın ilk yarısında ekonomik bir kalkınma görülmektedir. II. Mustafa'nın (1695-1703) 1703 yılında tahtından feragat etmesiyle, kardeşi III. Sultan Ahmed (1703-1730) yerine geçer. Onun hükümdarlığı sırasında Mora Yarımadası 1715 yılında geri alınır. Venedik'in müttefiki Avusturya ise bu olayı saldırma gerekçesi

olarak kabul eder. Damat Ali Paşa yönetimindeki Petervaradin muharebesi 8 Ağustos 1716 yılında yenilgiyle sonuçlanır. Neredeyse bir yıl sonra, 16 Ağustos 1717'de Belgrad düşer. Bu savaşlar 21 Haziran 1718'de imzalanan Pasarofça (Sırbistan) Barış Antlaşması ile sonlandırılır. Gerçi Osmanlılar bu antlaşmayla geri aldıkları Mora gibi, Yunan bölgelerinin sahibi kalmaya devam ederler, ancak Temeşvar, Eflak'ın batısı, Belgrad ve Sırbistan'ın kuzey bölgesinin kaybı artık tasdik edilmiştir. Venedik kıyılarının sahibi kalırken, Ragusa bağımsızlık kazanır.

Osmanlılar bundan sonraki dönemlerde sadece Sadrazam İvaz Mehmed Paşa (17 Mart 1739 - 23. Haziran 1740) ve 1730-1754 yılları arasında Sultan Mahmud I. döneminde başarılar elde ederler. 1737'dan 1739 yıllarına kadar Osmanlı orduları tekrar Güney Avrupa'da savaşırlar. Rusların Kırım'ı almalarına izin vermedikleri gibi, Habsburg'luların Moldavya ve Eflak'a girmelerine de engel olurlar. 18. Eylül 1739 Belgrad Barış Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu 20 yıl öncesinde kaybedilen bölgeleri geri alır ve Tuna Nehri tekrar sınır olarak kabul edilir. Buna mukabil Rusya ile ittifak halindeki Avusturya, Sırbistan'ı küçük Eflak'ı (die kleine Walachei) ve Orsova'yı Osmanlılara vermek durumunda kalır. 1804-1806 yılları arasında süren Sırp isyanından sonra Belgrad'ın iç kalesi 12 Aralık'ta Osmanlıların eline geçer. 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arasındaki Berlin Kongresi sonucunda Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'in yanı sıra Bosna'nın doğusundaki Novipazar sancağını alır. Ayrıca Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlığı karara bağlanır. Bulgaristan ise 1908 yılına kadar Sultana bağlı beylik ilan edilir. İngiltere Kıbrıs adasını alır. Bosna-Hersek halkının isyanına rağmen Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilir. Doğu Rumeli 1885'de Bulgaristan'a dahil edilir. Bu kayıplar, askerî ve siyasi yönden güç kaybeden Osmanlı İmparatorluğu tarafından telafi edilemez. Bir yandan ülke içindeki sorunların giderilmesi, öte yandan var olan sınırların korunması, Osmanlı İmparatorluğu'nun söz konusu kayıpları geri almasını imkânsız hale getirir ve tüm çabalara rağmen, kayıpların ve yenilgilerin arkası gelir.

2. Batı Dünyasının Türklere Bakışı

Orta Avrupa insanlarının Türkler tarafından tehdit ediliyor olmalarından dolayı oluşan sübjektiv korku hissi, literatürde 'Türk korkusu' olarak adlandırılmaktadır[35]. Bu tehdide karşı savaşabilmek ve Türklere karşı propagandayı yaygınlaştırabilmek için, düşmanın daha iyi tanınması ve tanıtılması gerekiyordu. Özellikle de İstanbul'un 1453 yılında Türkler tarafından fethedilmesi, Batı Dünyası için atlatılamayan bir şok olmuştur. Batılılar için bu yenilgi, sonu gelmeyen endişelerin başlangıcı kabul edilmektedir. Papa II. Pius (1405-1464) İstanbul'un fethiyle ilgili şu sözleri söyler: "Geçmişte biz (…) yabancı ülkelerde yenilgi alırdık. Şimdi ise bizi Avrupa'da, kendi vatanımızda, kendi evimizde vuruyorlar"[36]. Papa'nın bu sözlerinden de anlaşıldığı gibi, asıl endişeye sebebiyet veren, Türklerin orta Avrupa'ya kadar ilerlemiş olmalarıdır. Bu genel Türk imgesi ezelî düşman esasına dayandırılmaktadır. "Ezelî düşman, yani doğuştan düşman olanı, düşman kabul etmek için herhangi bir düşmanca eyleme gerek duyulmaz. Birinin Türk olması Hristiyanların düşmanı olabilmesi için yeterlidir"[37]. Türk tehdidi ile ilgili araştırma yapan Schulze ise Türk korkusuna ilişkin tüm polemikleri ve eleştirileri şöyle özetler: 16. yüzyılda var olan ve sabitleşen Türk imgesi, bir yandan "geleneksel Hristiyan-Müslüman tezatının", diğer yandan ise "dinî düşmanlık bilincinin" bir sonucudur. Aynı zamanda Türkler "askerî güç, yayılma hırsı ve Hristiyanlarla savaşta zulüm" ile bağdaştırılır. Tüm bunların yanı sıra kültürel farklılıklar da anlaşılmaz ve olumsuz değerlendirilir[38]. Bu genel Türk imgesi, ezelî düşman esasına dayandırılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun askerî gücü, sosyal düzeni ve zenginliği sadece askerî anlamda, dışardan gelen bir tehdit oluşturmakla kalmamakta, aynı zamanda iç tehlikelere de sebebiyet vermektedir. Halkın bu tehdit karşısındaki duyarsızlığı, ilgsizliği ve vergi vermekten kaçınması ise önlem almayı güçleştiren başlıca etmenlerdendir. Bu nedenlerden dolayı Türkler aleyhindeki propagandalar alt tabakaya ve özellikle çiftci kesimine yöneltilir ve Türklerin kadın ve çocuklara karşı gerçekleştirdikleri "zulümler" anlatılarak düşman imgesi pekiştirilmeye çalışılır. Bu imgeyi yaymak için ayrıca Türklerin ailevi değerleri hiçe saymaları ve çokeşlilik gibi konulara değinerek çiftçi kesiminin toplumsal değerlerine ters düşen

tüm yargıları öne sürdükleri görülmektedir. Bu propaganda yöntemi soylular üzerinde de uygulanmaktadır. Buradaki amaç soylulardan daha fazla askerî ve maddi destek alabilmektir[39]. Düşmanı yenmek için tanımak da gerekir. Bu yüzden Hristiyanlığın düşmanı olarak kabul edilen Türklere karşı ilgi oldukça büyüktür. Bunun altında yatan temel sebep ise Türklerin özellikle askerî alandaki başarılarının sırlarını keşfetmektir. Hem Türklerin başarılarının kaynağını öğrenmeye, hemde kendi zafiyetlerini tespit etmeye çalışan Almanlar bunun sonucunda tüm önyargılara rağmen, objektif bakmaya çalışarak düşmanı tanımaya gayret gösterirler. Bu nedenden dolayı Türkler hakkında olumlu değerlendirmelerin de ortaya konduğunu görebilmekteyiz. Örneğin Türklerin mağlup olmamaları ve savaş yetenekleri, sadelikleri, az ile yetinenbilme özellikleri, disiplinli oluşları, silah kullanma becerileri, binicilikteki başarıları gibi. Türklerin ordusuyla kıyaslandığında Alman orduları zayıf ve disiplinsiz bulunur. Türklerin başarısının sırrı tecrübelerine, bedensel güçlerine, zorluklara ve yoksunluklara dayanma gücü ile bağdaştırılır. Dinî bütün oluşları ve başka dinlerden olanları din değiştirmeye zorlamamaları da övgüye değer bulunan özellikleri arasında yer alır. Türklerin din alanındaki bu hoşgörüsü Protestanları, özellikle de Macaristan'daki Protestanları derinden etkilemektedir. Türklerin övgüye değer bulunan örnek davranışları bunlarla da sınırlı kalmaz. Türklerin evlilik hayatlarındaki düzeni, kadınlarının erdemli oluşları, yemek yeme alışkanlıklarında abartıya kaçmamaları ve barınma koşullarındaki mütevazilikleri takdirle karşılanan ve hayranlık uyandıran özellikleri arasında yer alır[40]. Batı Dünyasının genel olarak Türklere bakışı sergilendikten sonra, "Türk duaları" adlı türün oluşumuna sebep olan Martin Luther'in kimliği ve Türklerle ilgili görüşleri detaylıca açıklanacaktır.

3. Martin Luther Kimdir?

Martin Luther 1483 yılında Hans ve Margarethe Luder’in oğlu olarak Almanya’nın Saksonya bölgesindeki Eisleben şehrinde doğmuştur. Ailesi, kiliseye bağlı olmasına rağmen, aşırı dindar değildir. Erfurt Üniversitesi’nde okuyan Luther, henüz 21 yaşındayken keşiş olmaya karar verir. Bunun için Aziz Augustin tarikatına bağlı bir manastırda ilahiyat eğitimine başlar ve kısa bir süre sonra rahip olur. Wittenberg Üniversitesi’nde doktorasını tamamladıktan sonra ders vermeye başlar.

Luther henüz manastırdaki eğitimini sürdürdüğü sıralarda endüljans (Ablass)[41] konusunu sorgulamaya başlar ve 1517 yılında kilisenin başta bu ve buna benzer yanlış uygulamalarını eleştirmek üzere Wittenberg kilisesinin kapısına “95 maddelik tez”ini asar. Luther’in Papa ile çatışması da böylelikle başlamış olur. Bu fikirlerinden ötürü 1518 yılında kendisi hakkında Roma’da bir papalık davası açılır. Suçlamalara cevap vermek üzere Roma’ya çağrılan Luther, Augsburg’ta bulunan Kardinal Cajetan’a ifade verir. Kardinal fikirlerinden vazgeçmesini ister, ancak onu ikna edemez. Wittenberg’e dönen Luther, Saksonya Elektörü III. Friedrich[42] tarafından himaye altına alınır. Papa X. Leo onun sürgüne gönderilmesini emreder, ancak elektörün koruması altında bulunması dolayısıyla bunu gerçekleştiremez. Luther, Papa’ya bir özür mektubu yazar, ancak mektup beklentileri yerine getirmeyince, kilisenin tavrında da bir değişiklik olmaz ve 1520 yılında kiliseden aforoz edilir. Papa X. Leo’ya açık bir mektupla birlikte yayımladığı dönemin meşhur kitabında Von der Freiheit eines Christenmenschen (Hristiyan Kişinin Özgürlüğü Üzerine) teolojik ve ideolojik düşüncelerinin yanı sıra özgürlük kavramı üzerinde durur. 1521 yılında İmparator V. Charles tarafından Worms Kurulu’na ifade vermek üzere çağrılan Luther, yolda vaazlar verir ve büyük bir taraftar kitleyle birlikte oraya varır. Heretik[43] fikirlerinden vazgeçmesi istenir, ancak Luther verdiği ifadesinde söylemlerinin Tanrı’nın sözüne dayandığını ve bundan dolayı görüşlerinden dönmeyeceğini ifade eder. Kuruldan sonuç alınamaz. Wartburg’a yerleştirilen Luther, burada İncil’i Almanca’ya çevirmeye başlar. Kendisi hakkındaki yasaklamalar kaldırılınca, Wittenberg’a geri dönerek kiliselerde vaazlar vermeye başlar.

Luther’in öğretileri sonucunda 1524 yılında köylüler ekonomik koşullarının düzeltilmesi talebiyle ayaklanır ve meydana gelen çatışmada sayıları 50 bin ile 75 bin arası olduğu tahmin edilen köylü öldürülür.

1526 yılında Luther evlenir. 1529 yılında Nürnberg Dinî Barış Komitesi Alman Protestanlara özgürlük tanıyınca, Luther de Wittenberg İlahiyat Fakültesi’nin Dekanlığı’na getirilir. Sağlık sorunlarına rağmen, papalığı ağır bir dille eleştirmeye devam eder ve 1546 yılında Eisleben’de ölür.

3.1. Martin Luther’in Türkler Hakkındaki Genel Görüşleri

Luther’in 1517 yılında “95 maddelik tez”ini ilan etmesiyle, tarihte yeni bir sayfa açılır. O savaşçı ruhunu ortaya koyan bu tavrını bundan böyle de sergileyerek hayatının sonuna kadar durmaksızın sürdürür. Hristiyanlık inancı için verdiği mücadele dolayısıyla, bu dini diğer dünya dinleriyle, özellikle de Müslümanlıkla karşılaştırarak, üstünlüğünü ve derinliğini vurgulamaya çalışır. Bu bakış açısı altında Türklerin yaşam biçimi ve dinleriyle ilgili söylemleri de yer almaktadır. Türklere karşı olan bu ilgisinin asıl sebebi o dönemlere damgasını vuran Türk savaşlarıdır. Luther’in Türk konusuna verdiği önem, tüm eserlerini kapsayan indeksten de ortaya çıkmaktadır. İndekste “Türkiye” ve “Türk” ile ilgili sözcüklerin kaydı tam 20 sayfayı bulmakta ve bu başlık altında kişiler, çoğrafya, Türklerin karakteri ve özellikleri, gelenek ve görenekleri, dinleri ve Hristiyanlıkla yaşanılan sorunlar yer almaktadır[44]. Türkler, Luther’e göre dünya politika sahnesinde oldukça tehlikeli bir güç olarak ortaya çıktıklarından onlar hakkında mutlaka bilgi edinilmeliydi[45]. Sonuç itibariyle Türklerin Orta Avrupa’da alımlanmalarıyla ilgili en önemli kaynağı Luther teşkil etmekteydi. Çünkü o sözlerini yazıya dökmekte, fikir yürütmekte ve tartışmaktadır. Bu özelliğiyle en önemli Türk savaşları yazarlarından olan Luther’ın bazı çalışmaları 10 kereden fazla basılmıştır[46].

Yüzyıllardan beri Avrupa içindeki fetihleriyle ciddi tehditler oluşturan Türklere karşı Hristiyan dünyası aciz kalmış ve gerekli önlemleri alamadığı gibi, güç birliği de oluşturamamıştır. Zaman zaman Türk tehdidine karşı Batı Dünyası’nın bazı küçük girişimleri olduysa da, bunlar başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkler ise buna mukabil, Avrupa’da engellenmeksizin yollarına devam etmişlerdir. İstanbul’un fethinden sonra, Batı Dünyası için tehlikenin asıl boyutu, 1529 yılında Türklerin Viyana kapılarına dayanmasıyla doruğa çıkmıştır. Batı dünyasının sarsıldığı bu dönemlerde Martin Luther ortaya çıkarak Türklere karşı daha önce görülmemiş bir savaş başlatır. Bu savaş stratejik anlamda, siyasi ve manevi bir savaş niteliğindedir. Luther’in Türklerle ilgili söylemlerine yer vermeden önce, Türkler hakkındaki görüşlerinin nasıl biçimlendiği konusuna değinmek gerekir.

3.1.1. Luther ve Kur'an

Martin Luther'e göre Türklerle savaşabilmenin tek bir yolu vardır, o da düşmanı ve onun dinini tanımaktır. Tehdidin bu kadar yaklaşmış olmasına karşın Türkler hakkındaki bilgilerin sınırlı olması ve var olan bilgilerin güvenilir olmaması, onun tarafından eksiklik olarak görülür. Bu konuda soyluları ve yüksek eğitimlileri sorumlu tutan Luther'e göre bu bilgi noksanlığı nedeniyle ve Almanları Türklere karşı kışkırtmak amacıyla, Türkler hakkında yalan yanlış bilgiler ortaya atılır. Oysaki Luther elinde bulunan Kur'an'ın bazı bölümlerini, temel farklılıkları ortaya koymak ve anlamak için yeterli görür[47]. Bazı bölümler diye nitelendirdiği tercümeler Bobzin'e göre muhtemelen Türklerle ve Müslümanlıkla ilgili literatürde yer alan bilgilerdir[48]. Luther birçok çağdaşının aksine Kur'an'ın yayınlanmasında sakınca görmez[49], çünkü ona göre düşmanla mücadele etmenin en etkin yolu Kur'an'ın geniş halk kitlelerine tanıtılmasıdır[50]. Hristiyanlık inancının ancak bu şekilde güç kazanacağına inanır ve bu hedef doğrultusunda, Kur'an'ın[51] Alman diline çevrilmesinin zorunlu olacağını düşünür. Bu isteğinden de Lamparter'e göre, Luther'in kendi ifadesiyle "Türk İncili" olarak adlandırdığı Kur'an'ı, teolojik olarak inceleme konusunda ne kadar ciddi olduğu anlaşılır[52]. Oysaki bu sözde ciddiyet sadece amaca yöneliktir ve Luther'in gündemine ancak yıllar sonra tekrar alınır.

1528 yılının sonlarına doğru yayımlanan Vom Kriege wieder die Türken (Türklere Karşı Savaşa İlişkin) adlı metninden de anlaşıldığı gibi, o yıllarda tamamı Latince'ye çevrilmiş olan bir Kur'an eline geçmemiştir[53]. Bu bağlamda Luther'in de bahsettiği ve kaynak olarak kullandığı iki yazıya kısaca değinmek istiyorum: 1) Dominiken tarikatına mensup Ricoldo de Monte Croce'nin (1243-1320) Confutatio Alcorani (Kur'an'ın Çürütülmesi) ve 2) Kardinal Nikolaus von Kues'in (Nikolaus Cusanus) (1401-1464) Cribratio Alcorani'si (Kur'an'ın Gözden Geçirilmesi). Bu iki metin Bobzin'e göre çeşitli nedenlerden dolayı 12. ve 15. yüzyıllar arasında Hristiyanlar tarafından İslam'a karşı yazılmış olan tartışma metinlerinin arasında dikkat çekmektedirler[54]. Ricoldo'nun metni uzun dönemler boyunca oldukca etkin olmuştur. Önemli olan diğer metin ise İstanbul'un fethinden (1453) kısa bir süre sonra yazılmış olan (1460/1461), fethin

etkilerini yansıtan, Kues'in yapıtıdır. O dönemlerde teologların ilgisini çekmeye başlayan İslam konusu birçok yazar tarafından incelenmeye başlanmıştır[55]. Ricoldo'nun Confutatio ve Kues'in Cribratio adlı kaynağı[56], Luther'in o dönemde Kur'an hakkında bildiklerinin temelini teşkil etmişdir. 1530 yılında, Captivus Septemcastrensis'in[57] Libellus de ritu et moribus Turcorum (Türklerin örf ve adetleri hakkında kitapçık) adlı çok beğendiği çalışma için yazdığı ön sözde, söz konusu iki kaynağı da olumsuz değerlendirir[58]. Her iki kaynağın amacı ona göre, sıradan Hristiyanları korkutarak İslam'dan uzak tutmaktır. Ancak iki kaynağın eksikliği ve Luther'in eleştirisinin asıl sebebi, İslam'ın yanlışlığını kanıtlamaktan uzak oluşlarıdır[59].

Buna rağmen Luther 1542 yılına kadar ağırlıklı olarak bu iki metni kaynakça olarak kullanmış, bu bilgilerden hareketle iki dini birbirleriyle karşılaştırmış ve Müslümanlıkla ilgili eleştirilerini birçok yazısında dile getirmiştir. 1540'lı yıllarda tekrar akut hale gelen Türk tehdidi onun bizzat Kur'an'ı incelemesine sebep olmuştur. 1542 yılının Şubat ayında nihayet tamamı Latince'ye, "kötü çevrilmiş" olan metni elde eder[60]. Kendisi aslında Arapça bilmediğinden, kötü çevrilmiştir yorumu, çevirinin stiline yöneliktir. Bu çeviri eleştirisi ilk kez Luther tarafından yapılmadığı gibi, sonrasında da çok yapılmıştır[61]. 1542 yılında eline geçen bu çeviriye dayanarak hem Ricoldo'nun "Confutatio Alcorani" sine hem de Kues'in "Cribratio Alcorani" sine yönelik önyargıları ortadan kalkmış ve "Kur'an önceden tahmin ettiğimden daha kötü" çıkmış oldu, yorumunu yapmıştır[62]. Bundan sonra Luther'in İslam'a yönelik polemikleri daha da sertleşir[63]. Luther, Kur'an'ı 1542 yılında okuduktan hemen sonra Ricoldo'nun yazısını Almanca'ya çevirme kararı alır. Ricoldo'nun yazısını neden tercih ettiğini, kendisi kısaca "daha iyi bir kitap olmadığı için" sözleriyle açıklamakla yetinir[64]. Hagemann'a göre Kues'in kitabını tercih etmemesinin nedenleri başkadır. Kues'in çalışması "daha yoğun ve detaylı bir inceleme sonucu ortaya çıkmış ve aynı zamanda Hristiyanlık ve İslam" arasında köprü vazifesi üstlenerek ve Kur'an'dan yola çıkarak Hristiyanlığa geçişi sunmaya çalışmıştır. Hristiyan dünyası için gergin bir sürecin yaşandığı[65] yıllarda ortaya çıkmış olduğundan o dönem içerisinde yayınlanmış İslam karşıtı literatür arasında, polemiklerinde daha ölçülü olması dolayısıyla örnek teşkil etmiştir[66]. Osmanlı tehdidinin etkisinde kalan Luther, Türk düşmanlığını teşvik etmek amacıyla, Hristiyanlıkla

İslam arasında denge kurmaya çalışan bir metni Almanca'ya çevirmeyi, hedeflerine uymadığından tercih etmez. Bundan dolayı özellikle Kur'an'ı okuduktan sonra pekişen nefretinin etkisiyle, daha 1530 yılında şiddetle eleştirdiği Ricoldo'nun yazısını Almanca'ya çevirme kararı alır[67]. Luther'in çevirisi Widerlegung des Alcorani Bruder Ricardi (Kur'an'ın Kardeş Richard Tarafından Çürütülmesi) adı altında 1542 yılında kendisinin yazmış olduğu bir ön söz ile birlikte yayınlanır[68]. Onun çevirisi aynı yıl içerisinde Hans Lufft tarafından Wittenberg'de ve Heinrich Steiner tarafından Augsburg'da yayımlanır[69]. Sonuç olarak Luther hem Avrupalıları tehdit eden Osmanlılardan, hem de kendisi için hayati önem taşıyan Papalıkla mücadeleden dolayı İslam konusuna eğilmiş ve saldırılarda bulunmuştur[70]. Müslümanlığa yönelik eleştirilerin detaylarına girmeden, bu çalışma için önem teşkil edecek bazı noktalara yer verilecektir.

Türklerin inancını Hristiyanlıkla karşılaştıran Luther'e göre en büyük farklılık Hz. İsa'nın değerlendirilmesinde yatmaktadır. "Çünkü Türkler İsa'da sadece bir peygamber görmektedirler"[71]. Onun Tanrı'nın oğlu olduğunu kabul etmemektedirler. Luther'in Müslümanlığı tamamıyla red etmesinin temel sebebi, Hz. İsa'nın insanlığın kurtarıcısı ve Tanrı'nın oğlu olarak kabul edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Böyle olunca da Luther, Hz. Muhammed'i en büyük peygamber olarak görmez. Ona göre Peygamber, İslam dini adı altında yenilik yaratmaz, sadece var olanları derler[72].

Türklerin ibadet biçimlerine yönelik ise, ibadetlerin büyük bir ciddiyetle ve saygıyla yerine getirildiğini ifade eder. Böylesine huşu içinde yerine getirilen ibadetler karşısında Luther kendi topraklarında dahi bunun böyle olmadığını vurgulamadan edemez ve kendi toplumunu bunlara kanmaması için uyarma ihtiyacı duyar[73]. Çünkü böylesine ciddi, cesur, disiplinli bir hayat süren Türklerin, insandan çok meleğe benzedikleri sanılabilir[74]. Luther bu ve buna benzer eleştirilerin aynısını Papa taraftarlarına da yöneltir. Türklerin dini ile Katolik kilisesinin temsil ettiği din anlayışı arasında herhangi bir fark gözetmez[75]. Ona göre Türkler için yeryüzünde Hristiyan milletinden daha kötü bir millet yoktur[76]. Bir tek kendi dinlerini gerçek din olarak gören Türkler, Luther'e göre kibirli tavırlarıyla

Hristiyanlık hakkında kötü söz söylemekle kalmazlar aynı zamanda alay da ederler[77].

Luther Türkleri değerlendirirken kökleri Hz. Danyal'a kadar varan apokaliptik kehanetlerin etkisinde kalmıştır[78]. Bu kehanetler doğrultusunda Türklerin savaşlarda başarılı olmalarının, dinlerinin gerçek din olmasıyla ilgisi yoktur. Danyal'ın da önceden kehanetlerinde vurguladığı gibi, Hristiyanlar günahlarından dolayı bu dünyada cezalandırılacaklardır.

3.1.2. Luther’in Türklerin Yaşam Biçimlerine Yönelik Söylemleri

Türklerin yaşam biçimine yönelik eleştiriler de Luther’in sıkça üstünde durduğu konular arasında yer almaktadır. Bu eleştirilerle kimi zaman Hristiyanlığı yüceltme hedefi güderken, kimi zaman da Türklerin gelenek ve göreneklerinin üstünlüklerinden bahsederek, kendi toplumunu uyarma ve eleştirme amacını taşımaktadır. Onun son derece ağır bir dille eleştirdiği ve yazılarında sıkça yer verdiği konulardan birisi ise Türklerde evlilik kurumunun tamamen hiçe sayılmasıdır. Konunun bu denli yoğun işlenmesinin sebebi, Batı toplumunun konuya yönelik gösterdiği hassasiyetten kaynaklanmaktadır. O dönemlerde Alman toplumunda herkesin ilgisini çeken bu konu sayesinde, Luther zaman zaman Türklere karşı duyulan hayranlığı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Ona göre, Batı’daki gibi tek eşli evliliği tanımayan Türkler, iki insan arasında var olması gereken içten ve daimî, karşılıklı güvene dayanan ilişkiyi yok saymaktadırlar. Luther bu söylemini şu sözlerle dile getirir: “Muhammed’in Kur’an’ı, evlilik kurumunu saymaz, herkes istediği kadar çok sayıda kadını alabilir. Bu yüzden de Türklerdeki adet, bir erkeğin on, yirmi kadar kadına sahip olmasıdır. Ve istediğini istediği zamanda terk eder ya da satar (...)”[79]. Luther söylemlerinde ağır hakaret içeren sözcükler kullanarak ve genelleme yaparak Türkiye’de kadınlara değer verilmemesinden dolayı tıpkı büyük baş hayvanlar gibi alınıp satıldıklarını vurgular. Tüm bu olumsuz söylemlerine rağmen, Batı’daki insanların bundan dolayı Türk olmak istemelerini şaşırtıcı bulmaz ve dile getirmekten kaçınmaz. Onun Türk kadınlarıyla ilgili olumlu değerlendirmeleri da vardır. Ancak bu olumlu söylemler, Batı’daki kadınların noksanlıklarını ortaya koyan ve dolayısıyla telafi edilmesini amaçlayan ifadelerdir. Türk kadınlarının erdemli, sade ve dolayısıyla da saygın oluşları olumlu özellikler olarak dile getirilse de Luther’in Türklerin evlilik adetlerinin değerlendirilmesinin genelinde herhangi bir değişikliğe neden olmaz. Yine bu noktada da Türklerin poligam evliliğe olan eğilimlerini Papa’nın yaşam biçimiyle karşılaştırarak özdeşleştirir ve ona göre sözde iffetli olan Papa’nın hiçbir kadınla evlenmemesine rağmen tüm kadınlara sahip olduğunu vurgular[80]. Luther bu sözleriyle toplumu, Papa’lığın ve Türklerin ahlaksız yaşam biçimleriyle ilgili olarak yeterince uyardığını düşünür. O Tanrı’nın inayetine

sığınır ve Tanrı'nın hem Papa'yı hem de Hz. Muhammed'i ve onların şeytani müridlerini cezalandırmasını ümit eder. "Ben Tanrı'nın sadık bir peygamberi ve vaizi olarak üstüme düşeni yaptım. Dinlemek istemeyen dinlemesin"[81].

Türklerin yaşam biçimi hakkında da yorumlarda bulunan Luther, bu kez olumlu özelliklerine ağırlıklı olarak yer vermektedir. Bunlar arasında özellikle Sultana bağlılığın yanı sıra, yeme içme alışkanlıklarındaki mütevaziliğe, kılık kıyafetlerindeki sadeliğe ve yapılarında ihtişamdan kaçınmalarına şu sözlerle dikkat çekmektedir: "Bizim gibi abartıya kaçarak yiyip (şarap) içmiyorlar, dikkatsiz ve şen[82] giyinmiyorlar, ve bizim kadar ihtişamlı inşa etmiyorlar ve süslemiyorlar, yemin ve küfür etmiyorlar, Kayzerlerine ve Tanrı'larına karşı örnek olacak bir itaatkârlık, disiplin ve onur sergiliyorlar. Ve rejimlerini dış görünüşe göre kontrol altında tutup canlı kılıyorlar, tıpkı bizim Alman topraklarında olmasını istediğimiz gibi"[83]. Genel olarak Luther, Türklerin yaşamlarının neredeyse her alanında sadeliği tercih ettiklerini vurgulayarak Batı toplumundaki abartılı ve gösterişli yaşam biçimine yönelik eleştirilerini dile getirmektedir.

Türklere özgü diğer bir adet ise, onların başkasının malına bakış açısıyla ilgilidir. Bu konuda Luther, Türklerde benzersiz ve sınır tanımayan bir yağmacılık hırsının olduğunu ileri sürmektedir. Luther'in Türklerin gelenek ve görenekleri hakkında söyledikleri bunlarla sınırlı değildir. Ancak söylemlerin tümü değerlendirildiğinde genel olarak aynı çizgiyi sürdürdüğü ortaya çıkmaktadır. Türklerin geleneklerine yönelik bakış açısı, onun Türk savaşlarıyla ilgili sergilediği tutumun zeminini teşkil etmektedir.

3.1.3. Tanrı’nın Cezası Olarak Gönderilen Türkler

Luther’in Türklere yönelik hükümlerinin son derece sert ve toleranstan yoksun ifadelerle dolu olmasını, sadece siyasal bir bakış açısıyla açıklamak mümkün değildir. Siyasi taktikler bu eleştirinin sadece bir kısmını teşkil etmektedir. Diğer kısmı ise Luther’in gerçekleştirmeye çalıştığı Reformasyon konusuyla ilgilidir. Ona göre, Türk savaşları Reformasyonun önündeki en büyük engeldir. Tüm gücüyle Türklere karşı mücadele etmeye çalışan Kayzer, Protestanlığın içinde bulunduğu durumu göz ardı etmekte ve onlara gereken desteği vermemektedir. Luther bundan dolayı, bir an bile süpheye düşmeksizin, Türklerin neden geldiklerini ve ne olduklarını bildiğini iddia etmektedir. Türkler, “Tanrı’nın cezası, şeytanın aracı, inanç düşmanı, düzen bozucusu, kısaca deccal olarak gelmiştir”. Bu saydıklarının arasında, Türk tehdidinin yayılmasıyla birlikte, tüm hükümlerinin başında yer alan hüküm ise Türklerin Tanrı’nın öfkesinin sonucu yeryüzüne gönderilmiş bir ceza olduklarıdır. Tanrı, Türkleri korkunç öfkesini göstermek ve onları (Hristiyanları) cezalandırmak için araç olarak kullanmaktadır. Tanrı’nın Almanlara yönelik bu tedibi[84] onun fikrine göre hak edilmiş bir cezadır[85]. Luther, Alman halkının erdemsizliğinden, başka bir deyişle fenalığından dolayı, geleceğe karamsarlıkla bakmış ve bunun ileride kötü şeyleri beraberinde getireceğine önsezilerine dayanarak inanmıştır. Özellikle Protestanlara yönelik karalama girişimleri ve takipler onu derinden etkilemiş ve korkutmuştur. Türk ordularının bu denli başarılı oluşları ve zaferler elde ederek ilerlemeleri ona göre önsezilerinin doğruluğunu kanıtlamış ve Almanlar “budalalıklarının” bedelini bu şekilde ödemek zorunda kalmışlardır[86]. Türkler ise Luther’e göre bu gerçeği, yani zafer ve başarılarının kaynağını bilmemektedirler. Onlara göre bu olanlar tesadüf sonucu olmaktadır. Oysaki Tanrı onu (Türk’ü) dünyaya, değneği ve kamçısı olarak salmıştır[87]. Luther, Türkler hakkındaki bu korkunç tasvirleriyle sadece ülkeleri yakıp yok eden orduları görmez, aynı zamanda Lamparter’e göre, Tanrı’nın ceza vermek için uzanmış kolunu görmektedir. Bu durumda Türklerin askerî gücüne karşı koymak, ona göre elbette anlam taşımamaktadır. Tanrı’nın öfkesinden ve cezasından bir takım önlemlerle, “kılıç ve mızraklarla”, kaçmaya çalışma girişimi baştan mağlubiyete mahkûm edilmiş bir girişimdir. Çünkü Türklere karşı

savaşmak, Tanrı'ya karşı savaşmak demektir[88]. Türklerle baş etmenin tek bir yolu vardır o da tövbe ve dualarla Tanrı'nın öfkesinin önüne geçmek ve değneğini elinden almaktır. Ona göre, Hristiyan dünyasının günahları, Türklerin bu kadar güçlü ve yenilmez olmasının asıl sebebidir[89]. Luther tüm bunlara dayanarak Tanrı'nın kör bir tahrip hırsıyla hareket etmediğinin altını çizmektedir. Ona göre, Tanrı bu şekilde kendini güven içinde sanan ancak günahlara boğulmuş halkını uyandırmak ve hâkimiyetini korkutarak bir kez daha gözler önüne sermek istemektedir[90]. "Öyleyse Türk bizim öğretmenimizdir ve bize Tanrı'dan korkmayı ve dua etmeyi tedip (ıslah) ederek öğretecektir. Aksi takdirde tamamen günahlarımızın içinde çürüyüp gideceğiz, şimdiye kadar olduğu gibi"[91]. Luther bu konuda açıklamalarına devam eder ve Tanrı'nın, halkın kötülüklerini sabırla ve müdahale etmeksizin sonsuza kadar izlemeyeceğini, çünkü kendi onurunu tehlikeye atmayacağını vurgular. Kutsallığına dil uzatanları cezalandırmayan bir Tanrı'yı, ona göre, kimse ciddiye almaz. Bu tehlikeyi önlemek, sabrının sınırı olduğunu göstermek ve adaleti sağlamak için, Tanrı kamçısıyla kendisine güvenenleri cezalandırmak suretiyle gerekli dersleri verir[92]. Luther bu açıklamaları yaparken aynı zamanda inançlı ve günahsız Hristiyanların haksızlığa uğrayıp uğramadıklarını sorgulamaktadır. Tanrı, kötü olan çoğunluğu cezalandırırken, iyi olan azınlığı Türklerin zulümlerine maruz bırakarak haksızlık mı yapmaktadır sorusunun tek bir yanıtı vardır. Hristiyanlar, Tanrı'nın yapmış olduğu haksızlığa sinirlenmek yerine, kendilerine, bütün insanların günahlarını yüklenen İsa'yı örnek almalıdırlar, Tanrı'nın isteklerine boyun eğmeli ve halkla dayanışma içinde olmalıdırlar. Türkler neticede Tanrı tarafından verilebilecek olan tüm tediplerden, açlıktan, vebadan, salgınlardan ve depremlerden, daha ağır bir cezadır[93]. Çünkü Luther'e göre Türklerin eline düşmek sadece esarete düşerek özgürlüğü yitirme anlamına gelmemektedir. Gerçek Hristiyanların böyle bir durumda karşılaşabilecekleri esas tehlike, Türklerin onları inançlarından uzaklaştırmalarıdır. Bu ise onların, yaşarken ve ölürken, tek teselli̇leri olan ebedî cennetmekânı kaybetmeleri anlamına gelmektedir[94].

3.1.4. Deccal Türkler

Türklerin kılıçlarıyla Hristiyanlara karşı yola çıktıkları Luther'e göre tartışılmaz bir gerçektir. Ancak daha önce de belirtildiği gibi tüm gücüyle Hz. İsa'nın gücüne karşı duran ve onu yok etmeye çalışan, ona göre sadece Türkler değildir. Kesin bir hükme vardığı diğer konu ise Papa kılığındaki deccalın bütün Hristiyanlığı tehdit ettiği yönündedir. Bu hükmünü Danyal Peygamber'in yazısına dayandıran[95] Luther, bu nedenle hiçbir şekilde Papa'nın deccal olduğu suçlamasını geri almayı ve böylece tek deccalın Türk olduğunu iddia etmeyi düşünmemektedir. İki farklı güce yöneltilen bu suçlama aslında birbirlerini tamamlayan suçlamalardır. Luther aralarındaki bağlantıyı son derece somut bir açıklamayla izah etmeye çalışmaktadır. Papa deccalın ruhu ise, Türk onun bedeni, yani etidir. Beden ve ruh nasıl birbirinden ayrılmayan bir bütünü oluşturuyorsa, Luther'e göre gerçek inancın, yani Protestanlığın, en tehlikeli düşmanları da, birbirlerine bu kadar yakındırlar. Papa ve Türkler sadece, deccalın tecellisi, diğer bir ifadeyle ortaya çıkış biçimi değildir, aynı zamanda onun özünü teşkil etmektedirler[96]. Türkler kılıçlarıyla Hristiyanlığa karşı savaşırken, Papa dinsel silahları, yani yanlış öğretileri kullanmaktadır. Biri bedenleri, diğeri ruhları öldürerek, istemeden ve farkına varmadan birbirleriyle iş birliği yapmaktadırlar[97]. Luther'e göre Türklerin ve Papa yandaşlarının birbirleriyle savaşarak aynı şeyi elde etmeye çalışmaları, deccalın muazzam stratejisinin kanıtıdır. Deccal iki cepheden de Hristiyanlara saldırmaktadır. Luther bu nedenle hiç bir şekilde deccalın güçleriyle anlaşmaya varmayı düşünmemektedir. Papa'nın saldırıları nedeniyle Türklerin himayesine geçmeyi düşünmediği gibi, Hristiyan Avrupa'yı tehdit eden Türklerden dolayı da Papa ile sahte bir barış anlaşması yapmayı aklına getirmemektedir. Ona göre, Protestanlığın düşmanlarıyla el sıkışarak barışı sağlamak, şeytanın kendisine el uzatmak anlamına gelmektedir.

Deccalın bu iki gücüne karşı koymak ne kadar vazgeçilmez bir zorunluluk olsa da, bu güçlerle savaş biçimleri farklı olmalıdır. Hükümet makamlarının temel görevi Luther'e göre Türklerden korunmak için kılıçlarıyla mücadele etmektir. Papa'ya karşı mücadele ise sadece dinsel silahlarla yapılmalıdır, çünkü ne de olsa Papa şimdilik sadece ruhani bir zulüm uygulamaktadır[98]. Ancak Papa da, Türkler gibi, eline kılıcını alıp

Protestanlığa karşı savaşmaya başladığı anda, Luther kendi hükmünün de değişeceğini dile getirir ve savaşın kaçınılmaz olduğunu ifade eder[99]. Sonuç olarak Luther'in Türk savaşlarına ilişkin söylemlerinden de anlaşıldığı gibi, deccalın bu ilhaklarıyla, ancak ruhani ve dünyevi silahları aynı anda kullanarak mücadele edilebileceğidir.

3.1.5. Yecuç-Mecuç Olarak Yorumlanan Türkler

Martin Luther 1530 yılında Ezekiyel Peygamber'in Yecuç ve Mecuç kavramına değindiği Kutsal Kitap'taki 38. ve 39. bölümleri Almanca'ya çevirme kararı alır. Çevirinin ön sözünde bu kavramların anlamları hakkında yorumlarda bulunarak çeviri nedenlerini izah etmeye çalışır.

Anlamları itibariyle Batı kültüründe bu iki sözcüğün tarih içerisinde birçok kez anlam değiştirdiğini ve tarihsel olaylara göre yorumlandıklarını görebilmekteyiz. Ezekiyel Peygamber'in kitabının 38. bölümünde ilk olarak geçen bu kavram, özel isim ve yer adı olarak kullanılmaktadır ("Magog ülkesinden olan Gog'lar"). Bu kavramın özel ad olarak kullanımı Kimmerler'e karşı savaşan Lidya Kralı Giges'e (M.Ö. 685-652) dayanmaktadır. Söz konusu yer adı ise özel isimden türetilmiştir. Ezekiyel'in 38. ve 39. bölümlerinde geçen bu kavramlar Lidya'lılar için kullanılmıştır. "Gog" burada İsrail'e karşı savaşmaya gelen büyük bir halk koalisyonunun başındaki isim olarak anılmaktadır. Koalisyon ise "Meşeh ve Tubal" halkları olarak adlandırılan genelde Frigya ve Lidya'lıları kapsamaktadır. Peygamber Ezekiyel bu koalisyona Kimmerler'i de dahil etmektedir. Küçük Asya'nın batısındaki bu birleşme, kitabın 38. bölümünde doğudan Perslerin, güneyden Etiyopyalıların ve batıdan Libyalıların katılımlarıyla dünya ordusu niteliğine kavuşur. Peygamber yine aynı bölümde M.Ö. 7. yüzyıla ait, küçük Asya'lı halklarla ilgili tarihî haberleri konu olarak işlemekte ve bunları "Batı'dan gelen düşman" kehanetleriyle ilişkilendirmektedir.

"Gog" bundan sonra sembolik anlama kavuşur ve gelecekte inananlara karşı hücüm eden tüm yabancı halklara uyarlanır. Bu saldırganların sonuçta "İsrail'in dağlarında" yok edileceği ifade edilir.

İncil dahilinde ve haricindeki alımlamalar ise Gog'un bu sembolik anlamını güçlendireceği gibi, aynı zamanda düşmanı yeniden de tanımlayabilmektedir, tıpkı Luther'in yaptığı gibi[100].

Ezekiyel Peygamber'in Yecuç kavramını ele aldığı, söz konusu iki bölüm Luther'e göre, Aziz Yahya'nın vahiysinin 20. bölümünde denizleri aşarak

gelen ve Hristiyanlığa karşı savaşan Yecuç ile neredeyse özdeştir. Söz konusu Yecuç ile Türklerin kast edildiğine inanan Luther konuya bundan dolayı büyük ilgi duymuştur.

Yecuç ve Mecuç (Gog ve Magog) kavramlarının birbirinin aynı olduğunu düşünen Luther, Magog'un aslında Gog'un kısaltılmış biçimi olduğunu ifade etmektedir. Nasıl insan öfkelendiğinde birinin adını değiştirip kısaltıyorsa, "Gog" da "Magog"un kısaltılmış biçimini oluşturmaktadır. Üstelik Luther'e göre bu iki kavramın kafiyeleri de birbirlerine uymaktadır, tıpkı Türkler ve onların akrabaları olan Tatarlar ("Türcken und Tataren") gibi. "Her zaman savaşa ve haydutluğa hazır olan bu iki halk ona göre, yaşam biçimleri itibariyle de her türlü ahlaka aykırı davranışları sergilemektedirler". Luther burada Türkler hakkındaki görüşlerinin tümünü Tatarlara da aktarmaktadır. Türklerin kökeninin Tatarlara ya da "Kızıl Yahudilere"[101] dayandığını yazısında belirtir ve asıl adlarının da Mecuç olduğunu ifade eder.

Türkler ülkeleri itibariyle Mecuç (Magog) olarak adlandırılmalarına rağmen, onlara duyulan öfkeden dolayı Yecuç (Gog) adını alırlar. Luther bu konuyu zamanına uyarlanmış bir örnekle izah etmektedir. Yunan, Arap v.b. kökenden olan insanlar ya da ülkeler, Türklerin hükümdarlığı altında yaşadıkları ve onlara itaat ettikleri için, esas itibariyle öyle olmadıkları halde, Yecuç olarak adlandırılmaktadır. Çünkü topluluklar başlarında bulunan insanlara göre, yani bayraklarına göre adlandırılırlar. Bu yüzden tüm Asya'ya zulümlerinden dolayı Yecuç ve Türk denilmektedir. Luther'e göre Papa, Kayzer, krallar ve prenslerin, Protestanlığı bastıramadığını gören Şeytan, bunu Yecuç ile yapmaya çalışmaktadır. Diğer bir ifadeyle Hristiyanlığın bayrağı altında birleşmiş olan halklar, Yecuç şeklindeki Şeytan tarafından cezalandırılacaktırlar. Tanrı'nın öfkesinin yegâne sebebi ise işlenmiş olan günahlardır. Böylece Türkleri bu kadar büyük ve güçlü yapanın, Hristiyanların işledikleri günahlar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı Luther herkese dine dönün, Tanrı'dan korkun ve İncil'i sayın, çağrısında bulunmaktadır. Ayrıca Hristiyanlara günahların inkâr yerine itiraf edilmesi, güçlü ve içten dualarla af ve merhamet dilenmesi tavsiyesinde bulunur. Bunların yapılması halinde, ona göre Tanrı, Papa ve Türkleri cezalandıracak ve Hristiyanları da mahşer günüyle birlikte kurtaracaktır[102].

4. Luther’in Türk Savaşları Hakkındaki Görüşleri

Luther’in Türk savaşları ile ilgili düşüncelerini birkaç başlık altında irdelemek gerekmektedir, çünkü onun bu konularla ilgili yorumları zaman içerisinde farklılıklar göstermektedir. Bunun temelinde ise Luther’in yaşadığı dönemlerde hem kendi bakış açısının, hem de siyasal durumun değişmesi yatmaktadır. O kimi zaman çağının sorunları çerçevesinde, ki bu sorunlar arasında Türk tehdidi en önemli yeri almaktadır, kimi zaman ise yaşadığı toplumun ihtiyaçlarına göre hareket etmektedir. Bu etkenler doğrultusunda Luther, Türk savaşlarıyla ilgili söylemlerinde olduğu gibi bu konudaki stratejilerinde de değişken bir tutum ortaya koymaktadır. Onun bu tutumu, zamanın siyasal durumu da göz önünde bulundurularak farklı başlıklar altında sunulucaktır.

4.1. Luther'in Türk Savaşlarına Karşı Çıktığı Dönemler

Toplumsal yaşamda gün geçtikçe değer ve önem kazandığı ilk on yıllık süreçte Luther, Türk savaşlarını farklı bir perspektiften değerlendirmektedir. 1518 yılına kadar kendisini sadece dinsel görevlerine adayan Luther, dünyevi ve ulusal konular hakkında fikir yürütmemekte ve vakit ayırmamaktadır. Ancak 95 maddelik tezini ilan etmesiyle kısa bir sürede toplum içerisindeki konumu değişir. Bu olaydan sonra toplumsal sorumlulukları arttığı gibi, toplumun da kendisinden beklentileri artar ve değişir. Bu yeni sorumluluklar çerçevesinde toplumun taleplerini karşılama çabası içerisine girer ve toplumun beklentisi doğrultusunda toplumsal sorunlarla ilgili fikir yürütür ve bunları beyan eder. Luther bu bağlamda öncelikle Alman toplumunun zaaflarıyla mücadele etme gereksinimi duyar. Bunların başında ise Almanların içkiye olan düşkünlükleri gelmektedir. 1518 yılının sonlarında Spalatin'e cevap niteliğinde yazmış olduğu yazısında Türk savaşları hakkındaki ilk yorumunu yapar. Spalatin kendisine, açgözlülükten dolayı değil de, inançtan dolayı girişilen bir Türk savaşının yapılması halinde İncil'e göre haklı kılınıp kılınamayacağı sorusunu yöneltir. Türk savaşı hususuna olumsuz yaklaşan Luther, bunun dışındaki konulara daha fazla ehemmiyet vermektedir. "Vatikan ve önemli yandaşlarının 'Türklere karşı Haçlı Seferi' fikrine katılmayan ve 'papalığın Türklerden daha berbat' olduğunu" ileri sürmesi neticesinde 1518 yılında aforoz edilmek ile tehdit edilir[103]. Zaten Papa ve endüljans konusuna savaş açmış olan Luther için, bu olumsuzluklarla mücadele birinci sırada yer almaktadır. Diğer sorunların tümünü arka plana iter. Luther için teolojik konular mühim olduğundan, öncelikle Hristiyanların kendilerini dinsel anlamda eğitmeleri gerektiğini düşünür ve bu nedenden ötürü Türk savaşını tasvip etmez. Ona göre Türkler sıradan düşmanlar değildir. Tanrı, Türkleri, Hristiyanları cezalandırmak ve eğitmek için göndermiştir. Luther'e göre Vatikan'ın Türk savaşını desteklemesi asıl günahlarının ortaya çıkmasını engellemek ve dikkatleri dağıtmak içindir. Luther zaman geçtikçe Papa'ya karşı daha da düşman kesilerek, onun dünyadaki tüm kötülüklerin ana kaynağı olduğunu ileri sürer. Ona göre içerdeki asıl düşman Papa'dır. Ayrıca Türk savaşlarının finanse edilebilmesi için halkın Papa tarafından istismar edileceğine inanan Luther, Onun bu uğurda toplatacağı vergileri

daha fazla para elde etmek ve Vatikan’da gösterişli bir hayat sürmek için kullanacağından şüphe duymamaktadır, tıpkı öncesinde endüljans konusunda olduğu gibi. Luther halkın eskiden olduğu gibi sömürüleceğinden ve kandırılacağından emindir[104]. Hristiyan dünyasının Türklere karşı savaşmasını onaylamamasının bir diğer temel sebebi ise teoloji kaynaklıdır. Din savaşı ona göre, dünyevi silahlarla değil, ruhani silahlarla yapılmalıdır. Hristiyan ordusu düşüncesine karşı çıkışı, İsa’nın öğretisiyle tezat teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. İsa’nın öğretisi doğrultusunda düşmana karşı savaşmamak, kavga etmemek ve intikam almamak gerekir. Diğer bir deyişle, İsa’nın düşmanlarına karşı savaşmak yerinde değildir[105]. Üstelik böyle bir orduda Papa ve Piskoposlar kendi görevlerini yerine getireceklerine, insanları bir de savaşa sürükleyeceklerdir. Papa’nın ve Piskoposun asıl vazifesi, Tanrı’nın kelamı ve dua ile Şeytan’a karşı savaşmakdır. Kılıç ile kandan ve candan olana karşı savaşmak onlara emredilmemiş, tam aksine yasaklanmıştır[106]. “İsa dünyaya insanları mutlu etmek için gelmiştir, öldürmek için değil”[107]. Söylediklerinin doğruluğunu vurgulamak için tarihî gerçeklere başvurur ve bununla ilgili örnekler verir. Verdiği örneklerden biri Pavia Muharebesidir. Kral I. Fransuva’nın (Franz) yenilmesinin ve esir düşmesinin[108] tek sebebi, yanında Papa ve yandaşlarının olmasıdır. Diğer bir örnek ise Varna’da Piskoposlarıyla birlikte Türkler tarafından mağlubiyete uğratılan Kral III. Vladislas (Ladislaus)’dır[109]. Luther bu konudaki örneklerini sürdürerek Papa ve yandaşlarını mağlubiyetlerden dolayı sorumlu tutmakta ve düşüncesini yaymaya çalışmaktadır. Ona göre Papa ve Piskoposların esas görevi insanları duaya yönlendirmekdir. Savaşa ilişkin açık bir kapı bırakan Luther, savaş gerçeğini tüm bu söylemlerine rağmen tamamen red etmez ve “barışı komşum istediği sürece sağlayabilirim” sözleriyle dinsel temeller içerisine yerleştirmeye çalışır[110]. Ancak İncil’e dayanarak savaşla ilgili bir konunun altını çizer ve savaşı başlatacak olan ilk taaruzu kesinlikle red eder. İster Türk olsun, ister Hristiyan, “savaş başlatan taraf haksızdır”[111]. Luther’e göre sadece meşru müdafaa bir savaşı haklı kılmaktadır. O, savunma amaçlı, dolayısıyla zorunlu olarak yapılan savaşların dışında, savaşa neden olacak hiçbir gerekçeyi kabul etmez. Burada ilginç olan Luther’in Türklere karşı bir savaşı neden onaylamadığı sorusudur. Oysaki Sultan Süleyman’nın hükümdar olduğu o dönemlerde (1520-1566) Türk tehdidi Batı Dünyası ve özellikle de Almanlar için bambaşka bir boyut kazanmıştır. 1521 ve 1522 bu tehlikenin ilk

sinyallerinin verildiği yıllardır. Belgrad ve Rodos'un fethedildiği bu dönemlerde Alman toplumunda, Türk tehdidine karşı takınılması gereken tutum ile ilgili bir kararsızlık belirmiş ve tartışma konusu olmuştur. Yüzyıllardır var olan Türk korkusunun yanı sıra, "Türk ümidi" olarak adlandırılan yeni bir kavram ortaya çıkmış ve beraberinde yeni sorunları gündeme taşımıştır[112]. Bu yeni kavramın oluşumu ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Alman toplumundaki bazı grupları etkilemesiyle belirmiştir. Türklerin farklı dinden olanlara hoşgörülü olmaları, başta Avrupa'da dönem dönem çeşitli eziyetlere maruz kalan Yahudileri etkilemiş ve özellikle Fatih Sultan Mehmed zamanında kitleler halinde Osmanlı İmparatorluğu'na göç etmelerine neden olmuştur. Bunun dışında Osmanlı İmparatorluğu sınırına yakın olan ülkelerde Hristiyan hükümdarlarına rağmen sıkıntı içinde yaşayan insanlar, sosyal iyileşme getirir beklentisiyle Osmanlılara sıcak bakmışlardır. Brenner daha da ileri giderek bu tutumun özellikle baskıcı yönetimlerden ve ağır vergilerden bunalmış çiftçilerde görüldüğünü ileri sürmektedir. Ona göre Türklerin hâkimiyeti altına giren bölgelerde uygulanan adil düzenlemeler Almanya'da zor koşullarda yaşayanlar tarafından duyulmuş ve bu da Türklere karşı olumlu bakışı özendirmiştir[113]. Kimi meslek grupları da Osmanlı'nın gelmesi halinde kendilerini bekleyen muhtemel imkânlardan dolayı ümide kapılmışlardır. Bunların arasında başta orduya hizmet eden ancak Batı Dünyasında zaman zaman büyücülükle itham edilen topçular yer almaktaydı. Ayrıca zanaatçılar, sanatçılar, madenciler, teknisyenler ve benzeri meslek grupları da Türklere yakınlık duymuşlardır. Sonunda Türklerin zafer elde edeceğini düşünen bu insanlar, Türkler onları ele geçirmeden, güçlü olanın tarafına geçmeyi yeğlemişlerdir[114]. Bu mantaliteden de anlaşılmaktadır ki, "Türk ümidi" kavramı "Türk korkusu"nun bir sonucu ve ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Türk hükümdarlığı altında yaşamanın, toplumsal yaşantının iyileştirilmesine yönelik katkıları olabilir mi sorusunun, halk arasında tartışılmaya başlandığı bu dönemde[115], hükümdarlar daha da katı bir tutum sergileyerek toplumda baş gösteren sempatiyi bastırmanın yollarını aramaya ve propagandanın dozunu arttırmaya devam ederler. Toplumda beliren bu yeni olgu dolayısıyla hükümdarlar artık Türkleri sadece din düşmanı olarak görmemekte, aynı zamanda toplumsal düzeni tehdit eden siyasi düşman olarak da kabul etmektedirler. Luther'de böyle düşündüğünden, konuyla ilgili görüşlerini beyan eder ve insanları uyarma ihtiyacı duyar. Türklerin hükümdarlığını tercih etmeye meyilli olanlara, bu

tutumlarından dolayı Tanrı'nın karşısına günahkâr olarak çıkacaklarını hatırlatır ve insanların vicdanlarına seslenir. Çünkü kendi rızasıyla Türklerin safına geçenler, hükümdarlarına ihanet etmiş sayılırlar. Ayrıca Türklerin saf değiştirenlere şüpheyle bakmalarından ve güven duymamalarından dolayı[116] bunların esaret ve ölüm ile karşı karşıya kaldıklarını belirtir.

Luther'in tüm bunlara rağmen, niçin hemen savaş taraftarı olmadığı konusunun sebebi ise Hristiyan dünyasının en büyük düşmanı olarak Papa'yı sorumlu tutmasından kaynaklanmaktadır. Haydutça tutumlarıyla Papa, ona uyum sağlayan Kayzer ve asiller öylesine zavallıdırlar ki, Türklere karşı herhangi bir başarı elde etmeleri söz konusu olamaz[117].

Luther 1522 yılında bu düşüncelerini bir yazıyla dile getirir: (...) Türk ne gibi bir kötülük yapıyor ki? Ülkeyi ele geçirip geçiçi bir süre yönetiyor. Aynı şeyi Papa'dan dolayı da çekmek zorundayız. Üstelik Papa ruhumuza ve bedenimize eziyet ediyor, Türk ise bunu yapmıyor. Üstelik Türkler kimseyi din değiştirmeye zorlamıyor...[118]. Her iki durumda Papa (Türklerden) daha fenadır, dünyevi değerleri çaldığı gibi ruhları da öldürmektedir, öyle ki Papa hükümdarlığında ruh ve bedene muamele, "Türklere oranla on kez daha kötüdür"[119].

1524 yılına ait, benzer ifadelere yer verdiği ve tüm Hristiyanlara seslendiği yazısında, Türklerin kendi ülkesindeki prenslerden "on kat daha akıllı ve dindar" olduğunu söyleyerek, bu "budalaların" Türklere karşı herhangi bir başarı elde edemeyeceklerini ifade eder[120]. Burada yine eleştirilen Papa'nın yanında yer alan ve bundan dolayı Luther tarafından zavallı olarak nitelendirilen prensliklerdir[121]. Bu söylemleri tamamlayan bir başka ifade ise, Papa ve yandaşlarının esas Türkler olduğu yönündedir. Burada da eleştirinin odağında Vatikan bulunur ve dolaylı olarak Türklerin dahi, Papa ve yandaşları kadar kötü olmadığı anlamı ortaya çıkar. Hristiyanlığın gerçek düşmanlarının Papa ve Türkler olduğunu, ayrıca Papa'nın Türklerden daha "zalim" ve daha "kötü" olduğunu sıkça dile getiren Luther bu söylemleri ile Protestanlığı yayma amacını güder. Diğer yandan Kula'nın da vurguladığı gibi "Türklerin Papa gibi en büyük dinsel temsilciden daha iyi olarak nitelenmesi Hristiyanların bir bölümünün Türklere olan ilgisini ve olumlu bakışını" özendirse de, Türkler hakkında

yazdıklarının tümü değerlendirildiğinde “olumsuz bir Türk imgesine önemli katkılar yaptığı görülür”[122].

Luther’in Türk savaşlarına ilişkin söylemleri daha önce de belirttildiği gibi, dinsel temellere dayanmaktadır. O Türkleri herhangi bir düşman olarak tanımlamaktansa, onların Tanrı tarafından hem insanları cezalandırmak için, hem de Tanrı’nın öfkesinin bir işareti olarak gönderildiklerine inanmayı yeğlemiştir[123]. Türkleri, Mohaç Meydan Muharebesi’ndeki ağır yenilgi dönemine kadar yeterince ciddiye almayan Luther, bu mağlubiyetten sonra, Türk tehdidini siyasal bir sorun olarak algılamaya başlamıştır. O döneme kadar teolojik konular çerçevesinde Türk sorununu değerlendiren Luther, bundan sonraki aşamalarda siyasal sorunlara eğilerek Türk tehdidine ilişkin farklı bir tavır sergileyecektir.

4.2. Luther'in Türk Savaşlarını Tasvip Ettiği Dönemler

Kuşkusuz 1526 yılında yapılan Mohaç Meydan Muharebesi Luther'in Türk tehdidine ilişkin fikir değiştirmesinin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Bu muharebe sonucunda Macar Kralının ölmesi onu derinden etkilemiş ve o güne kadar siyasal olarak aktif olmayan Luther yeni ve hareketli siyasal bir sürece girmiştir[124]. Önceki zamanlara oranla Türklerin bundan sonraki hedeflerine yönelik tahminlerde bulunur ve bunları dostlarına yazmış olduğu mektuplarında dile getirir[125]. Tanrı'ya olan inancı dolayısıyla inancını yitirmez ve geleceğe ümitle bakar. Ancak Türklerin üst üste elde ettikleri askerî başarılar, kendisinin fikrini değiştirmesine sebep olur. Bu değişiminin neticesinde Luther, Türklere karşı sefer düzenlenmesi gerektiğini vurgulayan dönemin en önemli savunucuları arasında yer alır.

4.2.1. Luther'in Türkler Hakkında Görüşlerini Açıkladığı Yazılar

Türklere karşı savaşılması gereğine inanan Luther, bu düşüncesini yaymak amacıyla üç önemli yazı yayınlar. Bu yazılar sırasıyla 1) Vom Kriege wider die Türken (Türklere Karşı Savaşa İlişkin) (1528) 2) Eine Heerpredigt wider die Türken (Türklere Karşı Ordu Vaazı) (1529) ve 3) Vermahnung zum Gebet wider den Türken (Türklere Karşı Duaya Çağrı) (1541) adlı yayınlarıdır.

4.2.1.1. Türklere Karşı Savaşa İlişkin

Mohaç Muharebesi'nin sonucu Luther'e göre korkunçtur, hatta kıyamet günü olarak algılanmaktadır. Ayrıca bu zaferden dolayı Türk tehlikesi Almanya'ya bir adım daha yaklaşmıştır. Bu olayla ilgili hislerini gizlemeyen Luther, buna rağmen başlangıçta açık bir tutum sergilememektedir. Luther'e göre Türklerin yapmış oldukları toplumda korku hissinin yayılmasına neden olmaktadır, ancak düşmanın çekilmiş olması, konuya duyulan ilginin de azalmasına neden olacaktır. Bu düşüncesiyle Mohaç Muharebesi'nin çağdaşları üzerinde bıraktığı etkiyi küçümsemiş ve halkın nabzını yakalayamadığından büyük tepkiler almıştır. Hatta o dönemlerde yazılmış olan çeşitli yazılara göre, Mohaç Muharebesi yenilgisi mezhep kavgası ile bağdaştırılır ve bundan da Luther sorumlu tutulur. Mohaç'daki mağlubiyet, eski inancın inkâr edilmesinin bir sonucu ve Tanrı tarafından verilmiş bir ceza olarak algılanır[126]. İnsanların Türk savaşları sorunsalına kayıtsız kaldıklarını söyleyen Luther, yanılgıya düşmüştür. Ferdinand ve Zapolya arasındaki çekişmeden dolayı Macaristan'daki durumun belirsizliği ve Türklerin tekrar harekete geçmeleri endişelerinin konuşulduğu bir dönemde, Luther, Türk savaşlarıyla ilgili görüşlerini açıkça ortaya koyacak yazısını kaleme alma kararını verir[127].

Bu yazılardan 9 Ekim 1528 yılında üzerinde çalışmaya başladığı ve bir ay sonra basımına geçilen Türklere Karşı Savaşa İlişkin adlı metnin ilk örnekleri kaybolur ve yeniden yazılmak zorunda kalınır. Metnin tamamı ancak 1529 yılının Nisan ayında basılır[128]. Hem arkadaşlarının ısrarı, hem de Türklerin çok fazla yaklaşmış olması, yazının oluşmasının temel nedenlerini teşkil etmektedir[129]. Luther'in bu metni diğer yazılarıyla kıyaslandığında ayrı bir yer tutmaktadır[130]. Bunun nedeniyse yanlış anlaşıldığını düşünerek kendisindeki fikir değişikliğini açıklamaya çalışmasıdır. "Papa X. Leo beni aforoz ettiği fermanında, özellikle benim, Türklere karşı savaşmak, günahlarımızı böylesine bir cezayla veren Tanrı'ya karşı gelmek anlamındadır, sözlerimi lanetlemektedir"[131]. Luther'in bu ifadesi birçok yanlış anlaşılmaya sebebiyet verdiği gibi, kendi düşmanları tarafından da sıkça kötüye kullanılmıştır[132]. O bir zamanlar söylediklerinin arkasındadır ve inkâr etmeye kalkmaz, ancak bu sözlerinin ortaya çıkış nedenlerini açıklama ihtiyacı duyar. Aleni olarak yapmış

olduğu itirafında, Papa'nın aslında sadece Almanya'dan gelecek olan endüljans paralarına göz diktiğini vurguladığı gibi, Türk savaşlarını maddi olarak desteklemek amacıyla Roma tarafından talep edilen vergileri ödemeyi de kesinlikle red ettiğini açıkça beyan etmektedir. Aslında tamamen Papa'ya yönelik olan bu tutumundan dolayı, 1518 yılında neredeyse kiliseden aforoz edilme tehlikesi ile karşı karşıya kalır[133]. O yazısında aynı zamanda Türklere karşı savaşmanın kesinlikle yanlış olmadığını, ancak bu bağlamda, Tanrı tarafından kimin vazifelendirilip seçilmiş olduğu sorusunun yanıtlanması gerektiğini vurgular. Luther bu görevi üstlenebilecek olan iki kişiden söz eder, "biri Christianus, diğeri ise Kayzer Carolus'dur[134], ya da o dönemde Kayzer kim ise". Christianus ile kast ettiği inançlı Hristiyan toplumu ve bu topluluğun manevi savaş hazırlığıdır. Bunun anlamı ise, sadece dua ve içten tövbeler sayesinde Tanrı'nın cezasından vazgeçmesi ya da daha ılımlı hale getirmesidir. Luther'e göre bu bağlamda papazlara çok önemli görevler düşmektedir, çünkü onların vazifesi sürekli olarak halkı uyarmak ve duanın önemine işaret etmektir. Kayzerin görevi ise, Hristiyanlığın başı olduğu için değil, Tanrı'nın istemiş olduğu dünyevi merciyi temsil ettiği için, krallığını ve halkını korumaktır. Böylelikle Kayzerin emrini yerine getirmekle, Tanrı'nın da emirleri yerine getirilmiş olur[135]. Bu durumda savaşta hayatını kaybeden insan, itaatkâr insan olarak ölmüş olur. Ancak "Kayzerin, ne Hristiyanlığın başı, ne de Protestanlığın ya da inancın koruyucusu" olmadığı konusunda da sürekli olarak uyarılarda bulunur[136]. O, özellikle bu uyarısıyla Katoliklerle Protestanlar arasındaki farkı ortaya koyar. Katolik mezhebi Hristiyan devlet anlayışını benimsediğinden, Türk savaşını aynı zamanda din savaşı olarak kabul etmektedir. Luther'e göre ise devlet, temeli itibarıyla Hristiyan devlet olmamakla birlikte, devletin Hristiyanlaştırılması en büyük amaç olarak kabul edilmelidir. Kayzerin Türklere karşı savaşma isteğini anlamsız bulan Luther, onu ve yandaşlarını zaten Hristiyanlığın ve inancın en büyük düşmanı olarak kabul etmektedir. Kayzer ve ona bağlı prenslikler bir din savaşını ahlaki anlamda haklı kılabilecek niteliklere sahip değillerdi. Elbette Kayzer, Türklere karşı savaşmalıydı, ancak bunu Papa yandaşları istediği için değil, Tanrı'nın vermiş olduğu sorumluluk anlayışı çerçevesinde yapmalıydı. Kendisine Tanrı tarafından emanet edilen halkının sağlığını ve mutluluğunu düşünerek ve onları tehlikelerden korumak üzere Türklere karşı savaşmalıydı. Kayzere karşı gibi görünen bu söylemlerine rağmen, aslında Luther genel olarak, birçok yazısından da anlaşıldığı gibi,

ona derinden bağlıdır. Türk sorununun aşılması konusunda olduğu gibi, başka konularda da Kayzerin yanında yer aldığını belirtir. Kayzer, Tanrı'nın kendisine vermiş olduğu görevleri yerine getirmekle yükümlü olduğundan, vatanını ve halkını güçlük ve zorluklardan kurtarmakla görevlendirilmiş lider konumundadır. Luther yazısında, manevi ve dünyevi idarenin birbirinden ayrılması gerektiği konusunu işlemektedir. Aynı zamanda Hristiyanları dinlerine sadık kalmaları ve şeytani Türklerle ittifak kurma yanılgısına düşmeme hususunda uyarmaktadır. Luther'in yazısı, Sultan Süleyman'ın Almanya'ya karşı sefer düzenlemeyi tasarladığı sıralarda çıkmıştır. "Wittenberg ve Nürnberg'deki matbaalar, 1529 yılı içerisinde, kitabının art arda basılmasını sağlamakta ve Almanya'da o güne kadar görülmemiş bir savaş hazırlığı içerisine girilmektedir"[137]. Ve mucizevi bir biçimde Tanrı'nın düşmanı olarak tanımlanan Türkler, Viyana kapılarına kadar dayanmışken, geri çekilmeye başlamaktadırlar. Ancak Luther'e göre, Tanrı'nın bu inayeti toplum tarafından büyük bir hızla unutulmaya başlanır. Tekrar insanların vicdanlarına seslenme ihtiyacı duyar ve Tanrı'nın inayetini hatırlatmaya çalışır.

4.2.1.2. Türklere Karşı Ordu Vaazı

Luther, 1529 yılının sonlarında basıma hazır olan Türklere Karşı Ordu Vaazı'nı yazdığı sıralarda, sürekli olarak Türklerin Avusturya'ya vermiş olduğu zararlar hakkında haberler almaktadır. Aldığı bu haberlere göre Avusturya büyük ölçüde harap edilmiş ve 100 binden fazla insan öldürülmüş ya da esir alınmıştır. Bu da yetmiyormuş gibi, Luther'e göre, "Almanya Türklerin safına geçebilecek olan hainlerle doludur" ve İmparator V. Karl da insanlara Türklerden daha beter davranacak gibi görünmektedir[138]. Son derece karamsar bir ruh hali içinde bulunan Luther, Türklere Karşı Ordu Vaazı'nı bu koşullar altında yazarak, halkı Türklere karşı savaşmaları için cesaretlendirmeye çalışmaktadır. Luther Türklere karşı yapılmış bir savaşın aynı zamanda Tanrı'nın düşmanına karşı yapılmış bir savaş olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre, bu savaşta hayatını yitirecek olan her Hristiyanın, göz önünde bulundurması gereken, şehitlik mertebesine yükseleceğidir. Bu nedenden böylesine onurlu bir ölümden ne korkmalı ne de kaçınmalıdır. Luther bu yazısında sadece prenslere ve krallara seslenmez. Onun savaş çağrısı toplumdaki bütün sınıflara yöneliktir. Soylulardan, bugüne kadar yaptıklarının aksine, sömürüyü ve savurganlığı bir kenara bırakıp, bulundukları mevkiye ve görevlerine layık olduklarını göstermelerini ister. Burjuva ve tüccarlardan cimriliklerinden vazgeçmeleri ve ellerinde bulunan paralarla kefaretlerini ödemelerini talep eder. İşçi ve çiftçilerin vicdanlarına seslenerek yardımda bulunmaları için çağrıda bulunur. Luther insanların böylesi kötü zamanlarda ellerindeki tüm imkânları kullanarak, ya asker olarak ya da bağışlarda bulunmak suretiyle, düşmana karşı durmaları gerektiğinin altını çizer. En geç düşman topraklara ayak bastığında ve Türklerin zulümleri başladığında, bunu yapmamış olan herkesin pişmanlık duyacağını dile getirir ve bunlarla ilgili örnekler sunar. Türkler geldiğinde sonuna kadar mücadele edilmeli, Türklerin yağmalamalarına izin verilmemeli, ölümü dahi göze alarak, çocuklar hariç, her şey yakılıp yıkılmalı ki, hiç bir şey ellerine geçmesin. Ele geçirdikleri yetişkinleri esir alacaklar, çocukları yakaladıkları anda şişleyecek ve parçalayacaklardır. Mücadele etmeden Türklere teslim olmaktansa, ölüm tercih edilmelidir. Luther sunmuş olduğu bu korkunç tablo sayesinde her kesime hitaben savaş azmini pekiştirmeye çalışmaktadır[139]. Vaazının sonunda Türkiye'deki esirlere seslenerek, onları teselli etmeye çalışır.

Luther esirlere, nihayetinde Hristiyanlığın düşmanı olan Türklerin sözde olumlu özelliklerine kanmamaları gerektiği tavsiyesinde bunur.

Luther'in bu iki savaş yazısına dayanarak, söylemlerinin son derece sübjektif ve çelişkilerle dolu olduğu ortaya çıkmaktadır. Siyasi kargaşanın bir sonucu olan çelişkilerinin temeli ise Papa ve yandaşlarına karşı yürüttüğü savaştan kaynaklanmaktadır.

4.2.1.3. Türklere Karşı Duaya Çağrı

Türklere Karşı Duaya Çağrı (1541) adlı yazısında ise Luther, Hristiyan dünyasının[140] günahlarının çokluğundan yakınır. Tanrı'nın bu sebepten insanların dualarını işitmemesi endişesini dile getirmesine rağmen, Papa'nın ve Türklerin sonunun yaklaşması ümidini yitirmeyerek, insanların duaya devam etmeleri gerektiğini vurgular[141]. "Mahşer günü uzakta olamaz ve Türkler de (tıpkı Papa gibi) sonlarına yaklaşmış olmalı, bundan hiç şüphem yok"[142]

Bunlara rağmen, Hristiyan dünyasının "Türk politikalarının", fazlasıyla "miskin" ve "ahmakça" kaldığını düşünen Luther, endişelidir[143]. Yazısında sıkça şeytani Türklerden ve onlardan kaynaklanan tehlikelerden bahseden Luther, Türkleri, Tanrı'nın cezası olarak görür. Ve Luther'e göre Hristiyanlar bu ceza sayesinde, yani Türkler sayesinde "Tanrı'dan korkmayı ve dua etmeyi" öğreneceklerdir[144]. Diğer yazılarında olduğu gibi bu yazısında da Luther, sadece Türkleri değil, aynı zamanda Papa'yı da Hristiyanlığın gerçek düşmanı olarak kabul ettiğini belirterek[145] propaganda ağırlıklı söylemleriyle Protestanlığın yayılmasını hedefler.

Luther o dönemlerde Türklere karşı herhangi bir mücadelenin söz konusu olamayacağını öne sürer. Almanya'nın güç birliği oluşturamamasındaki en büyük engel ona göre sosyal hayattaki memnuniyetsizliğin yanı sıra, Alman toplumundaki ahlaki çöküştür. 17 Mayıs 1542 yılında Luther artık Brandenburg Elektörü olan II. Joachim'i (1505-1571) tebrik eder. Luther, Türklere karşı savaşacak olan bu şefaat etme sözü verir, çünkü kilisenin duası olmadan Türkleri yenmenin mümkün olmayacağına inanır. Türklerin sürekli olarak tehdit oluşturmalarından dolayı, Luther de insanları durmaksızın duaya çağırır. 1542 seferi başarısızlıkla sonuçlanınca "Türk vergisi" de boşa harcanmış olur.

29 Aralık 1542 yılında Luther, Justus Jonas'a yazdığı mektubunda, kilise hem dışardaki, hem de içerdeki Türklere karşı dua etmelidir, uyarısında bulunur. Kısa bir süre sonra, Elektör Johann Friedrich'in[146] isteği üzerine Wittenberg'deki papazlara 1543 yılında tekrar bir uyarı yazısı yazar ve bazı hükümdarları ve derebeylerini "Türk vergisi" vermemekle ve böylece

aslında Türklerle işbirliği yapmış olmakla suçlar. Böyle bir işbirliğinin yapılmış olması ise, ona göre, duaların etkinliğinin azalmasına sebep olabilmektedir.

4.3. Luther’in Son Dönemlerindeki Tutumu

Luther’i neredeyse tüm hayatı boyunca meşgul eden Türk tehdidi sorunu ölümüne kadar devam etmiş, kimi zaman umutlanmasına, kimi zaman ise ümidini tamamen yitirmesine neden olmuştur. Yavaş yavaş yükselen bir eğilim ile konuya ilgisi artmış, 1529-1530 yıllarında ise doruğa ulaşmıştır. Bu dönemlerde Türklere karşı aktif olmaya çağırmış ve genelde onlara karşı olan girişimleri desteklemiştir. Tüm çabaların başarısızlıkla neticelenmesi sonucunda ise yavaş yavaş ümitsizliğe kapılmış ve apokaliptik duygularla yaralarını sarmıştır. Ölmeden kısa bir süre önce içinde yaşattığı çelişkiler doruğa çıkmış, Türk sorununu ortadan kaldırmanın imkânsızlığını kabul etmiş ve derin üzüntüler yaşamıştır[147]. Ne de olsa Luther’e göre mahşer gününün gelmesine çok az bir zaman kalmıştır: “1600 yılında Türk gelecek ve bütün Almanya’yı harap edecektir”[148].

5. Apokaliptik İnançlar Doğrultusunda Luther'in Türk Sorununa Bakışı

Luther hem birinci, ama özellikle de ikinci savaş yazısından anlaşıldığı üzere, apokaliptik kehanetlerin etkisinde kalmıştır. Bu kehanetlerin etkisi ölümüne kadar sürmüş ve aynı zamanda düşünce sistemine zemin teşkil etmiştir. Özellikle Türklerin Viyana'ya kadar ilerledikleri dönemlerde, halk arasındaki kehanetlerde bir artış söz konusudur. O güne kadar kehanetlerden fazla etkilenmeyen Luther[149], bu söylemlerin de etkisiyle Philipp Melanchthon ve Thüringen reformatörü Friedrich Mykonius[150] ile yapmış olduğu bir konuşmayı anımsar. Bu konuşmada kendisine Fransisken tarikatına mensup Johannes Hilten adlı rahibin tuhaf kehanetlerinden bahsedilir[151]. Bu rahip 1500 yılında 25 sene zindanda yattıktan sonra Eisenach'da[152] ölen ve Papalığa yönelik eleştiri ve Osmanlılarla ilgili kehanetleriyle tanınan Hilten'dır. Bunların yanı sıra 1516 yılında kiliseyi yenileyen bir adamın geleceği kehanetinde de bulunur. Luther'in kendisinin kast edildiğine inanması muhtemeldir. Ayrıca Osmanlılarla ilgili kehanetlerin de gerçekleşmek üzere olması rahibin inanandırıcılığını Luther'in gözünde arttırmaktadır[153]. Hilten, Hz. Danyal'ın[154] karamsar vahiysinde Türklerle ilgili işaretler bulduğunu iddia eder. Türklerin Viyana kapılarına kadar dayandıkları fikri, Luther'i adeta hasta eder[155]. Böylesine endişeli olduğu bir zamanda, ikinci savaş yazısının (Ordu vaazı) hazırlıklarını tasarlar, ancak yazısını Türklerin çekildikleri haberini aldıktan sonra kaleme alır. Türklerin çekilişini bir yandan Tanrı'nın mucizesi olarak yorumlayan Luther, diğer yandan Tanrı'nın bu yıl yanlarında yer alması şeklinde tabir eder. Ancak uyarmadan da edemez ve Almanların her zamanki gibi uyumamalarını, tam aksine uyanık olmalarını ister. Ne de olsa "Türkler bizim komşumuz kalacak ve bizlere rahat vermeyecek"[156]. Dünyanın sonunun geldiğine inanan Luther[157], aynı zamanda İsa'nın, Hristiyanları bu Yecuş-Mecuş'dan da kurtaracağına inanır[158]. Yazısında da yaptığı gibi, tüm gücüyle Türklere karşı bir savaşı onaylaması, bu sorunun tarihî ve siyasi gidişatını değiştirebileceğini düşündüğü anlamına gelmemektedir. Luther tarihî olayları Danyal ve Ezekiyel'in kehanetleriyle açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre Hristiyanlığın sonunu hazırlayan iki korkunç despottan söz edilmektedir. Birisi, Danyal'ın 11. bölümde bahsettiği gibi, gerçek Hristiyan

dinine ve Protestanlara karşı öğretilerde bulunan ve kendini tüm Tanrıların üstünde tutan, Papa ve Papalık kurumudur. Diğeri ise dünyevi kılıcı olan ve Matthaeus 24, 21'e göre bu güne kadar dünyada görülmemiş kederleri beraberinde getiren Türklerdir[159].

Hz. Danyal'ın tarif ettiği dört korkunç hayvanı, Luther dört büyük imparatorluk olarak yorumlamaktadır. Birinci imparatorluk Asur ve Babilonya'dır. İkinci imparatorluk Pars ve Medler'dir. Üçüncüsü ise Büyük İskender ve Yunanlılar, dördüncü ve aynı zamanda dünyadaki en son imparatorluk ise büyük ve korkunç Roma İmparatorluğu'dur. Luther, Hz. Danyal'ın dördüncü ve dünyadaki son imparatorluk sözüne dayanarak, Türk alayının mutlak bir güce kavuşamayacağı sonucuna varır. Çünkü Roma İmparatorluğu'ndan sonra mahşer gününün gelmesi gerekmekte, aksi takdirde Hz. Danyal'ın yanılmış olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna ise inançlı bir Hristiyan olan Luther pek ihtimal vermez.

Danyal'ın "dört hayvan" kehanetini tarihî olaylara dayanarak güncelleştiren Luther, dördüncü hayvanın on adet boynuzu bulunduğunu, bunların ise dördüncü imparatorluğa ait on krallık olduğunu belirtir[160]. Ona göre, Türkler bu on boynuz arasında yer almamaktadır. Türkleri simgeleyen boynuz sonradan çıkmış ve bu boynuzun büyümesi sonucu, üç boynuzun atılmasına sebep olmuştur. O, tarihî süreci göz önünde bulundurarak, atılan bu üç boynuz ile, Türkler tarafından Roma İmparatorluğu'ndan koparılan Mısır, Yunanistan ve Asya'nın kast edildiğini düşünmektedir. Luther apokaliptik tutumu doğrultusunda, Türklerin, çok güçlü bir imparatorluk olmalarına karşın, dünyayı etkisi ve hükümdarlığı altına alabilecek bir imparatorluk kurmalarının imkânsız olduğunu savunur. Bu düşüncelerine dayanarak onun kendi kendisiyle çelişkiye düştüğünü söylemek mümkündür. Bir yandan bu kehanetlere dayanarak Türklerin son sefer planlarını gerçekleştiremeyeceklerine inanırken, diğer yandan o zamanlarda yapılan savaşlardan dolayı Almanların geleceği için büyük endişe duymaktadır. Luther'e göre rahat vermeyen Türkler büyük bir öfkeyle, Hz. Danyal'ın kehanetlerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparken göz ardı ettikleri şey ise, bu yapılanlardan sonra mahşer gününün geleceği, Tanrı'nın Hristiyanları kurtarıp, Türkleri cehenneme göndereceğidir. Hristiyanlar Türklerden dolayı çektikleri sıkıntılar yüzünden yakınmamalıdır, çünkü Hz. İsa'nın din uğrunda ölen insanlara

ihtiyacı vardır ki, Türklerin sonu gelebilsin[161]. Macaristan ve Almanya'da yaptıkları, bize yaptıkları son şeylerdir. Gerçi Macaristan ve Almanya'yı hırpalayacak, ama Asya ve Mısır'ı ele geçirdiği gibi, ele geçiremeyecektir. "Çünkü Hz. Danyal ona üç boynuz vermiştir, daha fazla değil"[162]. Danyal'ın apokaliptik yorumlarının etkisinde kalan Luther, Türklerin gün geçtikçe güç kazanmalarını Batı Dünyası için tehditkâr bulmaz, çünkü en güçlü olduklarını sandıkları an, Mesih olan Hz. İsa onlardan hesap soracak ve Hristiyanlara eziyet eden Türkleri cezalandıracaktır[163]. Viyana'ya hücüm eden yeniçerilerin başarılı olmaması, Luther'e göre bir daha saldırmayacakları anlamına gelmemektedir. Bu gerçek ise onu hem endişelendirmekte hem de düşündürmektedir.

10 Kasım 1529 yılında Jacob Probst'a yazdığı mektubunda, Luther Almanya'daki durumlardan, ama özellikle de Kayzerden şikayetci olmaktadır. Oysaki kısa bir süre önce yazmış olduğu savaş yazılarında Kayzere büyük güven duyduğunu belirten Luther, artık onu da en az Türkler kadar tehlikeli bir düşman olarak gördüğünü belirtir[164]. Bu üzücü durum karşısında, Luther dünyanın sonunun geldiği ve Hristiyanlığın kurtuluşunun yakın olduğu düşüncesinde teselli bulur. Kafasında dinî bilgiler doğrultusunda bir türlü çözümleyemediği Türk sorunu, onun bu dönemlerde ruhsal olarak çökmesine neden olur. Türklere karşı ateşli savaş metinlerinin yazarı, geçirdiği bu değişimden dolayı, karamsarlığa kapılır. Öldüğü güne kadar Türk sorununu irdeleyen Luther çizgisini değiştirmiş ve Türklerden kaynaklanan bu eziyetlerin Tanrı'nın isteği olduğu fikrini iyiden iyiye benimsemiştir. Nisan 1532 yılında kendisine, Türklerin Hristiyanlara karşı büyük bir sefer düzenledikleri haberi gelince, neredeyse sevinç duymaktadır. Aslında sadece apokaliptik kehanetlerin gerçekleşmesine yönelik olan bu sevinç, Almanların başına geleceklerinden dolayı endişe duymadığı anlamına gelmemektedir. Yine 1520 yılında da ifade ettiği gibi, Alman halkının birleşememesinden dolayı güç birliği oluşturamamalarını da eleştirmektedir. Luther milletine sırt çevirmemekte ve Türklere karşı giriştikleri mücadelelerinde başarılı olmalarını dilemektedir. Kayzere karşı görevlerini yerine getirmesi için, çok sert eleştirilerde bulunur. Ancak temelde ona güvencini yitirmez ve onda halkın koruyucusunu ve kurtarıcısını görür. Bu düşüncesini birçok yazısında dile getiren Luther, Tanrı'nın Kayzere, prenslere ve onunla birlikte Türklere karşı savaşan

herkese cesaret vermesini dilemektedir[165]. Buradan da Luther'in Kayzere tüm eleştirilerine rağmen güvendiği anlaşılmakta ve onu hiçbir zaman deccal olarak görmediği ortaya çıkmaktadır. Luther'e göre Türklerin dışında tek bir deccal vardır, o da Papa'dır. Tanrı tarafından dünyevi düzenin başına getirilmiş olan Kayzer V. Karl, eğer sonuç dünyevi bir sonuç olacaksa, Türklere karşı koyacabilecek tek kişidir. Ancak buna yönelik inancını yitirmeye başlayan Luther, apokaliptik bir tutum sergileyerek, başka bir deyişle mahşer gününün yaklaştığını düşünerek, dünyevi bir müdahale ile Türklerin durdurulamayacağından emindir. Daha önce de Danyal'ın apokaliptik bakışını benimsediğini dile getirmiş, ancak o dönemlerdeki bakış açısının, sonrakinden farkı, teoloji merkezli bir tarih yorumunun, psikoloji kaynaklı bir yoruma dönüşmüş olmasıdır. Geleceğin belirsizliği, kayda değer bir başarının elde edilememesi, onu eski yıllarda olduğu gibi, ümitsizliğe sevk eder. Bu karamsarlığın esas kaynağını Luther, toplumun genel olarak fazlasıyla günahkâr oluşuna bağlamakta ve bu olumsuz durumdan dolayı aşırı derecede ümitsizliğe kapıldığı dönemde, Kayzerin zafer elde etmesi için dua etmenin yararına da inanmamaktadır. Ara sıra düştüğü bu bunalımların dışında, son derece inançlı bir insan olan Luther, dua etmenin mutlak yararına inanmakta ve dualarla Tanrı'ya seslenmenin etkinliğini anlatmaya yönelik çabalarını sürdürmektedir.

1532 yılından sonra Türk korkusu geçici olarak gündemdeki ağırlığını yitirmektedir.

1538 yılında Luther bu konuyu tekrar gündemine alır. Bu arada 1536 yılında Fransız Kralı I. Fransuva (Franz) ile Kanunî Sultan Süleyman arasında Almanlar için sürpriz olmayan bir ittifak söz konusu olmuştur. Luther bir kez daha Hristiyan-Batı Dünyasının birleşerek Türklere karşı savaşacağına dair ümitlerini yitirir ve hayal kırıklığına uğrar. Saksonya Elektörü Johann Friedrich'in isteği doğrultusunda kendisinden Türk savaşlarına katılım konusunda fikir beyan eden bir yazı yazması istenir. Luther söz konusu yazıda son kez Türklere karşı girişimleri desteklediğini belirtir. Ancak bu tutumuna rağmen Türklerin zaferleri karşısında tüm ümitlerini yitiren Luther, Almanları çok ağır şekilde eleştirmeye koyulur ve onların tembelliklerinden, ağır ve aksak oluşlarından, yemelerinden, içmelerinden ve oyun oynamalarından şikayetci olur. "30 yıl içerisinde

öylesine büyümüştür ki Türkler, Mısır, Arabistan, İran, Asya ve tüm Yunanistan'a hâkim olmuşlardır"[166].

1539 yılının başlarında Luther'in Papa'ya yazmış olduğu uyarı yazısından bir kez daha anlaşılmaktadır ki, ona göre artık Türk sorununun çözümlenmesi sadece Tanrı'nın inayetine bağlıdır. Tanrı'nın inayetini kazanmak için insanlar içten ve ciddi olarak dua etmeliydi. İnsanların maneviyattan ne kadar uzaklaştığı, Luther'den Türklere karşı Duaya çağrının yazılmasını talep eden Elektör'ün isteğinden de anlaşılmaktadır. Bu yazının içeriği Vielau'a göre maneviyata yöneliktir[167].

6. Luther’in Çağdaşlarının Türk Savaşlarına İlişkin Görüşleri

Luther’in çağdaşlarının Türk savaşlarına ilişkin görüşlerine yer vermeden önce 16. yüzyılda yayınlanmış olan Türkler hakkındaki yazıların neredeyse tümünde Protestan ya da Katolik bir tutumun belirgin bir biçimde ortaya çıkmadığını vurgulamak gerek. Katolik mezhebine mensup bazı kişilerin yazılarında Luther’e karşı düşmanca bir tavır sergilenilmesi bu gerçeği değiştirmemektedir. Nitekim Protestanlık mezhebine bağlı olanlar da, İslam’a karşı eskiden beri var olan düşmanlığın etkisi altında kalmakta ve Katoliklere karşı yeni bir konsept ortaya koyamamaktadırlar. Sonuç itibariyle her iki mezhebin mensuplarının bilinçaltlarında yatan, ezelî düşmanına karşı sadece Alman milletinin değil, bütün milletlerin ve güçlerin birleşmesi gerektiği inancı yatmaktadır[168].

16. yüzyılda Türk savaşlarına ilişkin yayınlanmış olan yazıların çokluğu dikkat çekmektedir. Fikir vermesi bakımından Protestan ve Katolik yazarlara göre ayırmaya çalışarak dönemin önemli sayılabilecek bazı yazarlarının adlarını vermek gerekmektedir.

Katolik mezhebine mensup ve o dönemde yazılarıyla dikkat çeken yazarların bazılarının adları şöyledir: Rotterdamlı Erasmus (1466 ya da 1469-1536), Johannes Eck (1486-1543), Johann Caspar, Johannes Cochläus (1479-1552), Johannes Ramus, Augustin Neser, Georg Scherer (1540-1605) [169].

Protestan mezhebine mensup ve ağırlıkla Martin Luther’i kendilerine örnek alan ya da o çizgide yazılar yayınlayan yazarların bazılarının adları şöyledir: Georg Mylius (1548-1607), Philipp Melanchthon (1497-1560), Johannes Brenz (1499-1570), Justus Jonas (1493-1555), Johannes Bugenhagen (1485-1558), Georg Spalatin (1484-1545), Johannes Aventinus (1477-1534), Ulrich von Hutten (1488-1523), Johannes Sturm (1507-1589), Sebastian Franck (1499-1542 ya da 1543), Theodor Bibliander (1505-1564), Caspar Peucer (1525-1602), Heinrich Knaust (1520-1580). Adı geçen yazarların bazılarının Türklerle ilgili yapmış oldukları çalışmalara ve

Türk savaşlarına ilişkin görüşlerine kısaca değinmek, dönemin bu konuya verdiği önemi yansıtması bakımından, faydalı olacaktır.

Örneğin, Ingolstadt ve Heidelberg'de teoloji öğrenimi gördükten sonra rahip olan Sebastian Franck gibi. Luther'in öğretilerinden etkilenen Franck, Protestanlığa geçer ve 1526 ile 1528 yılları arasında Lüteryen papazı olarak Protestanlığa hizmet eder. 1528 yılından sonra ise bütün mezheplerle olan bağlarını koparır ve dogmalardan arındırılmış Hristiyanlığa dair kendi fikirlerini oluşturur. Sebastian Franck'ın Türk savaşlarına ilişkin görüşleri spiritüalizmin etkisinde kalmıştır. Buna göre Franck savunma amaçlı bir savaşı dahi benimsememekte ve düşmanın sadece maneviyatla yenilebileceğini savunmaktadır. Diğer yandan Franck'ın en büyük endişesi Türklerin eline esir olarak geçen Hristiyanların maneviyatına yöneliktir. Söz konusu olan esaretteki çalışmaların ağırlığından ziyade, bu insanların inançlarını korumaya dair çabalarıdır. Franck bir yandan Türklerin yaşam biçimlerine yönelik olumlu değerlendirmelere yer verirken, diğer yandan Türklerin ahlaki yapılarında şeytani bir karakter olduğunu da dile getirmektedir[170].

1514 yılında Heidelberg Üniversitesinde öğrenimine başlayan ve 1518 yılında Luther ile tanışan Johannes Brenz, Protestanlığın önemli savunucularından biri olarak tarihe geçmiştir. 1532 yılında Alman halkını yaklaşan Türk tehdidi konusunda uyarmak amacıyla vaaz derlemesini yayınlar ve Türklerin sadece Roma İmparatorluğu'nu yok etmekle kalmayacaklarını, aynı zamanda Hristiyan dinini de ortadan kaldıracaklarını ileri sürer. Brenz'in Türklerle ilgili açıklamaları Luther'inkilerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Bu da kendisinin Luther ile yıllarca süren yakınlığı ve dostluğu ile açıklanabilmektedir. Brenz'in vaazlarında hâkim olan tarzın Luther'in vaazlarındakine benzemesi de aynı şekilde açıklanabilmektedir[171].

Lüteryan olan Heinrich Müller ise oldukça geniş bir derleme ile 1563 yılında Türk yazılarını bir araya getirmiştir. Kitabının ön sözünde, ayrıca Türk tarihi ya da Türklerle ilgili bundan önceki yayınlarında, Türklerin eline esir düşen Hristiyanların ya da Türk hükümdarlığı altında yaşayanların vergilerden çektiklerine yer verilmemesini eleştirmektedir. Bu konulara değindiği için Bartholomäus Georgewitz'in yazısını İtalyanca'dan

Almanca’ya çeviren Müller, bununla Almanları bilinçlendirmeye ve Türklere karşı uyarmaya çalışmaktadır. O aynı zamanda, Hristiyan-Türk savaşlarının barışla sonuçlanmayacağını ve sonsuz bir savaşın hüküm sürdüğünü, bu savaşların ise ancak birinin diğerini yok etmesiyle noktalanacağını ileri sürmektedir[172].

Asıl adı Philipp Schwartzerdt olan Philipp Melanchthon hem hümanist hem de teolog olarak isim yapmıştır. Melanchthon, Martin Luther’in yanı sıra Reformasyonun en önemli kişileri arasında yer almıştır. Kendisi Luther’in, özellikle 1518 yılında gerçekleştirilen ve Heidelberg Mübahasedesisi diye adlandırılan tartışmasından derinden etkilenmiştir. Melanchthon ile Luther arasında o dönemde başlayan dostluk, Luther’in ölümüne kadar süren bir işbirliğine dönüşmüştür. Luther’in etkisinde kalan Melanchthon’a göre Hristiyan dünyasının liderleri İslam’in yok edilememesinden sorumlu tutulmalıdırlar. Ona göre Hristiyan dünyasının Türklerle doğal ve ebediyete kadar sürecek olan ezelî bir düşmanlığı vardır. Bunun nedeni ise Hristiyanlığın övgüye değer düzeninin Türkler tarafından yok edilmek istenmesidir. O aynı zamanda bu düşüncelere bağlı olarak kaosun yayılmasından da Türkleri sorumlu tutmaktadır. Melanchthon’un çeşitli kitapların ön sözlerinde dile getirdiği görüşler hemen hemen Luther’in görüşlerine paralel düşüncelerdir[173].

Basel de yaşayan Theodor Bibliander teolog ve oryantalist olmasının yanı sıra Reformasyonun İsviçre’deki en önemli isimlerindendir. Aynı zamanda Luther’in yakın arkadaşı olan Bibliander esasen İslam karşıtı yazıları derlemesi ile üne kavuşmuştur. Bu yazılarının yayınlanmasından önce Türklere karşı bir Consultatio yazan Bibliander’in bu yazısında Rotterdamlı Erasmus’dan da ne kadar derinden etkilendiğini görmek mümkündür. İnanç savaşlarına karşı olduğunu açıkça dile getiren Bibliander, Türk savaşını sadece Hristiyanlığı korumak adına kabul etmektedir. Bibliander ayrıca Kur’an çevirisi sayesinde de tanınmıştır[174].

Kalvinizm[175] karşıtı tutumuyla tanınan Georg Agricola (1530-1575) Türkler hakkındaki yazılarıyla da dikkat çeken yazarlardandır. Dönemin önemli isimlerinden Philipp Melanchthon ve Johannes Sturm ile yakın arkadaşlığı olmuştur. Viyana’daki galibiyetin etkisinde kalan ve yazısında Türklere karşı çağrıda bulunan Agricola’nın Latince hazırlamış olduğu

yazısının Almanca tercümesi 1531 yılında Nürnberg'de yayınlanmasına karşın aynı çalışmanın orijinali, ancak 1538 yılında Georg Fabricius tarafından basıma verilir. Agricola'ya göre Tanrı Almanların yanında yer almaktadır[176].

Johannes Sturm ise hem hümanist hem de pedagog olarak Avrupa'daki eğitim sisteminin gelişimine büyük katkılarda bulunmuştur. Öğrenimi esnasında Erasmus'un fikirlerine eğilen Sturm, sonrasında Philipp Melanchthon'un teolojik ve pedagojik fikirlerine iştirak eder. Melanchthon'un o dönemlerde tekrar ele aldığı ve yorumladığı Hz. Danyal'ın kehanetleri geniş kitlelere ulaşır. 16. yüzyılda özellikle de ilim adamları bu yorumlar doğrultusunda Roma İmparatorluğu'nun Hz. Danyal'ın yorumuna dayanarak, dünyanın son İmparatorluğu olduğununa inanmışlardır. Sturm da bu yorumların etkisinde kalarak, Roma İmparatorluğu'nun güçsüzlüğünü, Hz. Danyal'ın yüzyıllar öncesinde söylediği iddia edilen sözlerine dayandırmakta ve bunun Roma İmparatorluğu'nun son dönemleri olduğunu ileri sürmektedir.

Ulrich von Hutten de savaşmamayı tercih eden dönemin ileri gelen hümanist fikir adamlarından idi. Genç yaşlarda Erasmus ile de karşılaşmış olan Hutten, sonraları oldukça agresif bir tutum sergileyerek Katolik Kilisesini eleştirmektedir. Hutten savaşmamayı tercih etmesine karşın, Türkler hakkında her zaman olumlu ifadelere yer vermemekte, özellikle Türklerin yaşam biçimlerine yönelik kimi zaman oldukça olumsuz fikirler beyan etmektedir, tıpkı Agricola ve Cochläus gibi.

Justus Jonas hukukçu, hümanist, Lüteryen bir teolog ve Reformasyon taraftarıdır. Reformasyonun önemli isimlerinden olan Jonas özellikle Luther ve Melanchthon'un çevirilerini yapmasıyla tanınır. Erasmus ile de iyi ilişkileri olan Jonas, sonraları tamamen kendisini teolojiye adar. Jonas olgunluk döneminde Wittenberg'de Martin Luther ile birlikte teoloji profesörü olarak ders verir. Çalışmalarında Türkleri, sadece Hristiyanları yok etmek isteyen hain bir düşman olarak değil, aynı zamanda işe yarar, iyi olan her şeyi, yani rejimi, düzeni ortadan kaldırmak isteyen ahlaksız düşman olarak da tanımlar[177].

Martin Luther'in çağdaşı ve fikirsel bazda en önemli rakiplerden biri kabul edilen Rotterdamlı Erasmus[178], hümanizm akımının en büyük

temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. 1465 yılında Hollanda'nın Rotterdam kentinde doğan ve temel eğitimini tamamladıktan sonra Augustin tarikatının bir rahibi olan Erasmus, geleneksel anlamda rahip olmak yerine kendisini tamamen bilime adamıştır. Paris Üniversitesi'ne devam ettikten sonra, 1499 yılında İngiltere'ye gider ve orada kendisini derinden etkileyen John Colet ve Thomas Morus (More) gibi aydınlarla tanışır. Hristiyanlık ruhunu antik çağın yalınlığında arayan Erasmus, Papalığın düşünceler üzerinde kurduğu hegemonyaya karşı çıkar. Deliliğe Övgü (özgün adıyla: Morias enkomion seu laus stultitiae) gibi özgün yapıtlarıyla ve çevirileriyle (örn. Lukianos ve Libanios'tan yapmış olduğu çeviriler) Antik Çağ düşüncesinin Avrupa'da yayılmasını sağlar. Rotterdam'lı Erasmus tıpkı Martin Luther gibi kilisenin yenilenmesini teşvik etse de bunun Hristiyan dünyasına zarar vermeden, zaman içerisinde yapılmasını talep eder. Papaların bile ziyaret ettiği Erasmus 1536'da Basel'de öldüğünde Avrupa'nın en saygın kişileri arasında yer almaktaydı. Erasmus'un Türklerle ilgili görüşlerine yer verdiği üç önemli yazısı mevcuttur. Bunlar sırasıyla 1516 yılında yayınlanan Institutio Principis Christiani, aynı yılda yayınlanan Querela Pacis ve son olarak 1530 yılında yayınlanan De bello Turcis İnferendo'dur. Adı geçen son yazı Türk konusunu yoğun işlemesi bakımından en önemli çalışma olarak da kabul edilmektedir. Erasmus yazılarında Hristiyan dünyasına birlik-beraberlik çağrılarında bulunur[179]. Türklerin başarılı oluşlarını Hristiyanların kendi içlerinde kavgalı oluşlarına ve birlik-beraberlik oluşturamamalarına bağlamaktadır. Ona göre, Türkler Hristiyanların bu kavgalardan dolayı cesaretlenmektedir. Oysaki onların korkmasını sağlamak için birlik içerisinde olunmalıdır. Tüm bu söylemlere rağmen, Erasmus'un Türk konusunu işleyen yazılarını Luther'in yazılarından ayıran en belirgin özellik, Erasmus'un daha barışçıl bir tarzı tercih etmesidir[180]. Türklere karşı savaşmak yerine öncelikle Hristiyanlığın kendi bünyesindeki eksikliklerini telafi etme isteği duymalıdır, düşüncesini savunur[181]. Erasmus'a göre savaşmamayı gerektiren diğer unsur ise "Müslüman olan Türklerin Musa'yı ve İsa'yı peygamber olarak kabul etmelerinden dolayı 'yarı Hristiyan' sayılmalarıdır[182]. Erasmus özellikle de De bello adlı çalışmasında tamamen misyonerlik yoluyla Türklere etki edilmesi düşüncesine ağırlık vermektedir[183]. Katolik mezhebine mensup teolog Augustin Neser ise Türklere yönelik yazmış olduğu ve 1572 yılına ait olan vaazında Türklerin sadece vatana değil, aynı zamanda inanca da

saldırdıklarını dile getirmektedir[184]. Nikolaus Reusner, 1596 ylında yayımlanan Türk yazıları derlemesinin ön sözünde, Türk savaşlarının Alman milletini korumaktan çok, Hristiyanlığın korunmasına yönelik olduğunu vurgulamaktadır[185].

1486-1543 tarihleri arasında yaşamış olan Johannes Eck ise Luther’in karşısında duran en önemli isimlerdendir. Eck, Luther’e yönelik eleştiri yazmış (1530) ve aynı zamanda Lüteryanlara karşı olan düşmanlığın pekişmesine sebep olan kişi olarak anılmıştır. Lüteryanlara ilişkin yazmış olduğu kitap o dönemlerde adeta el kitabı gibi kullanılmış ve tam 90 kez basılmıştır. Johannes Eck 1532 yılında Türk vaazlarını yayımlamıştır. Ona göre, haçlı seferinin en büyük amacı, Kudus’ün ele geçirilmesi ve böylece Tanrı’nın sınamasının ya da cezalandırmasının sona ermesi olmalıdır. Bu düşünceler doğrultusunda Eck, haçlı seferini, Türk savaşlarının en önemli nedeni olarak yüceltmektedir. Beşinci vaazında farklı misyonerlik düşüncelerine yer veren Eck, Hristiyanların esas görevlerinin gerçek inancın Türklere taşınması olduğunu ileri sürmektedir. O yazılarında bir yandan misyonerlik fikirlerinden bahsederken, diğer yandan Tanrı’nın Türkleri cezalandıracağına inandığını da belirtmektedir. Eck bu tutumuyla tek başına değildir. Onun gibi hem misyonerliğe, hem de Türklerin Tanrı tarafından cezalandırılması gerektiğine inanan ve bu fikirleri içselleştirmiş olan birçok yazar vardır[186].

Georg Scherer Cizvit tarikatına bağlı ve Reformasyon karşıtı bir vaizdir. Viyana’da Katolik Kilisesini destekleyen, reformasyon karşıtı çalışmalarıyla dikkat çeker. Oldukça sert bir tutum sergileyen Scherer, yüzyılın sonlarına doğru, Türklerin amacının, Hristiyanları dinlerinden etmek olduğunu ileri sürer. Ona göre en kötüsü ise Türklerin, Hristiyan çocuklarını ele geçirip, yeniçeri yapmalarıdır. Böylece esas itibariyle Hristiyan olan çocukları, Hristiyanlarla karşı karşıya getirirler. Bu ise Scherer’e göre, “Türk barbarlığının en büyük kanıtı” ve insanlık dışı bir tutum olarak değerlendirilir. O döneme ait birçok yazar Scherer’in görüşlerini paylaşmakta ve bunları yazılarında dile getirmektedirler. Bu görüşe iştirak edenlerden bazılarının adları şöyledir: Melanchthon, Vives, Camerarius, Agricola ve Soiter. Johannes Sturm ise bu konuya hem hayranlık içerisinde hem de oldukça mesafeli değinmekte ve bu uygulamanın eskiden Romalılar tarafından kullanıldığını ileri sürmenin yanı

sıra oldukça makul askerî bir önlem olduğunu vurgulamaktadır. Yüzyılın sonlarına doğru Scherer, Türklerin hükümdarlığı altında yaşamış olan Hristiyanların, Hristiyan güçlerini nasıl da beklediklerini dile getirmektedir[187].

Bu bölümde 16. yüzyılda Türkler hakkında yazmış olan bazı yazarların görüşlerine kısaca yer verilmeye çalışılmıştır. Hem Protestan hem de Katolik mezhebine mensup bu yazarlar, genelde Türklerle ilgili olumsuz görüş bildirmişlerdir. Öte yandan kimi zaman Türkler hakkında olumlu sözlere yer vermişlerse de, bu sadece kendi bünyelerindeki eksikliğin vurgulanılmasına ve bu noksanlığın giderilmesine yöneliktir. Genelde savaş karşıtı olanlarda bile, çelişkili ifadelere sıklıkla rastlanılmaktadır. Dolayısıyla bir yandan savaş karşıtı tavır sergileyen bazı yazarlar, diğer çalışmalarında bu tutumlarını sürdürmemektedirler. Bu da onların savaş propagandasını dolaylı ya da dolaysız yoldan destekledikleri anlamına gelmektedir. Son olarak mutlak suretle vurgulanılması gereken bu bölümde adı geçmeyen yazarların çokluğudur. Bu bölümde adı geçmeyen, ancak incelenen konu itibariyle önem taşıyan bazı yazarlara bundan sonraki bölümlerde değinilecektir.

2. BÖLÜM 1. Dualar Hakkında

Asıl konu olan "Türk dualarını" irdelemeden önce, Almanya'da Reformasyon Dönemi öncesi ve sonrası duaların anlamı, yeri ve önemine kısaca değinilecektir. Bu bilgilerden yola çıkarak Alman edebiyatında Türklerle ilgili duaların genel özellikleri hakkında fikir verilecektir.

2. Dua Nedir?

Bu başlık altında dua ve duanın türleri işlenecektir. Elbette amaç dua ve türlerinin tümünü teolojik açıdan incelemek değildir. Buradaki amaç Türk duaları açısından önem taşıyacak olan bilgileri aktararak, dua ve türleri hakkında fikir verebilmektir. Betz'e göre dua Müslümanlık, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi tek Tanrı'lı dinlerde en sık gerçekleştirilen ve dinler içerisinde büyük önem taşıyan eylemlerdendir. Bu dinlerin dışındaki dinlerde de dualar önemli yer tutabilmektedir, örneğin Amerika'nin eski Kızılderili kültürlerinde. Ancak dualar evrensel değildir. Bazı Budist geleneklerine göre dua etmek yasak değilse de, Nirvana'ya ulaşmak kadar makbul değildir[188]. Dualarda insanlar dinî açıdan inandıkları Tanrı'larına seslenirler. Duaları bundan dolayı sadece dinî komünikasyon olarak nitelendirmek doğru değildir. Çünkü komünikasyon karşılıklı gerçekleştirilir. Oysa ki dualarda sadece insan konuşur[189]. Müşterek, umumi ve topluluk halinde dua etmenin yanı sıra, bireysel olarak da dua edilebilir.

2.1. Reformasyon Döneminde Dualar

Konumuz gereği özellikle Reformasyon döneminde ve Luther'in öğretileri doğrultusunda duanın özelliklerine değinilecektir. Reformasyon dönemine ait Protestanların dualarını inceleyen ve önemli bir kaynak olarak kabul edilen çalışma 1927 yılında Paul Althaus tarafından yayınlanır[190]. Althaus çalışmasının başında duanın önemine değinerek, duaların kilise lituryası (Liturgie) içerisinde temel oluşturduğunu vurgulamaktadır[191]. Duaların kalıcılığı ve kimi zaman hiç değişikliğe uğramadan yüzyıllarca kilise kitaplarında yer alması da buna bağlanmaktadır. Bugün dahi kullanılan ve dua kitaplarında yer alan, küçümsenmeyecek kadar çok sayıdaki dua, Protestanlığın ilk yıllarında ortaya çıkmış olan dualardır[192]. Althaus çalışmasının zorluklarına da değinir ve kilise şarkılarının kaynaklarının yeterince araştırılmamış olmasından dolayı bu alanda da bir boşluğun olmasından söz eder. Buna göre kilise şarkılarının birçoğu dualardan esinlenmiştir ya da dualar olduğu gibi kilise şarkısına dönüştürülmüştür. Tam tersinin gerçekleştiğini de göz önünde bulunduran Althaus türlerin birbirinden ayrılmasının zorluğuna dikkat çekmektedir[193]. Aynı sorun kimi zaman Türk dualarında da karşımıza çıkmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse, Johann Hermann'ın 1630 yılında yazdığı savaş dönemine ait Treuer Wächter Israel (Sadık Bekçi İsrail) adlı kilise şarkısının temeli Suebyalı Protestan Johann Brenz'in Türk duasına dayanmaktadır[194]. Hermann dinî şarkısında kime ya da kimlere karşı savaşıldığından bahsetmediği gibi, "Türk" sözcüğüne de yer vermez ve daha genel olan "düşman" sözcüğünü kullanır.

Ortaçağ dönemi kilisesini, Reformasyon dönemi kilisesinden ayıran en belirgin özellik ise dindarlığın ifade ediliş biçiminde yatmaktadır. Protestan kilisesinin Tanrı ile olan ilişkilerini ve inançlarını yeniden yorumlaması, zorunlu olarak yeni dinî ritüelleri de beraberinde getirmektedir. Reformasyon döneminde toplu haldeki dinî ayinlere, ilmihallere ve kilise şarkılarına yeni düzenlemeler getirildiği gibi, dua yoluyla Tanrı'ya yöneliş konusunda da yeniliklere gidilmektedir. Dua dinin temeli olarak kabul edildiğinden, aynı zamanda dindarlığın neredeyse en karakteristik ve en güvenilir nişanı olarak da benimsenmektedir.

Althaus Ortaçağ dualarını Reformasyon dönemine ait duaları ile karşılaştırmakta ve Reformasyon döneminin dualarını dilsel olarak sade, içerik dolu ve güçlü olarak nitelendirmektedir. Bu karşılaştırmanın sonucunda özellikle Reformasyon döneminin ilk yarısında ortaya çıkan Protestan duaları hakkında övgü dolu bir yaklaşım sergilemekte ve o dönem dualarının son derece etkili ve canlı oluşlarından bahsetmektedir. Bu olumlu özellikler toplu halde edilen kilise dualarının yanı sıra bireysel dualar için de geçerlilik taşımaktadır. Reformasyon dönemi sonrası için ortaya çıkan dualar hakkında da kısaca bilgi veren Althaus bu dualara yapay, özensiz ve ruhsuz damgası vurulmasına karşın, bunun tüm dualar için geçerli olmadığını belirtmektedir. Ona göre her dönemde dindarlığın ifadesi olan, yürekten gelen değerli ve gerçek dualar ortaya çıkmıştır. Dua literatürünün araştırılmasının önemi ise ona göre, dinî yaşantı hakkında bilgi vermelerinden kaynaklanmaktadır[195].

Duaların sadece teologlar tarafından yazıldığına ve dolayısıyla da toplumun dindarlığını yansıtmadıklarına dair yaygın bir kanaat olmasına karşın, Althaus'a göre bu görüş dua yazarlarının yakından incelenmesi sonucu ortadan kalkacaktır. Dua yazarları cemaatin farklı sınıflarına mensup olabilmektedir. Ancak yine de gözardı edilmemesi gereken, teologların bu hususta söz sahibi olmaları ve önderliği ellerinde tutmalarıdır. Bu yüzden duaların çoğu onların adını taşımaktadır. Elbette duaların hayata geçirilmesi ve yaşatılmasında ruhban sınıfından olmayanların katkısı da büyüktür. Ancak Althaus'a göre teologların duaları ile ruhban sınıfından olmayanların duaları arasında fark bulmak oldukça güçtür. Ruhban sınıfından olmayanlar arasında farklı mesleklere sahip kadın ve erkekler de yer almaktadır. Soylu sınıfına mensup olanların dışında sıradan çiftçi, doktor, hukukçu, öğretmen ve askerlerin de katkısı bu yönde bulunmaktadır. Neticede kişisel olarak dinsel hayatı hissedenler bu konudaki tecrübelerini dualara aktarabilmişlerdir. Ancak duaların çoğu ruhban sınıfına mensup erkekler tarafından yazılmıştır. Bunlar papazlık vazifeleri itibariyle, insanlarla olan tecrübelerinden ve onlarla olan birebir ilişkilerinden faydalanarak dualar yazmaktadırlar. Bu papazlar bilimsel çalışmalarında farklı bir dil kullansalar dahi, dua ya da kilise şarkıları söz konusu olduğunda, daha sade bir dil tercih etmektedirler. Bu da ruhban sınıfından olanların, tıpkı olmayanlar gibi, halka ait sade ve etkileyici bir dil kullanabileceklerini göstermektedir. Papazların elinden çıkan bu dualar

kişisel tecrübelerin bir ürünü olduğu gibi, toplumsal istek ve ihtiyaçların bir sonucu olarak da ortaya çıktıklarından, dinsel yaşantının ve dindarlığın da yansıması olarak kabul edilmektedir. Bu nedenden ötürü toplum tarafından benimsenmişlerdir. Toplumsal ihtiyaçlara cevap vermeyen, topluma yabancı kalan ve toplum ruhunu yansıtmayan dualar ise Althaus tarafından teorik ürün olarak tanımlanır[196]. Bu tür dualar ise Reformasyon dönemi sürecini aşamazlar ve toplum tarafından reddedilirler. Toplumun kendini bulduğuna inandığı dualar ise, bazı dua kitaplarının yaygınlığından da anlaşıldığı üzere, kabul görmekle kalmazlar aynı zamanda çok sayıda baskı da yaparlar. Kitapların çok sayıda baskıya ulaşması, elbette onların dinî değerleri hakkında fikir vermemektedir. Bu dinî kitaplar bir yandan halkın dinsel yaşantısının sonucu ortaya çıkmış olmalarına karşın, öte yandan halkın inancına da yüzyıllar boyunca etki etmiş ve yol gösterici, rehber vazifesi üstlenmişlerdir. Protestan Hristiyanların yaşantısını kavramak için bu kitaplar birincil kaynak teşkil etmektedir. Bu bağlamda göz önünde bulundurulması gereken başka bir sorun ise, 16. yüzyıldan günümüze kadar gelebilen dua kitapları örneklerinin, fazlasıyla kullanılmış olmalarından dolayı, genelde iyi durumda bulunmamalarıdır[197].

Protestan kilisesinde özellikle 1530’lı yıllardan itibaren yeni duaların oluştuğunu görebilmekteyiz. Bu döneme kadar İncil’deki dualar toplumun kullanımına sunulur, yeni dua formülleri reddedilir, geleneksel olarak Roma kilisesininin dua kitaplarında var olan konular Protestan literatürüne uyarlanarak dualara aktarılırdı. Bundan sonraki dönemde bağımsız ürünlerin ortaya çıktığı dönem olması dolayısıyla gerçek Protestan literatüründen bahsetmek mümkündür. Reformasyon yazılarında, örneğin Hristiyan ilmihallerde, vaazlarda, kilise şarkıları kitaplarında ve Alman kudas[198] ayinlerinde (mes), zaman zaman örnek sayılabilecek dualar bulunmasına karşın, o dönemin gündelik yaşantısına ve bireysel sorunlara yönelik dualar bulunmamaktaydı. Protestanlar bu durumda “çok zararlı”[199] olarak gördükleri Roma dua kitaplarının yerini tutan kitaplara ihtiyaç duymaktaydılar. Onların ilmihallerden bildiği ve tanıdığı az sayıda ve kısa dualar, sabah, akşam ya da sofra duası gibi, sıradan bir Protestanın dinsel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmaktaydı. Protestanların zor durumlarda, savaşta, hastalıkta ve sıkıntılı durumlarda, yani kısaca özel ve kişisel durumlarda, faydalanabileceği dualara ihtiyacı vardır. Böylece özel dualar, yani bireysel olarak edilebilen dualar, kilisenin dua aktlerinden

ayrılmaya başlamaktaydı. Dua eden birey, özel yaşantısı ve tecrübeleriyle dikkate alındığından, dualarda duygusal yaşantı ön plana çıkmaktaydı[200]. Konuya ilişkin taleplerin ve ihtiyaçların artmasıyla birlikte, bu açıklar da giderilmeye çalışılırdı[201].

Protestan dua literatürünü, Katolik literatürden ayrı düşünmek mümkün değildir. İki literatür de birbiriyle iç içe geçmiş ve birbirlerinin etkisi altında kalmıştır. Katolik kilisesinin bazı önemli isimleri ve onların dua kitapları Protestan literatürüne kaynak teşkil etmiştir. Bu isimlerin başında ise reformasyon literatürünü derinden etkileyen Erasmus gelmektedir. O literatürü etkilemekle kalmamış, aynı zamanda çalışmalarıyla reformasyon yazılarına kaynak olmuştur. Erasmus'un dualarının çoğu Protestan dua kitaplarında yerini bulmuştur. Bu duaların bazıları ise Protestan dualarının ayrılmaz parçası olmuştur. Erasmus gündelik hayatın ve olağanüstü durumların neredeyse tümü için dua yazmıştır. Roma ve Protestan kilisesinin dua kitaplarında duaların kimden alındığı, ya da kimin dualarından etkilenildiği, duanın yazarı ve kaynağı hakkında bilgi verilmemekteydi. Erasmus'un duaları böylelikle unutulmaya yüz tutmuştur[202]. Erasmus dışında da Protestan dualarını etkileyen isimler mevcuttur. Ancak bu isimlerin ortak özelliği birçoğunun Erasmus'un öğrencisi olmasıdır.

Erasmus ile büyük benzerlikler taşıyan bir isim ise öğrencisi İspanyol Johannes Lodovicus Vives'dir. Vives yazmış olduğu dua kitabı ile Protestan dua literatürü kaynakçaları arasında önemli yer edinen yazarlardandır. Latince yazılmış olan kitap 85 dua içermektedir. Bu dualar, tıpkı Erasmus'un duaları gibi, tüm hayatı kapsayan konulara yer vermektedir. Vives'in dualarını Erasmus'un dualarından ayıran en belirgin özelliği kısa oluşlarıdır. Onun dualarını Protestan dua literatürüne kazandıran Ludwig Rabus, çok da iyi olmayan bir çeviri ile duaları Almanca'ya aktarmıştır[203].

Erasmus'un öğrencisi ve önemli bir teolog olan diğer bir isim ise, sonraları Viyana Piskoposu olan ve 1537 yılında 600 sayfa kalınlığında Christlich Bettbüchlein (Hristiyan dua kitapçığı) adlı dua kitabını yayımlayan Friedrich Nausea'dır. O kitabının ön sözünde Protestanlığa karşı nefretini açıkça dile getirmektedir.

1551 yılında Timannus Borckensis tarafından Latince olarak yayınlanan dua derlemeleri de, Erasmus'un etkin olduğu bir çevrenin ürünüdür. Yayıncı, Katolik kilisesi ile ilişkilerini koparmamasına rağmen, reformasyonuna yönelik çalışmalarına devam etmektedir. Kitap, farklı yazarlara ait dualar içerdiği gibi, yazarları belli olmayan dualar da içermektedir. Yazar, ayrıca eski ve yeni dualara yer vererek renkli bir dua kitabının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Duaların arasında Luther'in çok bilinen Türklere karşı dua adlı metni de yer almaktadır[204]. Aynı dua Ludwig Rabus'un derleme kitabı içerisinde de yer almıştır. Althaus bu duanın 1530'lu yıllarda Ulm ve Augsburg kiliselerinde talimatname ile niyaz duaları şeklinde okunduğunu da vurgulamaktadır. Aşağı Avusturya bölgelerinde ise 1540'lı yıllardan itibaren her gün Türk çanları eşliğinde hükümet makamlarının talimatnamesi ile başka bir duanın okunması emredilir. Rabus'un dua derlemelerinin önemi ise çok kapsamlı bir biçimde 16. yüzyıla ait Katolik dua metinlerini Protestan dua literatürüne katmasıdır. Protestan olan Rabus, Katoliklerle Protestanların arasında var olan bu karşılıklı alışverişin en önemli ismi olmakla kalmamış, Protestan kanadında bu alışverişi ilk olarak gerçekleştiren isim olarak da anılmıştır[205]. Wittenberg'li teolog Johann Habermann Almanca yazmış olduğu dua kitabında Türk konulu duaya yer vermektedir. Petrus Michaelis de Latince yazmış olduğu dua kitabında aynı konuya değinmektedir[206].

Bu dönemde ortaya çıkan çok sayıda dua kitabı bulunmaktadır. Bu kitaplar incelendiğinde ise Katolik ve Protestan kilisesinin dua literatürü kapsamında birbirlerini ne denli etkiledikleri ortaya çıkmaktadır. Fransısken tarikatına mensup Mainz vaizi Johann Wild (Ferus)'in 1551 yılında yayınlanan dua kitabının[207] yanı sıra, üç yıl sonra 1554 yılında bir dua kitabı daha yayınlanmıştır[208]. Kitabın içeriği göz önünde bulundurulduğunda, ilgi çekici bulgulara rastlanmaktadır. Bu kitabın içerdiği duaların neredeyse yarısı Protestan kaynaklarından etkilenmişlerdir. Yayıncının kendine ait az sayıda duanın dışında, sayıca üstünlük gösteren Erasmus vb. gibi Katoliklere ait dualar da bulunmaktadır. Protestanlara ait dualar ise Luther vb. gibi isimlerden alınmışlardır.

16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Protestan dua literatürü, ortaçağ mistisizmin ve Roma kilisesinin dua literatürünün etkisinde kalmıştır[209]. Katolik mezhebinin 1570'li yıllardan sonra ortaya çıkardığı dua kitapları

yoğun olarak Cizvit tarikatının etkisindedir. Buna paralel olarak Protestan dua literatürü de, Althaus'a göre, yeterince bilinmese ve araştırılmasa da, bu güçlü hareketin etkisinde kalmıştır[210]. Althaus çalışmasında buna benzer çok sayıda örneğe yer vermektedir. Örnekler her iki mezhep arasında var olan yoğun etkileşimi sergilemektedir.

Hemen hemen bütün alanlarda olduğu gibi Reformasyon döneminde dua alanında büyük ölçüde yeniliklere gidilmiştir. Luther'in dua literatürü için önemi sadece yazmış olduğu dualarla sınırlı değildir. Amsdorf henüz 1519 yılında, Spalatin ise 1522 yılında ilk olarak Luther dualarını derleyen çalışmalarını yayımlamışlardır. Sonraki dönemlerde Luther dualarını derleyen kapsamlı çalışmalar yayımlanır. Onun ağzından çıkan dua benzeri ya da duayı anımsatan her konuşma, özenle "özel dua" olarak yazıya geçirilmektedir. Ancak Althaus bu tür duaları gerçek olmayan dualar olarak adlandırmaktadır. Bunun nedeni ise bu duaların son derece kişisel, anlık ve mühim olayların neticesinde ortaya çıkmış olmalarıdır. Ayrıca bu dualar Althaus'a göre kısa ve cüretkâr olarak da adlandırılabilir. Bu nedenden ötürü Luther'in bu tarz duaları "16. yüzyıl dua kitaplarında, bazı istisnalar dışında, yer edinemezler"[211]. Çok sayıda dua kitabında yer alan nadir dualardan birisi ise Luther'in Türklere karşı dua adlı metnidir. Altaus'a göre, Luther'in Protestan dualarına yönelik en büyük katkısı halka doğru dua etmenin yollarını öğretmesidir[212]. Luther'in duaları öylesine etkindir ki, ondan sonraki dönemlerde yazılan duaların çoğu onun dualarının izlerini taşımaktadır.

Luther dua ve vaaz konusuna önem vermekte ve bunların yerine getirilmesini Hristiyanların en önemli görevi olarak tanımlamaktadır[213]. "İnsanlar her yerde dua edilebilir ve etmelidir de, her mekânda ve her saatte dua edilmelidir; ancak insanlar hep beraber ve bir ağızdan uyum içinde dua ettikleri takdirde dualar daha da güçlü ve etkin olacaktır"[214]. Luther 1522 yılında Betbüchlein (Dua Kitapcığı) adlı çalışmasında doğru dua etmenin kurallarını ortaya koymuştur[215]. Ona göre dua, "Tanrı'nın sözlerine öncelikle şükran, sonrasında tazarru (yakarış) şeklinde cevaptır"[216]. Dua yürekten gelmelidir ve kompleks bir yapıya sahip olmak zorunda değildir. Luther tarafından önerilen sade bir dilin kullanılmasıdır. O meditasyon ve duayı birbirinden ayırmayarak dua kavramını oldukça geniş tutmaktadır. Dua buna göre sadece sözlü olmak zorunda değildir. Luther, temel

Hristiyanlık öğretisi şeklinde olan ve Hristiyan inancının temel sorularını yanıtlayan[217] Der Groβe Katechismus mit dem Titel "Deutsch Catechismus" ("Alman İlmihali" adıyla Büyük İlmihal) ve Der kleine Catechismus mit dem Titel Enchiridion (Enchiridion adıyla Küçük İlmihal) adlı kitaplarını yayımlar. Her iki kitap 1529 yılında Almanya'nın Wittenberg şehrinde basılmıştır. Luther Küçük İlmihal adlı çalışmasına, sabah, akşam ve sofra dualarına, dua formülleri eklemektedir. O ilmihal öğretilerini, sonraki bölümlerde de göreceğimiz gibi, Türk dualarına aktarmakta ve ilmihale Türk tehdidiyle ilişkili olarak büyük önem vermektedir.

Duaların başlıkları, çoğunlukla içerikleri hakkında da bilgi vermektedir. Bu başlıklar şöyle sıralanabilmektedir: "Bittgebet" (Bereket/ niyaz duası), "Dank-und Lobgebet" (şükran ya da methiye/övgü duası), "Bekenntnisgebet" (günah çıkarma duası), "Gebet um Vergebung" (af duası). Bu dualar sayesinde insanlar farklı olaylara değinerek Tanrı'dan isteklerde bulunmaktadırlar. Bu türler içerikleri itibarıyla farklı konulara değinseler de aslında bütün duaların temelinde insanların istekleri vardır. İstenilenler farklı olsa da, genelde insanların temel ihtiyaçlarına yöneliktir. Methiye/övgü dualarında dahi, var olan iyi bir durumun süreklilik göstermesi için Tanrı'ya yakarılır. İnsanlar, Tanrı'ya kendilerinden, etrafındaki kişilerden ve çektikleri sıkıntılardan bahseder. Bunların giderilmesi için ise dua edilirdi. Örneğin: Yağmur, av hayvanlarının bol olması, ekin ve hasat, savaşlarda galibiyet, ya da çocuk sahibi olma duası. Bu ve buna benzeyen tüm istekler, Tanrı'nın huzurunda, Ona iletilen dileklerdir. Tanrı, Luther'e göre insanların sıkıntılı anlarında sığınabileceği bir güçtür[218].

Türk dualarının incelenmesi açısından da önem taşıyan bu dua başlıklarına, ana hatlarıyla değinilecektir. Ayrıca dualarda insanlar tarafından dile getirilen isteklere yer verilerek, içerikler hakkında da bilgi sunulacaktır. Örneğin bereket ya da isteklerin gerçekleşmesi için edilen dualarda inançlı insanlar, Tanrı'dan istek ve arzularının, kendi hayatlarında veya başkalarının yaşamlarında gerçekleşmesi için dua etmektedirler, ya da ondan isteklerini gerçekleştirecek yetenek ve yeti sahibi olmaları için dua etmektedirler. Şükran ya da methiye/övgü dualarında ise inananlar şükranlarını dile getirerek Tanrı'yı, dünyaya ilişkin isteklerini

gerçekleştirdiği ya da onlara kendi isteklerini yaptırdığı için, övmektedirler. Ayrıca Tanrı iradesini insanların hayatlarında ve eylemlerinde de etkin hale getirdiği için methedilmektedir. Günah çıkarma dualarında insanlar, Tanrı'nın isteklerini gerçekleştirememekten dolayı, üzüntülerini ifade ederler. Bu başarısızlık, günah olmakla birlikte, Tanrı ile olan ilişkilerine de gölge düşürmektedir. Bağışlanma ya da af dualarında ise inananlar, günahlarından dolayı Tanrı ile bozulan ilişkilerinin tekrar oluşturulması için dua ederler. Böylelikle Tanrı ile yabancılaşma, ondan uzaklaşma ve anlamsız bir yaşamdan korunmuş olurlar. Bu yolla inananlar, Tanrı ile ilişkilerine dua yoluyla tekrar başlayabileceklerine, bu ilişkiyi sabit hale getireceklerine ve yeniden oluşturabileceklerine inanırlar. Böylilikle yaşamları tekrar anlam kazanmış olur.

Dua bir yandan insanların Tanrı ile ilişkileri doğrultusunda, kendi yaşamlarını ve dünyayı algılayış biçiminin bir ifadesidir. Diğer yandan insanlar dua sayesinde duygularını, düşüncelerini ve tutumlarını kontrol altında tutarak hem yaşantılarını hem de tecrübelerini Tanrı ile bağları çerçevesinde yorumlarlar. Tanrı'nın varlığına inanmayan ve onunla kişisel olarak ilişki kurmayan birisi için dua etmenin bir anlamı yoktur. İstek, şükran, methiye/övgü ya da günah çıkarma dualarının temelinde Tanrı'ya inanç yatmaktadır. Bu dua türleri birçok yönden insanların kendi aralarında gerçekleştirdikleri konuşma biçimine benzemektedir[219]. Zaten Luther dua etme konusunda buna benzer bir ifade kullanarak "iyi bir arkadaşa basit bir şekilde dua etme" sözlerine yer verir[220]. Onun bu mantalitesi en iyi şekilde kendi yazmış olduğu dualarında görülmektedir. Bu dualarda Luther gerçekten de arkadaşına seslenir gibi, hatta kimi zaman oldukça sert bir üslup kullanarak Tanrı'ya seslenmektedir.

3. Kilisenin Türklere İlişkin Propaganda Girişimleri ve Başlıca Propaganda Türleri

Türk tehdidi uzun zamanlar boyunca Hristiyan dinine mensup Avrupa'lılar için korku[221], huzursuzluk kaynağı ve buna bağlı olarak inceleme konusu olmuştur. Hasso Pfeiler Das Türkenbild in den deutschen Chronicken des 15. Jahrhunderts (15. Yüzyıl Alman Kroniklerinde Türk İmgesi) adlı çalışmasında Alman toplumunda Türk imgesinin oluşumuna ilişkin önemli bilgiler vermekte[222] ve bu bağlamda kilisenin önemine ve propaganda çalışmalarına işaret etmektedir. Türklerle ilgili değerlendirmeler söz konusu olduğunda Alman kroniklerini iki döneme ayıran Pfeiler'e göre birinci dönem Niğbolu savaşından İstanbul'un fethine kadar olan süreci, ikinci dönem ise 1453 yılından Fatih Sultan Mehmed'ın ölümüne kadar (1481) olan yılları kapsamaktadır. Birinci evrede Papalığın Türk imgesiyle ilgili olarak neredeyse hiç etkili olmadığına dikkat çeken Pfeiler, ikinci evrede bunun değiştiğini ve kilise propagandalarının baskın olmasından dolayı Türk imgesinin oluşmasına ve yerleşmesine neden olduğunu vurgulamaktadır[223]. Kilisenin bu dönemde ortaya koyduğu Türk imgesi, Fatih Sultan Mehmed'in ölümüyle toplum tarafından unutulmaya yüz tutsa da, I. Süleyman'ın hükümdarlığı ile birlikte tekrar Almanların gündemine yerleşir[224].

15. ve 16. yüzyılda Papalık büyük ölçüde dünyevi ve uhrevi bir güç olmaktan çıkar. İstanbul'un fethi ve sonrasında Türkler tarafından elde edilen zaferler Alman toplumunun Papalığa olan inancını sarsar. Toplanan vergilere rağmen, Türklere karşı ciddi girişimlerin olmaması ve vergilerin buna karşın arttırılması, Alman toplumunda Papa'nın insanları sömürdüğü ve aldattığı düşüncesinin yayılmasına neden olur. Bu koşullar altında dinî düzen toplum tarafından sorgulanmaya başlanır ve özellikle teologların reformasyon talepleri artar[225]. Luther'in etkisiyle kilise iki büyük düşman cepheye ayrılır. Papalık bu bölünmenin etkilerini ortadan kaldırmaya çalışarak, ayrıca güç kaybını engellemeye çalışır. Papalık, Avrupalı ulusların nazarında kilisenin konumuna değer kazandırma gayreti içerisine girer, propaganda çalışmalarına ağırlık verir ve Pfeffermann'ın vurguladığı gibi "inançsızlara" karşı ortak bir Hristiyan dış politikası oluşturmaya çabalar. Bunu gerçekleştirmek için ise yapılması gereken, Türk

sorunsalını kabul etmek ve Haçlı seferleri geleneği çerçevesinde, din savaşını popülarize ederek topluma yaymaktır. Bu ise kiliselerden başlayarak en ücra köşedeki köye kadar Türklerin elde etmiş oldukları başarıları ölçüsüzce abartarak ve aynı şekilde yenilgileri de propaganda amaçlı kullanarak, toplumu daha büyük başarılar elde etmeye motive ederek sağlanmaya çalışılmalıydı[226]. Papalığın Türklere ilişkin propaganda çalışmaları bu düşünceler kapsamında farklı alanlarda yürütülür ve toplum Papalığın şekillendirdiği Türk imgesiyle tanıştırılır. Kilisenin manipulatif çalışmalarından en etkin olanları ise Türk tehdine karşı çalınan çanlar (Türk çanları), Türklere karşı okunan vaazlar (Türk vaazları), ve Türklere karşı edilen dualardır. (Türk duaları)[227].

3.1. Türk Çanları

Türklerin tehdidine karşı çalınan çanlar Almanlar tarafından “Türk çanları” olarak adlandırılmıştır. “Türk çanları” ilk kez Papa III. Calixt (1378-1458)[228] tarafından 29 Haziran 1456 yılında Mora’nın Türklerin eline geçmesi ve Avusturya’nın Türkler tarafından tehdit edilmesini hatırlamak amacıyla çalınır. Bunun için Papa tüm kiliselerde öğle saatlerinde bir veya birkaç kez çanların Türklere karşı çalınmasını talep eder. Bazı yörelerde bu uygulama daha önce başlatılmıştır. Örneğin 1399 yılında Wolfram von Prag adlı başpiskopos Türklerin Hristiyanları yenmesi ve bunun anımsanması dolayısıyla her Cuma günü saat 09:00’da (Hz. İsa’nın ölüm saatinde) çanların çalınmasını ve insanların bütün işlerini bir kenara bırakarak dua etmelerini emreder. Hem Protestan hem de Katolik kilisesi, düzenli olarak çalınan çanlar ve beraberinde edilen dualar sayesinde herkesin, her gün, bu tehdidi hatırlamasını sağlamaktaydılar. “Türk çanları” uzun dönemler boyunca insanların belleklerinde yer eder ve çanların çalınması Türk tehdidi ile ilişkilendirilir.

3.2. Türk Vaazları

Türklere karşı okunan vaazlar ilk olarak, Hristiyanlarca felaket olarak yorumlanan, İstanbul'un feth edilmesiyle ortaya çıkmıştır. O dönemde Hristiyanlığın en üst makamında bulunan Papa V. Nikolaus (1397-1455), 30.09.1453 yılında haçlı seferi fermanını yayınlar. Papa bu fermanda bütün Hristiyan hükümdarlara seslenir ve deccal olarak adlandırdığı Fatih Sultan Mehmed'e karşı Hristiyan dininin savunulması çağrısında bulunur. Bunun sonucunda haçlı seferleri vaizleri, ülke ülke gezerek savunma amaçlı haçlı seferi fikrini yaymaya ve popülarize etmeye çalışırlar. Türklere karşı en agresif Papalardan olan Papa III. Calixt 29 Haziran 1456 yılında yayınladığı "Türkenbulle" (Türk fermanı) ile toplumu uyararak dua, tövbe ve vaaza çağırır. Topluma yönelik vaazlarda ise "Şeytan'ın oğlu olan Mehmed"den[229] gelecek olan tehlikelerin anlatılmasını ister.

Türklere karşı okunan dua ve vaazlar 15. yüzyılın ortalarından itibaren "sistematik bir biçimde" ezelî düşman imgesini oluşturmaktadır. Türk konusunun vaazlar dolayısıyla kilise içerisine taşınmasıyla Türk imgesi hızla yayılır ve Türklerle ilgili propaganda Almanya'nın hemen hemen her yerinde etkin hale gelir[230].

3.3. Türk Duaları

Almanlar tarafından Türklere karşı okunan dualara “Türk duaları” denmektedir. Genelde kiliselerde Türklere karşı okunan vaazın ardından yer alan “Türk duası”[231] bu nedenle kilisenin Türklere yönelik propaganda girişimleri arasında ayrı bir yer tutmaktadır. Bunun ise birçok nedeni vardır. Protestanlar ve Katolikler Türkleri yenmenin bir tek yolu olduğu konusunda hemfikirdir. Hristiyanlar durumlarının son derece vahim olduğunun farkındadır: “Macar öldürmekte, İspanyol çalmakta, Alman yiyip içmekte...”[232] ve kendi karargâhlarını Türklerin karargâhlarıyla kıyaslamaktadırlar. Türk askerlerinin disiplinli oluşlarının yanı sıra, özellikle ahlaki yönden üstünlükleri vurgulanır. Duaların ahlaki anlamda da olumlu değişiklikleri beraberinde getireceğine inanılırdı. Yine 29 Haziran 1456 yılında Papa III. Calixt bir ferman ile her ayın ilk Pazar günü dua edilmesini, oruç tutulmasını ve tövbe edilmesini ister[233]. 1571 yılında Papa IV. Pius de Türklere karşı dua edilmesini talep eder[234]. Dualar sayesinde Hristiyanların korkması ve endişelenmesi gereken konular hatırlatılmaktadır. Bunların başında ise Hristiyanları öldüren ve esir alan, ülkeleri mahveden ve Almanya’yı ele geçirmeye hazırlanan ezelî düşman Türkler vardır. Türk dualarında, olağanüstü güçlü Türkler ve onlara duyulan korkular tescil edilmekte ve düşmanın sadece Tanrı’nın ya da onun yeryüzündeki temsilcilerinin sayesinde yenilebileceğine dikkat çekilmekteydi[235].

4. Almanya'da Türklere Karşı Yazılan Duaların Önemi

Avrupa'da bu korku ve tehditler uzun yıllar boyunca hüküm sürerken, Almanya'da Türk korkusu kavramı ancak reformasyon dönemi ile birlikte tam anlamıyla ciddiye alınır ve bu tarihten itibaren konuya yönelik algılama biçimi toplum içerisinde yeniden şekillenir. Böylece Almanya'da Reformasyon dönemi ile Türk tehdidi kavramları birbirleriyle doğrudan ilişkilidir. Katolik inancının savunucuları, sürekli olarak yaklaşan Türklerin, Tanrı tarafından verilmiş bir ceza olduklarını savunmaktadırlar. Bu cezanın ise "Tanrı tarafından kilisedeki günah dolu yeniliklerden dolayı verilmiş olduğuna" dikkat çekmektedirler. Ancak bu yeniliklerin ciddiyetle yok edilmesi bu gidişata engel olabilecektir[236]. Protestan inancının temsilcileri ise Türklerin "işkenceleri" ile düşman olan Papalık arasında bir ilişki kurma eğilimi sergilemektedirler[237]. Batı Dünyası tarafından olağanüstü tehdit olarak algılanan Türklere yönelik, neredeyse hiç karşı atakta bulunulmamıştır. Batı Dünyasının iktidar sahibi güçleri, savaş bakımından düşmana karşı oldukça "hantal", yani ağırdan[238], davransalar bile, manevi anlamda düşmana karşı donanırlar. Böylelikle halkı dualarla düşmana karşı uyarırlar. Protestanlığın kurucusu ve Türk dualarının öncüsü Martin Luther, Türklerin askerî başarıları üzerine sesini yükseltme ve Hristiyanlara bu konuyla ilgili öğütlerde bulunma sorumluluğunu hissetmektedir. Başlangıçta birçok çağdaşı gibi, Türklere karşı bir savaşı[239] tasvip etmese de, Türklerin askerî anlamda üst üste elde etmiş oldukları zaferler[240], fikrinin ve stratejisinin değişmesine neden olur. Luther bu değişimle birlikte, Türklere karşı savaşı destekleyen en önemli kişilerden biri olur. Bu eğilimini ise en açık biçimde, daha önce bahsettiğimiz yazılarında ve çağrılarında görmek mümkündür.

Luther'in söz konusu yazıları ve özellikle "Türk duaları" konusunda örnek teşkil etmesiyle, olumsuz Türk imgesinin hızla yayılmasına sebebiyet verir. Duaların niteliği değişir ve Türk konusu daha yoğun işlenmeye başlanır. Aynı zamanda Hristiyanların Türklere yönelik dualarının sayılarında da ciddi bir artış olur.

“Luther’in önderliğinde bu bağlamda 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türk duaları diye adlandırılan bağımsız bir edebiyat türü ortaya çıkar”. Genelde şehirleri ya da bölgeleri yönetenlerin talimatları doğrultusunda bu dualar tek başına özel baskı olarak yayımlandığı gibi, toplu halde de yayımlanırlar[241].

Bundan böyle düşmandan, yani Türklerden korunmak ya da onun elinden kurtulmak için Tanrı’ya ve Hz. İsa’ya yakaran insanların duaları “Türk duaları” olarak adlandırılmaktadır. O dönemlerde Türklerle ilgili ortaya çıkan yazıların çoğu gibi, Türk dualarının genelinde de oldukça sert bir üslup hâkim idi. Ne de olsa bu düşman Batılıların gözünde 15. yüzyıldan itibaren kötülüğü ve ezelî düşmanlığı temsil etmektedir[242].

5. Almanya’da “Türklere Karşı Dua” Literatürünün Yazarları ve Tarihî Açıdan Ortaya Çıkış Nedenleri

Bu bölümde daha önce belirtilen isimlerin dışında Türk tehdidi konusunu işleyen ve toplumu bu çalışmalarıyla etkileyen önemli isimlere yer verilecektir. Bartholomäus Georgewitz ya da Captivus Septemcastrensis gibi kişiler Türkiye’deki esaret döneminden sonra, konuyla ilgili tecrübelerini kaleme alarak Batı Dünyasını farklı şekillerde etkilemişlerdir[243]. Ancak dua literatürü kapsamında Luther’den sonra en önemli isim, 1566 yılında Gebetbüchlein wider den Türken (Türklere karşı dua kitapcığı) adlı çalışmasını yayımlayan Andreas Engler’dir. Onun bu derlemesi, geçmiş zamanlara ait Türk duaları içermesine rağmen, türünün ilk örneğidir. Luther’in bir duasının yanı sıra, o dönemlerde oldukça tanınan Bugenhagen’e ait dualar da bulunmaktadır. Bugenhagen’in bu dualarından biri 1536 yılında “Wittenberg’de, diğeri ise 1543 yılında Schwäbisch Hall’de” kullanılmıştır[244]. Bu kitabın bir sonraki basımı 1596 yılında Balthasar Müller tarafından yayımlanır. Bundan sonra ise birçok kez çoğaltılan baskı Johann Michael Dillherr tarafından 1664 yılında yayımlanır[245]. Dillher’in baskısı Engler’den sekiz, M. Joh. Dertel’den[246] iki, Martin Luther, Johannes Bugenhagen, Andreas Celichius ve Joh. Deucer’den birer adet dua içermektedir. Engler’in kitabının yayınlandığı 1566 yılında Dresden’de de Naw Betbüchlein (Yeni dua kitapcığı) adlı dua derlemesi yayınlanır. Ancak bu derleme kitabı kilise şarkısı olarak da söylenebilen ve sonraları “ruhani Türk şarkısı” olarak adlandırılıp, kabul gören duaları da içermektedir.

1566 yılı dua literatürü açısından büyük önem taşımaktadır. Bunun nedeni ise Osmanlı ordularının Avusturya’nın başkentini feth etmek amacıyla yeniden Viyana’ya doğru hareket etmeleridir. Bunun için önce Macaritan’a doğru sefere çıkan Sultan, Zigetvar kalesinin kuşatılması esnasında ölür. Kale ölümünden bir gün sonra ele geçirilir. Bazı Batı kaynaklarına göre Sultan I. Süleyman’nın ölüm döşeğindeki emri üzere geri çekilen Osmanlılar, Viyana’yı kuşatma hedefine oldukça yaklaşmışken, taht meselelerini çözmek üzere geri dönerler. Avusturya’lılara ise korku dolu bir

bekleyiş kalır. Bu korku ise çok sayıda dua ve vaazın oluşumuna neden olur.

16. yüzyılın son dönemlerinde, özellikle 1593-1597 yılları arasında Türklere karşı yazılan dualarda daha önce görülmemiş bir artış söz konusu olur. Batılılara göre Papa ve Kayzerin güçsüzlüğüne tanık olan Osmanlıların, Avrupalı güçlerle olan ilişkisi değişmiştir. Osmanlılar mutlak kırılması gereken İspanya’nın gücünü keşfetmişlerdir. Bunu yapabilmek için Fransa ile ittifak halinde olan Osmanlılar 1580’den itibaren İngiltere ile de antlaşmalar yapmaya başlamaktadırlar. Hristiyan dünyası içerisinde var olan bölünmüşlük ve Osmanlıların 1571 İnebahtı savaşının intikamını alma girişimini tasarladıkları endişesi de tüm bunlara eklenince, Türk korkusu Almanya’da tekrar toplumsal yaşamın odağına yerleşir. Barış antlaşmalarına rağmen, Avusturya ve Macaristan’daki barış gerçek anlamda sağlanamadığı gibi, her iki tarafın antlaşmaları ihlal etmesiyle sürekli olarak sınanmaktadır[247]. Bu koşullar altında 1593 yılında tekrar bir savaş başlar, ancak Viyana ve Prag bu kez savaşa hazırlanmışlardır. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu da zor durumdaki Hristiyanlara her türlü desteği vermeye hazırdır. Bu sebepten Almanya’da da Türklere karşı çanlar çalınır, vergiler toplatılır, çok sayıda yazı yayımlanır ve daha önce hiç olmadığı kadar Türklere karşı dua edilirdi.

O dönemde çıkan yazıların bazıları şunlardır. Martin Behem 1590 ve 1593 yılında Türklere karşı dualar ve yakınmalar içeren kitaplarını[248], Theophilus Glaser 1594 yılında Türcken-Büchlein (Türk kitapçığı)[249] adlı kitapçığında çocuklara ve yetişkinlere yönelik Türk dualarını yayımlar. Stephan Präterorius tahminen 1594-1596 yıllarında kutsal (sakrament) dualarının dışında, Türklere karşı
dualar[250], Bartholomaeus Ringwaldt 1595 yılında Türklere karşı on dua ve aynı yıl içerisinde tekrar 17 dua içeren kitaplarını[251], Franz Rüdel aynı yıl Frankfurt’da basılan Geistliche Kriegsrüstung wider die Türcken (Türklere karşı ruhani savaş hazırlığı) adlı çalışmasını yayımlar[252]. Türk İmparatorluğu ile ilgili bir kronik ise Michael Bapst tarafından 1595 yılında basılır[253]. Aynı yıl Matthäus Leudhold, Hristiyanlığın ezelî düşmanı olan Türklere karşı okunması gereken duaları barındıran bir kitap[254] yayımlar. Samuel Fischer’in ise 1595 yılında Christlicher Unterricht vom Türcken (Türkler hakkında Hristiyan dersleri) adlı kitabı çıkar. Johann Röpke

(Roepke) de 1595'de Kuzey Almanya'da konuşulan şive ile yazılmış dua derlemelerini[255] yayınlar. Son olarak bu gruba Friedrich Roth'un çalışmasını eklemek gerekmektedir. 1595 yılında çıkan Türckenglocke (Türk çanı) adlı çalışmasında Roth bütün aileye yönelik Türk dualarını yayımlamaktadır[256].

Bir sonraki yılda ise Ambrosius Taurer[257], Bernhard Heupolt[258], Andreas Pouchenium[259] yazı ve dualarını yayımlarlar[260]. Bunca duaya rağmen 1596 yılının Ekim ayında Alman Hristiyanları büyük bir mağlubiyet ile karşı karşıya kalır. Haziran ayında Sadrazam İbrahim Paşa'nın yeni Sultanı III. Mehmed, Erlau'a doğru ilerler. Yardıma gelen Arşidük Maximillian da etkin olamayınca, üç günlük bir muharebe sonucunda 26 Ekim'de büyük bir yenilgi yaşanır. Bu yaşanılanların sonucunda 1597 yılında Michael Musculus[261] tarafından yayınlanan Kriegsbüchlein (Savaş kitapçığı) adlı çalışma ortaya çıkar. Yazar kitabında savaş ve zor savaş dönemleri için dualara yer vermektedir. Aynı yıl Heinrich Garber Ein christlich Gebet, täglich wider den Türcken zu beten (Türklere karşı her gün okunması gereken bir Hristiyan duası) adlı kitabını yayımlar[262]. Hristiyan şarkılarını içeren bir diğer kitap ise aynı yıl içerisinde Enriacus (Cyriacus) Schneegaβ tarafından yayınlanır. Bu kitapta 22 dinî şarkı yer almaktadır. Şarkılar arasında Luther ve yazarın kendisine ait olanlar da vardır. Türk tehdidine karşı yazılmış bu şarkılar kilisede, okulda ve evde söylenmek üzere hazırlanmıştır[263].

Zitvatorok Barış Antlaşması (1606) önemli politik bir değişimi beraberinde getirir. İnebahtı savaşı sonrasında gerçekleşen bu antlaşma aynı zamanda Avrupa'nın üstünlüğünü de ifade etmektedir. Bundan dolayı da barış antlaşması sonrasında dua literatüründe az sayıda örnek ortaya çıkarmaktadır. Cosack bu bağlamda iki isme ve bunların çalışmalarına kısaca değinmektedir: Bunların ilki Simon Gediks'in 1601 yılında çıkan kitabı, diğeri ise Bernhard Albrecht'in 1617 yılında yayınlanan ve dualar içeren çalışmasıdır[264]. Uzun süren bir barış döneminden sonra Türkler 1663 yılında tekrar ortaya çıkar ve herhangi bir müdahale ile karşılaşmadan Budin şehrine varırlar. Montecuculi, Baden'li Kont Wilhelm Leopold, Kont Hohenlohe, Kont Cologny ve onların ordularının yardımıyla ağır kayıplara rağmen, 1664 yılında büyük bir galibiyet elde edilir. Bu galibiyet sonrasında Basvar Barış Antlaşması gerçekleştirilir. Avusturya ve tüm

Almanya’da galibiyet dolayısıyla o yıl methiyeler ve şükran duaları yankılanır. Bu yılın ürünü olarak üç yazı ortaya çıkar: 1) Daha önce de bahsedilen Dillherr’in dua kitabı; 2) Johann Olearius’un 1664 yılına ait ve bir dua içeren yazısı; 3) aynı yıl çıkan ve Pomeranya bölgesine ait olan Joachim Utrecht’in yazısı.

1683 yılında Kara Mustafa Paşa’nın Viyana kapılarına dayanmasıyla, huzursuzluklara rağmen neredeyse 20 yıl devam eden Basvar Barış Antlaşması da sonlanır. Kont Rüdiger von Starhemberg ve Johann Sobiesky’nin liderliğinde birleşen Alman ve Polonyalı kıtalar 12 Eylül’de Viyana’yı kurtararak Hristiyan dünyasını da bu tehlikeden kurtarmış olurlar. 1699 yılında gerçekleştirilen Karlofça Barış Antlaşması’na kadar Baden’li Kont Wilhelm Leopold ve Savoyen’li Prens Eugen birçok askerî başarıya imza atarak, kaybedilen toprakları tekrar ele geçirirler. 17. yüzyılda Hristiyan dünyasının tamamen Türk tehlikesinden kurtarılmasıyla, bu türün de sonu gelmiş olur. Artık bu tarz yazılar yazılmayınca, var olanlar da, zamanla unutulmaya başlanır.

Türk dualarının o dönemde ne kadar yaygın olduğu[265] çok sayıdaki dua ve dua derlemelerinden anlaşılmaktadır[266]. Bu dualar 16. ve 17. yüzyılın ürünü olmakla birlikte o zamanın ve toplumun aynası olma niteliğini de taşımaktadırlar.

6. İlahiler

İnsanların temel duygu ve ihtiyaçlarına cevap vermeleri ve çağın sorunlarına yanıt bulmaya çalışmaları dolayısıyla ilahiler[267], Hristiyanlıkta önemli yer tutmaktadırlar. İşledikleri konular itibariyle ve insan ruhunda yer alan bütün hislere yer vermeleri dolayısıyla, insan ruhunun aynası olarak da kabul edilmektedirler. Günlük dualar arasında Hz. Davud ve diğer peygamberlerin Tanrı’ya yönelik yazmış olduğu ilahiler (geistliche Gesänge) özel bir yer tutmaktadır[268]. İlahilerde ele alınan çok sayıda konunun arasında, bizi konumuz gereği özellikle düşmana bakış açısı ilgilendirmektedir. İnsanları tehdit eden ve korkutan düşman konusu öylesine önemlidir ki, çok sayıda ilahi bu konuyu işlemektedir. Bu mevzu kimi zaman ilahilerin de büyük etkisiyle dualarda da yer almaktadır.

6.1. İlahi Sözcüğünün Anlamı

Almanca’daki “Psalm” ve “Psalter” sözcükleri, yani Türkçe’deki ilahiler (mezmurlar) ile İncil kastedilmektedir. Yunanca kökenli olan bu sözcükler telli çalgı aletleri ile icra edilen müzik (Saitenspiel) anlamındadır ve İbranice olan “mizmôr” kelimesiyle aynı anlama gelmektedirler. Mizmôr aynı zamanda telli çalgı eşliğindeki şarkı manasındadır. Çoğul anlamda ise derlemenin tümü kastedilerek şarkı kitabı anlamına gelmektedir, örneğin M.S. 4. yüzyıla ait olan ve çok değerli olarak kabul edilen Codex Vaticanus (B) adlı Yunan İncil el yazmasındaki gibi. Latincesi “psalmus” olan sözcüğün yerleşmesi ile İncil’deki metinlerin geneli için kullanılarak, edebiyata ve müziğe de aktarılmıştır.

Bundan sonra çıkan el yazmalarında sözcüğün anlamı genel olarak büyük değişikliklere uğramayarak telli çalgı eşliğinde ya da “lir” (Leier) şeklinde söylenebilecek şarkı metinleri anlamına gelerek kitap başlığı olarak da kullanılmıştır. Sonuç itibariyle söz konusu sözcük ilk zamanlarından bu yana hep şarkı ve şarkı kitabı ile ilişkilendirilmiştir. Oysa ki ilahilerde, içerik itibariyle dua metinlerinin de yer almasına karşın, bunlar genelde göz ardı edilmiştir. Öncelik ise enstrüman eşliğinde söylenen ve kilise koroları şarkılarında yer alan ilahilere verilmiştir[269].

İlahilerin tarihçesini özetleyecek olursak, kısaca Tevrat’ın bir ürünü olarak ortaya çıktıklarını söyleyebiliriz. Bazılarının kökleri bilinmeyen çağlara ait iken, büyük bir bölümünün Hz. Davud’a ait olduğu söylenebilir. Hz. Davud’dan sonraki dönemlerde de ilahiler ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak ilahiler azizlerin elinden çıkan kutsal yazılar olarak kabul edilmektedir. Değerleri ise dinî içeriklerinden ibarettir. Söz konusu içerikten dolayı ilahiler Hristiyanlıkta her zaman önemli bir yere sahip olmuşlardır[270].

Dindar bir insanda var olan tüm duygulara ilahilerde yer verilir: Pişmanlık, Tanrı’dan uzaklaşıldıkça duyulan acı, ya da ona yaklaşıldıkça hissedilen mutluluk, Tanrı’nın gücü karşısından duyulan korkunun yanı sıra, ona duyulan sevgi ve minettarlık, sevinçler, endişeler ve üzüntüler vs. İlahiler bu yoğun içeriklerinden dolayı, duaların özünü de teşkil

etmektedirler[271]. Tevrat'a ait ilahiler, İncil'de yer alan ve en çok alıntılanan metinler olarak kabul edilmektedirler[272].

18. yüzyılın sonlarına doğru, ilahilerin oluşum dönemleri göz önünde bulundurularak, alımlanmaları ve anlaşılmaları gerektiği fikri ortaya çıkmaktadır. Ünlü halk edebiyatı araştırmacısı Alman J.G. Herder Vom Geist der ebräischen Poesie, 1782/83 (İbrani şiirinin ruhuna ilişkin, 1782/83) adlı tarihî eserinde, ilahilerin doğu kültürünün ürünü olarak görülmelerini ve dolayısıyla da, ilkçağ bilgilerinin ışığında yorumlanmaları gerektiğini vurgulamaktadır[273].

6.2. Luther'in İlahilere Katkıları

Reformasyon dönemine kadar ilahilerde herhangi bir değişikliğe ya da yeniliğe gidilmemiştir. Luther'in konuya eğilmesiyle birlikte, birçok alanda olduğu gibi, bu konuda da büyük değişikliklere yer verilmiştir. Luther ilahileri dinî şarkılara dönüştürmüş, bu yenilik ise hem Protestanlar, hem de zaman içerisinde Katolikler tarafından benimsenmiştir. İlahilerin Almanca olarak kilise ayinleri sırasında bu şekilde yorumlanması, kilisenin kısa zamanda en çok uyguladığı ibadet şekli olmuştur[274].

1523 yılı ilahilerin (Psalmlieder) doğuş yılı olarak kabul edilmektedir. Luther kilise bilginleri ve peygamberlerin öğretileri doğrultusunda, sıradan halkın anlayabileceği, dinî şarkılar yapmayı tasarlar ve bu sayede Tanrı'nın sözlerinin halk tarafından anlaşılmasını ve özümsenmesini hedefler. Bunu gerçekleştirmek için kendisini yeterince vâkıf bulmayan Luther, yeteneğine inandığı dostu Georg Spalatin'in yardımını talep eder. Spalatin'e konuyla ilgili bir mektup yazarak, tasarladığı ilahi şarkıların teolojik ve edebî konsepsiyonundan bahseder. Luther edebî konsepsiyonu çercevesinde, söz konusu ilahilerin sıradan insanlar ve onların algılama seviyesine uyarlanarak yazılması gerektiği vurgular. Bunun için ise onların anlayabileceği basit sözcüklerin tercih edilmesi gerektiğini belirtir. O ilahilerin edebî değerinden çok, anlaşılmaları taraftarıdır[275]. Teolojik konsepsiyona yönelik en önemli unsur ise Luther'e göre, Tanrı'nın sözleri Hz. Davud tarafından aktarılsa da, peygamberlikle ilgili konuların tümünün Hz. İsa'ya bağlanmasıdır[276].

6.3. İlahilerde Yer Alan Düşmanlar

Düşmanlara ve inançsızlara karşı okunan beddualar da ilahilerde geniş yer bulan konular arasında yer almaktadır. Bu bedduaların ilahilerde yer alması, Tevrat'ın özelliği olarak kabul edilmektir. Esasında beddua içeren ilahilerde sadece günahlara ve kötülüklere karşı duyulan tepki dile getirilmektedir. Söz konusu ilahilerde kişisel ya da dinden uzaklaşmış gibi görünen bir öç duygusu konu edilse de, aslında Tanrı'yı ve onun kanunlarını yok sayan insanların varlığından dolayı duyulan acı vardır. Söz konusu düşmanlar tek bir insanı ya da bütün bir halkın Tanrı ile olan ilişkilerini yok etme çabasını gütmektedirler. Bu ilahiler genelde dinsizlere, Tanrı'ya ve ona inananlara ve dinlerini yok etmeye çalışanlara, ya da Tevrat'ın kanunlarında yer alan adalet ve insan sevgisini hiçe sayan inançsızlara karşı yazılmışlardır. Bazen söz konusu ilahiler uyarı niteliği taşıyarak, Tanrı'nın bu tip insanlara verdiği cezalardan bahsetmektedirler. Yaptığı yanlışı idrak ederek doğru yolu bulan bir günahkâra ise Tevrat'da beddua okunmamaktadır. Bu sebepten dolayı beddua içeren ilahiler de dua olarak kabul edilmektedir. Hz. İsa adına okunan bu dualar kişisel öç alma duygusu ile okunmamaktadırlar[277]. Tanrı'nın ve ona inananların düşmanları böylelikle Hz. İsa ve onun kiliselerinin düşmanı olarak da kabul edilmektedir[278]. İlahiler eski bir dönemin ürünü olduklarından, güncel sorunlara uyarlanarak, tekrar ele alınıp yorumlanabilmektedirler[279].

Ağıtlara yer veren ilahilerin genelde büyük olasılıkla Mezopotamya ağıt edebiyatının etkisi altında oluştuğu sanılmaktadır[280]. Teolojik olarak İ.Ö. 587 yılına ait kolektif krizleri konu ederek bunların üstesinden gelme çabası gütmektedirler. Bunlar "Yok Oluş" ile "Çöküş" konularına yer verdiklerinden, tapınakların, şehirlerin ve krallıkların yok oluşunu işlemektedirler. İlahilerde düşmana yaklaşım temelde ikiye ayrılır: 1) Düşman imgesini yoğun şekilde pekiştiren ve işleyen bir tutum, 2) düşmanları bağışlama ya da sevme tutumu. Birbirinden farklı bu iki tutum arasında Türk dualarında daha fazla yer edinmeleri dolayısıyla düşman imgesini pekiştiren ilahilere yer verilecektir. Buna bağlı olarak ise düşman konusunu işleyen ilahiler yorumlanarak düşmana bakış irdelenecektir. Luther'in bu konuya bakışı ve katkısı göz ardı edilmeyerek önemine değinilecektir.

İlahilerde yer alan düşmanlar, kimleri tehdit etmektedirler? Bu düşmanlar hangi millettendir? Ya da ne gibi özelliklere sahiptirler? Bu soruları yanıtlamak oldukça güçtür. İlahilerde yer alan düşmanların kimlikleri hakkında bilgi verilmemektedir. Önyargılı, adeta kalıplaşmış kavramlarla tasvir edilen düşmanlar, tek başına ya da toplum olarak, inançlı bir Hristiyanın karşısına çıkabildiği gibi, bütün bir toplumun karşısına da çıkabilmektedirler. Düşman olan insanları sınıflandırmak mümkün değildir, çünkü kimin düşman olabildiği belli değildir. Bazen insanların dost olarak nitelendirdiği kişiler de düşman olabilmekte, ki bu da dua eden şahsı özellikle üzmektedir[281]. Ancak konumuz gereği günahkâr olan ve varlıklarıyla inançlı insanları tehdit eden bireysel düşman konusunun üstünde durulmayacaktır.

Türkler aleyhinde yazılmış olan dualarda, oldukça geniş yer tutmalarından dolayı, ilahilerde savaşçı kimliği ile karşımıza çıkan düşmanlar, en yaygın imgelerdendir (Ps. 3,7[282]). Bu savaşçıların uyguladığı yöntemler, avcılarınkiyle karşılaştırılmaktadır (Ps. 140,6). Zulümleri ise vahşi hayvanlarınkine benzetilir (Ps. 22,21). Eylemlerinin temelinde ise nefret ve kıskançlık yatmaktadır (Ps. 35,19). İnançsız olmaları nedeniyle, inançlıları Tanrı'dan uzaklaştırmaya ve Tanrı'ya olan güvenlerini sarsmaya çalışmaktadırlar[283]. İlahilerde aynı şekilde kralın ve dolayısıyla da halkın düşmanlarından bahsedilmektedir. Bu bağlamda genelde yabancı halklar ve onların liderleri kastedilmektedir. Tıpkı ilahide Tanrı'nın (Yahve) ülkesini fethetmeye çalışan (Ps. 83,13) ve kutsal şehri harabeye çeviren (Ps. 79,1) düşmanlar gibi... Ne de olsa yabancı halklar yabancı Tanrı'lara inanmakta ve alaylı seslerini yükselterek (Ps.79,4) karşısındakileri küçümsemektedirler (Ps. 44,15)[284]. Dış düşmanın yanı sıra, halkı içten tehdit eden düşmanların varlığı da önemli yer tutmaktadır. Ancak ister dışardan gelen yabancı düşmanlar olsun, ister halkın bünyesinden çıkan iç düşmanlar olsun, bunların halka karşı olmalarının yanı sıra, Tanrı'ya karşı da düşman olarak kabul edilmektedirler. Tanrı'nın adına gölge düşürmeleri (Ps.74,18), onun adaletine (Ps.10,13), hatta varlığına inanmamaları (Ps. 79,10), onların düşman olarak kabul edilmelerinin asıl nedenidir. Bu sebeple her şeyin hâkimi olan Tanrı'ya yakarılır ve Ondan düşmanlarını susturması beklenir (Ps. 8,3)[285]. Düşmanın yenilgiye uğratılması, kurtulanları öylesine sevindirmektedir ki, kurtarıcıları olan Tanrı'nın adaleti için methiye şarkıları yazılır[286]. Sonuç olarak ilahilerde yer alan

düşmanlar çoğunlukla Hz. İsa'nın düşmanları ve onun çektiği acıların sorumluları olarak kabul edilmektedirler. İlahilerin yorumlanmasında kısa dualar (Kollekt) da büyük önem taşımaktadırlar. Bu dualarda (belirli mezmurlarda) öncelikle acı çeken Hz. İsa olsa da, onunla birlikte kilise de fiilen ve manen saldırılara maruz kalmaktadır[287].

6.4. İlahilerde Düşman Türkler

Uzun bir zamandır var olan Türk tehdidi ilahilere de yansır. Bu tehdit daha çok güney sınırında bulunan yerleri kapsamasına rağmen, bütün ülkeyi etkiler. Türkler, bu sayede siyasette, dinde ve nihayetinde edebiyatta yerlerini almaktadırlar. Bu şekilde tehdit fikri ve düşmanlık ideolojisi sürekli gündemde tutulur. Schulze'ye göre Türkler hakkında olumlu izlenimlerin neredeyse tümünün yok sayılması, düşman imgesinin kilise ve devlet tarafından desteklendiği düşüncesini akla getirmektedir[288]. Almanya'nın kuzeyinde yaşayan ve aslında bu tehditten birebir etkilenmeyen bir vaiz için, bu düşmanlık imgesinin kullanılması ve yerleştirilmesi, dine bağlılığı, birlik ve beraberlik düşüncesinin kuvvetlendirilmesi ve dinî disiplinin sağlanması amacıyla kullanılmaktaydı. Böylece inançlı olan insanlara tövbe çağrısında bulunulmakta ve günahlarından arınmaları istenmekteydi. Bu bağlamda ise Türklere karşı vaazlar okunmakta, dualar edilmekte ya da anma günleri ilan edilmektedir. Örneğin Papa V. Pius kutsal Meryem'in müdahalesi sayesinde elde edildiğine inandığı İnebahtı Deniz Savaşından dolayı 7 Ekim'i, anma günü olarak ilan etmektedir. Türk tehdidi, tıpkı veba gibi, kader olarak algılanmaz, tam aksine insanların kendi hatalarından dolayı Tanrı tarafından verilen bir ceza gibi düşünülür[289].

6.5. Bazı İlahilerin Türk Tehdidine Uyarlanması

Düşman konusuna yer veren çok sayıda ilahinin arasında, bazıları diğerlerine oranla daha fazla kullanılmış ve kabul görmüştür. Bu ise, tercih edilen ilahilerin yoğun şekilde düşman konusuna eğilmeleri dolayısıyla olmuştur. Düşman konusunu bu denli yoğun işleyen ilahiler, Türk tehdidi konusuna da kolaylıkla uyarlanabilmişlerdir. En sık kullanılanlar arasında yer alan 74., 79., 80., 83., 85. vb. bulunmaktadır. Reformasyon döneminde Türk tehdidine uyarlanmış ilahilerin başında, dualarda sıklıkla kullanılan ya da dualara esin kaynağı olan 74. ve 79. ilahilerdir. Her iki ilahi de benzer konulara yer vermektedirler. İki ilahinin Tevrat'daki içeriklerine değinilecek ve Türk tehdidine nasıl uyarlandıkları gösterilecektir.

6.5.1. 74. İlahi

74. ilahi kutsal mekânlardaki ya da topraklardaki düşman (Der Feind im Heiligtum) konusunu işlemekte ve tıpkı 79. ilahi gibi Türk tehdidi konusuna uyarlanarak, dualara, vaazlara ve dinî şarkılara kaynak teşkil etmektedir.

Asaf'ın yazmış olduğu bu şarkı bilgelik şarkısı (hikmet) olarak adlandırılmaktadır. İlahilerin başlıkları kaynakçalara göre zaman zaman değişikliklik gösterse de bu ilahi için genelde harabeye dönüştürülen kutsal mekân/toprak ya da kutsal mekânlardaki/topraklardaki düşman başlığı kullanılmaktadır. İlahi ağıt şeklinde kutsal mekânların Kaldeliler tarafından korkunç bir şekilde harap edilmesini anlatmaktadır. İlahiyi söyleyen kişi Tanrı'nın her zaman İsrail'i koruyacağına inanmakta ve bu duygularla Tanrı'sına seslenmektedir. Şarkı/ağıt aynı zamanda kiliseye baskı yapanlara ve dine saldıranlara yönelik de yazılmıştır. İlahilerde birçok mısradan da anlaşıldığı üzere, tapınak, uzun zamanlardan beri harabe halindedir[290]. Bu ise dinin yok edilmesi anlamına geldiğinden, ağıtın 9. mısrasında konuyla ilgili yakınılmaktadır[291]. Bu mısranın devamında sonsuz bir güce sahip olan Tanrı'nın ne zaman düşmanlara müdahale edeceği sorulmaktadır. Düşmanların akbaba, İsrail'in ise güvercin olarak adlandırıldığı 18. mısrada, Tanrı'dan güvercinin hayatının, akbabanın eline bırakmaması istenmektedir[292]. Son mısralarda ise Tanrı'dan yardım etmesi istenir ve düşmanın sesini gün geçtikçe daha da arttırdığı vurgulanır[293].

Türklere karşı yazılmış olan dualarda bu ilahiden sıkça faydanıldığını görebilmekteyiz. Hristiyan topraklarına ayak basan düşmanlar bu defa Türklerdir ve ülkeyi harabeye çevirmek istemektedirler. Avusturya'dan alınan haberler doğrultusunda, sıranın kendi topraklarında olduğunu düşünen Almanlar dualarında sürekli olarak bu konuyu işlemekte ve ülkelerini bekleyen tehlikelerden bahsetmektedirler. Yine birçok duada Tanrı'nın ne zaman müdahale edeceği sorusuna yer verilir. Güvercin motifi de dualarda sıkça karşımıza çıkmaktadır. Metin içerisinde kendilerini güvercin olarak adlandıran Hristiyanlar düşman Türklerin eline düşmek istemediklerinden, Tanrı'dan yardım isterler.

6.5.2. 79. İlahi

Türk tehdidine en çok uyarlanan ilahilerden diğeri ise 79. ilahidir. Bu ilahide Tanrı'nın ülkesine saldıran yabancı halklardan bahsedilmektedir. Söz konusu ilahi Türk tehdidini işleyen çok sayıda vaaza, duaya ve dinî şarkıya konu olmuştur. Asaf'a ait olan bu ilahi, büyük olasılıkla Kudüs'ün Nebukadnesar tarafından yakılıp yıkılmasını anlatmaktadır. Dua şarkısı Tanrı'ya (Yahve'ye) halkın bulunduğu güç durumu ifade eden bir seslenişle başlamaktadır[294]. İlahide Tanrı'dan tekrar halkına merhamet göstermesi ve kutsal mekânları yok eden dinsizleri cezalandırması isteği dile getirilmektedir. Ölülere saygı gösterilmemesi ve yabani hayvanlara yem olarak verilmesi ise büyük bir bahtsızlık olarak dile getirilmektedir. Düşmanlar Kudüs'ün tümünde su gibi kan akıtmışlardır. Cesetleri gömecek kimsenin olmayışı olayı daha da vahim hale getirmiştir[295]. Şehrin yok edilişi ve insanların eziyet görmesi ise Tanrı'nın öfkesi ile açıklanmaktadır. İlahide bu öfkenin ne kadar süreceği sorulmakta ve Tanrı'dan öfkesini kendisini tanımayan dinsiz halklara aktarılması istenmektedir. Devletin ve şehrin yok oluşu düşmanlar tarafından Tanrı'nın güçsüzlüğü olarak da değerlendirilmektedir. Tanrı'ya yöneltilen bu eleştiri büyük bir üzüntüyle dile getirilmekte ve Tanrı'dan intikam alması beklenmektedir[296]. Ondan tekrar gücünü göstermesi talep edilir ve adını saymayanlara, yapılanların yedi katını iade etmesi istenir. İlahinin sonunda ise, Tanrı'nın sonsuza dek sayılacağı ve adının nesilden nesile aktarılacağı vurgulanır.

79. ilahide yer alan motifler zaman zaman olduğu gibi dualara aktarılmıştır. İlahide düşman halktan bahsedilmesine karşın, Türk dualarına uyarlanan ilahilerde düşmanın kimliği açıkca ortaya konmaktadır. Dualarda, tıpkı söz konusu ilahide olduğu gibi, Tanrı'dan halkına merhamet göstermesi ve Türkleri cezalandırması istenmektedir. Cesetlere saygı gösterilmemesi ve yırtıcı hayvanlara yem olarak verilmesi ise Türk dualarında en çok kullanılan motifler arasında yer almaktadır. Düşman Türklerin su gibi kan akıtması da dualarda fazlasıyla dile getirilen konular arasındadır. Hristiyan dünyasının yok edilişi ve insanların zulümlere maruz kalması ise dualarda da, Tanrı'nın öfkesi ile açıklanmaktadır. İlahide olduğu gibi öfkenin ne kadar süreceği sorulmakta ve Tanrı'dan öfkesini kendisini tanımayan Türklere aktarması istenmektedir. Türk dualarında Roma

İmparatorluğu’ndan söz edilir ve yok edilmesi halinde Türklerin Hristiyan Tanrı’sını güçsüz sanacakları vurgulanır. Bu nedenle Türklere karşı yazılan dualarda da Tanrı’dan intikam alması ve gücünü göstermesi beklenmektedir. Türk dualarının sonu da ilahi ile aynıdır ve Tanrı’nın sonsuza dek sayılacağına söz verilmektedir.

6.6. İlahilerin Dua İçerisindeki Yeri

İlahilerin dua içerisindeki yerini inceleyecek olursak, duaların bir çoğunun ilahilerden esinlendiğini, hatta bazı ilahilerin birebir alıntılandığını söyleyebiliriz. Kimi zaman duanın kenarına, daha doğrusu sayfanın sağ veya sol boşluğuna daha küçük bir yazıyla ya da not şeklinde, hangi ilahinin söz konusu olduğu belirtilmektedir, kimi zaman ise dua içerisinde söz konusu ilahilerin adı verilmektedir. Çoğunlukla dinî metinlere vâkıf olan 16. ya da 17. yüzyıl okuyucusu için, ilahi adının belirtilmediği durumlarda da, ilahileri tanımak ve yorumlamak, herhangi bir güçlük teşkil etmemektedir.

3. BÖLÜM 1. Türkler Aleyhinde Yazılmış Olan Dualar ve Bunların İçeriklerine Göre Sınıflandırılması

Alman dilinde yazılmış olan ve "Türk duaları" olarak adlandırılan metinler, Alman edebiyatının araştırılmamış ve neredeyse hiç ele alınmamış konularındandır[297]. Özellikle 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıkan ve Alman toplumu için önemli toplumsal fonksiyonlar içeren "Türk duaları" bu bölümün inceleme konusu olacaktır. Bu bağlamda söz konusu türün ortaya çıkış ve yayılma nedenlerinin yanı sıra, dönemin mantalitesi de irdelenecektir. Ayrıca duaların türleri ve her bir tür için çarpıcı örnekler ve bu örnekler içerisinde Türk ve Türk korkusu kavramının incelenişi amaçlanmaktadır. Türk imgesinin bu dualar içerisindeki yeri ve bu imgenin kullanımına yönelik hedefler gözden geçirilecektir.

Türkler aleyhine yazılmış olan dualar beş ana bölümde incelenecektir: Bunlar sırasıyla şunlardır: Çocuk ve gençlere yönelik dualar, ev duaları, kilise duaları, savaş duaları, özel bir kesime yönelik olmayan Türk duaları. Duaların bu kategorilere göre ayrılması çalışmanın temel zorluklarından birini teşkil etmektedir. Bunun nedeni ise çok sayıda duanın hangi kategoriye dahil edileceğinin belirsizliğinden kaynaklanmaktadır. Sınıflandırma yaparken öncelikle başlıklar dikkate alınacaktır. Başlık itibariyle birden fazla kategoriye giren dualar ikinci aşamada tercih edilecektir. İncelenen duanın birçok konuyu aynı anda işlediği durumlarda ise, ağırlıklı olarak değinilen konu sınıflandırmayı belirleyecektir. İşlenen konuların arasından sıyrılan konuyu tespit etmek ve bunu okuyucuya sunmak için, duanın içeriği hakkında bilgi aktarılmaya çalışılacaktır.

Duaların incelenmesinde Protestan ya da Katolik duası olarak herhangi bir ayrıma gidilmeyecektir. Bunun nedeni ise Protestan ya da Katolikler tarafından yazılmış olan duaların aynı konuyu işlemesi ve aralarında belirleyici bir farkın bulunmamasıdır. Her iki mezhep de Türklerin büyük bir güç ve tehdit olduğu konsusunda hemfikirdir. Bu tehdidin salt askerî güçlerle yenilemeyeceği bunun için dinsel güçlerle donanmanın zorunluluğu konusu da iki mezhep tarafından benimsenmekteydi. Duanın

içeriği olumsuz olsa da, kullanılan dil karamsarlığa sevk etse de, tüm dualar ümit vererek sonlandırılmaktaydı. Hem Protestan hem de Katolik dualarında Hristiyanlığın hiçbir şekilde yok edilemeyeceği mesajı verilmekteydi. İmparatorluğun artık güçsüz düştüğü, askerî savunmanın yetersiz kaldığı düşüncesi toplumun endişelerini arttırmaktaydı. Her iki mezhep de dualara propaganda fonksiyonu yüklenerek, toplum içerisinde var olan güvensizlik ortamını yumuşatmaya ya da ortadan kaldırmaya çalışmaktaydı. Bu da var olan toplumsal düzenin korunması için temel şartlardan biri olarak kabul edilmekteydi.

Bu çalışmaya sadece Almanya'da basılmış dua kitapları dahil edilecektir. Avusturya'da basılan kitaplar değerlendirme dışı tutulacaktır. Avusturya'lılar için yazılmış olan dualar ise, kitap Almanya'da basılmışsa, inceleme kapsamına alınacakdır.

16. yüzyıl dualarında Türk imgesinin araştırılmasına yönelik geniş materyaller sunan belirli dönemler bulunmaktadır. Bu nedenle inceleme kapsamına alınan duaların yayımlanma tarihine ilişkin belirtilmesi gereken önemli noktalardan biri, tercih edilen duaların genelde 1566 ile 1592-1595 yıllarında yayımlanmış olmalarıdır. Ayrıca Luther'in dualarını yayımladığı yıllar da inceleme dahilindedir. Bu yıllarda yazılan ve yayımlanan dualar, Türk imgesinin en yoğun işlendiği, hissedildiği ve dolayısıyla da aktarıldığı dönemlerdir.

2. Çocuklara ve Gençlere Yönelik Dualar

Luther yetişkinlerin dua etmesine ne kadar önem vermişse, aynı şekilde çocukların dua etmesi konusunda da titizlik göstermiştir. Bu durumdan yola çıkan Protestanlar özellikle 16. ve 17. yüzyılda çocuk ve gençlere yönelik çok sayıda dua kitabı ortaya çıkarmışlardır. Çocuklar için yazılmış dua kitapları yetişkinlere hitaben yazılmış dua kitaplarından bazı özellikleri dolayısıyla ayrılmakta ve ayrı bir tür olarak kabul görmektedir. Çocuklara yönelik kitapların ya da metinlerin okuyucuları genellikle az okuma yazma bilenlerden oluşmaktaydı[298]. Bu durumda metinler ezberlenerek yazılı olan metinleri gereksiz hale getirmekteydiler. 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu türün halk arasında sevilip yaygınlaştığı, basımlarının artmasından anlaşılmaktadır. Çocuklar için yazılmış dua kitapları böylelikle spesifik bir okuyucu kitlesinin spesifik ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktirler. Çocuklara ve gençlere hitaben yazılmış olan bu kitaplar, genellikle örnek metinlere dayanarak, genç Hristiyanlara nerede, nasıl, kimlerle ve neden dua etmeleri gerektiğini öğretmeyi hedeflemektedirler. Böylelikle genç okuyuculara rehber olma niteliği taşıyan kitaplar detaylı açıklamalara yer vermektedir[299]. Genellikle bu dua kitaplarının içinde çok farklı dualar ve metinler bulunmaktadır. Bunların arasında gün içerisinde edilmesi gereken dualar, ilahiler ya da İncil’den bölümler yer alabilmektedir. Yetişkinler için yazılmış olan dua kitaplarını, çocuk ve gençlere yönelik yazılmış olanlardan ayıran en belirgin fark eğitici olmaları, rehber olma niteliği taşımaları, kullanılan dilin sade ve anlaşılır oluşu ve içeriklerin çocuklara adapte edilmesi olarak sıralanabilir. Yetişkinler için yazılmış olan kitapların neredeyse tüm mekânlarda kullanma özelliği bulunurken, çocuklar için yazılmış olanlar, öncellikle evlerde, okullarda ve kiliselerde kullanılmaktadır. Bu kısıtlama çocuklara gereken eğitimin sağlanmasıyla ilgilidir. Bu görevi evlerde ebeveynler, okullarda öğretmenler ve kiliselerde papazlar üstlenmekteydi. Genç yaşta verilmeye başlanan bu eğitim, Hristiyan kişiyi bir ömür boyu yönlendirmeliydi. Çocuklar böylelikle aile içindeki dinsel etkinliklere dahil edilmekteydi. Bu nedenden birçok aile düzenli olarak evde dinsel aktivitelerin yapılmasını sağlar ve İncil okuyarak, dua ederek ve ilahiler söyleyerek çocuklara, temel sayılacak bu ilk eğitimi verirdi. Ev duaları içeren dua kitapları da sürekli olarak bu konuya işaret ederek, anne ve babaları uyarmakta ve çocuklarıyla birlikte

yapılması gerekenleri detaylı bir şekilde anlatmaktadırlar[300]. Ev, okul ve kilise böylelikle işbirliği içinde çalışarak, çocuk ve gençlere dinsel eğitimin verilmesinden sorumlu tutulmaktaydılar. Tüm bunların dışında üniversite öğrencilerine yönelik yazılmış olan dua kitapları da bulunmaktadır. Bu kitaplar üniversite öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yazılmıştır. Söz konusu kitaplarda öğrencilere yönelik duaların yanı sıra davranış biçimlerine de yer verilmekteydi. Üniversite öğrencisi öncellikle Tanrı'nın ona vermiş olduğu bu fırsattan dolayı şükretmelidir, çünkü o okuyabilmiş olmasından ötürü artık sıradan insanlarla bir olmamakta ve bilgeliği öğrenmektedir. Ayrıca başarılı olması, dindar ve çalışkan öğrencilerle arkadaşlık etmesi, kötülerle bir olmayarak yoldan çıkmaması, vaktini en iyi şekilde değerlendirmesi, yararlı ve verimli sohbetler etmesi ve erdemli davranışlar içinde bulunması, her zaman insanlara hizmet etmesi için Tanrı'ya dua etmelidir. Sonuç olarak çocuk ve gençlere yönelik yazılmış dua kitapları toplumda önemli yer tutmakta ve oldukça sevilmekteydiler. Luther'in bu konudaki katkılarını da göz önünde bulundurarak çocuk ve gençlerin fazlasıyla önemsendiğini görebilmekteyiz. Luther'in onlara verdiği önem en belirgin biçimde onlara hitaben yazılmış genel dua kitaplarından anlaşılmaktadır.

Çocuk ve gençlere verilen bu önem genel dua kitaplarının dışında da görülmektedir. Spesifik durum olarak adlandırabileceğimiz Türk korkusu zamanla Luther'i de etkisi altına alır ve çalışmalar yapmasına neden olur. Bu çalışmalarının belki de en çarpıcı olanları ise çocuk ve gençlere yönelik yapmış olduklarıdır. Luther kiliselerde dua etmeden Türklere karşı başarı elde edilemeyeceğini sıkça vurgulamakta ve Türklere karşı dua ve vaazlarla insanları birleşmeye ve direnmeye çağırmaktadır. Yetişkinler için yazılmış olan Türk dualarının dışında, Luther çocukların da dua etmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuklara özellikle değinen Luther savaş kargaşasının onlara zarar verebileceğinden endişe duymakta ve çocukların esarete düşme ihtimaline karşı temel din bilgilerinin verilmesi gerektiğini dile getirmektedir. "Evlerde ise çocuklar dua etmeliydi, çünkü söz konusu olan onların geleceği idi. Luther çocukların Türklere karşı ettiği duaların siperlerden, tüfeklerden ve tüm hükümdarlardan daha etkin olacağına inanmaktadır"[301]. Onun bu konuda örnek teşkil etmesiyle çocuklara yönelik yazılmış olan "Çocuk Türk duaları" adlı tür hızla yayılır ve dönemin siyasî ve kültürel aynası olma niteliği taşır. Luther'den etkilenen

protestanlara göre de toplumun en zayıf halkasını teşkil eden çocuklar, dualarıyla düşmana karşı en etkin olanlardır. Çocuklar Türke karşı koymadan onları silahsız olarak yenecek ve geri püskürteceklerdir[302]. Almanya'nın birçok şehrinde çocuklara hitaben Türk duaları yazılır ve öğretilirdi. Korkunun çocuklara kadar indirgenmesi ve onların bu sorunlara dahil edilmesi, dönemi tanımlanabilmesi ve anlaşılabilmesi açısından son derece önemlidir.

Çocuk ve gençlere yönelik yazılmış olan duaları kimi zaman birbirinden ayırt etmek mümkün olmamaktadır. Kesin bir ayrıma gidilememesinin sebebi ise genelde gençlere yönelik yazılmış olan dualarda da çocuklardan bahsedilmesidir. Bunun nedeni ise Hristiyan dualarında insanların genelinden Tanrı'nın çocukları olarak söz edilmesidir. Tanrı bu durumda tüm insanların kutsal babası "Heiliger Vater" olarak görülmektedir. Bundan dolayı duaları sınıflandırırken böyle bir ayrıma gidilmesi doğru olmayacaktır. Yine de başlık ve içerik göz önünde bulundurularak incelenen duanın hangi kesime yönelik yazıldığı belirlenmeye çalışılacaktır.

2.1. Dua Örnekleri

Martin Luther’in bu türün gelişmesinde örnek teşkil etmesi nedeniyle, öncelikle onun bir duasına yer verilecektir. Ardından Martin Mirus, Andreas Musculus, Paul Egenolff ve yazar adı belli olmayan dualara yer verilip bunların içerikleri ve bazı durumlarda dilsel özellikleri incelenecektir.

2.1.1. Martin Luther’in Türklere Karşı Çocuk Duası

Bu başlık altında incelenecek olan duaların ilki Martin Luther’e[303] aittir. Onun çocuklara yönelik birçok duası arasından bunun tercih edilmesinin nedeni, kilise şarkısı olarak da adlandırılan duanın aynı zamanda oldukça sevilen dinî şarkılar arasında yer almasıdır. Bunun en belirgin kanıtı ise şarkı/duanın çok yayılmış olmasıdır. Özyurt bu şarkı/duanın tam dokuz varyantını tespit etmiştir[304]. Ancak orijinalinin incelenmesi elbette daha sağlıklı bir yorumu da beraberinde getirecektir[305]. Şarkı/dua, Bornkamm/Ebeling’e göre Papa’nın, Alman Kayzer’ine karşı, Sultan ve Fransız Kralı ile birleştiği söylentisinin yayıldığı 1542 yılının ortalarında yazılmıştır[306]. Brecht ise duanın oluşumunda, 1542 yılında Brandenburg Elektörü olan II. Joachim’ın, Türklere karşı savaşması ve bu seferin başarısızlıkla sonuçlanmasının etkin olduğunu vurgular. Savaşta 15 bin Hristiyan askerinin öldüğü söylense de bu sayının abartılı olduğu varsayılmaktadır. Bu savaş Saksonya’ya 21.983 güldene mal olur. Söz konusu miktar ise halktan toplanan “Türk vergileriyle” karşılanır. Böylelikle savaş için toplanan söz konusu vergiler de boşa harcanmış olur. Bazı hükümdar ve derebeylerin bu vergiyi vermek istememesi, Luther’i duaların etkinliği konusunda şüpheye düşürür. Buna rağmen Luther’e göre Tanrı’nın isteği doğrultusunda dua edilmeliydi. Luther’in günümüzde de çok bilinen ve Brecht tarafından “Çocuk duası” olarak adlandırılan metni bu koşullar altında yazılmış olur[307].

Ein Kinderlied, zu singen, wider die zween Ertzfeinde Christi und seiner heiligen Kirchen, den Babst un Türcke, etc. (İsa’ın ve kutsal kilisesinin ezelî düşmanı olan Papa ve Türklere karşı vs. söylenecek olan bir çocuk şarkısı) adlı dua/kilise şarkısının başlığından da anlaşıldığı üzere Luther, Papa’yı ve Türkleri kilisenin en büyük düşmanı olarak görmektedir. Papa’yı ve Türkleri aynı kefeye koyan ve onları ezelî düşman olarak adlandıran Luther, Hristiyanlığın en büyük düşmanlarından korunabilmek için Tanrı’ya yakarır. Özyurt da şarkının ilk kıtasını[308] aynı şekilde yorumlamaktadır. “Luther’e göre Papa ve Türkler Hristiyanlığı tehdit ettiklerinden, Papa da Türkler kadar tehlikelidir”. O bu nedenle Tanrı’ya, Hristiyan dünyasını bu iki tehditten koruması ve onlara karşı gücünü kanıtlaması için,

yalvarır[309]. Ancak Luther, Papa'yı ve Türkleri ne denli büyük bir tehdit olarak görse de birinci kıtanın son mısrasından da anlaşıldığı gibi bunu başaramayacaklarına olan inancını yitirmez[310]. Şarkının bir varyantında ise Luther, Tanrı'ya Türkleri mağlup etmesi için yakarır. Türklerin, Tanrı'nın gücüyle mağlup edilmesi Hristiyanların ve dinsizlerin de Tanrı'nın gücüne inanmalarını ve Tanrı'ya güvenmelerini sağlayacaktır[311]. Luther'in yazmış olduğu bu çocuk duasından da anlaşıldığı gibi, dilsel açıdan bakıldığında çocuklara uygun bir üslubun kullanılmadığını görmekteyiz. Ancak bu o dönemler için son derece olağan bir yaklaşımdır. Öte yandan Martin Luther'in Türk konusunu işlemeyen ve örneğin Noel ya da Paskalya'yı konu alan, çocuklara yönelik diğer dualarda kullanılan üslubun daha yumuşak olduğu söylenebilir[312]. İncelenen bu duada kullanılan ifadeler son derece sert olmakla birlikte, aynı zamanda çocuklar için korkutucu da sayılabilmektedir:

"Tanrım yardımcı ol bize sözlerinle
Papa'nın ve Türklerin cinayetini engelle
Senin oğlun olan İsa'yı
İsterler senin tahtından indirmeyi"[313].

Martin Brecht de "Luther und die Türken" (Luther ve Türkler) adlı makalesinde bu konuda benzer ifadelere yer vermektedir. Brecht'e göre 1542/1543 yılında yazılmış olan bu çocuk duası günümüzde "öylesine dayanılmaz ve sert bulunmaktadır ki, ancak yumuşatılarak ve genelleme yapılarak söylenmektedir". Örneğin, "Türk" ve "Papa" sözcükleri yerine "düşman" sözcüğü kullanılmaktadır[314]:

2.1.2. Martin Mirus’un Türklere Karşı Çocuk Duası

Martin Mirus (1532-1593) Jena Üniversitesi’nde gördüğü öğrenim sonucu 1558 yılında mastır ünvanını alır. 1573 yılında Saksonya Elektörü August von Sachsen onu Weimar kiliselerinin başına getirmek ister; ancak Mirus görevi kabul etmesine rağmen, bölge halkının tepkisi yüzünden vazgeçer[315]. Jena Üniversitesi’nde 1574 yılında teoloji alanında doktorasını tamamlar ve aynı yıl içerisinde Dresden’e saray vaizi olarak gider. 1575’de Almanya’nın Regensburg şehrinde papalığa karşı yedi vaaz okur. 1586 yılında Elektörün ölmesiyle Mirus’un konumu da değişir. 1588 yılında yeni Elektör I. Christian von Sachsen tarafından görevden alınır, üç ay tutuklu kaldıktan sonra sınır dışı edilir. Mirus, Jena’ya döner ve orada sakin bir hayat sürer. I. Christian’ın 1591 yılında ölmesi sonucunda, onun dul eşi Sophie tarafından Dresden’e geri çağrılan Mirus bazı önemli görevlere getirilir. Leipzig’den Dresden’e seyahat ederken aniden rahatsızlanır ve birkaç gün içerisinde ölür.

Bu grup altında incelenecek olan ikinci dua/şarkı[316] 1595 yılında Türckenglocke[317] adlı kaynakta yayınlanır. Mirus bu duayı başlığında belirttiği üzere “sevgili gençliğe” adamış olsa da metinde söz konusu olan çocuklardır. Dua içerik itibariyle hem çocuklara hem de gençlere yöneliktir. Ancak metin içerisinde hiç bir şekilde genç sözcüğüne yer verilmemesi ve sadece çocuklardan bahsedilmesi duanın başka kaynaklarda doğrudan çocuk duası olarak adlandırılmasına neden olur[318]. Metin içeriği göz önünde bulundurularak çocuk duası kapsamında incelenecektir.

Duada çocuklar konuşturulur, daha doğrusu duygu, düşünce ve endişelerini dua şeklinde dile getirirler. Bu dua Luther’in duası ile karşılaştırıldığında ilk bakışta kulağa daha hoş gibi gelse de aslında çocuklar için son derece ürkütücü sayılabilecek bilgilerle doludur. Günümüz perspektifi ile duaların çocuklara uygun olup olmadığına bakılacak olduğunda her iki duanın da kesinlikle çocuklara uygun olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Dilsel açıdan Luther’in duası Mirus’unki ile karşılaştırıldığında, Mirus’un dilinin çocuklara ilk etapta daha hoş geleceğini söyleyebilmekteyiz. Luther’in duasını çocuklar için yazmış olduğu sadece başlığından anlaşılmaktadır.

Oysaki, Mirus duasında küçültme ekleri kullanarak kullandığı dili çocuklara yakın hale getirmeye çalışmıştır. Örneğin ilk kıtanın ilk satırında “Ey çocukların yüce Tanrı’sı” şeklinde duaya giriş yapılırken, Mirus “çocuklar” sözcüğünde küçültme eki kullanarak (=Kinderlein) ifadeyi şirinleştirmiştir. İçerik olarak duanın analizi yapıldığında ise yetişkinler için yazılmış dualardan farksız olduğu ortaya çıkmaktadır. Duanın ilk kıtasında Tanrı’ya seslenen çocuklar, Hristiyan dünyasının düşmana karşı hazırlanmasını isterler. “Ah” sözcüğü ile başlayan ikinci kıtanın ilk satırında çocuklar bulundukları çaresiz durumu dile getirirler. Etrafı zorluk ve tehlikelerle sarılmış olan çocuklar, “Türk”ü Herot’e[319] benzeterek, Türk’ün tıpkı Herot gibi herkesin canını almak istediğini ifade ederler. Üçüncü kıtada ise Türklerin yapmak istedikleri anlatılmaktadır. Türkler buna göre “kılıç, haydutluk, savaş, cinayet ve yangınlarla” vatanlarını harap edip Hristiyan kanı dökmek isterler. Duanın dördüncü kıtasında ise “Türklerin zulümlerine” yer verilir. “Zavallı çocuklar”, Tanrı’ya zamanı geldiğinde “Türklerin bu zulümlerinden” korunmaları için yakarırlar. Çünkü Türkler metne göre, “anne karnındaki çocuklara bile acımazlar”. Doğmamış bebeklere dahi merhamet göstermeyen Türk imgesi ise Türk zulmünün en büyük kanıtı niteliğindedir. Bu ise hem dünyevi hem de dinî Türk şarkılarında, dolayısıyla dualarında da sıkça karşımıza çıkan imgelerdendir[320]. Duanın bundan sonraki bölümlerinde “Türk” yerine “düşman” sözcüğü kullanılmakta ve Alman dualarının genelinde olduğu gibi dua edilmektedir. İsa’nın yardımlarını esirgememesi ve Tanrı’nın günahlarını bağışlaması istenir. Tamamen ümitlerini yitirmemeleri için verilen cezaların öfkeyle değil, ölçüyle verilmesi dilenir[321]. Oldukça yaygın olan Mirus’un bu duasında görüldüğü üzere Türk imgesi fazlasıyla kullanılmış ve böylece düşman Türk kavramı özellikle de çocukların belleklerine yerleştirilmeye çalışılmıştır.

2.1.3. Andreas Musculus'un Türklere Karşı Çocuk Duası

1514-1581 yılları arasında yaşayan Andreas Musculus[322], 1531'de Leipzig Üniversitesi'nde üç yıl öğrenim gördükten sonra "Bachelor"[323] ünvanını alır. 1538 yılında teoloji öğrenimi görmek üzere Wittenberg'e gider, Mastır ünvanını alır, akrabası olan Johannes Agricola'nın tavsiyesi üzerine Frankfurt Üniversitesi'ne alınır ve orada pröfesör olur. Andreas Musculus'un "Türklere karşı bir çocuk duası" adını taşıyan metin, Rupert Erythropilus'un Weckglock darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachenden Türcken auffgewecket werden (Uyuyan Almanları uyanık olan Türklere karşı uyandırma çanı) adlı kapsamlı çalışmasında yer almaktadır[324]. Onun bu çalışması Türklerle ilgili yapılmış olan dönemin en önemli çalışmaları arasında yer almaktadır. Kitapta Türklere karşı yazılmış olan çok sayıda dua yer almaktadır[325]. Başlığı oldukça uzun olan kitap 1595 yılında Frankfurt'da yayımlanmıştır. Çalışmanın alt başlığında Türklerden Yecuç Mecuç olarak söz edilmekte ve bunların zor durumdaki Almanlar için oluşturdukları tehlikelerden ve Hristiyanların bunlara karşı yapması gerekenlerden bahsedilmektedir. Tamamı 444 sayfadan oluşan kitapta Türklerle ilgili birçok konuya yer verilmektedir.

Çalışmanın ön sözünde Lüteryan olan Rupert Erythropilus sırasıyla Yecuç Mecuç, Hz. Danyal'ın kehanetlerine, Luther'in önemine, düşman olan Türklere ve onların Alman insanına yani kadın, erkek ve çocuklarına yapacaklarına, tıpkı Sodom şehri gibi günahlarıyla anılan Almanya'nın durumuna, Yahudilere, ayrıca uyarı niteliği taşıyan çalışmasına ve bunun yazılış amaçlarına, vaazlara, Hz. Ezekiyel'in kehanetlerine (38. ve 39. bölüm) ve Kutsal Roma Cermen İmparatorluğu'nun başı kabul edilen Kayzer Rudolphus'un (Rudolf'un) Türklere karşı nasıl savaşması gerektiğine kısaca değinmektedir. Ön sözde adı geçen konular çalışmanın sonraki bölümlerinde detaylıca işlenmektedir. Erythropilus ön sözünde belirtmediği konulara da kitabında yer vermekte ve bunları okuyucusuna sunmaktadır. O, çalışmasında eğitici bir üslup kullanmakta ve okuyucuyu adım adım konuya yaklaştırmaktadır. Bu amaçla bir yandan dinsel kavramları işlemekte ve bunları sade bir dille aktarmaya ve açıklamaya çalışmakta, diğer yandan Türk tehdidiyle mücadele etmenin yollarını ve

Hristiyanların bu konuda yapması gerekenleri sıralamaktadır. Mücadelenin temelini ise, ona göre, ibadet oluşturmaktadır. Bunun için Alman toplumunun tümüne seslenmekte, ki buna Kayzer'den sıradan vatandaşa kadar herkes dahildir, adım adım yapılacakları saymaktadır.

Dua, diğer çocuk dualarıyla karşılaştırıldığında oldukça ilginç bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Duada çocuklar İsa'ya seslenerek isteklerini dile getirmekte ve dualarının O'nun tarafından duyulmasını dilemektedirler. "Çocuk" sözcüğü duanın hemen başında yer alarak hedef kitle açıkça ortaya konmaktadır. Çocuklar, Hz. İsa'dan büyük bir sevgi ve şefkatla bahsetmekte ve ona "biz zavallı çocuklarını kutsal kollarına al" çağrısında bulunmaktadır[326]. Bu ifade biçimi ise çocuklara özgü olan saflığın göstergesi niteliğini taşımaktadır. Burada kullanılan dilin çocuk üslubuna son derece uygun olduğu dikkat çekmektedir.

Dua eden çocuklar anne ve babalarından İsa'nın öfkesinden ve vermiş olduğu büyük cezalardan haberdar olduklarını dile getirirler. Bu cezalar arasında savaşa hazırlanan Türkler de yer almaktadır. Ezelî düşman olarak adlandırılan Türkler bu bağlamda çocukların ve de İsa'nın hem bedeni hem de ruhani düşmanı olarak tanımlanmaktadır. Çocuklar duanın bundan sonraki kısımlarında Tanrı'ya ve Onun merhametine sığınarak hem kendileri hem de anne ve babaları için dua ederler. Tanrı'dan öfkesini bir kenara bırakmasını, sopasını kırıp ateşe atmasını ve kendilerine düzelmeleri için bir kez daha fırsat vermesini istemektedirler. Ancak çocuklar bile anne ve babalarının düzeleceklerine dair ümitli olmadıklarından, Tanrı'dan onlara karşı duyduğu öfke dolayısıyla kendilerini cezalandırmamalarını ve ebeveynlerinin günahlarının bedelini çekmemeleri için yakarırlar. Burada çocukların neyi ceza olarak gördüklerine de yer verilmektedir. Ceza buna göre bedenin sefil bir şekilde öldürülmesi, ya da Tanrı'nın sözlerinden uzaklaşılmasıdır. Çocukların en büyük korkusu böyle bir cezayla karşı karşıya kalmaktır. Onlar, Tanrı'nın sözlerinden uzaklaşmaktansa, yani inançlarını kaybetmektense, hiç doğmamış olmayı tercih etmektedirler. İnancını kaybetmekle ilgili kast edilen ise burada başka bir dine geçmektir. Bu endişelerini dile getiren çocuklar duanın bundan sonraki kısmında Tanrı'dan zor durumda bulunan zavallı çocuklarını korumasını talep etmektedirler. Korunma isteği karşılığında çocuklar, sonsuza dek

Tanrı'larına sadakatla bağlı kalacaklarına, kutsal kilisenin ve Tanrı'nın isteği doğrultusunda yaşayıp hizmet edeceklerine söz verirler.

Dua birçok yönden etkin dualar arasında yer almaktadır. Bunun başlıca nedeni ise çocuk duası başlığı altında yetişkinlere yöneltilen eleştirilerdir. Dualar çocuklara yetişkinler tarafından okunduğuna ve öğretildiğine göre, söz konusu eleştiriler en çok onlara, günahlarına ve Tanrı'yı kızdıracak yaşam biçimlerine yöneliktir. Böylece bu tarz çocuk dualarında ebeveynler, daha genel bir ifadeyle yetişkinler sorumsuz davranış ve yaşamlarından dolayı çocuklarının ilerde muhtemel olarak yaşayacakları acılardan sorumlu tutulurlar. Burada manipulatif ve provokatif bir yaklaşım söz konusudur. Bu duaları duyan ya da öğrenen çocuklar ayrıca ebeveynlerine hesap sorabilecekler ve neden Tanrı'nın isteği doğrultusunda yaşamlarını südürmediklerini merak edebileceklerdir. Ancak tüm bunlardan daha da önemlisi çocukların belleklerinde yer edinmesi hedeflenen, Türklerle ilgili aktarılan imgelerdir. Böylesine dualarla yetişen çocuklar, ezelî düşman olarak tanıtılan Türkleri, yaşanılan tüm kötülüklerin sorumlusu olarak göreceklerdir.

Duayı konu itibarıyla ele aldığımızda, Luther'in etkisi dikkat çekmektdir. Protestan olan Musculus'un duası Luther'in çocuklarla ilgili görüşlerine büyük ölçüde yer vermiş ve bunları duasında işlemiştir. Tıpkı Luther gibi Musculus da çocukların savaşlardan zarar göreceğine inanmakta ve onların dualarının, büyük ölçüde günahkâr olan yetişkinlerden, daha etkin olacağına inanmaktadır. Üstelik çocukların esir düşmesi halinde dinlerinden olma ihtimalinin yetişkinlere göre daha yüksek olacağını da dolaylı olarak dile getirmektedir. Duada aynı endişe dile getirilmekte ve çocuklar bunun olmaması için Tanrı'ya yakarmaktadırlar. Din değiştirmeyi hiç doğmamış olmaya tercih eden çocuklar, Musculus'un bu endişesinin göstergesidir. Burada yine Luther'in vurguladığı gibi, özellikle çocuklara genç yaşta verilmesi gereken Hristiyan ilmihal öğretisinin önemi ortaya çıkmaktadır. Başka bir benzerlik ise çocukların duasının etkinliğiyle ilgilidir. Musculus da, tıpkı Luther gibi çocukların duasının, yetişkinlerinkine göre daha etkin olacağına inanmaktadır. Çünkü çocuklar yetişkinlerle karşılaştırıldığında, saf ve günahsızdır. Onlar, Tanrı tarafından verilen ve Türk tehdidi olarak adlandırılan cezanın sorumlusu olarak görülmemektedir. Bu da onların dualarını çok daha anlamlı kılmaktadır.

2.1.4. Paul Egenolff'un Türklere Karşı İki Çocuk Duası

Orta Almanya'da bulunan Hessen bölgesi için yazılmış olan kitap, 1595 yılında Paul Egenolff tarafından, Marpurg (bugünkü Marburg) şehrinde yayımlanmıştır. 12 sayfadan oluşan kitapçıkta Türklere karşı altı duaya yer verilmiştir. Altı duadan ikisinin çocuklara hitaben yazıldığı göz önünde bulundurulursa, çocuklara verilen önem bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda incelenecek olan duaların ilki genç çocuklara, ikincisi ise küçük çocuklara yönelik yazılmıştır.

Genç çocuklara hitaben yazılmış olan duada kendilerini zavallı olarak tanımlayan çocuklar tıpkı ebeveynleri gibi zavallı ve günahkâr olduklarını dile getirdikten ve açlık, hastalık gibi sorunlarla ama özellikle de ezelî düşman olan Türklerle cezalandırılmayı hak ettiklerini kabul ettikten sonra, Tanrı'dan merhamet dilerler. Diğer dualardan farklı olarak bu duada çocuklar kendilerini ebeveynleriyle birlikte günahkâr olarak görmektedirler. Metinde çocukların "genç" olarak tanımlanması onların "küçük" çocuklardan farklı olarak günah işleyebilecek konumda bulunmaları anlamına gelmektedir. Böylece gençler ya da genç çocuklar işlenen günahlardan sorumlu tutulabilmekte ve tıpkı yetişkinler gibi cezayı hak edebilmektedirler. Bundan önce incelenmiş olan dualarda çocuklar günahkâr olmamakla birlikte ebeveynlerinin günahlarının bağışlanması için dua ederlerdi. Günahsız olmaları nedeniyle ebeveynlerinin işlemiş oldukları suçlardan dolayı onlarla birlikte haksız yere ceza almak istememekteydiler. Duanın sonlarına doğru, genç çocuklar ve bebeklerin sesine kulak verilmesi beklenen merhameti ve acıması bol olan Tanrı'dan, günahlarının bağışlanması, kiliselerin ve okulların himayesi altına alınması, hükümet ve vatanlarının korunması, barışın sağlanması, insanların ve Tanrı'nın düşmanı olan Türk'ün devrilmesi dilenir.

Görüldüğü gibi bu duada Türklerle ilgili imgelerin sayısı fazla değildir. Kullanılan dil, diğer dualarla karşılaştırıldığında, çocuklara daha uygundur. Ancak kullanılan dilin uygunluğu, ya da imgelerin azlığı Türk imgesi açısından belirleyici değildir. Sonuçta Türkler hep ceza ile ilişkilendirilmektedir. Bunun yanı sıra Türklerin sürekli olarak düşman

bağlamında yer alması da aynı etkiyi yaratmaktadır. Bu kavramların içinde yer alan Türkler, Alman çocukların zihninde, korku figürü olmaktan öteye gidemeyeceklerdir ki, hedeflenen de zaten budur.

Küçük çocuklar için yazılmış olan dua da benzer özellikler taşımaktadır. Kısa bir girişin ardından doğruda konuya girilmekte ve reşit olmayan çocuklar ve bebekler Tanrı'ya dizlerinin üstüne çökerek ve ellerini ona doğru uzatarak, yürekten gelen dileklerini sıralamaktadırlar. Bunların arasında vebadan ve başka dertlerden korunma isteğinin yanı sıra, "zalim Türklere" karşı korunma talebi de bulunmaktadır. Türklerin veba ya da başka dertlerle birlikte anılması ve bu sıralamanın içerisinde yer alması ilginç gibi görünse de, bu yaklaşım o dönemler için son derece olağandır. Türk sözcüğü birçok duada kötülüğü, hastalığı ya da ölümü ifade eden sözcüklerle aynı anda ve yan yana kullanılmaktadır. Çünkü "Türk" tıpkı veba gibi ölümü çağrıştıran kavramlardandır. "Türk" sözcüğü açıklamalara gerek kalmadan kendi başına korku salmakta, felaket anlamına gelmekte ve ölümü hatırlatmaktadır. Bu nedenden bazı dualar Türklerle ilgili olumsuzluklara yer verme gereksinimi duymazlar ve sözcüğü tek başına kullanırlar. Tanrı'ya, Hristiyan çocuklarını inançsızlığa ve günahkârlığa sevketmemesi için yakarılır ve bunun için düşman gücünün engellenmesi istenir. Bundan sonraki kısım zafer dualarını andırmaktadır. Çünkü çocuklar, Tanrı'dan hükümete, Roma İmparatorluğu ve ordularına Hristiyanlığın ezelî düşmanına karşı zafer bahşetmesi dileğinde bulunurlar. Çocuklar ayrıca Tanrı'dan düşman ve karargâhının cesaretini kırması ve uykuya dalmalarını sağlamasını istemektedirler ki, kendileri sevgili anne ve babalarıyla, papaz ve öğretmenleriyle birlikte barış içinde Tanrı'ya bağlı kalabilsinler.

Bu duanın özelliği ise zafer konusuna ağırlık vermesidir. Çocukların tıpkı yetişkinler gibi askerî başarılar için dua etmesi, çocuk ile yetişkin duaları arasında kimi zaman farkın neredeyse ortadan kalkmış olduğunu göstermektedir. Duanın çocuklara hitaben yazıldığı ise sadece başlığından ve metin içerisinde kullanılan "çocuk" ve "bebek" sözcüklerinden anlaşılmaktadır. Düşmana hakaret niteliği taşıyan sözcükler ise Paul Egenolff'un incelenen ilk duasında olduğu gibi, fazlaca kullanılmamıştır.

2.1.5. Gençlere Yönelik Türklere Karşı Anonim Bir Dua

İncelenecek olan anonim dua Friedrich Roth'un 1596 yılında yazmış olduğu kitapta yer almaktadır. Bu kitap Türklere karşı yazılmış olan önemli kitaplar arasında yer aldığından, içeriği hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Kitabın ön sözünde Türklerden kaynaklanan tehditler işlenmektedir. Roth bu amaçla öncelikle Türkleri, daha doğrusu Sultan III. Murad'ı, onun gücünü ve Hristiyan dünyası için oluşturduğu tehdidi tanımlamaya çalışmaktadır. Bohemya, Macaristan ve Viyana öncelikle tehlike altındaki yerler olarak sıralanmaktadır. Sonrasında Türklerin yapmış olduklarına yer veren yazar düşman imgesini pekiştirmeye yönelik tasvirlere geniş yer ayırmaktadır. Bunların arasında önceden değindiğimiz imgeler de bulunmaktadır, örneğin, Türklerin yakıp yıkmaları, yağmalamaları, öldürmeleri, ele geçirmiş oldukları Hristiyanları idam etmeleri, onları boğmaları, bıçaklamaları ya da esirleri "köpekler" gibi sonsuza dek elde tutmaları. Daha da ötesi hamile kadınları karınlarındaki bebekleriyle birlikte öldürmeleri, çocukları ise yaşlarına bakmaksızın, kazıklara oturtmak suretiyle katletmeleri ve böylece Hristiyanların alay konusu olmalarını sağlamalarıdır. Yazar son olarak bir zamanlar Hristiyanlara ait olan İstanbul şehrini ve orada olanları kısaca hatırlatır. Bundan sonraki kısımda Roth, Hristiyanların bu tehdit karşısında yapabileceklerine yer vermekte ve bu durumda aile reislerinin, kiliselerde eşleri, çocukları ve ev halkıyla birlikte, Tanrı'dan dua etmek suretiyle yardım ve kurtuluş talebinde bulunmaları gerektiğini vurgulamaktadır[327]. Yazarın çalışmasında kullandığı dil oldukça kaba, provokatif ve düşman imgeleriyle dolu. Bu tarz ise kitabının ilk sayfalarından itibaren kullanılmaktadır. Örneğin çalışmasının dördüncü sayfasında Türklerden, daha doğrusu Müslümanlardan "kana susamış köpekler" olarak bahsetmektedir. Düşman imgesini pekiştirmeyi, insanları motive etmeyi hedefleyen ve dolayısıyla savaşa çağrı niteliği taşıyan bu tarz kitapların tümünde genel olarak kışkırtıcı bir dil kullanılmaktadır.

Roth'un[328] kitabında 24. sırada yer alan, 20 satırdan[329] oluşan ve yazarı belli olmayan anonim dua da aslında gençlere hitaben yazılmış olan dualardandır. Dua "Sevgili gençliğe" başlığını taşımakta, ancak duanın

içeriğine bakıldığında hiçbir şekilde “genç” sözcüğünün yer almadığı göze çarpmaktadır. Tam aksine tüm dua boyunca çocuklar ve onların Tanrı’ya yöneltmiş oldukları istekler yer almaktadır. Ancak bu öncesinde de belirtildiği gibi aldatıcı olabilmekte, çünkü çocuk sözcüğü, Tanrı’nın çocukları anlamında da kullanılabilmekte ve dolayısıyla da yetişkin insanlar anlamına gelebilmektedir.

Dua “biz çocuklarını[330] (istek ve emirlerini yerine getirmesek de) veba, açlık ve savaş ile cezalandıran merhameti bol Tanrım” sözleriyle başlamaktadır. İtiraf niteliği taşıyan bu sözlerden, Tanrı’nın vermiş olduğu cezanın hak edildiği anlamı çıkmaktadır. Ancak buna rağmen çocuklar, Tanrı’nın perişan, korkmuş ve mahzun kullarına merhamet göstermesi ve onlara sırt çevirmemesi dileğinde bulunurlar. Daha da önemlisi Hristiyan kiliselerini, vatanı ve Alman milletini korkutan, mahzunlaştıran, kovalayan, kaçıran ve güçsüz hale getiren “kana susamış” Türklerin asasını (gücünü) üzerlerinden çekmesi dileği ifade edilir. Duanın devamında bunların neden istendiğine yer verilir. Tüm bunlar “gerçek” ve tek olan Tanrı’ya bağlılığın ve inancın sürdürülmesi ve pekiştirilmesi için talep edilmektedir. Bu dileklerin ifade edilmesiyle dua son bulmaktadır.

Bu duada da Türk, veba, açlık ve savaş gibi ölümü çağrıştıran kavramlarla yan yana anılır. Türklerle ilgili olarak “kana susamış” gibi bilinen ifadelere yer verilir. Ayrıca Almanları korkutan ve onlara eziyet eden Türklerden bahsedilir. Ancak duadaki olumsuz Türk imgesi, dilsel ve içerik olarak başka dualarla karşılaştırıldığında, yine de nispeten daha uygun bir dille ifade edilir. Bu da duanın esasında gençlere yönelik yazılmış olmasıyla ilişkilendirilebilir. Çocuk ve gençlere yönelik yazılmış dualarda kimi zaman kullanılan dilin daha sade ve anlaşılır olmasına özen gösterilmiştir. Düşman konusunun işlenmesi bu bakışı genelde pek değiştirmemektedir. Günümüzde bu dualar bile kulağa fazlasıyla korkunç, şiddet dolu vs. gibi gelse de, yetişkinlere hitaben yazılmış olan dualarla yapılan karşılaştırmalar göstermektedir ki, tüm şiddet unsurlarına rağmen, çocuk ve gençlere yönelik yazılmış olanların birçoğunda daha ılımlı bir dil tercih edilmiştir.

2.1.6. Gençlere Yönelik Türklere Karşı Anonim Bir Dua

İncelenecek olan dua Roth'un[331] dua kitabında 25. dua olarak yer almaktadır. Oldukça kısa olan dua toplam olarak 12 satırdan oluşmaktadır. Yazar adı belirtilmeyen duanın kime yönelik yazıldığı ise "Sevgili Gençliğe" adlı başlığından anlaşılmaktadır. Duanın kısalığından olsa gerek, Türklerle ilgili çoğunlukta kullanlan imgelerin hiç birine yer verilmemiştir. "Türk" sözcüğü bu metinde sadece bir kez genel bir ifade içerisinde yer almaktadır: "Türkler ve Hristiyanlığın tüm düşmanları". Bu ifade ise duanın sonunda yer almaktadır. Bu özelliği dışında söz konusu duayı Türklere yönelik olmayan dualardan ayıran herhangi bir farklılık göze çarpmamaktadır. Duanın kısa oluşu ve Türklerle ilgili imgelere fazla yer vermemesi etkinliğinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Daha öncesinden de belirtildiği gibi "Türk" sözcüğünün geçmesi bile felaket, ölüm ya da zulümü çağrıştırmaktadır. Bu nedenle de sıradan dualarda bile düşman yerine "Türk", ya da "Türk" ve "düşman" kavramları yan yana kullanılarak korkunun unutulmaması sağlanır. Düşman sözcüğü daha genel bir kavram olduğundan ve düşmanın kimliği hakkında fikir vermediğinden yeterli olmamaktadır. Böylelikle Türk diğer düşmanlardan ayrı tutularak farklı bir yere oturtulmaktadır.

3. Ev Dualarının Anlamı ve Önemi Hakkında

Luther'in etkisiyle ondan sonraki dönemlerde de, özellikle 16. yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın sonları arasında, dinî vecibelerin evlerde yerine getirilmesiyle ilgili çok sayıda kitap ve yazı yayınlanır. Yine bu konuyla ilgili olarak Almanya'nın birçok eyaletinde, insanların evlerinde dua etmesini teşvik edici yeni düzenlemeler getirilir. Protestan otoritelerinin bundaki amacı evde edilen duanın önemini vurgulamak ve evlerde edilen duaların kiliselerdekiler kadar etkin olduğunu göstermektir. Bu kitaplar Veit'a göre halk arasında hızla yayılır ve çok sevilir. Bu ise hem sürekli olarak yeni basımların ortaya çıkmasından hem de kitapların Protestan ailelerin evlerinde sıklıkla yer almasından anlaşılmaktadır[332]. Luther'in etkisiyle bir yandan evlerdeki yaşantı daha dinsel hale getirilmiş, diğer yandan dinsel yaşantı da evlere taşınmıştır. Böylelikle "ev kilisesi"[333] kavramı da etkin olmaya başlamıştır. Bu kavram evleri dinsel mekânlarla aynı seviyeye taşımaktadır. Burada "ev" kavramını da kısaca incelemek gerek. "Ev" salt aile bireylerin bir arada yaşadığı mekân olarak değerlendirilmemektedir. "Ev" aynı zamanda birçok yönden sosyal ve ekonomik hayatın simgesi olarak değerlendirilmekte, çalışma ve üretim yeri olarak görülmektedir. Tüm bunlar ise aile reisinin otoritesi altında gerçekleştirilmektedir. Reformasyonun aileye ve özellikle aile reislerine önem vermesiyle ataerkil otorite iyiden iyiye değer kazanır ve toplumsal hayatın çok önemli bir parçası olur. Dominant ataerkil yapının en önemli temsilcisi aile babalarıdır. Aile babalarına verilen bu önem beraberinde yeni sorumluluklar da getirir. Artık evin reisi, evindeki dinsel yaşantının yerine getirilmesinden sorumludur. Otorite sahibi babalar bu konumları itibariyle aile içerisinde neredeyse papaz vazifesi üstlenmektedirler[334]. Aile reisi bu konumu itibariyle ev halkına din ile ilgili metinler okumalı, ilahiler söylemelidir. O ayrıca çocukların ve evinde görevli olanların dinsel bilgilerini kontrol etmeli ve dinî vecibelerin yerine getirilmesini sağlamalıdır. Evin kadını ise bu görevleri eşiyle paylaşmalı ve görevlerin yerine getirilmesinde ona yardımcı olmalıdır. Annenin görevi ağırlıklı olarak çocukların eğitimi ile ilgilenmektir[335]. Genel bir eğitimin yanı sıra çocuklarla birlikte İncil'i okumak ya da ilahiler ezberlemek annenin sorumlulukları arasında yer almaktadır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Luther'in ön görmüş olduğu "ev kilisesi" kavramı çok

yönlü olup, özellikle sosyal, ahlaki ve pedagojik görevler üstlenen küçük bir kurum haline gelmektedir. İtaatkârlığın öğretilmesinin yanı sıra ev kilisesinin, yani evde gerçekleştirilen ibadetlerin, en önemli hedefleri arasında çocuk ve gençleri dinî ayinlere, diğer bir ifadeyle, ibadete yönlendirmek ve aynı zamanda tüm dinsel görevlerin yerine getirilmesini sağlamaktır. Evde gerçekleştirilen bu ibadetler, Pazar günleri kilisede gerçekleştirilen ibadetlerle ilişkili olmalı ve kilise ibadetlerine hazırlık niteliği taşımalıdır[336]. Ev halkının hastalık veya kötü hava koşulları nedeniyle Pazar günü kilisede gerçekleştirilen ayinlere katılamaması durumunda ise ev kilisesi özellikle anlam kazanmaktadır. Bir yandan Protestan ailelerinin sosyalleşmesini sağlayan bu uygulama, diğer yandan okuma yazma bilmeyenlerin de İncil'i anlamasını sağlamaktadır. Evlerde kollektif olarak gerçekleştirilen ibadetlerin yanı sıra, birde bireysel olarak insanların gerçekleştirebileceği uygulamalar, ibadet biçimleri vardır. Bunlar insanların sessizlik ve yalnızlık içinde, kendilerine ait odalarında gerçekleştirdiği ibadetlerdir. Bazı evlerinde sırf bunun için ayrı bir oda bulunmaktadır[337]. Bu ibadetler günün her saatinde yerine getirilebilirdi. Bunun dışında daha önce de değinildiği gibi, gün içerisinde yapılması gerekenler Luther tarafından belirtilmiştir. Onun tavsiyesi doğrultusunda ev halkı sabah, öğle ve akşam hep beraber dualar etmeli ve ilahiler söylemelidir.

Tüm bu uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda İncil, dua ve ilahi kitapları evlerde gerçekleştirilen ibadetlerle birebir ilişkilidir. Sürekli olarak okunan kitaplar ya da tekrar tekrar söylenen ilahiler zaman içerisinde ezberlenmekte ve böylelikle de içselleştirilmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda kullanılmaktan yıpranmış kitaplar da sahibinin inancını yansıtmaktadırlar. Bu şekilde içselleştirilen İncil, dua ve ilahiler kitabı ev içersinde yüksek bir değer kazanmanın yanı sıra, ev halkının erdemlerinin aynası olarak da kabul edilmekte ve ev kilisesinin en önemli ve değerli parçası olarak benimsenmektedir.

3.1. Ev Dualarından Seçme Metinler

Bu bölümde ev dualarından örnekler verilip, içeriklerine değinilecek ve düşmanla ilgili kullanılan imgeler irdelenecektir.

3.1.1. Martin Luther'in Türklere Karşı Ev Duası

Luther'in 1541 yılında yazmış olduğu Türklere Karşı Duaya Çağrı adlı metninde, Himmlischer Vater, wir haben's ja wohl verdienet, daβ du uns strafest, (...), (Yüce Tanrım bizi cezalandırmanı hak ettik,)[338] başlıklı duada yer almaktadır. Bu metin[339], onun Türklere karşı yazmış olduğu en önemli dualardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bu özelliğinden dolayı dua birçok kaynakta yer aldığı gibi, çok sayıda duaya da örnek teşkil etmiştir.

O duasını kişinin tek başına, kilisede ya da kendi evinde okuyabileceği dua olarak nitelendirdiğinden, dua aynı zamanda ev duaları kategorisine de girmektedir, çünkü bu dua bireysel olarak okunabilen dualardandır[340]. Luther duasında Hristiyan dünyasının günahlarının çokluğundan bahseder[341] ve bununla ilgili olarak Tanrı'nın dualara kulak vermeyeceği endişesini dile getirir. Buna rağmen, insanlar ona göre, Papa'nın ve Türklerin artık sonlarının geldiği ümidiyle dua etmeye devam etmeliydiler. Luther'in konumu ve etkisi göz önünde bulundurulduğunda, duasının birçok dua kitabında olduğu gibi, Roth'un kitabında da ilk sırada yer alması şaşırtmamaktadır. Zaten bu dua bir yüzyıl boyunca fazlasıyla kullanılmış ve neredeyse tüm dua kitaplarında ilk sırayı almıştır[342].

Duanın etkisi göz önünde bulundurularak içeriğinin incelenmesinin dışında Luther'in bakış açısı da irdelenecektir. Onun karakteristik özellikleri arasında yer alan karamsar bakış açısı duanın ilk satırlarında hemen dikkat çekmektedir. İnsanların işlemiş oldukları tüm günahlara ve Tanrı'nın emirlerini yerine getirmemelerine karşın, Luther ümitsizliğini kısmen de olsa bir kenara bırakarak, Tanrı'ya ve O'nun merhametine sığınmaktadır. O söz konusu duasının başında bir itirafa yer vererek, Tanrı'nın bu cezasının aslında hak edilmiş bir ceza olduğunu belirtir. Bu ceza tüm Batı Dünyasını kapsamaktadır. Luther duasına, ahlaki değişikliklere gidilmemesi halinde Batı Dünyasının Türk tehdidinden kurtulma ümidinin olmadığını vurgulayarak başlamaktadır. O, Türkleri, Tanrı'nın cezası olarak gördüğünü ve bu cezanın hak edildiğine inandığını belirtmektedir. Ancak Luther'e göre bu ceza hak edilmiş olsa dahi, cezanın kendisi Tanrı'dan gelmeliydi, Hristiyanlığın düşmanı olan Türklerden değil. Bundan dolayı Tanrı'nın

insanları öfke ile değil merhametiyle yargılamasını ve buna bağlı olarak cezalandırmasını istemektedir. Onun yazmış olduğu metinlerin genelinde olduğu gibi söz konusu duasında da Şeytan, Papa ve Türk eş değerde görülmektedir. Duada insanlığın düşmanlarını Şeytan, dünya, Papa, Türk ve Tatarlar olarak sıralayan Luther, Tanrı'nın bu düşmanları ceza aracı olarak kullandığını ileri sürmektedir[343]. Luther'in duasında özellikle vurguladığı konu ise insanların günahkâr olmalarına rağmen söz konusu düşmanlara karşı hiç bir şekilde günah işlemedikleri yönündedir. Türk tehdidi göz önünde bulundurulduğunda bu şu anlama gelmektedir: "Biz onlara karşı günah işlemedik"[344], yani onlara saldırmadık. Düşmanlara karşı günah işlememiş olan insanlar da Luther'e göre düşmanlar tarafından gelecek olan bir cezayı, böylesine bir mutsuzluğu hak etmemektedirler. "Çünkü düşmanlar onlarla bir olup sana karşı günah işlememezi istemektedirler". "Düşmanlar Tanrı'ya karşı, tıpkı kendileri gibi, şu günahları işleyip işlemediğimizi sormamaktadırlar"[345]. Luther bundan sonra düşmanın yaptıklarını sıralamakta ve onların itaatsizliğinden, yanlış öğretilerinden, inançlarından, yalanlarından, evlilik içi sadakatsizliklerinden, ahlaksızlıklarından, cinayetlerinden, hırsızlıklarından vs. söz etmektedir. Bunlar, onun Türklerle ilgili olarak diğer yazılarında da sıklıkla kullandığı imgelerdendir. Bu imgelerin önemi ise propaganda malzemesi olarak kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Türklerin bu özelliklerini duyan sıradan insanlar, Luther'e göre, dehşete kapılıp, onlara karşı ne yapılması gerekiyorsa yapmaya hazır hale geleceklerdir. Zaten onun amacı da budur. O bu imgeler sayesinde Hristiyanların daha dindar bir yaşam sürmelerini, dinin ortak düşmanına karşı kenetlenmelerini ve dolayısıyla da savaşabilmeleri için maddi destek sağlamak istemektedir. Görülüyor ki Türk korkusu bir yandan eğitsel işlevi olan, diğer yandan maddi destek aracı olarak kullanılan bir olguydu.

Tüm bunları sıraladıktan sonra kendi günahlarının sadece Tanrı'ya ve Hz. İsa'ya bağlılıkları olduğunu dile getirir ve düşmanın gözünde işlenmiş tek suçun bu olduğunu vurgular. Luther, Tanrı'ya seslendiği duasına şu sözlerle devam eder: "Seni inkâr etmiş olsaydık eğer, Şeytan, Papa, Türk ve Tatarlar bizi rahat bırakırlardı"(...)[346]. Ayrıca Luther, Tanrı'ya bu düşmanların aslında insanlardan çok kendi düşmanları olduğunu anımsatır. Bu hatırlatma neredeyse Tanrı'ya ders verme niteliğindedir. Luther, Türklerin yapmak istediklerini açık olarak dile getirmektedir. "Bizi takip edip vurduklarında,

aslında seni takip edip vurmaktadırlar”[347]. O, Türklerin İsa yerine “Muhammed’i” koymak istediklerine dikkat çeker ve duasına Tanrı’ya yönlendirmiş olduğu sitem dolu bir soruyla devam eder. İsa’ya ve Kutsal Ruh’a inanmanın günah olup olmadığını sorar ve hemen arkasından, Tanrı’dan uyanmasını ve düşmanların yok etmeye çalıştıklarını koruyup kurtarması için çağrıda bulunur. Bu uyarıda kullanılan üslup da yine Tanrı’yı uyarma niteliğindedir. Dua, Tanrı tarafından duyulması dileğiyle sonlandırılır. Duanın en belirgin özelliği, Luther’in Türkler hakkındaki söylemlerinin çoğunun sade ve anlaşılır, ama aynı oranda provokatif bir dille ifade edilmiş olmasıdır.

3.1.2. Moritz von Sandizell'in Türklere Karşı Ev Duası

Bavyera'da bulunan Sandizell Kontluğu köklü bir geçmişe sahiptir. 1514-1567 yılları arasında yaşamış olan Moritz von Sandizell, Bavyera Dükü V. Albrecht'in desteğiyle kendi piskopozluk döneminde Karşı Reformasyon hareketini başlatır. Böylelikle Reformasyon onun idaresi altındaki bölgede tamamıyla geri püskürtülür. 1559-1566 yılları arasında Freising Piskopozu olan Moritz von Sandizell 1566 yılında, Bavyera Dükü V. Albrecht'in oğlu Ernst von Bayern'in lehine piskoposluk seçimlerden çekilir.

Moritz von Sandizell'in 1566 yılında Dillingen şehrinde bastırmış olduğu kitabında kısa bir ön söz, bir kilise duası, bir de ev duası yer almaktadır. Ön söz niteliği taşıyan ilk sayfa, duaların nerede, nasıl, neden ve kimler tarafından okunması gerektiği bilgisine kısaca yer vermektedir. Freysing piskopozluğunun[348] bütün papaz ve vaizlerine seslenen yazar, onlardan, Türklerden kaynaklanan tehlikeli ve zor günlerde, sıradan insanları uyarmalarını, günah çıkarmaya ve duaya çağırmalarını istemektedir. Yazar papazlardan duanın herkes tarafından evde, kilise çanlarının duaya çağırdığı öğle saatlerinde, okunmasını sağlamalarını talep etmektedir. Bununla bir yandan Tanrı'nın Hristiyanlara duyduğu öfkeyi başka yöne çevirmesi hedeflenir, diğer yandan öfkesinin hizmetkârı olan zalim Türklerin, Hristiyanlara ve ülkeye hâkim olması engellenmeye çalışılır.

Kitapta yer alan dua "Ein Hauβgebet wider den Türcken/ umb Mittag mit gebognen knien zusprechen" (Türklere karşı öğle saatlerinde diz çökmüş halde okunabilecek olan bir ev duası) başlığını taşımaktadır. Metinde duanın ne zaman ve nasıl okunacağı belirtilmiştir. Bu da bireysel olarak yerine getirilen ev dualarında dahi belirli kuralların konduğunu ortaya koymaktadır. Duanın başlığı böylelikle hem duanın niteliği hem de duanın okunuş biçimine yönelik önemli bilgiler içermektedir. Böyle olunca da duanın sınıflandırılmasında herhangi bir güçlük söz konusu olmamaktadır. İncelenecek olan dua Wider den laydigen Türcken unnd sein grausams fürnemen gemaine Gebet von der Canzel zu diser zeit abzulesen und im Hauβ täglich zugebrauchen (Musallat olan Türklere ve zulümlerine karşı bu

zamanlarda kürsüden okunacak ve evde kullanılacak olan genel dua) adlı kitapçığın ikinci duasıdır.

Duanın birinci bölümünde Hz. İsa'ya seslenen insanlar ona övgü dolu sözler söylemekte ve insanların kurtarıcısı olduğu için minnetarlıklarını dile getirmektedirler. İnsanların işlemiş oldukları günahları üstlenerek ve bu uğurda "pembe kanını dökerek" kendini feda eden merhametli Hz. İsa'dan bu defa da yardım istenir[349]. İstenilen yardım ise Türklerin oluşturduğu tehdit ile ilgilidir. Zavallı günahkâr kullar olduklarını ifade eden insanlar, Hz. İsa tarafından kendilerine ve üzüntü içerisindeki tüm Hristiyan dünyasına vaad edilmiş olan barışı ve muazzam desteğini esirgememesini isterler. Bu destek ise Hristiyan dünyasını tehdit eden ve zarar vermeye çalışan güçlü Türklere ve inançsız olan herkese karşı talep edilir. Çünkü zalim ve acımasız olarak tanımlanan Türkler, metne göre, insanların canlarına, mallarına, kanlarına ve hatta inanç dolu ruhlarına göz dikme cesaretini göstermişlerdir. Bu durumda Hz. İsa'dan sağ ve güçlü elini düşmana karşı uzatması ve seçilmiş kullarının tümünü düşmandan koruması istenir. Böylelikle insanlar çok daha güçlü bir şekilde Hz. İsa'nın kutsal adını meth edebilecek ve gerçek bir inançla yaşantılarını düzeltebileceklerdir. Duanın bitimindeyse Hz. İsa'nın herkes tarafından kutsal kabul edilmesi istenir.

Duanın en belirgin özelliği Türklerle ilgili kullanılan ve o dönemde neredeyse kalıplaşmış olan imgelerdir. Hristiyan dünyasının, Türkün muazzam gücü dolayısıyla, içinde bulunduğu zor durum anlatılır ve düşmanın yarattığı sıkıntıya yer verilir. Türkler bu metinde askerî güçten çok, dinsel tehdit olarak algılanır. Türklerin yağmalamaları ya da insan öldürmeleri korkunç bir saldırı olarak dile getirilse de, öncelik dinsel inançların tehlikede oluşuna verilmiştir. Duada hakaret anlamda kullanılan sözcükler de diğer dualara oranla daha az yer almaktadır. Metinde Türkler kötülense de duanın sonunda inançsızların da Tanrı'yı tanımaları istenmektedir. Duanın bitimindeki bu tutum ise aslında okuyucu ya da dinleyiciye dolaylı olarak ümit verme anlamına gelmektedir. Yazarı bununla Hristiyanlığın hiçbir zaman yok olmayacağını ve Tanrı'nın sonunda düşman tarafından kabul edileceğini ima etmektedir. Dua boyunca Hristiyanların, Türklerden kaynaklanan sıkıntılarına yer verilirken, sonunda yer alan ümit ışığı Türklere karşı direnmeye çağrı anlamındadır. Türkler aleyhine yazılan

dualarının genelinde aciz durumdaki Hristiyanlara duanın sonlarına doğru mücadeleden vazgeçmemeleri gerektiği hatırlatılır.

3.1.3. Aşağı Avusturya’nın Türklere Karşı Ev Duası

Çalışmanın konusu Alman duaları olmasına rağmen, bu başlık altında incelenecek dua Avusturyalılar için yazılmıştır. Metnin farklı tarihlerde yayınlanmış üç Alman dua kitabında yer alması, incelemeye dahiledilme gerekçesidir. Duanın Türk tehdidini birebir yaşayan Avusturya bölgesi için yazılmış olması Alman duaları ile karşılaştırma ve farklı bir örneği inceleme imkânını da beraberinde getirmektedir. 1566 yılında Strassburg’da yayınlanan anonim dua derlemeleri kitabında 17. sırada ve 1595 yılında Erythropilus’un Weckglock[350] adlı çalışmasında karşımıza çıkan duanın başlığı şöyledir: “Ein Hausgebeth in den Niderösterreichischen Landen auf befehl un verordnung der Röm. Key. May. zc. täglich under dem geleut der Turckenglocke zu gesprechen verordnet.” (Roma İmparatorunun emri ve talimatnamesiyle Aşağı Avusturya bölgesinde hergün Türk çanları eşliğinde okunması gereken bir ev duası[351]). Duanın başlığından da anlaşıldığı üzere duanın nerede, nasıl ve ne amaçla okunması gerektiği açıkça anlatılmıştır. Aynı metin Salomon Newber[352] tarafından 1566 yılında Nürnberg’de basılan, ön sözü olmayan yedi sayfalık kitapçıkta farklı bir başlık altında “Ein Hausgebet wider den Türcken” (Türklere karşı bir ev duası) yayımlanmıştır. Kitap ezelî düşmana karşı iki Hristiyan duanın yanı sıra, Türklere karşı dinî bir niyaz (istek) şarkısı da içermektedir. Bu başlık altında incelenen metin ise kitapta ikinci sırada yer almaktadır. Metin, Türklere karşı yazılan dualar içerisinde tipik bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Newber’in metnini diğer iki metinden farklı kılan tek özelliği ise başlığıdır. Buna mukabil içeriğinde herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır.

Kitabın 1566 yılında yayınlandığı göz önünde bulundurulursa, duanın neden yoğun olarak Türk imgelerine yer verdiği ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi bu tarihin Türklere karşı yazılan dua literatüründe ayrı bir önemi vardır. Bunun nedeni ise Osmanlı ordularının üst üste önemli zaferler elde etmeleri ve tekrar Viyana’ya doğru sefere çıkmalarıdır. Bu bilgi dualara da yansımaktadır. Tehlike altındaki bölgede hâkim olan korku dolu bekleyiş duaların artmasına ve hergün okunmasına neden olmaktadır. Bu yüzden de o bölgede yaşayan herkes, ister yetişkin ister çocuk olsun, salt

kiliselerde değil, evlerinde de bireysel olarak düşmanın yenilmesi için dua etmek zorundaydı. Başta Avusturya'lıları korkutan bu girişim Almanlar için de doğal olarak kaygı vericiydi. Viyana'nın Osmanlılar tarafından feth edilmesi, sıranın Almanya'ya geldiğinin göstergesi olarak kabul edilmekteydi. Bu duygular içerisinde yazılan dualar ise Türk imgesine fazlasıyla yer vermekteydi.

Aynı duanın 1595 yılında Erythropilus'un çalışmasında yer alması boşuna değildir[353]. 1595 yılı da tıpkı 1566 gibi, Avusturya ve Almanya'da tehlikenin yakından hissedildiği ve Türk konusunun İmparatorluk, kilise ve insanlar tarafından hiç gündemden düşürülmediği yıllardır. Osmanlıların bu dönemde Avusturya'ya oldukça yaklaşmış olması ve 1594 yılında Raab'ın fethedilmesi özellikle Avusturya'da bir dizi önlemin alınmasına neden olur. Büyük bir azimle toplanan vergiler, çalınan çanlar ve okunan dualar sayesinde maddi ve manevi olarak savaşa hazırlanılır. Bu yıllarda savaş tehlikesinin yakından hissedilmesi dua literatürüne yansır ve çok sayıda duanın ortaya çıkmasına neden olur.

Dua, Tanrı'nın büyüklüğünü, kudretini anlatan bilindik giriş formülü ile başlamaktadır. Kısa girişin ardından kendilerini Tanrı'nın mahzun çocukları olarak adlandıran insanlar, beklenilen sıkıntılı, kara günlerden dolayı yardım ve teselli beklentilerini dile getirirler. Bu sıkıntının kaynağını "kana susamış", "ezelî düşman" olarak tanımlanan Türkler oluşturmaktadır. Ezelî düşman imgesi ise Türklerle ilgili kullanılan en önemli imgelerdendir. Ezelî düşman kavramı buna göre düşmanların en kötüsü sayılmaktadır. Kavramın Türklerle ilişkilendirilmesi ise o dönemde sembolik bir anlam kazanmaktadır. Türkler hem kötülüğün simgesi hem de bitip tükenmek bilmeyen korkunun kaynağını teşkil etmektedir. Gözünü kan bürümüş düşman imgesi de Türkler aleyhine yazılmış dualarda, ezelî düşman imgesiyle birlikte sıkça karşımıza çıkmaktadır. Türkler metinden anlaşıldığı gibi "öylesine kana susamıştır ki", Tanrı'nın koruması olmaksızın Hristiyanlar canları dahil her şeyini kaybetme riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu nedenle Tanrı'dan zavallı Hristiyanları ve onların vatanlarını tamamıyla yok etmeyi hedef haline getiren ve bunu da yağmacılık, esaretle, yakıp, yıkarak ve kılıç sallayarak gerçekleştirecek olan bu düşmandan koruması istenir. Ama özellikle de düşmanın ellerini

Hristiyanların kanında yıkamasına izin vermemesi istenir ki, düşman da tüm kibirliliği ile “Hristiyan Tanrı’sı nerede?” diye soramasın.

Tanrı’dan bunun için, kendisinin belirleyeceği ve bileceği, uygun zamanda yardıma gelmesi istenir. Çünkü insanlar Onun güçü olmaksızın düşmana karşı pek bir şey yapamayacaklarını bildiklerini ifade ederler. Türklerin, Tanrı tarafından gönderilmiş bir ceza aracı olduğu bu metinde de yer almaktadır. İnsanlar günahlarının bedelini bu şekilde ödemek zorunda kaldıklarını, ancak cezanın yine fazlasıyla ağır olduğunu dile getirmektedirler. Ceza işlenen günahlardan dolayı hak edilmiş bir ceza olsa da, Tanrı’dan haklı öfkesini ve işlenen günahları unutması ve merhamete dönüştürmesi istenir. Kendisine inanan ve güvenenleri terk etmemesi ve düşmanın elinde utanç içinde kalmamaları dilenir.

Tanrı’nın Hristiyan Kayzerine ve vatanlarını korumak üzere Türklere karşı savaşan orduya zafer ve başarı bahşetmesi istenir. Duaların duyulması ve Hristiyanların düşmanın elinden kurtulması halinde tüm Hristiyanlar barış içinde yan yana yaşayabilecek ve bundan dolayı Tanrı’ya şükredeceklerdir. Kayzere ve orduya yer verilmesi ise duanın dinsel savaşın yanı sıra dünyevi savaşa da eğildiğini göstermektedir. Birçok duada olduğu gibi, bu duada da dünyevi savaşın kazanılması ile dinsel savaşın kazanılması birbiriyle birebir ilişkilendirilmektir. Çünkü ancak dünyevi savaşın kazanılması ile dinsel mücadele bitecek ve böylece düşman da “gerçek Tanrı”yı anlayacaktır. Başka bir deyişle, Hristiyanlığın gerçek din olduğu savaşın sonunda ortaya çıkacaktır.

Aşağı Avusturya bölgesi için yazılmış olan bu dua, görüldüğü gibi içerik itibariyle Alman dualarından farksızdır. Duada ele alınan konular da, konunun işleniş biçimi de genelde aynıdır. Alman dualarının çoğunda olduğu gibi bu duada da Kayzer ve askerlerin zafer elde etmesi için dua edilmekte, ortak Hristiyanlık bilincine vurgu yapılmakta ve bu da olağan kabul edilmektedir. Avusturya için yazılmış olan bu duayı Alman dualarından ayıran en önemli özellik iki duada aynı olan metnin başlığıdır. Başlıkta duanın her gün okunması gereği üzerine vurgu yapılması ve bunun İmparatorluğun en üst makamı olan Kayzer tarafından emredilmesi, tehlike sinyallerinin ne denli yakından çaldığını ortaya koymaktadır. Ayrıca tehlike altında olan bölgenin adı verilerek, burada yaşayan herkesin her gün bu

tehdit ile karşı karşıya kalabileceği konusuna dikkat çekilir. Bu ise Türklere karşı her gün çalınan çanlardan da anlaşılmaktadır. Çanlar bilindiği gibi tehlikenin yaklaştığını haber vermekte ve insanları önlem almaya çağırmaktadır. Evlerinde oturan insanların her gün aynı saatte dua etmeleri ise tehdidin hiçbir şekilde unutulmamasını sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle Aşağı Avusturya'da yaşayan insanlar, daha doğrusu aileler, çanların çalınmasıyla birlikte bütün işlerini bir kenara bırakarak, gelmesi beklenen düşmana karşı duaya çağrılır.

4. Kilise Dualarının Anlamı ve Önemi Hakkında

Kilisenin Türklere karşı propaganda aracı olarak dua ve vaazı kullandığı belirtilmişti. Ancak bu bağlamda kilisenin etkinliğine farklı açıdan bir kez daha değinilecektir. Kilise dualarının temel görevi Türklere karşı alınması gereken önlemleri hedef kitleye hatırlatmak ve böylece çeşitli destekler sağlamaktır. 16. yüzyılda duaların Almanca'nın yanı sıra Latin dilinde de okunması, sıradan insanların ise bu dile vâkıf olmaması, Türk tehdidine karşı uyarma söz konusu olduğunda büyük bir sorun olarak algılanmaktaydı. Bunun giderilmesi için öncellikle Alman dilinde dua ve vaazlar yazılmaya başlanır ve böylece hedef kitleye daha kolay ulaşılması hedeflenirdi.

Türklere karşı yürütülen savaşı desteklemek için geniş kitlelere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunlara ulaşmanın ise birçok yolu bulunmaktaydı. Bu yöntemlerden biri ise Türklerin yaptıklarına yer veren gazetelerdi. Gazetede yer alan haberler sayesinde Türk savaşları ile ilgili güncel olaylara yer verilir, ayrıca duaya çağrıda bulunulurdu[354]. Gazeteler, sunduğu bilgilerle kiliselerde yapılacak olan dinsel etkinliklere hazırlamakta ve böylece yardımcı olmaktaydı. Ancak, toplumu Türk konusuyla ilgili bilgilendirme söz konusu olduğunda gazeteler, her yere ve herkese aynı anda ulaşamadığından, kitlesel propaganda aracı olarak yeterli olmamaktaydı. Toplumsal bir hareketi oluşturabilmek için daha fazlasına gereksinim duyulmaktaydı. İnsanlara ulaşmanın, onları etkilemenin en kolay yolu kilise vasıtasıyla olabilmekteydi. Alman toplumunu Türklere karşı uyarma ya da bilinçlendirme görevi bu nedenle kiliselere verilirdi. Papazlar ve rahipler bölgesel yönetimlerin talimatnameleri doğrultusunda Türk tehdidiyle ilgili yorum ve tartışmalar yapmakla ve bunu halka dua ve vaaz şeklinde yaymakla yükümlü olmaktaydılar. Böylece Türk sorunu tartışmaları İmparatorluğun kararları (Reichsabschied) ve bölgesel yöneticilerin uygulaması sonucu, dua ve vaazlar sayesinde, bütün Almanya'ya yayılmaktaydı, buna Türk tehdidine uzak kalan bölgeler de dahildi. Uzun süren Türk savaşlarının 1592'de başlamasından hemen sonra bölgesel talimatların ve buna bağlı olarak uygulamaların sayısında ciddi bir artış gözlenmektedir[355]. Bu konuda çok sayıda metin bulunmaktadır. Bunlardan biri Münih Devlet Kütüphanesinde bulunan ve 1579-1597 yılları

arasında Bavyera Dükü olan V. Wilhelm’in talimatnamesidir. Bir sayfadan oluşan metin, 12 Kasım 1593 yılında Münih’te basılmıştır. Dük, ezelî düşman olan Türk’ün, birçok kaleyi ve bölgeyi ele geçirdiğini ve oralardaki Hristiyanları öldürdüğünü ya da esarete götürdüğünü belirttikten sonra, zor durumlardaki Hristiyanları düşünürek, insanların evde, sokakta, ya da düğünlerde dans, müzik, ıslık çalma gibi her türlü dünyevi zevkten, uzak durmalarını emreder. Talimatnamede buna uymayanlara para veya hapis cezası verileceği vurgulanır. Ayrıca öğlen saat 12.00’de manastır, şehir, pazar yerleri ve köylerde Türk çanlarının çalınması ve insanların kiliseye giderek dua etmesi emri verilir.

Kiliselerde okunan dualar ve vaazlar sayesinde halka, Türklere boyun eğmemeleri konusunda çağrıda bulunulurdu. Duaların etkinliğini arttırmak ve sonucunda bağış toplayabilmek için Türklerle ilgili korkunç tasvirlere yer verilir, onların zulümleri, her şeyi acımasızca yakıp yıkmaları, esir düşen Hristiyanlara yaptıkları güçlü bir dille anlatılırdı. Dualarda özellikle esir düşen Hristiyanlara vurgu yapılması bundan sonra Türklerin eline geçebilecek olan Hristiyanların karşılaşacağı muameleyi anlamalarına yöneliktir. Hem Protestanlar, hem de Katolikler, dualarında Türklerin gücünü ve Hristiyan dünyasının içine düştüğü zor durumu kabul etseler de, duanın sonunda karamsarlığa ve ümitsizliğe yer vermezler. Bu ise bir yandan toplumsal düzenin korunması, diğer yandan maddi desteğin sağlanması için gerekliydi[356].

Luther’in kilisede okunan dualara ayrı bir önem verdiğini bilmekteyiz. Kilise ayinlerinin, dua ve vaazların, birlik beraberlik duygularını pekiştirmelerinden dolayı Hristiyan dininin temelini teşkil etmektedirler. Luther’e göre dua edilen mekân önemli olmasa da, insanların toplu halde okuduğu dualar daha etkin olacakdır. Kollektif bilincin oluşmasını sağlayan kilise duaları, özellikle Türklere karşı okunan dualar söz konusu olduğunda ayrı bir anlam taşımaktadır. Hristiyanlığın düşmanı olarak kabul edilen Türklere karşı, Hristiyanlığın sembolü olan kiliselerde toplu halde dua etmenin etkin bir ibadet şekli olacağı düşünülmekte, aynı zamanda ortak düşman bilinci pekiştirilmektedir. Kiliselerde, Türklere karşı okunan dualarda, düşmanın gücü genel olarak kabul edilse de, nasıl yenilebileceği de açıklanır. Düşman ancak Hristiyan dünyasının kendi eksiklerini ve hatalarını gidermesi ve Tanrı’nın ya da Onun yeryüzündeki temsilcilerinin

yardımıyla yenilebilmektedir. Bu nedenle kilise dualarında, Hristiyanlar işlemiş oldukları günahlarından dolayı Tanrı'dan af dilemektedirler. Türklerin, Tanrı'nın cezası olarak kabul edildiği dualarda, insanlar değişeceklerine ve Tanrı'nın emirlerine itaat edeceklerine söz vermektedirler. Bu özelliklerinden dolayı Türkler aleyhinde okunan duaların, Hristiyanların hatalarını kabul edip düzelmelerini sağlayacağına inanılmaktaydı. Bu ise Hristiyanların yaşantılarına farklı bir disiplin getirmekteydi. Söz konusu değişim ve disiplinden dolayı Türk konusu ve Türklere karşı okunan dualar eğitici bir işlev de üstlenmekteydi[357]. Örneğin, Bavyera Dükü V. Wilhelm, Şubat 1596 yılına ait talimatnamesinde Türk konusunu dinsel eğitim aracı olarak değerlendirmektedir. Talimatnamede günahı, özellikle sövgüyü, bağırmayı ve şikayeti, metres edinmeyi, evlilikte sadakatsızlığı, ahlaksızlığı, kumarı, içki içmeyi yasaklamakta ve bunları (kişi, sınıf ayrımı yapmaksızın) en ağır şekilde cezalandıracağını beyan etmektedir. Dük bu tür günahlardan ötürü Tanrı'nın ceza olarak Hristiyanlığın ezelî düşmanı olan Türkü gönderdiğini dile getirmektedir. Tanrı'nın öfkesini dindirmek için sabah akşam "Ave Maria"[358] duasının okunmasını, ayrıca öğlen saatlerinde Türk çanlarının çalmasıyla birlikte insanların, ister sokakta ister evde olsun, diz çökerek dua etmesi, atlıların, ya da at arabalarında bulunanların durması, atlarından inmesi ve aynı şekilde dua etmesi emredilir.

Talimatlar sonucu okunan duaların bu özelliğinden ise sadece Türk tehdidi ile karşı karşıya kalan şehirler faydalanmamaktaydı. Kilise duaları papazlar tarafından dinî disiplin ve eğitim aracı olarak tercih edilmekteydi. Bu nedenden Almanya'nın neredeyse her şehrinde, ki buna Türk tehdidine uzak kalan kuzey Almanya da dahildir, belirli zamanlarda özellikle tercih edilen dualar arasında yer almaktaydı.

4.1. Kilise Dualarından Seçme Metinler

Bu bölümde kilise duaları arasından tipik örneklere yer verilecek ve bunların içeriklerine değinilecektir. Bu örneklerin seçiminde Türkler aleyhinde yazılmış olan duaların bir yandan düşmana karşı hissedilen genel havayı yansıtmalarına, diğer yandan ise Türklerle ilgili imgelere yer vermelerine dikkat edilmiştir.

4.1.1. Württemberg Şehrinin Türklere Karşı Kilise Duası

Württemberg şehrinin kiliseleri için yazılmış olan dua Erythropilus'un Weckglock adlı çalışmasında bulunduğu gibi 1566 yılında Strassburg'da yayınlanan Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken (Türklere karşı ruhani savaş hazırlığı)[359] isimli kitapta da yer almaktadır. Aynı duanın farklı tarihlerde yayınlanmış kitaplarda yer alabileceği konusuna öncesinde de değinilmişti. Bu tarihlerde yayınlanan ve kullanılan duaların ortak özelliği, Türk tehdidinin yoğun hissedildiği yıllarda ortaya çıkmış olmalarıdır.

Dua 34 satırdan oluşmakta ve nisbeten kısa dualar arasında yer almaktadır. Yazar adı geçmeyen duanın başlığından "Der Würtembergischen Kirchen Gebett wider den Türcken" (Würtemberg Kiliselerinin Türklere karşı duası) hemen sonra duaya genel bir giriş bulunmaktadır. Bu girişte Hz. İsa'nın babası olarak kabul edilen Tanrı'ya seslenilmekte ve bulunulan zor durum aktarılmaktadır. Tanrı'nın güç zamanlarda kendisine seslenenleri duyacağını söylediği hatırlatılır ve buna dayanarak bu sözün O'nun tarafından tutulması istenir. Ardından Hristiyanlığın ezelî ve zalim düşmanı olan Türklerin, insanlara ve ülkeye neler yaptığı sıralanmaya başlanır ve Tanrı'nın tüm bunları görmesi istenir. "Türkler öldürmek, yağmalamak ve yakıp yıkmak suretiyle ülkeye, insanlara ve mallarına zarar vermektedirler. Üstelik zavallı ruhları da sonsuza dek bozmaya ve yıkmaya çalışmaktadırlar". Yaşanılan zor durumun ve acizliğin anlatılmasından sonra, duada yürekten gelen bir itirafa yer verilir. Bu itirafta günahların çokluğu karşısında sadece böylesine bir cezayı değil, çok daha kötülerinin fazlasıyla hak edildiği kabul edilmektedir. Ancak merhameti bol olan Tanrı'nın insanları bağışlaması ve günahları ölçüsünde cezalandırması istenir. Duanın bundan sonraki kısmında tekrar Türklere yer verilir ve Tanrı'ya kendilerini kurtarması için yakarılır. Türkler duada ikinci kez intikam peşinde, zalim, kana susamış, yakıp yıkan düşmanlar olarak tanımlanır. Tanrı'dan, düşmanın, zavallı Hristiyanların kanını daha fazla dökmesini engellemesi istenir. Düşman, Türk, zalim, kana susamış vb. sözcüklerinin metinde sıkça yan yana getirilmesi düşmanlık bilincinin kilise tarafından iyice yerleştirilmesi amacını ortaya koymaktadır.

O dönemlerde sadece Türk sözcüğünün bile düşmanla aynı anlama geldiği göz önünde bulundurulursa, Türk'ü tanımlamaya yönelik sözcüklerin sıralanarak kullanılması, metnin provokatif etkisini artırmaya yöneliktir. Burada dikkat çeken diğer bir nokta ise Türklerle ilgili imgelerin Luther'in de kullanmış olduğu imgelerden oluşmasıdır. Bu da onun etkinliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Yakıp yıkan, yağmalayan acımasız ve zalim Türk imgesi duada sürekli olarak tekrarlanmak suretiyle insanların belleklerine kazınmaktadır. Böylece Türkün, Hristiyanlar için ne büyük bir tehdit oluşturduğu vurgulanır. Buna paralel olarak Hristiyanlar, tüm günahlarına rağmen kendilerini savunmasız kurban rolünde gördüklerinden zavallı, mağdur ve aciz olarak tanımlamaktadırlar. Bu ise iyi-kötü tezatının tümüyle anlaşılmasına yöneliktir. İnsanların günahkâr olduklarını kabul etmesi, tezatın genelini etkilememektedir. Duanın bundan sonraki kısmında Tanrı'nın, oğlu olan Hz. İsa'nın daha fazla düşmanın gözünde alay konusu olmaması ve isminin lekelenmemesi için, Kayzer'in yanında yer alması ve zalim düşmanı yenmesi ve durdurulması için yardım etmesi istenir ki, inançsız olarak kabul edilen düşman da, Hz. İsa'yı tanısın. Tanrı'nın duayı duyması dileğiyle bitirilir.

Hz. İsa'nın Türkler tarafından alay konusu edilmesi, düşmanın mukaddes kabul edilen değerler karşısında bile insaf göstermeyeceğini vurgulamaya ve Hristiyanların manevi duygularını kamçılamaya yöneliktir. Tanrı'nın, Kayzerin yanında yer alması dileği ise, dinî ve dünyevi güçlerin birleşmesi gereğini ortaya koymaktadır. Bu iki güçün birleşmemesi halinde düşmanın yenilebileceğine inanılmamaktadır. Bu da Luther'in konuyla ilgili görüşlerini hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi, Kayzerin görevi ülkesini ve insanları korumak olduğundan dünyevi savaş hazırlığı, Hz. İsa'ya olan inanç aynı zamanda manevi savaş hazırlığı anlamına gelmekteydi. Tanrı'nın Kayzerin yanında yer alması ise dinî ve dünyevi güçlerin birleşmesi demektir. Ancak bu iki güçün birleşmesi neticesinde Türklere karşı başarılı olunabilirdi.

4.1.2. Hamburg Kiliselerinin Türklere Karşı Duası

İncelenecek olan dua Hamburg şehrinin kiliseleri için yazılmış olup, 69 satırdan oluşmaktadır[360]. Yazar adı belirtilmeyen duanın başlığı "Ein Gebett der Kirchen zu Hamburg wider den Erbfeind der Christenheit den Türcken" (Hamburg şehri kiliselerinin Hristiyanlığın ezelî düşmanı olan Türklere karşı duası) aynı zamanda içeriği hakkında da fikir vermektedir. Kuzey Almanya'da bulunan şehrin çıkarmış olduğu söz konusu dua, Türk tehdidini daha yakından hisseden diğer şehirlere oranla, konuyu oldukça yoğun işlemekle beraber geniş yer de ayırmıştır. Bunun sebepleri ise çok yönlü olabilmektedir. Bu nedenlerden biri Türkleri yakından tanımış olan şehir ve insanlarının aynı zamanda onların olumlu özelliklerini de tanımış olabilmesidir. Bunun en belirgin kanıtı ise Türklerin ele geçirmiş oldukları şehir ya da ülkelerde Türklerin tarafına geçen ya da onlara hayranlık duyan, hatta onların hükümdarlığı altında yaşamak isteyen insanların çokluğudur. Türklerin zengin ve güçlü oluşu, dinî toleransa izin vermeleri insanları etkileyen başlıca özellikleri arasında yer almaktadır. Özellikle Katolikler tarafından mağdur edilen ve dinî baskılara maruz kalan Protestanlar, Osmanlının Katoliklere göre daha hoşgörülü olduğunu dile getirmektedirler. Bu tehdide uzak kalan şehir ya da ülkeler ise sadece kulaktan dolma bilgilerle yetinmektedirler. Bu bilgilerin çoğu aynı zamanda propaganda amaçlı yayılmış bilgiler olduğundan, düşmanın olumlu sayılabilecek olan tüm özellikleri de elimine edilmektedir. Düşmanlık bilincini yayma amacını güden propaganda amaçlı bu bilgiler, düşmanın farklı özelliklerini vurgulayarak zıtlıkları ortaya koymaya çalışmaktadır. Bunun kolay yolu ise, insanlara yabancı olan ve onları ürküten dinsel farklılıklardan yola çıkmaktır. Bu bilgilerden yola çıkarak kuzey Almanya gibi Türk tehdidine oldukça uzak kalmış bir şehrin konuyu neden yoğun bir şekilde işlediği daha kolay anlaşılmaktadır. Ayrıca Türklere karşı yazılmış olan duaların eğitici işlevleri dolayısıyla da tercih edildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Korkuların insanlarda birlik ve beraberlik duygularını pekiştirdiği de dikkate alındığında, Türkler aleyhinde yazılmış bu dualar, Hristiyanların dinsel yaşantılarını disipline etmeleri amacıyla da kiliseler tarafından kullanılmıştır.

Duanın içeriğine gelecek olursak, diğer dualardan farksız başladığı ortaya çıkmaktadır. Kısa bir genel girişin ardından hemen konuya girilir. Giriş bölümde “zavallı, sefil, günahkâr insanlar” (...) “merhametli, adil ve yüce Tanrı”larına kendilerini ezelî ve amansız Türk düşmanından kurtarması için seslenirler. Türklerin, Hristiyan dünyasına saldırdıkları ve su gibi Hristiyan kanı akıttıkları, ayrıca Alman milletini tamamen yutup yok etmek istedikleri dile getirilir. Bunu ise dehşet ve nefret saçan Müslümanlık diniyle, Hristiyanlığa hakaret etmek ve kirletmek suretiyle yapmak istedikleri söylenir. Sonraki bölümde Tanrı’nın vermiş olduğu bu ağır cezayı ve öfkeyi aslında hak ettikleri söylenir ve bu cezanın neden hak edilmiş olduğuna yer verilir. Günahkâr ve inançsız oluşları, Tanrı’nın emirlerine karşı gelmiş olmaları cezanın nedenleri olarak sayılır. Tanrı’nın adaleti karşısında utanç duyan insanlar bu bağlamda tekrar işlemiş oldukları günahlarını sıralamaya başlarlar. Söz konusu olan günahlardan dolayı Tanrı öfkelenmiş ve insanları Türk ile cezalandırmıştır. Duanın bundan sonraki kısmında insanlar merhameti bol olan Tanrı’dan günahlarından dolayı bağışlanmaları dileğinde bulunurlar. Tanrı’dan insanların yaşamış olduğu sıkıntıları ve bulundukları tehlikeleri görmesi istenir. Bu bağlamda Tanrı’ya insanların, yani bu zavallı halkın, onun eseri olduğu hatırlatılır ve tekrar merhamet dilenir. Ondan öfkesini inançsız, dine hakaret eden Türklere göstermesi beklenir. Çünkü metne göre Türkler ki, bu öncesinde de sıkça vurgulanmıştır, Tanrı’nın kutsal ismini lekelemekte, alay ve hakaret etmektedirler. Bu durumda Tanrı’dan Türkleri geri püskürtmesi, onları toprağa gömmesi istenir. Ondan ayağa kalkması, gücünü bütün dünyaya göstermesi, düşmanın kolunu kırması ve son olarak (Hz.) Muhammed’in değil, (Hz.) İsa’nın gerçek oğlu ve yardımcısı olduğunu ortaya koyması beklenir. Bunun yanı sıra insanlar Kayzerleri için de dua ederler ve Tanrı’nın ona bilgelik, güç vs. vermesini dilerler. Duanın son bölümü ise bilindik şekilde, genel isteklerle noktalanır. Bu istekler Hristiyanlığın, dolayısıyla kiliselerin, ebediyete kadar yaşatılmasıyla ilgili ifadelerdir.

Türkler aleyhine yazılmış olan duaların neredeyse tümünde olduğu gibi, insanlar Tanrı tarafından verilmiş olan cezayı hak ettiklerine inanmakta ve bağışlanmaları için yalvarmaktadırlar. Kilisenin eğitsel işlevi en çok bu bölümde ortaya çıkmaktadır. Kilise insanların Türk korkusu sayesinde düzelmelerini, disipline edilmelerini ve iyi birer Hristiyan olmalarını hedeflenmektedir. Duada Türklerle ilgili olarak birçok konuya değinilir.

Bunlardan en önemlisi Türk ve Alman kavramlarının karşı karşıya getirilmesidir. Türk kötülüğün sembolü olarak zavallı ve mağdur durumdaki Almanları yok etmek istemektedir. Bu tezatın dışında asıl tezat olan din farklılığı ortaya konur. Kilisenin propaganda amaçlı yazmış olduğu metinde Müslümanlık haliyle tamamen olumsuz değerlendirilir ve korkunç olarak tasvir edilir. Ne de olsa 16. yüzyılda din, düşmanı tanımlayan ve belirleyen en önemli fark olarak görülür. Bunun için "dehşet ve nefret saçan Müslümanlık" ile Hristiyanlık dinleri karşı karşıya getirilmek suretiyle dinî düşmanlık bilincinin yayılması hedeflenir. Duada Türk konusunu oldukça yoğun işlenmiş ve düşmanla ilgili olarak sabitleşmiş, hatta kalıplaşmış imgeler kullanılmıştır.

4.1.3. Braunschweig Kiliselerinin Türklere Karşı Duası

Braunschweig kiliseleri için yazılmış olan duanın kimin tarafından yazıldığı bilgisine yer verilmemektedir. Erythropilus'un Weckglock[361] adlı çalışmasında 12. sırada yer alan dua 66 satırdan oluşmaktadır. Bu özelliği ile uzun sayılabilecek olan dualar arasına girmektedir. Duanın başlığı da dikkat çekmektedir: "Ein Gebett der Kirchen zu Braunschweig wider die vorstehende Gefahr des Türcken" (Braunschweig kiliselerinin beklenen Türk tehdidine karşı duası). Türk dualarının başlığı diğer birçok örnekte de görüldüğü üzere duada işlenecek konu hakkında açıkca fikir vermekte ve Türk konusuna işaret etmektedir. Ancak bu özellik Türkler aleyhinde yazılmış olan bütün dualar için geçerli değildir. Bazı duaların hiç başlığı bulunmadığı göz önünde bulundurulursa, sıradan dua kitaplarında yer alan Türk dualarının tespit edilmesi de kolay olmamaktadır. Bu nedenden ötürü başlıklar duaların içeriği hakkında fikir vermekle kalmamakta, aynı zamanda onların sınıflandırılmasında büyük önem taşımaktadır. Kimi zaman başlığın içerdiği bu bilgilere dayanarak duanın kimlere yönelik yazıldığı (çocuk, genç yetişkin duaları), ya da hangi şehrin kiliseleri için düşünüldüğü ortaya çıkmaktadır.

Braunschweig'in da tıpkı Hamburg gibi kuzey Almanya'da bulunması her iki duayı ilginç kılmaktadır. Dua, Hamburg şehri kiliseleri için yazılmış olan dua ile bazı benzerlikler göstermektedir. Bu hem kullanılan dil, hem de içerik için geçerlidir. Duanın bu yönden incelenmesi benzerlikleri ortaya koyacaktır.

Dua bilindik bir şekilde başlamaktadır. Tanrı'ya seslenen insanlar ona karşı işlemiş oldukları günahlar dolayısıyla utanç içinde olsalar da, yine de (Kutsal) Roma İmparatorluğu'nu bekleyen tehlikeler nedeniyle Ondan yardım beklemektedirler. Roma İmparatorluğu dışında başka şehir ve ülkeler içinde de aynı dilekte bulunurlar. Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan bahsedilmesi, başka ülke ve şehirler için dua edilmesi, tüm Avrupa'nın bu tehlikelerden etkilenmiş olduğu anlamına gelmektedir. Tehlike altında olan ya da Türkler tarafından feth edilmiş şehirlerin varlığı göz önünde bulundurulursa, genel olarak Hristiyan dünyasının tümü için dua edilmesi,

Avrupa'yı saran korkunun boyutlarını ortaya koymaktadır. İşlenmiş olan korkunç günahlara karşın, insanlar Tanrı'nın merhametine sığınırlar. Onun haklı öfkesine rağmen bulundukları zor durumu anlatırlar ve merhamet dilerler. Tanrı'ya O'nun önceden de ülkelerine ve zor durumda bulunan kiliselerine merhamet gösterdiği ve hiçbir zaman onları tamamen terk etmediği, tam aksine bunlara sebep olan düşmanları toprağa gömdüğü hatırlatılır ve bunu tekrar yapması istenir. Tanrı'dan, İsa adına, zavallı yüreklerin ve zor durumda bulunanların çağrılarına kulak vermesi, Türklerden kaynaklanan tehlikeleri engellemesi ve Roma İmparatorluğu'ndan uzak tutması istenir.

Duanın bundan sonraki bölümünde Tanrı'ya oldukça samimi bir şekilde seslenen insanlar, Türklerin yapmak istediklerine yer verir ve bunları sıralamaya başlarlar. Buna göre Hristiyanlığın ezelî düşmanı olan Türkler, Tanrı'ya ve İsa'ya karşı harekete geçerler[362] ve güçleriyle zavallı (Alman) halkının soyunu kurutmaya çalışırlar. Korkunç bir şekilde her şeyi yıkarlar, kadın ve kızları lekelerler, esirleri köleleştiriler, ülkeyi yağmalarlar, şehirleri yıkarlar, kiliseleri yakarlar ve son olarak ismini (Hz.) Muhammed ile kirletirler. Sonraki bölümde ise Tanrı'ya, insanları terk etmesi halinde kendilerini ve ülkeleri olan Almanya'yı zalimlere karşı koruyamayacaklarına değinirler.

Dua yoluyla Tanrı'nın merhamet duygusuna seslenen insanlar, binlerce savunmasız insanı ve küçük çocukları muhtemel olan bu tehlike karşısında himaye altına alması ve güvercinlerinin ruhlarını yırtıcı hayvanlara teslim etmemesi için yakarırlar. Bu amansız düşmana karşı savaşan ve vatanlarını korumak uğruna ruhlarını ve bedenlerini tehlikeye atan ordulara güç vermesi, büyük işler başarmaları ve düşmanı kahramanlar gibi yenmeleri için dua edilir. Tanrı'dan gücüyle Türkleri dağıtması, onların kollarını kırması istenir ki bütün milletler O'nun gerçek Tanrı olduğunu ve halkın da O'nun halkı olduğunu bilsin. Duanın son bölümü bilindik bir şekilde duaların duyulması ve ülkeye şimdiye dek olduğu gibi barışın gelmesi dileğiyle son bulur.

Bu duada da negatif Türk imgesinin yoğun biçimde kullanıldığı ve Türklerle ilgili o dönemde adeta kalıplaşmış olan kavramların yerleştirildiği dikkat çekmektedir. Bu duanın bir diğer özelliği Almanya dışındaki ülkeler

ve şehirleri de kapsaması ve bunun sıkça vurgulanmasıdır. Bu da Türk tehdidinin insanlar tarafından nasıl algılanıldığını ortaya koymaktadır. Tehdit sınırları aşıp Avrupa'ya taşmıştır. İnsanların korkuları böylece iyiden iyiye pekişmiş ve sürekli olarak pekiştirilmeye devam edilmektedir. Kilisenin olumsuz Türk imgesini yayması, metin örneklerinden de anlaşıldığı üzere küçümsenmeyecek ölçüdedir. Ülkenin her tarafında propaganda amaçlı yazılan bu tarz metinler, ki buna dua metinleri de dahildir, insanları manipule etme amacıyla kullanılmaktaydı. Aynı zamanda kolektif duyguların da uyandırılmaya çalışıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun nedeni bir yandan insanları etkileyerek, onlardan kilise ya da savaşlar için para, vergi vs. toplamak, diğer yandan onları düzene sokmaya çalışmaktır. Kadın ve kızların "Türkler tarafından lekelenmesi" ya da çocukların tehlike altında olması ifadesi bu bağlamda insanları etkileyen başlıca etmenlerdir. Luther'in çocuklara verdiği öneme daha öncesinde değinilmişti. O aynı önemi Türklere Karşı Duaya Çağrı adlı metninde Hristiyan kadınlarına da vermekte ve evli kadınların esir düşmeleri halinde ne yapmaları gereği konusunda tavsiylerde bulunmaktadır. Buna göre Türkler tarafından esir alınan, Türkiye'de yaşamak zorunda kalan ve Türk erkekleriyle aynı sofrayı hatta yatağı paylaşmak mecburiyetinde olan kadınlar sabırlı olmak zorundadırlar. Çektikleri acılardan dolayı ümitsizliğe kapılmamalarını tavsiye eden Luther, düşmanın bedenlere zarar verebileceğini, ancak yürekte var olan inanca dokunamayacağını vurgular. Diğer bir deyişle esir düşen bedenlerdir, inanç değil. İlginç olan Luther'in esaretteki kadınlara bir anlamda boyun eğmelerini tavsiye etmesidir. Bu da aslında göstermektedir ki esir alınan kadın ya da çocukların düşmandan kurtulma ihtimalinin yok sayılmasıdır. Böylelikle insanların en duyarlı olduğu konuların dualarda kullanılması bu metinlere yüklenen manipulatif işlevlerle ilgilidir. Türklerle ilgili olumsuz sözcüklerin sürekli olarak tekrarlanması da, daha önce de belirtildiği gibi, aynı amaca yöneliktir.

4.1.4. Moritz von Sandizell'in Türklere Karşı Kilise Duası

"Ein Gebett wider den Türcken/ nach der Predig von der Cantzel abzulesen" (Vaazden sonra Türklere karşı kürsüden okunacak olan bir dua) adlı metin 1566 yılında Dillingen'de[363] Freising Piskoposu Moritz von Sandizell'in kitabında birinci sırada yer almaktadır. Kitabın Wider den laydigen Türcken/ unnd sein grausams fürnemen/ gemaine Gebet/ von der Cantzel zu diser Zeit abzulesen/ und im Hauβ täglich zugebrauchen (Musallat olan Türklere ve zulümlerine karşı bu zamanlarda kürsüden okunacak ve evde kullanılacak olan genel dua) adlı başlığı duaların içerikleri hakkında da fikir vermektedir. Kitapcığın tek sayfadan oluşan ön sözünde, duanın Cuma günleri kürsüden okunması gerektiği dile getirilir.

Genel duaların aksine bu duanın başında, Tanrı'ya övgü sözleri yer almamaktadır. Onun yerine insanların çaresizliklerine ve üzüntülerine vurgu yapılmaktadır. Bu nedenden dolayı da insanlar dizlerinin üstüne çökerek, kederli yürekleriyle Tanrı'larına seslenmektedirler. Bu girişten sonra duada, diğer Türk dualarının genelinde olduğu gibi, günahlardan ve çekilen cezalardan bahsedilmektedir. İnsanlar buna göre Hristiyanlar gibi yaşamadıklarını, günahlarla dolu bir yaşam sürdürdüklerini ve Tanrı'nın adına yakışır bir biçimde davranmadıklarını itiraf etmektedirler. Korkmadan ve pişmanlık duyulmadan sürdürülen günah dolu bu yaşantı, Tanrı'nın öfkesini uyandırmış ve insanları neredeyse yok olmaya mahkûm etmiştir. Bu itiraftan sonra Tanrı'nın vermiş olduğu ceza konusuna geçilir. Hristiyanlığın ve Hristiyan kanının ezelî ve zalim düşmanı olarak nitelendirilen Türkler, kendilerini, sürdürmüş oldukları günah dolu yaşantılarından dolayı daha fazla cezasız bırakmayacaklardır. Bu nedenden dolayı korkan insanlar, gece ve gündüz paralarından, mallarından ve mülklerinden, topraklarından ve canlarından olacakları endişesini taşımaktadırlar. Bulundukları bu zor durumdan ötürü, Tanrı'ya sığınırlar, yardım beklerler, acımasını ve merhamet göstermesini dilerler. İnsanlar, bu isteklerini aynı zamanda zor durumda bulunan tüm Hristiyanlar için dile getirirler. Hristiyan dünyası hem Tanrı'nın, hem de insanların düşmanı olarak kabul edilen ve büyük bir şiddetle hem karadan hem denizden, hem ateş hem de kılıç ile saldıran ve Tanrı'ya hakaret eden Türk düşmanından

Tanrı tarafından korunmalıdır. Bu isteğin akabinde kendilerini kuzu olarak nitelendiren Hristiyanlar, kurt olarak adlandırılan Türklerin eline teslim edilmemeleri için Tanrı'ya yakarırlar. Ondan, öksüz olan kullarını böylesine "zalim bir düşmandan" ve Hristiyanlığın tüm düşmanlardan koruması ve himayesi altına alması istenir. Duanın bundan sonraki bölümü Roma İmparatorluğu ile ilgilidir. Tanrı'dan, Hristiyan inancını ve vatanlarını, Kutsal Roma İmparatoru'nu, hükümdarları, elektörleri, orduda görev yapanları, atlıları, emir verenleri ve alanları, koruması ve güçlendirmesi istenir. Hristiyanlık ve Kutsal Roma İmparatorluğu için şövalyeler gibi düşman gücüne karşı savaşanların, Tanrı'nın yardımıyla zafer kazanmaları ve düşmanı geri çevirmeleri için dua edilir. Tüm bunların gerçekleşmesi için Tanrı'ya yardım çağrısında bulunan insanlar, duanın bundan sonraki bölümünde, Onun günahlarını bağışlaması ve merhamet göstermesiyle ilgili isteklerini dile getirler.

Duanın görüldüğü üzere en belirgin özelliği, savaş konusuna ciddi anlamda eğilmesidir. Öncelikle Kutsal Roma İmparatorluğu ve İmparatorunun başarı göstermesi için zafer dileğinde bulunulur. Bu uğurda kahramanca savaşan herkesin Tanrı'nın yardımına ihtiyacı vardır, çünkü düşmanın galip gelmesi halinde Hristiyanlar sahip oldukları her şeyi kaybetme riski ile karşı karşıya kalacaklardır. Manipülasyonun çok önemli olduğu bu tarz dua metinlerinde insanların temel korkuları işlenmektedir. İnsanların o dönemde en büyük korkularından birisi ise, sahip olduklarını yitirmeleriyle ilgilidir. Metnin etkinliğini artırmak amacıyla propagandaya büyük önem verilmiş ve tehdidin tüm boyutları ortaya konulmuştur. Daha da önemlisi düşmanın gücünden bahsedilmiş ve düşmanla ilgili "kana susamış", "zalim" ya da "kurt" gibi sözcükler kullanılarak olumsuz imge pekiştirilmiştir. Düşmanın her şekilde acımasızca saldırması, aynı zamanda onun gücünün de göstergesidir. Böylesine güçlü olan düşman ise metne göre ancak Tanrı'nın yardımıyla yenilebilir. Düşmanın gücünün üzerinde durulması hem insanların dinî duygularını pekiştirmek hem de bu konuda onları yardıma teşvik etme amacına yöneliktir.

5. Savaş Duaları Hakkında

Savaş duaları kavramı oldukça geniş bir kavram olmakla birlikle, Türk tehdidi ile ilişkilendirildiğinde daha farklı bir anlam kazanmaktadır. Türk dualarının temelde işlediği konuların en önemlisi Türklerin zulmünden korunmak, onlara karşı savaşmak ve zafer elde etmektir. Bu açıdan bakıldığında Türklere karşı yazılan duaların tümü, Tanrı'nın Hristiyanları Türk düşmanından koruması ve savaş halinde zafer bahşetmesi dileğini içermektedirler[364]. Savaş duaları başlığı altında Türklere karşı savaşanlara yönelik yazılmış dualar yer alacaktır. Bu başlık altında savaşa hazırlık ya da herhangi bir askerî girişim öncesi veya savaş esnasında Tanrı'dan savaşı yürütecek olan kişilere ve askerlere yardım etmesi ve zafer bahşetmesi konusuna eğilen ve "savaş duası" başlığını taşıyan metinler incelenecektir.

5.1. Savaş Dualarından Seçme Metinler

Savaş dualarına örnek metinler arasında Michael Bapst ve Ludwig Rabus’un metinlerine yer verilecektir. Her iki yazarın duaları savaş duası başlığını taşımaktadır.

5.1.1. Michael Bapst’ın Türklere Karşı Savaş duaları

1540-1603 yılları arasında yaşamış olan Michael Bapst, önceden de belirtildiği gibi, 1595’de, Türk İmparatorluğu’na ilişkin bir kronik yayımlar. Yazar, söz konusu çalışmasında savaş konusunu işleyen çok sayıda duaya da yer verir, örneğin, “Ein Morgen Gebet in Kriegsleufften” (Savaş zamanları için bir sabah duası), ya da “Ein Abendt Gebet in Kriegsleufften” (Savaş zamanları için bir akşam duası) gibi. Bu iki duaya kısaca değinilecek olursa, Bapst’ın askerler için yazmış olduğu sabah duasında, savaşanların Tanrı’ya, geceyi düşmanın saldırısına uğramadan ve zarar görmeden atlattıkları için şükrettikleri dile getirilmektedir. Yazar bu anlamda kendilerini muharebe meydanında bekleyen düşmanın “büyük ve korkunç gücünden” de bahsetmektedir. Ayrıca onun “aslanlar” gibi saldırarak, ki burada aslan aç, ya da kana susamış, korkunç anlamındadır, Hristiyanların ruhlarını yutmaya ve el atmaya niyet ettiğini ifade etmektedir. Düşmanın “korkunç ordu gücünden” de bahseden yazar, Tanrı’dan “hükümdarlarının kafalarının” parçalanması dileğinde bulunur. Düşmanın eline geçmemelerini Tanrı’nın merhametine bağlayan askerler, bu nedenle O’na şükretmektedir[365]. Savaş zamanları için bir akşam duası adlı metninde ise yazar Hristiyanlığın ve kulların, gün içerisinde savaştan zarar görmedikleri ve Tanrı tarafından korundukları için şükretmektedir.

Michael Bapst’ın bir diğer metni ise “Ein Gebet für Kriegsleute/ wenn sie im Angriff sein” (Taarruza geçen askerler için bir dua)’dır. Duada korkunç tiranın kılıcıyla Hristiyanlara karşı yola çıktığı ifade edilmekte ve Tanrı’dan yardım istenmektedir. Ayrıca düşmanın cani fikirlerini gören Tanrı’nın kullarını koruması da dilenmektedir. Metinde Tanrı’nın sözünü (İncil’i) kiliseleri ve okulları yok ederek, insanları “Kur’an’a” (Müslümanlığa) geçmeleri için zorlayan ve İsa yerine “Muhammed’e” getirerek, insanları ona inandırmaya çalışan düşmandan da bahsedilmektedir. Bunu yapmak istemeyen “zavallı Hristiyanlar” bu büyük sıkıntı karşısında savunmaya geçerek, silahlarını ele almaktadırlar.

Tanrı’nın ve İsa’nın adını korumak amacıyla silahlanan insanlardan bahsedilmesi, savaşın gerekliliğini hatta zorunluluğunu anlatmaya

yöneliktir. Türklere karşı yazılmış olan savaş dualarında savaşa çağrı yapılması, bunun için manipulatif yöntemlere başvurulması duanın etkinliğini arttırmaya ve neticede insanları din düşmanı olarak tanımlanan Türklere karşı harekete geçirmeye yöneliktir.

Hristiyanlar bu savaşa neden olan günahlarının Tanrı tarafından bağışlanmasını istemekte ve savaşta başarılı olmaları için güç vermesini dilemektedirler. Yazar bundan sonra askerler için yazmış olduğu duasında Tanrı'ya, başta Roma İmparatoru olmak üzere, onun askerlerini, generallerini ve rütbeleri tek tek sayarak bütün savaşanlara güç, talih ve zafer bahşetmesi için yakarmakta, ayrıca düşmanın mızrak ve yayını kırmasını ve araçlarını yakmasını istemektedir. Duanın son kısmında ise bireysel dilekler dile getirilir ve Tanrı'nın, düşmana karşı savaşacak olan kişiye güç vs. vermesi istenir. Dua, diğerlerine kıyasla farklı şekilde sonlandırılır. Asker, Tanrı'ya minnettarlığını şu sözlerle dile getirir: "Ellerime kavgayı, yumruklarıma savaşmayı öğreten yüce" Tanrı'ya şükürler olsun. Duada savaş konusunun yoğun olarak dile getirilmesi, savaş gerekçelerinin haklı kılınması ve silahlanma gibi konuların ele alınması, ayrıca son kısmında savaşacak olan askerin bireysel olarak Tanrı'dan güç vs. istemesi, incelenen metni diğerlerinden farklı kılmaktadır. Bunların dışında duaların genelinde olduğu gibi, insanların günahlarından dolayı Tanrı'nın bu cezayı verdiği dile getirilmekte, Tanrı'yı saymayan düşmana karşı savaşılması gerekliliği üzerinde durulmakta ve böylelikle Türklere karşı savunma amaçlı savaş haklı kılınmaktadır.

5.1.2. Ludwig Rabus'un Türklere Karşı Savaş Duası

Lüteryan olan Ludwig Rabus (1523-1592) Wittenberg Üniversitesi'nde Martin Luther'in öğrencisi olur ve 1543 yılında mastır ünvanını alır. 1553 yılında ise Tübingen Üniversitesi'nde doktorasını tamamlar. Rabus, Türklerle ilgili çok sayıda dua yazmış olan teologlardandır. Onun duaları Protestan dua kitaplarının çoğunda yer almıştır. "Ein Gebet im Krieg und vorstehender Schlacht" (Savaş ve taarruz öncesi için bir dua) adlı kısa metinde ise orduların Tanrısı "Zebaoth"a[366] seslenilir ve onun bazı ülkelere savaş, bazılarına ise barış getirdiği söylenir. Yazar, Tanrı'nın Davud peygambere gençliğinde vermiş olduğu cesareti hatırlatır ve peygamberin savaş konusunda en tecrübesiz zamanında, silahı olmaksızın, sadece bir sapan ile insanlık dışı dev bir askere saldırdığını ve onu alt ettiğini hatırlatır. Ardından Ondan, Hristiyan kanının dökülmemesi için ya düşmanın yüreğini yumuşatarak barış yanlısı olmasını sağlaması ya da yüreğine aşamayacağı bir korkuyu salmasını ister. Yazar Tanrı'nın merhamet göstererek, düşmanın vereceği zararın ve dökülecek kanın az olması ve savaşın bir an önce bitmesi için, zafer bahşetmesini ister ki, insanlar da bu zaferden dolayı O'na methiyeler ve övgüler söylesin. Savaş duası başlığını taşıyan metinde yer alan Davud Peygamberin hikayesi esasen son derece önemlidir. Burada Hristiyanlar bir anlamda kendilerini Davud peygamber kadar tecrübesiz ve savunmasız hissetmektedirler. Metinde yer alan insanlık dışı dev asker ise Türkleri sembolize etmektedir. Burada esasen dile getirilmek istenen Hristiyanların da tıpkı Davud peygamber gibi, dev bir düşmanla karşı karşıya olduklarıdır. Davud peygamber kadar cesur olmayı dileyen insanlar bunun olabilmesi için Tanrı'ya yakarmaktadırlar. Nasıl ki Davud Peygamber ancak Tanrı'nın yardımı ile dev askeri yendiyse, Hristiyanlar da Tanrı'nın yardımı ile dev düşmana benzetilen Türkleri yenebileceklerdir. Bu duayı diğerlerinden ayıran başka bir özellik ise Hristiyanların Tanrı'dan ya Türklerin kalbini yumuşatmasını ya da yüreklerine korku salmasını istemeleridir. Bu ise bir yandan Türklere karşı duyulan korkunun büyüklüğünü göstermektedir. Diğer yandan düşmanın korkusuz olduğu bakış açısının Alman toplumunda ne denli yaygın olduğunu ortaya koymaktadır.

6. Özel bir kesime yönelik olmayan Türk duaları

Bu başlık altında belirli bir kesime hitap etmeyen, Türklere karşı yazılmış duaların tümü yer alacaktır. Özel bir kesime yönelik olmayan ve genelde "Türklere karşı bir dua" başlığını taşıyan dualar da, tıpkı diğerleri gibi savaş ve savaşın zararları, Türk'e karşı konulması ve savaşılması gereği konularına eğilmektedirler. Bu nedenle Türklere karşı yazılan duaların tümünde, dolaylı veya dolaysız, savaş ve zafer konuları ele alınmaktadır. Bu duaların bazılarında savaş ya da zafer konusu diğerlerine oranla daha yoğun, bazılarında ise daha az işlenmiştir. Ancak 16. yüzyılda Almanya'da Türk korkusu ve savaşları nedeniyle ortaya çıkan duaların hepsinde farklı açılardan da olsa düşmandan kurtuluş teması işlenmektedir. Çocuk, genç, asker, kişilere (ev) veya cemaate (kiliseye) yönelik yazılmamış olan ve dolayısıyla toplumun geneline hitap eden duaların tümünün şimdiye dek incelenen metinlerden tek farkı spesifik bir kitleye yönelik olmayışlarıdır.

Söz konusu duaların hepsinde savaşı yapacak ve finanse edecek olan Kayzerin ismine genelde yer verilmemektedir. Bunun nedeni ise, herkesin söz konusu Kayzeri ve gündemi meşgul eden konuyu biliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin komşu ülke Avusturya'yı tehdit eden Türkler, aynı zamanda Almanya ve Avrupa için de büyük bir tehlike teşkil etmektedirler. Avusturya'nın mağlubiyeti, Almanya'nın da tehlike altında bulunması demektir. Bu sebeple özellikle 1595 yılında çıkan dua kitaplarında[367] Avusturyalı Kayzer II. Rudolf'un Türklere karşı zafer elde etmesi için dua edilirdi. Kayzerin adı ister belirtilsin ister belirtilmesin, o dönemde Hristiyan dünyasını tehdit eden düşman da, tehdit edilen ülke ve Kayzer de herkes tarafından bilinmekteydi. Kayzerin ve ona bağlı orduların Türklere karşı başarılı olması ve zafer kazanma konusuna detaylıca yer veren dualar, Türk imgesi bakımından da zengin olmaları nedeniyle tercih edilmiştir.

6.1. Özel bir Kesime Yönelik Olmayan Türk Dualarından Seçme Metinler

Bu başlık altında savaş konusunu işleyen yazarlardan Caspar Franck'ın iki, Martin Mirus'un ise bir duası incelenecektir. Ayrıca yazar adı belli olmayan dört dua ele alınacaktır.

6.1.1. Caspar Franck'ın Türklere Karşı İki Duası

Caspar Franck (1543-1584) 1561 yılında Wittenberg'de öğrenim görmeye başlar ve 1564'de mastır ünvanını alır. 1568 yılında mezhep değiştirek katolik olur. 1572 yılında Ingolstadt'daki Sanct Moritz kilisesinde papazlık yapar ve orada dört yıl sonra tevsir alanında profesör olur[368]. Caspar Franck adlı papazın 1566 yılında yazmış olduğu dua kitapcığı bir ön söz ve iki duadan oluşmaktadır. Ulrich Newber ve Diterich Gerlatzen tarafından Nürnberg'de basılan kitap Sanct Joachimsthal'ın[369] kiliseleri için yazılmıştır. Kitabın Ein Gebet der Christlichen Kirchen in Sanct JoachimsThal/ inn dem jetzigen Türckenzug/ Auβ dem XX. Psalm/ etc. (Sanct Joachimsthal Hristiyan Kiliselerinin şimdiki Türk seferine karşı bir duası, 20. ilahiden alınma, vs.) adlı başlığı aynı zamanda duaların yazılış nedenleri hakkında fikir vermektedir. Kitap buna göre Türklerin seferine karşı yazılmıştır. Franck'ın yazmış olduğu ön söz, Sanct Joachimsthal'ın papazlarına, diğer bir deyişle papaz çocuklarına hitap eder. Ön söz içerdiği bilgiler nedeniyle duaların anlaşılması ve sınıflandırılması bakımından son derece önemlidir. Franck, Roma İmparatorunun bütün Hristiyan dünyasının desteğiyle Türklere karşı büyük bir savaş hazırlığı içerisinde olduğu bilgisine yer vermektedir. Roma İmparatoru, Tanrı'nın yardımıyla İmparatorluğu, lanet ve menfur olarak adlandırılan ve inançlı Hristiyanlara karşı sefere çıkan Türk düşmanından korumalıdır. Tanrı ve Roma İmparatoru buna göre güçlerini ezelî düşmana karşı birleştirmeli, Hristiyanları düşmanın zulmünden korumalı ve Hristiyan dünyasına barış getirmelidirler. Bunun gerçekleşmesi için, insanlar, itaatkâr kullar olarak yürekten ve ciddi olarak dualar okumalı, Tanrı'ya ve peygamberlere yakarmalıdırlar. Burada kast edilen dünyevi ve dinî güçlerin ve bunu temsil edenlerin bir araya gelerek aynı amaca hizmet etmeleridir. Dinî gücün temsilcisi Tanrı ve onun oğlu olarak kabul edilen Hz. İsa'dır. Dünyevi güç ya da hükümdar ise, Tanrı tarafından seçilmiş ve bu göreve getirilmiş olan en büyük hükümdardır. Ancak ikisinin güçlerini aynı uğurda birleştirmesi zaferi de beraberinde getirebilmektedir. Bu durumda insanlar hem dünyevi hem de dinî olarak bu savaşa hazır olmalıdırlar.

Franck'a göre bulunulan zor durum ve savaş hazırlığı sürecinde insanların yapabilecekleri yegâne şey ise yürekten dua etmektir. Çünkü inançsız olan

Türklere karşı sadece savaşmakla zafer elde edilemez. Türkler salt beden ve kanlarıyla savaşmamakta, aynı zamanda kötü ruhların yardımıyla da savaşmaktadırlar. Böyle olunca da Hristiyanlar sadece bedenlerini ortaya koyarak zafer elde edemezler. Zafer elde edilmesi için hem bedensel hem de dinsel güçlerle, maneviyatla savaşılmalıdır. Bu durumda Türklere karşı zafer elde etmenin tek yolu savaşmanın yanı sıra maneviyattır. Manevi gücün tek kaynağı ise Tanrı ve Onun yardımlarıdır. Ancak dünyevi ve manevi savaş hazırlığının aynı anda yürütülmesi düşmana karşı zafer getirebilir. Franck'ın söylemlerinin Luther'in söylemleriyle benzerliği gözlerden kaçmamaktadır. Luther de Türklerden bahsederken, onlara karşı zaferin sadece dünyevi bir savaşla elde edilemeyeceğini dile getirmiştir. Zaten Franck da ön sözünde Luther'den bahsetmekte ve ondan esinlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Yazar aynı zamanda ön sözünü 20. ilahiye[370] dayanarak yazdığı bilgisine yer vermektedir. Görüldüğü gibi ön söz, kitapta yer alan iki duanın yazılış nedenlerini de açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre her iki dua aynı amaç doğrultusunda yazılmış, her ikisi de Türklere karşı girişilen seferden esinlenmiş ve savaşta zafer elde edilmesi konusunu işlemiştir.

Franck'ın kitabında ilk sırada yer alan dua oldukça uzun dualar arasında yer almakta ve kitap ile aynı başlığı taşımaktadır. Dua genelde 20. ilahinin temellerine oturtularak yazılmış olsa da zaman zaman 144. ya da 18. ilahilere de yer verilmekte, bunlardan esinlenmekte ya da alıntılar yapılmaktadır. Ancak duanın yorumlanmasında sadece Türklerle ilgili kısmına değinilecektir. Metnin giriş kısmında yürekten Tanrı'ya ve Onun sonsuz merhametine seslenen insanlar, Ondan sakin ve rahat bir yaşam istemektedirler. Tanrı'dan Roma İmparatorunu ve savaşçılarını Türklere karşı düzenlenmesi planlanan sefer dolayısıyla desteklemesi, koruması ve bir baba gibi himayesi altına alması için yakarılır. Tanrı'nın savaşanları tehlikeli ve zor durumlardan kurtarması ve onların yanında yer alması için dua edilir. Ezelî Türk düşmanın hem Tanrı'nın hem de O'nun oğlu olduğu söylenilen Hz. İsa'nın adını karaladıkları ve sayısız Hristiyanın kanını döktüğü vurgulanır. Bu sebepten savaşan Hristiyanlara zafer elde etmeleri için gökyüzünden gelecek olan yardımların Tanrı tarafından esirgenmemesi istenir. Tanrı'nın zavallı ve baskı altındaki Hristiyanları görmesi ve yürekten gelen dualarını duyması istenir. Ondan, insanların günahlarını

bağışlaması, hak edilen cezanın öfkeyle değil merhametle verilmesi ve yardımlarını esirgememesi dilenir.

Düşmanın konu edildiği bir sonraki bölümde ise ezelî düşmana karşı Tanrı'nın yardımıyla sefere çıkan hükümdarın[371] tüm gücüyle savaştığı anlatılmaktadır. Bütün Hristiyanlar adına savaşan hükümdar, Tanrı'nın adını yüceltmek, bu adı kirleten düşmanı susturmak ve baskı altında bulunan esir Hristiyanları düşmanın zulmünden kurtarmak istemektedir. Ayrıca Tanrı'dan insanların yakarışlarını ve haykırışlarını duyması ve Roma İmparatorluğu'nun başını Türk düşmanından koruması dileğinde bulunulur. Tanrı'nın sağ elini kaldırarak Hristiyanlara güç vermesi, düşmanın cesaretini kırması, savaşanların yanında yer alması, Türklerin zulümlerini ve hakaretlerini sonlandırması ve Roma İmparatorluğu'nu koruması dileği bu duada sıkça tekrarlanan başlıca istekler arasında yer almaktadır. Duanın bundan sonraki bölümünde Türklere ilgili son derece olumsuz imgeler kullanılmaktadır. Türklerin er ya da geç cezalandırılacaklarına ya da yenileceklerine inanan Hristiyanlar bunun nedenlerini metin içerisinde izah etmeye çalışmaktadırlar. Türklerin mağlup olacakları düşüncesi birkaç nedene bağlanmaktadır: Bu nedenlerden en başta yer alanı ise Türklerin dinsizlikle itham edilmesidir. Dinsizlikle kast edilen ise Türklerin "Hristiyan Tanrı'sını" tanımamalarıdır. Buna göre, Türkler Tanrı'yı tanımamakta, O'na dua etmemekte, Tanrı'yı ve Onun kutsal sözlerini hiçe saymaktadırlar. Çünkü Türkler, Hristiyanların Tanrı'sı yerine, "dünyevi bir Tanrı'ya" inanmaktadırlar. Ayrıca güçlerine ve büyüklüklerine güvenmektedirler. Oysaki onların bu kadar güçlü olması, Hristiyanların işlemiş oldukları günahlardan kaynaklanmaktadır. Tanrı'nın Türklere zafer vermesi sadece Hristiyanları büyük bir öfkeyle cezalandırmasından kaynaklanmaktadır. Tüm bunlara rağmen duada insanların ümidini yitirmediği ve Tanrı'nın adını korumak üzere sefere çıktığı dile getirilmektedir. Ondan düşmanı yıkması ve savaşanlara zafer vermesi dileği metnin birçok yerinde olduğu gibi bu kısımda da yinelenir. Tanrı'dan uzun zamandır baskı altında olan ve savaş alanında kesilip doğranılan Hristiyanların tekrar ayağa kalkabilmeleri için yardım etmesi istenir. Savaş alanı kavramının sık sık vurgulanması ve Hristiyanların burada çektiklerine yer verilmesi, yaşanılan felaketi görselleştirmeye ve acıma hissini pekiştirmeye yöneliktir. Buna örnek olarak savaşanların savaş alanlarında kurban gibi düşman kılıcıyla kesilmesi benzetmesi verilebilmektedir. Tanrı

ve vatan adına mücadele edenlerin mağduriyeti böylece daha da etkin bir şekilde göz önüne serilmektedir. Türklerin kendilerine fazlasıyla güvenmeleri ve güçlerini acımasızca kullanmaları, onlara duyulan öfkenin ve dolayısyla savaşma azminin daha da artırılmasına yöneliktir. Tanrı'dan melekleriyle birlikte duaları duyması, savaşanlarına sahip çıkması, onları kötülüklerden ve tehlikelerden koruması ve gökyüzünden gelen bir zaferle tüm dünyadaki Hristiyanları Türk şiddetinden kurtarması dilenmektedir. Duayı ilginç kılan başka bir özellik ise Tanrı'nın adeta savaş Tanrı'sı konumunda olmasıdır. Bu ise kitabın ortaya çıkış tarihiyle ilgilidir. Osmanlı ordularının Viyana'ya doğru hareket etmesiyle 1566-1568 yılları arasında süren ve 2. Avusturya-Türk savaşı olarak adlandırılan savaş başlar. Avusturya'nın önündeki en büyük engel sayılan Macaristan'a doğru yol alan Sultan I. Süleyman'ın ordusu Zigetvar Kalesi'ni feth eder. Sultan ise bu zaferden bir gün önce ölür. Osmanlılar, Viyana'yı kuşatma hedefine oldukça yaklaşmışken, taht meselelerini çözmek üzere geri dönerler. Ancak geriye Avusturyalıları saran büyük bir korku bırakırlar. Böylesine önemli tarihî olayların etkisinde yazılan dualar, yaşanılan korkuyu adeta resmederler. Bunun başlıca nedeniyse Bohemya'da bulunan Sanct Joachimsthal bölgesinin konumudur. Sanct Joachimsthal bu yıllarda savaşa yakın olan önemli yerler arasında bulunmaktadır. Bu konumu itibarıyla söz konusu bölge için yazılmış olan dualar, tehlikeye bu denli yakın olmayan bölgelere göre, daha ateşli ve kışkırtıcı özellikler sergilemektedirler. Metin içerisinde savaş konusunun propanganda malzemesi olarak işlenmesi ve konuyu ele alış biçimi, şimdiye dek incelenen dualara oranla büyük farklılık göstermektedir. Bu ise en fazla savaş alanlarında yaşanması muhtemel sahnelerin görselleştirilmesinden ve insanları bekleyen tehlikelerin detaylıca anlatılmasından anlaşılmaktadır.

Ayrıca incelenen duada Türklerle ilgili çok sayıda olumsuz imgeye yer verilmekte ve onlardan, katil, yağmacı, yakıp yıkan, evlilik kurumunu hiçe sayan dolayısıyla da ahlaksızlıkla itham edilen düşman olarak bahsedilmektedir. Sayılan tüm olumsuz özelliklerin Luther'in Türklere yakıştırmış olduklarıyla büyük benzerlikler göstermektedir. Bu açıdan incelenen duada, Luther'in etkisi açıkça ortaya çıkmaktadır.

"Gebet wider den Türcken" (Türklere karşı dua) başlığını taşıyan ve ikinci sırada yer alan kısa sayılabilecek olan dua Türk düşmanına karşı

zafer elde edilmesi dileğini konu etmektedir. Metinde hemen konuya girilmekte ve Tanrı'dan düşmana karşı yardım etmesi istenmektedir. Ondan, dünyada savaşmak isteyen herkesin cesaretini kırması ve sınırlar arası barışa vesile olması beklenmektedir. Ayrıca kiliseleri ve ülkeyi, menfur Türkten koruması ve düşmanın putperestliğini, öldürmelerini ve yakıp yıkmalarını sonlandırması için yakarılmaktadır. Tanrı adına savaşanlara cesaret, güç, mutluluk ve zafer bahşedilmesi dileğinde bulunulmaktadır. Tüm bunlar ise Tanrı'nın adını vicdan rahatlığı ve barış içerisinde yüceltebilmek ve bundan sonraki nesillerin de Tanrı yolunda yetiştirilmesi için istenmektedir. Duanın bitiminde yer alan bu dileklerin yanı sıra, insanlar bunları en büyük savaş hükümdarı (oberster Kriegsfürst) olan Hz. İsa'nın yardımıyla başaracaklarına inandıklarını ifade etmektedirler. Dua genel yapısı itibarıyla Türkler aleyhinde yazılmış olan diğer dualardan farklılık göstermemektedir. Ancak metnin doğru yorumlanabilmesi için yazılmış olduğu koşullar da göz önünde bulundurulmalıdır. Duanın bu doğrultuda incelenmesi, amacı da ortaya koymaktadır. Duanın neden ve hangi koşullarda yazıldığına değinmiştik. İncelenen metinde "baş savaş hükümdarı" ya da "savaş kralı" olarak nitelendirilen Hz. İsa'nın adının geçmesi savaşın dua içerisindeki ağırlığını ortaya koymaktadır. Bundan önce ele alınan dualarda sürekli olarak Türklerle ilgili olumsuz imgelere yer verilmiş, Tanrı'dan ve Hz. İsa'dan yardım beklenmiş, onlara yakarılmış ya da övgü dolu sözler söylenmiş, hatta zaman zaman uyarıcı bir dille bulunulan zor durum hatırlatılmış. Ancak Hz. İsa'nın "baş savaş hükümdarı", "savaş kralı" ya da "savaş prensi" olarak adlandırılması sıradan Türk dualarında" dahi pek olağan değildir. Bu açıdan bakıldığında duanın en belirgin özelliği de ortaya çıkmaktadır. Tıpkı Yunan mitolojisinde olduğu gibi Hz. İsa da savaş kralı olarak adlandırılmış ve savaşta zafer elde edilmesinin sembolü olarak gösterilmiştir. Bu tarz ifadelere ise ancak savaş konusunun böylesine özümsendiği metinlerde rastlamak mümkündür.

6.1.2. Martin Mirus’un Türklere Karşı Duası

Polycarp Leyser’in 1593 yılında Wittemberg’de basılan 73 sayfalık Zwo Christlicher Predigten,(...) (İki Hristiyan vaazı) adlı kitabı, 10 sayfalık bir ön söze, iki vaaza ve Türklere karşı yazılmış olan iki sayfalık “Bir Hristiyan Duası”na[372] yer vermektedir. Duanın kime ait olduğu kitapta belirtilmediğinden okuyucu duanın Leyser’e ait olduğunu düşünebilmektedir. Ancak aynı dua 1596’da Friedrich Roth tarafından yayınlanan Türckenglocke (Türk Çanı) adlı kitapta beşinci sırada yer almakta ve yazarın Martin Mirus olduğu belirtilmektedir. Mirus hemen konuya girmekte ve duanın yazılmasına neden olan sorunu dile getirmektedir. Duanın girişi şimdiye dek incelenen dualarla benzerlik göstermekte ve insanların neden Türk ile cezalandırıldıkları açıklanmaktadır. Bunun sebebi bilindiği gibi, Tanrı’nın sözünü dinlemeyen ve dolayısıyla günahkâr olan insanlardır. Suçun belirlenmesinden sonra Türklerin, Hristiyanlara neler yaptıkları ve nasıl zarar verdikleri konusuna geçilmektedir. Hristiyanlığın ezelî düşmanı komşu sınırlara girmekte ve “su gibi Hristiyan kanı” akıtmaktadır. Kullanılan bu ifade, Türklere karşı yazılan dualarda sık sık yer alan kalıplaşmış sözlerdendir. Yazar, Türklerin kılıçlarıyla insanları öldürdükleri, yağmacılık yaptıkları ve etrafı yakıp yıktıklarını belirtildikten sonra, esas konuya girmektedir. Buna göre zalim Türkler zavallı Hristiyanları, daha da önemlisi özellikle çocukları beraberinde esir olarak götürerek, Müslümanlığın hizmetine kazandırmaktadırlar. Cinayet, yağmacılık, yakıp yıkma yine Türklere mal edilen ve çok sayıda duada kullanılan sabitleşmiş ifadelerdendir. Duanın bu bölümünde, Luther’in de önemsediği çocuk konusuna yer verildiği görülmektedir. Luther, çocuk dualarını yazarken aynı endişeden hareketle yola çıkmıştır. Esir düşen çocukların dinlerine sadık kalabilmeleri için, küçük yaşlardan itibaren Hristiyanlıkla ilgili temel bilgilerin öğretilmesi gereği, onun özellikle üstünde durduğu konular arasında yer almaktadır. Bunun olmaması halinde, düşman tarafından esir alınan çocuklar, duada da vurgulandığı gibi, düşmanın dinine geçeceklerdir. Bu ise Luther de olduğu gibi, genel olarak Hristiyanlar arasında büyük bir kaygı uyandırmaktaydı. Yazara göre Türklerin, Almanya’ya komşu olan ülkeleri istila etmesiyle hedefledikleri, Almanya’ya girmek ve sonrasında tamamen yok etmektedir. Duada Tanrı’yı kızdıran insanların cezayı hak ettikleri dile getirilse de ki,

yazar bu bağlamda uzun uzun Hristiyanların işlemiş oldukları günahlara yer vermekte, nadim (pişman) olmalarından dolayı, O'nun merhametine sığınarak, bağışlanmak istedikleri vurgulanır. Buna bağlı olarak Tanrı'nın öfkesini Türklere yönlendirmesi, onların yapacaklarına izin vermemesi istenmektedir. Ayrıca Tanrı'dan adının hafızalardan silinmemesini sağlaması dilenmektedir. Diğer dualarda olduğu gibi, bu metinde de, düşmanın Tanrı'nın adına leke süreceği ve küçük düşüreceği vurgulanmaktadır. Çünkü zalim olarak nitelendirilen düşman, Hristiyanlardan, işlemiş oldukları günahlardan dolayı nefret etmemekte ve bu nedenle savaşmamaktadır. Düşman, "İsa'nın" tanınıp sayılmasından dolayı savaşmaktadır. Metne göre düşmanın isteği, "İsa'nın" yerine "Muhammed'in" konulmasıdır. Peygamberden bahsederken de hakaret içeren oldukça ağır ifadelerin yer aldığını belirtmek gerekmektedir. Tüm bu sorunların aktarılmasından sonra, Tanrı'nın gücünü kullanıp, insanlara yardım etmesi isteği dile getirilir. Tanrı buna göre ayağa kalkmalı, intikam almalı ve sürülen ya da esarete düşen Hristiyanlara yardım etmeli, onları korumalı ki, bütün dünya kimin Tanrı olduğunu anlasın. Duanın sonraki kısmında ise düşmana karşı savaşan Roma İmparatoru ve ordusununun zafer elde etmeleri dileğine yer verilmektedir. Ayrıca bundan sonra da halkı korumak amacıyla düşmana karşı savaşacak olanlara zafer bağışlaması istenir. Zaferin yukardan geldiği, kalabalık ile elde edilmediği belirtilir. Bu satırlar Luther'in 1541 yılında yayımladığı ve Türk tehdidine ilişkin fikirlerini yazıya döktüğü "Türklere karşı duaya çağrı" metnini anımsatmaktadır. Söz konusu yazının birçok yerinde Türkleri şeytanlığın sembolü olarak gören Luther, Türklere karşı savaşan Hristiyanlara şöyle bir uyarıda bulunmaktadır: "Ve siz Türklere karşı sefere çıkıyorsanız eğer, emin olunuz ve şüpheye düşmeyiniz ki, etten ve kandan olan, yani insan olanlara karşı savaşmıyorsunuz. (…) Biliniz ki, siz büyük bir şeytan ordusuna karşı savaşıyorsunuz; çünkü Türk'ün ordusu aslında şeytanın ordusudur." Buna göre sadece düşmana karşı savaşmak ya da ordunun güçlü ve sayıca üstün olması yeterli değildir. Luther'e göre Türklere karşı elde edilecek olan bir zafer ancak Tanrı'nın yardımı ile edilebilir. Tanrı'nın gücü anlatılır ve O istediği takdirde zaferin elde edilebileceği söylenir. Düşmanlardan ve kendilerinden nefret eden herkesten kurtulmak isterler. Bunun olması halinde ise ömür boyu büyük bir sadakat ve minnettarlık ile Tanrı'ya bağlı kalacaklarına ve onun oğlu İsa'nın adını onurlandıracaklarına sözverirler.

Metinde Roma İmparatoru ve ordusunun başarısı için dua edilmesi ayrıca önem taşımaktadır. Tüm dua boyunca kalıplaşmış provokatif sözlere yer verilmesinin dışında bu metinde göze çarpan, korku ve intikam duygusunun dinleyici ya da okuyucuda uyandırılmaya çalışılmasıdır. Roma İmparatoru ve ordusunun savaş halinde olması, savaşan ve bundan sonra da savaşa katılacak olan insanların varlığından bahsedilmesi bu savaşın kolay kolay bitmeyeceğinin ve zorlu bir savaş olacağının göstergesidir.

6.1.3. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

İnceleneck olan dua Friedrich Roth'un Türckenglocke (Türk Çanı) adlı çalışmasında yedinci sırada yer almaktadır. Oldukça uzun dualar arasında yer alan duanın herhangi bir başlığı bulunmamakta ve yazar adı belirtilmemektedir. Duada hemen konuya girilmekte ve duanın konusu açıklanmaktadır. Buna göre son derece kederli olan insanlar üzüntülerinin nedenlerini açıklamaktadırlar. Macaristan, Steiermarkt ve buralara komşu bölgelerdeki Hristiyanların, ezelî düşman Türkler tarafından sıkıştırıldıkları ve eziyet gördükleri anlatılmaktadır. Bu düşmanın yağmacılık, öldürme yakma ve zavallı Hristiyanları kaçırma eylemleri ile büyük zararlar verdiği açıklanır. Ancak daha da önemlisi Türklerin bunu neden yaptığı bilgisine yer verilmesidir. Metne göre Türkler bunu Almanya'nın yollarını açmak ve kısa sürede askerî güçleriyle Almanya'ya saldırmak ve ordularının korkunç güçleriyle ülkeye yayılmak için yaparlar.

Duanın bundan sonraki konusu nerdeyse tüm dualarda yer alan günah konusudur. Diğer dualarda olduğu gibi, bu dua da insanlar günah işlemiş olduklarını kabul etmemekte ve Tanrı'nın merhametine sığınmaktadırlar. Türklere karşı herhangi bir suç işlemediklerini belirten insanlar, Tanrı karşısında işlemiş oldukları günahlardan dolayı, savaş v.b. cezaları hak ettiklerini dile getirirler. İşlenen günahlar arasında Tanrı'ya itaatsızlık, hakaretlerin kullanılması, cimrilik, ahlaksızlık, kibirlilik, yemek ve içmek (içki) sayılmaktadır. Zalim Türklerin ise Tanrı tarafından itaat etmeyen kullarını cezalandırmak üzere kullanıldığı açıklanmaktadır. Türklerin korkunç bir düşman olması ve toprakları yakıp yıkmak istemesi bilgisine yer verilmektedir. Ayrıca insanların sahip olduğu her şeyi yağmalamak ve ellerinden almak istedikleri açıklanmaktadır. Kadın, erkek ve çocukları, genç ve yaşlıları öldürmek niyetinde oldukları belirtilmektedir. Korkunç düşman bunlarla da yetinmemektedir. Almanya'ya saldırmak, şehirleri, toprakları yok etmek, evleri taş yığını haline getirmek (79. ilahi) gibi, daha nice kötü niyetlere sahiptirler. Tüm bunlardan daha da kötü olan Tanrı'nın adını lekelemek, Onun kiliselerini yok etmek ve İsa'nın yerine "yalancı peygamber Muhammed'i" koymak istemeleridir. Düşmanın bu girişimi ise sadece Hristiyanlara yönelik değildir, onların tanrılarına da yöneliktir. Hristiyanlardan nefret etmesi, onları takip etmesi aslında Tanrı'ya

saldırması anlamına gelmektedir. Zaten insanlar bu nedenden dolayı Tanrı'ya seslenmekte ve ona dua yoluyla yakarmakta, af ve merhamet dilemektedirler. Duanın bundan sonraki sayfalarından Türk konusuna uyarlanan ilahilerden örnekler verilmektedir. Tanrı'dan tüm sınıfların barış, sevgi ve birlik beraberlik içinde yaşaması için yardım etmesi istenir ki, korkunç düşmana karşı savaşılabilsin. Çünkü Türk hem Tanrı'ya hem de O'nun oğlu olarak kabul edilen İsa'ya hakaret etmektedir. Tanrı, Alman milleti, zavallı Hristiyanlar, kilisedeki ayinler, okullar, Hristiyan polisi, disiplin ve ahlak, "zalim" Türkler tarafından yok edilmek istenmektedir. Bunun gerçekleşmemesi için Tanrı'dan savaşanlara şövalyeler gibi savaşabilmeleri için güç vermesi ve düşmanı yenmesi istenir. Metinde Almanya içerisindeki bölünmeye de değinilmektedir.

Duayı diğer dualardan ayıran en belirgin fark duanın hemen başında yer almaktadır. Duada Türklerin askerî anlamda başarılı olduğu yer isimlerine yer verilmektedir. Genelde dualarda Roma İmparatorluğunun genelinden ya da Avusturya'dan bahsedilirken, incelenen dua bu konuda daha detaylı bilgilere yer vermekte ve dolayısıyla endişe ve tehlikenin boyutlarını ortaya koymaktadır. Macaristan ve Avusturya'da bulunan Steiermarkt bölgesinin, o dönemlerde gerçekten Türklerin en yoğun savaştığı ve askerî anlamda başarılar elde ettiği yerler olduğu bilinmektedir. Olayların etkisiyle o dönemlerde bu bölgelerde yaşayan Hristiyanların, Türklerden dolayı yaşamış olduğu sıkıntılarla ilgili özellikle Almanya'da çok sayıda yazı çıkmıştır. Bu yazıların tümü, gazete haberleri, el ilanları vs., maddi ve manevi anlamda Almanları savaşa motive etmek için propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Dua içerisinde ayrıca savaşla ilgili stratejik bilgileri andıran konulara yer verilir, örneğin, Türklerin bu saldırılardan sonraki hedeflerinin Almanya olması gibi. Hem Almanya'da yaşanılan korkuyu hem de propagandanın boyutunu anlatması bakımından son derece önemli olan bu ifade, Almanya'da yazılan duaların temelini oluşturmaktadır. Avusturya'nın Türklerin eline geçmesi halinde en yakın komşu olan Almanya hedef olacaktır. Bu nedenle Avusturya'nın düşmemesi için Almanlar da var güçleriyle Avusturya için dua etmelidir, hem manevi hem de maddi olarak askerî anlamda desteklemelidir.

Dinsel unsurlar da oldukça yoğun işlenmektedir. Müslümanların Peygamberine "yalancı" denmesi, onun Tanrı'nın ve dinin düşmanı olarak

ilan edilmesi propaganda faaliyetlerinin bu duada üst düzeyde sürdürüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Buna göre bu düşman öyle bir düşmandır ki Tanrı'yı bile saymamakta ve Ona ait olanları yok etmeye çalışmaktadır. Düşmanın verdiği maddi zararlardan daha vahim olan maneviyatın yok edilmesidir. Maneviyatın yok edilmesi ise Hristiyan dünyasının yok edilmesiyle aynı anlama gelmektedir.

Bu duada da Türklerle ilgili imgeler sürekli olarak tekrarlanmak suretiyle insanların belleğine yerleştirilmeye çalışılmıştır. Bu Hristiyanların kendileriyle ilgili kullandıkları kavramlar için de geçerlidir. Metinde zavallı ve kurban rolünde olan Hristiyanlar her ne kadar cezayı hak ettiklerini vurgulasalar da, Türk ile cezalandırılmayı hak etmediklerine de inanmaktadırlar. Bu da Türkün, Tanrı tarafından verilebilecek en ağır ceza olduğunun göstergesidir..

6.1.4. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

1566 yılında Strassburg'da yayımlanan ve yazarı belli olmayan, Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken (Türklere karşı ruhani savaş hazırlığı) adlı kitabın alt başlığında dua, ilahiler ve dinî şarkılarla Hristiyanlığın ezelî düşmanı olan Türklere karşı başarı ve zafer elde edilmesi dileğinde bulunulur. Başlıkta yer alan bu dilek, daha öncesinde de belirtiğim gibi aslında Türklere karşı okunan tüm dualarda yer almakta, ancak bazen daha ayrıntılı, bazen ise daha yüzeysel olarak işlenmektedir. Ele alınacak olan dua hem zafer konusuna hem de Türk imgesine ayrıntılı olarak yer vermesi sebebiyle incelenmek için tercih edilen dualar arasına yer almıştır.

Kitapta 11. sırada yer aldığı belirtilen dua, aslında dokuzuncu[373] sıradadır. Bu hata ise muhtemelen Roma rakamlarının karışması, yani ters yazılması sonucu oluşmuştur. Dua 53 satırdan oluşmakta ve böylelikle orta uzunluktaki metinler arasındadır. Duanın ilk 25 satırı sıradan, yani Türk imgesinin yoğun işlenmediği, dualardan farksızdır. Diğerlerinde olduğu gibi, Tanrı'ya seslenilir, İsa adına günahların bağışlanması istenir ve merhamet dilenir.

Duanın bundan sonraki bölümünde Türklerden kaynaklanan tehdit konusu işlenir. Hem Almanların hem de tüm Hristiyan âleminin Türklerden dolayı içerisinde bulundukları zor ve sıkıntılı durum anlatılır. Hristiyanlığın bir üst kimlik olarak kullanılması özellikle de bu satırlarda ortaya çıkar, çünkü insanlar sadece kendi ülkeleri için değil, tehlike altında bulunan ve aynı zamanda Hristiyan dinine mensup olan bütün ülkeler için dua ederler. Türk korkusunun Avrupa birliği bilincinin pekişmesine neden olduğu, 16. yüzyılda yazılan yazıların çoğunda olduğu gibi, dualardan da anlaşılmaktadır. Siyasi çekişmeler dolayısıyla birbirinden uzak kalan aynı dine mensup ülkeler, yine siyasi kaygılardan ötürü biraraya gelirler. Türk korkusu bu kaygıların başında gelmektedir. Muazzam bir güç olarak algılanan Türklerin, uzun dönemler boyunca Avrupalıların karşısına çıkmaları, bu kimliğin pekişmesine neden olmaktadır. Bu nedenle Almanya dışında bulunan, tehlikede ya da Türklerin eline geçmiş olan Hristiyan dinine mensup ülkeler için de, metinde olduğu gibi, dua edilirdi. Türkler

metne göre Hristiyan halkına karşı zalim ve haince savaşmakta, Tanrı'nın kutsal adını karalamakta, yok etme hedefini gütmekte ve "Muhammet" ile "menfur" olan "batıl inançlarını" kabul ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu yüzden insanlar Tanrı'ya yürekten seslenmekte ve O'nun himayesi altına girmek istemektedirler.

Türkler, diğer dualarda olduğu gibi, doğrudan zulüm ile bağdaştırılır. Ancak yazarın dikkat çekmeye çalıştığı konu, savaşta karşılaşılan zulümlerden çok, bu savaşın bir din savaşı olduğudur. Bu nedenle Hristiyanlığın karalandığı, hatta bütünüyle yok edilmeye çalışıldığı vurgulanmaktadır. Buna bağlı olarak Müslümanlık zorla kabul ettirilmeye çalışılan batıl inanç olarak tanımlanmaktadır. Duaların provokatif ve siyasi metinler olmaları nedeniyle, Türk'ün dini olarak tanımlanan Müslümanlık, genelde kısa ancak kışkırtıcı sözcüklerle tanımlanır. Zulümlerle ilgili tasvirlere ise, insanları doğrudan etkilemesi nedeniyle daha geniş yer verilir. Metinde, insanlar, "kana susamış" olan bu korkunç düşmana karşı Tanrı'nın kendilerini korumasını ve Ondan düşmanın yandaşlarını (heyetini) ve gücünü yok etmesi için yakarırlar. Ayrıca Tanrı'dan Roma İmparatorunun ve onunla birlikte bu güçlü düşmana karşı savaşmaya hazırlanan herkesin yanında olmasını ve onlara zafer bahşetmesi dileğinde bulunurlar. Bu isteğin sonunda ise insanlar bunun gerçekleşmesi halinde kendilerinin ve kendileri gibi olanların sonsuza kadar gerçek Tanrı'larının yanında olacaklarına, O'na hizmet edeceklerine söz verirler. Türk konusunun detaylı olarak ele alındığı bu duanın başı ve sonu dua konseptine uygun bir biçimde noktalanır.

Duaların esasında teolojik metinler olduğunu göz önünde bulundurulursa, metin içerisine yerleştirilen provokatif tasvirlerin, küçümsenmeyecek kadar fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. İncelenen metinde Türklerle ve Müslümanlıkla ilgili yer alan söylemlerden de bu açıkça ortaya çıkmaktadır. Türklere karşı yazılmış olan duaların genelinde olduğu gibi, bu metinde de zafer talebi kısa ve öz ifade edilir. Bu açıdan ele alınan dua, diğer kategorilerde yer alan dualardan farklı değildir. Burada vurgulanması gereken, zafer isteğinin hep aynı şekilde dile getirilmesidir.

6.1.5. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

Bavyera'nın Thierhaupten şehrinde 1594 yılında basılmış olan kitabın adı Ein Christlich Gebet/ wider deβ Türcken grausamb wütten unnd Tyranney (Türklerin vahşice zülümlerine ve gaddarlıklarına karşı bir Hristiyan duası)'dır. Yazar adı belirtilmeyen kitapta yer alan dua beş sayfa uzunluğundadır. "Ein Christlich Gebett wider den Türcken." (Türklere karşı bir Hristiyan duası.) başlığını taşıyan duanın giriş kısmı diğer dualardan farklı olmamakla birlikte, son kısmı zafer konusuna değinmekte ve bunun için dileklere yer vermektedir. Kitabın ikinci sayfasında karakalem çalışmasını andıran bir çizim yer almaktadır. Çizimde Hz. İsa'ya yakaran bir insan bulunmaktadır. Çizimin üstünde Latince, altında ise Almanca: "Tanrım bizi öfkenle cezalandırma, 37. ilahi" yazısı yer almaktadır. Metnin girişinde kısaca Tanrı'dan insanlara kulak vermesi istenir. Bu dileğin hemen ardından konuya girilmekte ve "zalim" olarak nitelendirilen Türklerin niyetlerine yer verilmektedir. Türkler, kılıç, ateş, yağmacılık ve esaretle, Hristiyan krallıklarına ve ülkelerine bütün güçleriyle saldırmak, savaşmak ve sonunda yok etmek istemektedirler. Yazar bunun Türklerin en büyük hedefi olduğunu vurgulayarak hedef kitleyi korkutup kışkırtma çabası gütmektedir. Ona göre Türkler, Hristiyanlığı yok edip, onun yerine "lanet" batıl inançlarını koymak isterler. Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki, yazar okuyucu ya da dinleyicinin manevi duygularını provokatif bir şekilde sömürmek ister. Bunun için tüm Hristiyan ülkelerin büyük bir tehdit altında olduğunu vurgular ve dolaylı olarak birlik ve beraberlik çağrısında bulunur. Duanın yazarına göre, insanları kendilerine ve dinlerine zalimce köle etmek isteyen Türkler, böylelikle Hristiyanlığı da küçük düşürmek ve Tanrı'nın kutsal adını lekelemek isterler. Burada Tanrı'ya seslenen insanlar aslında O'nu uyarmaktadırlar. Türklerin başarılı olması halinde tüm bunların gerçekleşeceğinin ifade edilmesi, yardım beklentilerinin sadece günahkâr kullar için değil, tüm Hristiyan âlemi için önemli olduğunun göstergesidir. Tanrı buna göre gücünü göstermek zorundadır, aksi takdirde Hristiyanlıkla birlikte kendisi de zarar görecektir. "İsa'dan" kullarına merhamet göstermesi, onları koruması dileğinde bulunulur, çünkü "zalim" Türkler Hristiyanlara hükmetmek istemektedirler. Duanın devamında İsa'dan "zalim" ve "kana susamış" Türklerin gücünü kırması ve insanları onun eline teslim etmemesi istenir ki, düşman da kibirlenip, "Hristiyanların

Tanrı’sı nerede” diye sormasın. Metinde yer alan ifadeler daha da sertleşmekte ve artmaktadır. Sıralanan örneklerle Tanrı’ya, aslında okuyucu ya da dinleyiciye, durumun ciddiyeti duyurulmaya çalışılmaktadır. Tanrı’dan zor durumdaki insanların ağlamalarını, haykırmalarını ve çığlıklarını duyması istenir. Çünkü “acımasız” ve “kana susamış köpek” esir düşen Hristiyanları, zavallı yetimleri Hristiyan ülkelerden götürerek, çeşitli eziyetler yapmaktadır. Yazar metinde söz konusu eziyetleri sıralamakta ve Tanrı’dan bunlara maruz kalanlara ümit vermesini ve onları kurtarmasını istemektedir. Türklerle ilgili kullanılan bu ifadeler birçok duada yer almakta ve Türk duaları literatürü içerisinde kalıplaşmış sözler olarak karşımıza çıkmaktadır. Askerî zaferlerin elde edilmesi ise söz konusu duanın son bölümünde yer almaktadır. Yine “İsa’ya” seslenilir ve Hristiyan Kayzerine[374], prenslerine, askerî güçlerin tümüne, Türklere karşı savaşan ve gelecekte savaşacak olan insanlara yardım etmesi, destek olması ve zafer bahşetmesi istenilir. Çünkü Tanrı’nın yardımı ve meleklerin koruması olmadan, düşmana karşı zafer elde etmek mümkün olmayacaktır. Düşman ancak bu şekilde kimin gerçek Tanrı olduğunu anlayacaktır. Duanın bitiminde ise Tanrı’nın böylesine merhametli olması halinde, insanların tüm kiliselerde O’nun kutsal adını onurlandıracaklarına söz vermektedirler. Savaşın Almanya’da ne denli korku saldığı metnin tümünde yer alan kışkırtıcı ifadelerden anlaşılsa da, son bölüm korkunun boyutlarını ortaya koyması bakımından ayrı önem taşımaktadır. Başta Kayzer olmak üzere güç, yetki sahibi olan ve savaşın seyrini Hristiyanlar aleyhine değiştirecek herkesin başarısı için dua edilmektedir. Savaşın devam etmesi ve devam edecek olması da, Türklerin gücü karşısında duyulan korkunun ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca böylesine güçlü bir düşmanın karşısında sadece savaşmanın yetersiz kalacağı endişesinden hareketle, Tanrı ve meleklerinden manevi güç beklenmektedir. Hristiyanlığın devamlılığı açısından bu yardım olmaksızın başarılı olmak imkânsız olarak kabul edilmektedir. Görülüyor ki duanın yazarı insanları Türklere karşı seferber etmek için, manevi duygulara seslenerek, ama özellikle de korkutarak harekete geçirmeye çalışmıştır.

6.1.6. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

Ein Christlich Gebett/ wider den Türcken (Türklere karşı bir Hristiyan duası) adını taşıyan 11 sayfalık kitapçık, 1592 yılında Almanya'nın Münih şehrinde yayınlanmıştır. Yazarı belli olmayan kitapçık on sayfalık bir duadan oluşmaktadır. Duanın adı, kitabın başlığı ile aynıdır. Giriş kısmında, Türkler aleyhinde yazılan duaların tümünde olduğu gibi, Tanrı'ya seslenilir ve işlenen günahların bağışlanılması dileğinde bulunulur. Tanrı'nın uzun bir süre insanların iyileşmesini beklediği, ancak bunun hiç bir zaman gerçekleşmediği vurgulanır. İtiraf bununla kalmaz ve insanların hiç çekinmeden, korkmadan gün be gün günah işlemeye devam ettikleri belirtilir. Bu günahlar dolayısıyla insanlar, "Türk'ün gücü" şeklinde ortaya çıkan, Tanrı'nın haklı öfkesi ile karşı karşıya kalırlar. Duada konuşturulan insanlar bunun üzerine Tanrı'ya bir soru yöneltir ve bu cezanın aslında Tanrı'nın kendisine de zarar verdiğinin altını çizerler. Çünkü insanların işlemiş oldukları günahlar dolayısıyla din, kilise ve ibadetler zarar görmektedirler. Bu nedenle Tanrı'dan öfkesine hâkim olması, karanlık ve taşlaşmış yürekleri bu tehlikeli, zor ve kötü zamanlarda merhametiyle aydınlatması dilenir. O'ndan zavallı kadınların, yetimlerin, adına vaftiz edilmiş anne kucağındaki masumların "kana susamış Türk köpeği" tarafından nasıl boğazlandıklarını, öldürüldüklerini, doğrandıklarını, parçalara bölündüklerini ya da insanlık dışı bir şekilde dinlerinden uzaklaştırıldıklarını görmesi istenir. Tanrı'ya yöneltilen istekler sürdürülür ve zavallı insanların inlemeleri karşısında merhamet göstermesi, daha da önemlisi Hristiyan halkının bulunduğu zor durum dolayısıyla ordulara yardım etmesi dilenir. Çünkü Hristiyanların gücü ve savunması metinde belirtildiği gibi, Tanrı'nın yardımı olmadan bu düşman karşısında zayıf ve yetersiz kalmaktadır. O'ndan zalim Türklerin gücünü kırması istenir. Ayrıca parantez içerisinde Türklerin hedefleri hatırlatılır: Buna göre Türkler kılıç ve ateşle Hristiyanlığı yok etmek, onun yerine "Şeytan" olarak adlandırılan "Muhammed'ı koymak", "ve tüm Hristiyan dünyasını tam manasıyla bir Türkiye"[375] haline getirmek isterler. Duada Tanrı'nın Hristiyan hükümetine, Kendisine hizmet edenlere ve onun onuru için savaşan askerlere ve herkese güç vermesi dilenir. Metin görüldüğü üzere diğer metinlerle büyük benzerlikler gösterse de, savaş konusuna farklı bir bakış açısı katmaktadır. Savaş dualarının çoğunda olduğu gibi bu duada da

Türklere yönelik ajitasyon ağırlıklı olarak işlenmektedir. Yine bu duada da Türklere ilişkin kalıplaşmış sözler sıkça kullanılmaktadır. Türklere mal edilen olumsuz özellikler sayesinde yazar bir yandan insanları korkutarak dinî duygularını harekete geçirmek ister, diğer yandan onların düzelmesini ve iyi birer Hristiyan olmasını hedefler. Hristiyanlığın, Türk düşmanından korunması ve ona karşı zafer elde etmesi için, insanların manevi duygularına seslenerek, Türklere karşı hem manevi bir savaş hazırlığı, hem de gerçekten savaşanlara destek vermek ister. Metinde dinsel öğelerin yanı sıra savaş konusuna da geniş yer verilmektedir. Türklerin askerî stratejilerinin tüm Hristiyan ülkeleri ele geçirmek olduğu ve bunun sonucunda sınırlarını genişletmek olduğu vurgulanır. Diğer metinlerden farklı olarak bunu ortaya koymak için “Türckey” (Türkiye) kavramına yer verilir[376]. Bu açıdan bakıldığında duanın son derece önemli bir metin olduğu ortaya çıkmaktadır. Türk savaşları dualarda okuyucuya genelde din savaşı olarak sunulur. Savaşın stratejisi ya da siyasi nedenleri işlenmemektedir. Bu mantalite ise duaların etkinliğini artırmaktadır. Çünkü duanın etkinliği, anlaşılması ve özümsenmesiyle doğru orantılıdır. Bu nedenle duada kullanılan dilin ve işlenen konunun sade ve anlaşılır olması büyük önem taşımaktadır. Ancak incelenen bu metinde Türklerin sadece Hristiyan dinini, bu dine mensup insanları, toprakları yok etmek istemekle kalmadıklarını, sınırlarını genişletmek istediklerini, kendi güçlerini arttırmak niyetinde olduklarının altı çizilir. Bu ise dolaylı olarak Hristiyanların daha büyük bir zulüm ile karşı karşıya kalacakları anlamına gelmektedir. Nasıl bir zulümün onları beklediği ise o dönemde çıkan yazıların, haberlerin tümünde yer almaktadır. Henüz annesinin kucağında olan yeni doğmuş bebeklerin, ailelerinden koparılan küçük çocukların ve kadınların maruz kalacağı muamele, ajitasyonun etkisini pekiştirmek ve insanların savaşa katkı sağlamasına yöneliktir. Kiliseler de bu anlamda savaşa destek sağlamak için bu imgelerden faydalanmakta ve bunların yayılmasına gayret göstermektedirler. Böylece din düşmanı olarak adlandırılan Türk’e karşı duracak maddi ve manevi bir güç oluşturulmaya çalışılmaktadır. Üstelik insanların tekrar Tanrı’ya, kiliselere, kısaca manevi duygulara sarılması sağlanmaktadır. Bu ise Hristiyanlığın ortak düşmanı karşısında güç kazanmak anlamına gelmektedir.

4. BÖLÜM 1. Yüz Dua Üzerinden Yapılan İncelemeler Hakkında

16. yüzyılda Almanya'da basılan ve Türk korkusunu dile getiren 100 dua inceleme kapsamındadır. Dua sayısı daha fazla olmasına rağmen, fikir vermek amacıyla örnek teşkil edecek 100 dua seçiminde öncelikle dikkate alınan o dönemin önemli yazarlarına ait olmaları ya da dua kitaplarında yer almalarıdır. Ayrıca Almanya'nın farklı şehirlerine ait dualar seçilmesine özen gösterilmiştir. Seçilen duaların, tüm Almanya'yı kapsayan reprezantatif dualar olması, incelenmeye dahil edilmeyen dualar hakkında da genel itibarıyle fikir verecektir[377].

1.1. Duaların Yayınlandıkları Yıllara Göre Dağılımları

Duaların analizleri için yayınlandıkları yılların göz önünde bulundurulmasının son derece önemli olduğu öncesinde belirtilmiştir. Bu tarihler aynı zamanda Türklerin Avrupa'da zaferler elde ettiği ve dolayısıyla da korku saçtığı dönemlerdir. Aşağıdaki tabela, çalışmada incelemeye dahil edilen 100 duanın yayın yıllarına göre, on yıllık dilimler halindeki dağılımını göstermektedir.

Yıllar	Dua sayısı
1500-1509	-
1510-1519	-
1520-1529	1
1530-1539	3
1540-1549	1
1500-1559	-
1560-1569	23
1570-1579	3

1580-1589	15
1590-1599	54

Avusturya'nın Türkler tarafından tehdit edilmesi, Almanya'yı birebir etkilemiş ve duaların yazılmasına neden olmuştur. Türk savaşlarının Avusturya'da en yoğun hissedildiği tarihler ise, 1529-1538, 1541-1547, 1552- 1568, 1590-1606 yılları arasındadır. Bu tarihlere dayanarak Almanların hangi savaşlardan etkilendiği, listeyle karşılaştırma yapıldığında ortaya çıkmaktadır. 1530 ile 1549 yılları arasında yayınlanan dualar Luther'in etkisi sonucunda ortaya çıkanlardır. Buna hem Luther'in kendi, hem de onu kendine örnek alan papazların duaları da dahildir. 1570-1579 yılları arasında yayınlanan duaların azlığı Türk korkusunun azaldığına işaret etmektedir. Bunun belki en önemli nedeni İnebahtı Deniz Savaşı sonucunda Hristiyanların elde etmiş olduğu zaferdir. Bu zaferle birlikte yenilmez Türk imgesi kırılarak korkunun kısa bir süreliğine azalmasına neden olmuştur. 1580-1589'da artan dua sayısı ise Türk korkusunun unutulmamasına yönelik olabileceği gibi, gerginliğin tırmanmasına bağlı olarak da yazılmış olabilir. Türk duaları açısından belirleyici yılların 1560-1569 ile 1590-1599 arasında olduğu oranlardan ortaya çıkmaktadır. Her iki dönemde de Osmanlı ordularının Viyana'ya doğru sefere çıkması, Almanları korkutmuş ve Türklere karşı yazılan dua literatürünün artmasına neden olmuştur. Tarihî olayların dua sayısına etkisi tabelada da görüldüğü gibi açıkça ortaya çıkmaktadır. 1590'lı yıllarda korkunun daha da artmasının başka bir nedeni ise 1600 yılında mahşer gününün geleceğine ve Almanya'nın Türkler tarafından harap edileceğine inanılmasından kaynaklanmaktaydı.

1.2. Duaların Protestan ve Katolik Mezheplerine Göre Dağılımı

Çalışmada incelenen duaların mezheplere göre dağılımını tespit etmek bazı durumlarda son derece zor olmakla birlikte, kimi zaman ise mümkün olmamıştır. Yazarların mezhebini tespit etmek amacıyla öncelikle BBKL (Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon)[378], TRE (Theologische Realenzyklopädie) ve RGG (Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft) gibi teolojiyle ilgili kitap, ansiklopedi ya da sözlükler taranmıştır. Bu kaynakçalarda yer almayan yazarlar, Alman Teoloji Tarihi açısından belirleyici olmayan, sadece yöresel önem taşıyan papazlardır. Ayrıca Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet (16. ve 17. yüzyılda Almanca konuşulan bölgelerde matbaacılar) adlı kaynaktan faydalanılmıştır[379]. Yazarlar bazı durumlarda çalışmalarının ön sözünde hangi mezhebe bağlı olduklarını açıklamakta, bazen ise konuya ilişkin ipuçları vermektedirler. Bunun olmaması halinde adı geçen kaynakçalar taranmıştır. Bu kaynakçalarda da yer almayan yazarların nereden geldiği, çalışmalarını nerede yayınladıkları veya nerede papazlık yaptığı tespit edilerek o bölgede hâkim olan mezhep doğrultusunda karar verilmiştir. Aynı yöntem yazar kimliğinin açıklanmadığı çalışmalar için de uygulanmıştır. Bu durumda da metin içindeki ipuçları taranmış, ayrıca yayın yeri (şehri) veya yayıncı dikkate alınmıştır.

Yazarı protestan olan dua kitaplarında yer alan anonim dualar da esasen sorun teşkil etmektedir. Bu tür dualar bir yandan, okuyucu kitlesi belli olduğundan, Protestan dua olarak nitelendirilebilir. Diğer yandan Althaus’un da belirttiği gibi duanın kaynağı belli olmadığından, yazarının mezhebi de belli değildir. Protestanlar ile Katolikler arasındaki yoğun etkileşim de göz önünde bulundurulduğunda, kesin bir sonuca varmak mümkün olmamaktadır[380]. Protestan dua kitaplarında yer alan anonim kilise duaları için de aynı sorundan bahsetmek mümkündür. Ancak Protestan dua kitaplarında yer alan anonim dualar, Protestan okuyucu kitlesine sunulduğundan, Protestan duaları sınıfına dahil edilmiştir.

Mezhepler	Dua sayısı
Protestan dualar	85
Katolik dualar	12
Mezhep belirlenemeyen dualar	3

Dağılımlar incelenen 100 duadan 85'inin Protestanlara ait olduğunu göstermektedir. Böylelikle Protestanların Türklere karşı dua yazma konusunda Katoliklerden daha etkin olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Delumeau'e[381] göre 16. yüzyılın ikinci yarısından 17. yüzyılın başlarına kadar "deccal"e karşı duyulan korku Protestanlarda kesinlikle daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır[382]. Delumeau buna kanıt olarak Frankfurt'lu kitapçı Georg Draudius'um 1625 yılına ait kitap kayıtlarını göstermektedir. Kayıtlara göre dünyanın ve insanlığın sonu[383] konulu 89 kitaptan sadece bir tanesinin yazarı Katoliktir. Buna karşın Protestan yazarların sayısı 68, Kalvenci[384] olanların ise 20'dir. Ancak burada sözü edilen deccal sadece Türk değildir. Papa'nın da Protestanlarca deccal olarak yorumlandığı unutulmamalıdır. Delumeau'nın sözlerine istinaden Andermann[385] deccal korkusunu tamamen Türk korkusuyla özdeşleştirmiş ve Protestanların deccal Türk'ten daha fazla korktuğunu dile getirmiştir.

Elde edilen bu sonuç kesinlikle Katoliklerin Türklere karşı dua etmediği ya da daha az ettiği anlamına gelmemektedir. Reformasyon Tarihi araştırmaları çerçevesinde Bernd Möller tarafından "matbaasız Reformasyon olmaz" formülüne karşılık, kitap tarihi araştırmacılarından Erdmann Weyrauch "Reformasyonsuz (seri) kitap basımı olmaz" sözlerini ortaya koymuştur. Matbaacılık ve Reformasyonun birbirine etkisi bu sözlerden açıkça ortaya çıkmaktadır. Başta Luther, Melanchthon, Zwingli ve Bugenhagen gibi reformatörlerin yazıları, ideolojik de olsa geniş bir alıcı kitlesine sahip olduğundan, çokca basılmakta ve yayın evi sahiplerini satış rakamlarıyla memnun kılmaktadırlar[386]. Luther'in çalışmaları matbaa olmaksızın ne bu kadar çabuk yayılabilir, ne de Reformasyon hareketi bu kadar etkin olabilirdi. Bu ise Reformasyonun neden hızla ideolojik bir akıma dönüşebildiğini açıklamakta ve Reformasyonun başarısının o dönemde teknolojik olarak gelişen matbaacılığa dayandığını göstermektedir[387]. Türklere karşı yazılan duaların bu denli hızla yayılmasının sebebi de, Protestanların matbaacılıktan yoğun olarak faydalanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Türk savaşlarının özellikle Protestanlar tarafından siyasi malzeme olarak kullanılması da "Türk dualarının" Protestan çevrelerinde hızla popülarite kazanmasına neden olur.

Çünkü Türklerin güç kazanması, askerî zaferler elde etmesi Protestanlar tarafından Katolik mezhebinin zaafı olarak açıklanmakta ve böylece Papa'ya karşı kullanılmaktadır. Bu ise 16. yüzyılın yazınsal ürünlerinden de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yukarıdaki rakamlar 16. yüzyılda Katoliklerin Türklere karşı dua konusunda daha az etkin olduğu anlamına gelmemekte, sadece yazınsal ürün ortaya koymada Protestanlar kadar matbaacılıktan istifade etmediklerini göstermektedir.

1.3. Duaların Belirli Türlere Ayrılması ve Bunların Dağılımları

Türklere karşı yazılan dualar beş başlık altında toplanmıştır. İncelenen tüm metinler, David Meder'inki hariç, sadece bir sınıfa dahil edilmişlerdir. Meder'inki ise, başlığından edinilen bilgi doğrultusunda, kilise, çocuk ve ev olmak üzere üç kategoriye birden dahil edilmişir[388].

Dua Türleri	Dua sayısı
Özel bir Kesime Yönelik Olmayan Türk Duaları	56
Kilise Duaları	28
Çocuklara ve Gençlere Yönelik Dualar	11
Savaş Duaları	4
Ev Duaları	3

Yapılan incelemeler sonucunda, “Özel bir kesime Yönelik Olmayan Türk Duaları” adı altında toplanan grup, sayıca üstünlük göstermektedir. Söz konusu dualar, belirli bir kesime ya da ortama hitap etmemektedir. Bu duaların ortak özelliği, toplumsal tehdit olarak algılanan Türklere karşı yazılmış olmaları ve toplumdaki herkesi savaşmaya motive etmeleridir. Başlıkta duanın kimlere yönelik yazıldığı bilgisinin yer almaması, kullanımına ilişkin sınırlamaları da ortadan kaldırmaktadır. Böylece başta kilise olmak üzere, herkes tarafından her ortamda okunabilmektedir. İncelenen 100 duanın 56’i “Özel bir Kesime Yönelik Olmayan Türk Duaları” kapsamına girmektedir.

Son olarak vurgulanılması gereken, çalışmada “Özel bir Kesime Yönelik Olmayan Türk Duaları” olarak adlandırılan duaların Hristiyan cemaati için yazılmış dualar olduğudur. Kilise, çocuk, savaş veya ev dualarıyla aralarında, başlık dışında, belirgin farklar bulunmamaktadır. Bu ise duaların büyük çoğunluğunun papazlar tarafından çoğunlukla talimatlar doğrultusunda yazıldığı ve tümünün aynı işlevi yerine getirmesiyle açıklanabilmektedir. Okuyucu kitlesi Hristiyan cemaati olan bu duaların işlevi, insanların dikkatini savaşa çekmek veya savaşmaya çağırmaktır. Kilisenin Türklere karşı propaganda konusunda yoğun çaba harcadığı ve olumsuz Türk imgesinin Almanya’da hızla yayılmasına en büyük katkıyı sağladığı bilinmektedir. İncelenen duaların 28’i Almanya’nın farklı bölgeleri için yazılmış olan kilise dualarıdır[389]. Kilise dualarıyla toplu halde proganda yapıldığı dikkate alınırsa, bu sayının azımsanmayacak bir sayı olduğu ortaya çıkmaktadır. Çocuklara ve gençlere hitaben yazılmış dualar ise 11 defa tespit edilmiştir. Bu ise “Türk” konusunda çocuklara verilen öneme işaret etmektir. Savaş duası başlığını taşıyan metinler genelde savaş alanlarındaki askerlere yönelik yazılmış dualardır. Bu başlığı taşıyan dört dua inceleme kapsamında yer almıştır. Savaş dualarının sayıca az olması, Almanya’da savaşa katılan insanların, örneğin Avusturya’ya göre daha az olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca savaş meydanlarında yer alan askerler için yazılan duaların propaganda amaçlı kullanıma çok da elverişli olmadığı vurgulanmalıdır. Çünkü Türklere karşı savaşanlar zaten hedef kitleyi oluşturmamaktadır. Hedef savaşa çağırmak ve maddi destek sağlamak olduğundan, hedef kitle de savaşın dışında yer alan insanlardır. Sayıca az olan ev duaları ise 100 duanın içerisinde sadece üç kez tespit

edilmiştir. Luther bu konuda kendi duasıyla öncülük yapmış olsa da, ev duaları propagandaya, örneğin kilise duaları kadar elverişli değildir. Bireyselliğe hitap eden ev duaları bu nedenle olumsuz Türk imajını yaymak amacıyla en az kullanılan dua türü olmuştur.

1.4. Türklere Karşı Yazılan Dualarda Türklerle İlişkili Sözcüklerin Taranması, Listelenmesi ve Dağılımları

Türk imgesinin 16. yüzyılda büyük önem taşıdığı çalışma boyunca dile getirilmiştir. Metinlerin incelenmesi sonucu dualarda Türklerle ilgili kullanılan bazı sözcüklerin daha sık, diğerlerinin ise daha az kullanıldığı göze çapmaktadır. “Türkler” en çok hangi sözcüklerle tanımlanmakta ya da özdeşleştirilmektedir? Hazırlanan listede, Türklerle ilgili kullanılan sözcüklerin neredeyse tümüne yer verilmiş ve kullanım sıklıklarına göre sıralanmıştır. Böylelikle hedeflenen Türklerle ilişkili sözcüklerin, metinlerdeki yoğunluğunu hem sayı hem de orantı olarak ortaya koymak ve 16. yüzyıl Almanya’sında “Türk” kavramının neleri çağrıştırdığı hakkında fikir vermektir.

1.4.1. Listeye İlişkin

Liste oluşturulurken dualarda yer alan sözcükler taranmıştır. Sözcük sayımına dahil edilen dua sayısı 100'dür. Birden fazla kaynakçada yer alan ve birbirinin aynı olan dualar incelemeye dahil edilmemiştir. Sözcük sayımına başlıklarda yer alan sözcükler de dahil edilmiştir. Kitap adı ve dua başlığının aynı olması halinde ise bunlardan sadece birisi değerlendirilmiştir. Aynı haneye giren sözcüklerde sıfat ya da isim ayrımı yapılmamıştır. Dikkate alınan Almanca'daki sözcüklerin aynı kökten türetilmiş olması ve aynı anlama gelmeleridir. Örneğin düşman hanesine düşman, düşmanlar, ezelî düşman ya da düşmanca gibi, aynı anlama gelen sözcükler girmektedir. Karışıklığa neden olmamak için hane içerisinde zaman zaman kısa açıklamalara yer verilmiştir. Örneğin, kavramın kime ya da kimlere yönelik bir davranışı, eylemi, hedefi anlatması, ya da söz konusu özelliğin, durumun kime ait olduğu, kimi tanımladığı gibi. Sözcüklerin listeye alınması için esas alınan, Türkleri tanımlaması, özelliklerini belirlemesi, yapmak istediklerini ya da yaptıklarını anlatması, Hristiyanlara verildiği ileri sürülen zararlara, ya da onlarda uyandırdıkları duygulara yer vermesidir. Ayrıca Almanların Türklerle ilişkilendirdiği kavramların neredeyse tümü de dahil edilmiştir. Listede toplam olarak 203 sözcük yer almaktadır.

Türkçe	Almanca	Sayı
Türk, Türkler	Türk, Türke, Türken, türkisch	196
düşman, düşmanlar; Hristiyan düşmanı; düşman; Tanrı'nın, Hristiyanlığın, kilisenin, düşmanlık, düşmanca ezelî düşman amansız düşman	Feind, Feinde (des Menschen, Christenfeind, Feinde (Gottes) Christenheit, Kirche), Feindschaft, feindlich, Erbfeind, Erzfeind, Todesfeind	177
kan dökmek, kana susamış köpek; (Hristiyanların) kan; kana susamış gözünü kan bürümüş	Blutvergiessen; Bluthund; Blut (der Christen); blutdürstig; blutgierig	61
despot, (tiran, zalim, gaddar), despotlar, despotluk, despotça	Tyrann, Tyrannen, Tyrannei tyrannisch	60
zulüm, zalim	grausam, Grausamkeit	54
mukaddesata sövmek; Tanrı'ya sövmek; Tanrı'ya söven, küfürbaz	(Gottes)Lästerung, lästern (Gott), gotteslaestrig, Lästermaul, lästerlich	46
cinayet, katil, öldürücü, adam öldürme, öldürmek, katletmek, ölmek, öldürmek (insanları, bedenleri, ruhları)	Mord, Mörder, mörderisch, Totschlag, umbringen, umkommen, (er)morden, (Menschen, Leib, Seele)	43

Türkçe	Almanca	Sayı
sıkıntı; sıkıntı çekmek (Türklerden dolayı)	(Türken verursachen) Not; Notleiden (Vorstehende, groβe, schwere Not; verursacht durch den Türken)	38
korkunç, tüyler ürpertici, menfur	Greulich, Greuel (n)	29
lekelemek, kirletmek (Tanrı'nın adı, bedenleri, kadın ve kızları (bakireleri), esir Hristiyanları; maskara (Türklerin maskarası olmak)	schänden (Gottes Namen, Leiber, Frauen und Jungfrauen, gefangene Christen), Schande (zur Schande der Türken werden)	28
korku, korkunç, korkmak, korkutmak	Schrecken, schrecken, schrecklich, erschrecklich, erschrecken	25
esir, esir almak	Gefangene, gefangen nehmen,	24
haydutluk, haydut, yağmalamak	Raub, Räuber, Rauberei, (be)rauben	23
Muhammed, Muammed yandaşları, Müslümanlar, müslümanca	Mahomet, Mahometisten, Mahometisch	22

Türkçe	Almanca	Sayı
takip; zulmetmek (Hristiyanları, Tanrı'yı, İsa'yı)	verfolgen (Christen, Gott, Jesu)	21
yok, imha etmek (inançı, Hristiyanlığı, Almanya'yı, idareyi ve düzeni)	Vertilgung, vertilgen (des Glaubens, der Christenheit, Deutschlands, Regiment u. Ordnung	21
tehlike (beden, ruh, ülke Hristiyanlık için)	Gefahr (für Leib u. Seele, Land, Christenheit)	21
tahribat, harap, tahrip etmek, tahrip eden, ülkeye tahrip eden; tahrip, harap etmek (Hristiyanlığı) (Almanya'yı, ülkeyi, ülkeleri, Hristiyanlığı)	Verwüstung, verwüsten, Verwüster, Landverwüster Verwüstung, verwüsten (Christenheit, Deutschland, Land, Länder)	21
güç (kudret); güçlü (kudretli) (Türkler)	Macht, mächtig (Türken)	20
gazap, gazaplı, vahşi, korkunç	Grimm, grimmig	19
dinsiz, kâfir, kâfirler ülkesi	Heiden, Heidenschaft	19
hiddetlenmek, tahribat yapmak	wüten, wütig	17

Türkçe	Almanca	Sayı
kölelik	Dienstbarkeit	17
elem vermek (Hristiyanlara, yüreklere, kiliseyeTanrı'ya)	betrüben (Christen, Herz, Kirche, Gott)	16
korku, korkutmak	Angst, ängstigen, verängstigen	16
götürmek (esarete)	führen, wegführen, hinwegführen	15
eziyet, ceza, felaket; insanlara, kiliseye eziyet etmek, inletmek	(Land) Plage; plagen (Menschen, Kirche)	15
yangın, yakıp yıkmak, ateş	Brand, brennen, Feuer	14
dinsiz (Türkler)	gottlos (Türken)	14
savaş, savaşma, savaşçı (ülkeye, ülkelere karşı savaşmak)	Krieg, bekriegen, Krieger (Vaterland, Länder)	14
gücü, muazzam güç	Gewalt, gewaltig	13

Türkçe	Almanca	Sayı
hakaret (Tanrı'nın adı, Hristiyanlar)	Schmach (Gottes Namen, Christen)	13
alay etmek, alay (Tanrı'nın adı, insanlar)	Verspottung, Spott, (Gottes Namen, Menschen)	13
baskı altında tutmak (insanları)	bedrängen (Menschen)	13
tahribat yapmak, harap etmek (Almanya'yı, ülkeyi, ülkeleri, Hristiyanlığı)	Verheerung, verheeren (Deutschland, Land, Länder, Christenheit)	12
kâfirlik, kâfir	Unglauben, ungläubig	11
boyunduruk	Joch	11
kılıç, kılıçtan geçirmek	Säbel(n)	10
bozmak, mahvetmek (Hristiyanları-ruhları, ülke)	verderben (Christen-Seelen, Land)	10
(Türk) sürü, takım	(Türk.) Anhang	10

Türkçe	Almanca	Sayı
parçamak, yok etmek, yıkmak (kiliseyi, idareyi, düzeni, insanları bozmak)	zerreisen, einreissen, reissen (Kirche, Regiment u. Ordnung, Menschen)	9
nefret etmek (Tanrı,insan)	hassen (Christen,Gott)	9
ceset (Hristiyanların)	Leichnam (der Christen)	9
zindan, hapis	Gefängnis	9
putperestlik (Türkler)	Abgötterei (der Türken)	8
(Tanrı'nın) ceza(sı)	Strafe (Gottes)	8
menfur, lanet (Türk)	leidig (-er Türke)	8
vurmak (Tanrı, insan)	(er)schlagen (Christen, Gott)	8
taş yığını haline getirmek (şehirleri, ülkeleri, evleri, kulübeleri)	Steinhaufen (Häuser, Hütten, Städte, Länder etc.zu Steinhaufen machen)	8
şirret, sinsi, hayin	böse, bosshaft	7

Türkçe	Almanca	Sayı
kökünü kazımak (Hristiyanların, Tanrı’nın adının, ülkenin, halkın)	Ausrottung (Christen, Gottes Namen, Land, Volk)	7
zarar, zararlı	schaden, schädlich	7
kıyameti koparmak, kudurmak (Tanrı’ya, insana karşı)	toben (wider Gott, Menschen)	7
inletmek, ıstırap, çektirmek (Hristiyanları, kiliseleri)	seufzen (lassen Christen, Kirchen seufzen)	7
(Türk) halk	(Türk.) Volk	7
ordu, ordu gücü (Türklerin)	Heer, Heereskraft (der Türken)	6
(Tanrı’nın) sopası	Rute (Gottes)	6
ayağıyla tepme, ayak altına alma (Tanrı’nın adını, onurunu vs.)	Treten; mit Füβen treten (Gottes Name, Ehre etc.)	6
yutmak (Tanrı’nın emanetini yutma, ele geçirme vs.)	Verschlingung, verschlingen (Erbteil Gottes etc.)	6

Türkçe	Almanca	Sayı
istila etmek	Einbruch, Einfall	6
saldırmak, savaşmak (ateş ve kılıç ile; karada ve denizde saldırmak)	anfechten (mit Feuer u. Schwert; zu Land u. Wasser)	6
şeytan, şeytanın çocuğu, şeytani araç	Teufel, teuflisch, Teufelskind,	5
hayvani, hayvan(lar), insanlık dışı	viehisch, Vieh(e)	5
cezalandırmak, ceza (Hristiyanları, Tanrı'yı)	strafen (Christen, Gott), bestrafen	5
boğmak	(er)würgen	5
(Hristiyanlığı) baskına uğratmak, saldırmak baskı altında tutmak; Almanya'ya, ülkelere saldırmak	überfallen (Christenheit Deutschland, Länder)	5
gurur (Türklerin)	Hochmut (Türken)	5

Türkçe	Almanca	Sayı
sahte (öğreti, inanç, putperestlik)	falsch,-e,-er (Lehre, Glaube, Götzendienst)	5
sefalet, sefillik (Türkler nedeniyle)	Elend (wegen Türken)	5
lanet	verfluchen, verlucht	5
yıkmak (insanların inancını, kiliseyi)	zerstören (Glauben des Menschen, Kirche, Vaterland)	5
inat, kafa tutmak (Türkler)	Trotz (der Türken)	4
Türk çanı, çan	Türckenglocke,Glocke	4
barbar, barbarlık (Türkler)	Barbarei, barbarisch (Türken)	4
ahlaksızlık (Türkler)	Unzucht	4
silahlanma, silahlanmak (Türkler)	Rüstung, in Rüstung sein	4
Kur’an	Alcoran, Alcoranisch	4

Türkçe	Almanca	Sayı
saygısızlık, namussuzluk (Tanrı’ya, kadın, çocuklara karşı)	Unehren (Gott, Weib, Kinder)	4
(azizlerin, insanların) eti, cesetleri, bedenleri	das Fleisch (der Heiligen, Menschen)	4
(kimsenin) canını bağışlamamak (çocuk, yaşlı vs.) (Türkler)	nicht verschonen (Kinder, Alte etc.)	3
hakaret, hakaret etmek (Tanrı, insan)	Beleidigung, beleidigen (Gott, Mensch)	3
bahtsızlık, felaket; Hristiyanların mutsuzluğundan keyif, haz almak (Türkler)	Unglück; Lust und Freude an des Christen Unglück haben	3
hakaret etmek (Türkler)	schmähen (Menschen)	3
çarpma,vurma (Türkler)	Anschlag, Anstoβ	3
fenalık (Türkler)	Übel (der Türken)	3

Türkçe	Almanca	Sayı
kibir (Türkler)	Stolz (der Türken)	3
(kendini) övmek (Türkler)	(sich) rühmen (Türken)	3
hüküm sürmek, asa (Türkler)	Zepter	3
kirletmek (kiliseleri, ülkeyi)	verunreinigen (Kirchen Vaterland)	3
(Türk) sürü	(Türk.) Haufen	3
Türkiye	Türkei	2
Yecuç- Mecuç	Gog und Magog	2
gaddar, zalim	Wüterich	2
cehenemi, iblisane, şeytani	höllisch	2
parçalamak, parçalara ayırmak	zerhauen (in Stücke)	2
katletmek	metzgen	2

Türkçe	Almanca	Sayı
şiddetle yere sermek, başaşağı etmek	(nieder)hauen	2
bıçak vs. batırmak, delmek	stechen	2
ahmak, ahmakça halk	Tor, törichtes Volck	2
(can, mal, insan, ülkeleri) almak, ele geçirmek	nehmen (Leib, Gut, Leut u. Land)	2
(Hristiyanların, canına, malına, ruhlarına) kastetmek	nachstellen (Leib, Gut, Seelen)	2
insanlık dışı	unmenschlich	2
yalan	Lügen	2
yağmacılık, yağmalama	Plünderei, plündern	2
iğrenç, nefret uyandırcı	widerwertig	2
sarmak (insanları sarıyorlar)	umgeben (Menschen)	2

Türkçe	Almanca	Sayı
öfke	Zorn	2
isyan, fesat	Meuterei	2
zulüm, itisaf	Unterdrückung	2
intikam	Rache, rächen	2
musallat olmak	heimsuchen	2
yemek (Macaristan ve Avusturya'yı, insanları)	(auf)fressen (Ungarn u. Österreich, Menschen)	2
tarikat, (tarikatçı ve günahkâr yapısı)	Sekte (sektisches u. sündliches Wesen	2
hile (hile ve zor kullanarak evlere ve yüreklere girmeye çalışıyorlar)	List (wollen mit List u. Zwang in die Hauser u. Herzen eindringen)	2
hayvanlar (Türkler)	Tiere (Türken)	2
kurtlar (Türkler)	Wölfe (Türken)	2

Türkçe	Almanca	Sayı
ülkeyi mahvetmek	zerstören Vaterland	2
zaferi (Türklerin)	Sieg (der Türken)	2
Türk alayı	Türkenzug	2
kılıç, intikam kılıcı	Schwert, Rachschwert	2
işkence, eziyet etmek (Hristiyanlara)	martern (Christen)	2
kuşatmak (Hristiyanları, ülkeleri)	belagern (Christen, Länder)	2
alay, alaya almak (istihza etm.) hakaret etmek (Tanrı'yı, insanları)	Hohn, (ver) höhnen (Gott, Mensch)	2
feryat ettirmek, inletmek, ah ettirmek (Hristiyanları)	klagen (lassen Christen klagen)	2
tanımamak (Tanrı'nın adı)	nicht anerkennen (Namen Gottes)	2

Türkçe	Almanca	Sayı
kurbanlık koyun (Hristiyanlar)	Schlachtschafe	2
imha etmek, silmek (Tanrı'nın adı)	auslöschen (Gottes Namen)	2
zayıflatmak, bastırmak (Hristiyanların iradelerini)	dämpfen (den Willen der Christen)	2
inkar etmek (Tanrı'nın adı)	verleugnen (Gottes Namen)	2
işkence, eziyet etmek (Hristiyanlara)	peinigen (Christen)	2
endişe, keder	Sorge	2
(Türk) yığın, sürü, kalabalık	(Türk.) Menge	2
saldırı	angreifen	1
merhametsiz	unbarmherzig	1
deccal	Antichrist	1

Türkçe	Almanca	Sayı
Herot	Herodes	1
parçalara ayırmak	zerhacken	1
yabancı millet	fremde Nation	1
geçirmek (çocukları kazık ve mızrağa)	stecken (Kinder an Zaun u. Spiβ)	1
göz dikmek (cana, mala)	begehren (Leib, Gut)	1
aldatma, aldatmak	Betrug, betrügen	1
zina	Ehebruch	1
hırsızlık	Diebstahl	1
büyücülük	Zauberei	1
kırıp geçirmek (insanları)	zerbrechen (Menschen)	1
budalaca, delice	unsinnig	1

Türkçe	Almanca	Sayı
sorgu	Verhörung	1
alay etmek	verhöhnen	1
acı vermek	Schmerzen hinzufügen	1
alçak, adi, bayağı	schnöde	1
kov(ala)mak (insanları)	verjagen (Menschen)	1
yüreklerindeki zehri akıtmak	Gift aus dem Herzen gießen	1
küstah (Türkler)	Übermut (der Türken)	1
fazla güvenmek, istnat etmek (Türkler)	pochen (Türken)	1
batıl inanç (Türklerin)	Aberglauben (der Türken)	1
aşağılamak, küçümsemek (Tanrı'nın adı)	Verachtung (Gottes Namen)	1

Türkçe	Almanca	Sayı
aklını çelmek (Hristiyanların)	Verführung (Christen)	1
ayağıyla ezmek, çiğnemek (insanları)	zertreten (Menschen)	1
ikna etmek (Hristiyanları)	überzeugen (Christen)	1
sürmek, kovalamak (Hristiyanları)	vertreiben (Christen)	1
güçsüz hale getirmek (Hristiyanları)	kraftlos machen (Christen)	1
takdirini (Tanrı'nın yok etmek)	Lob (Gottes aufheben)	1
inançsızlık (Hristiyanları inançsızlığa sevk etmek)	Unglauben (Christen zu Unglauben treiben)	1
günah (Hristiyanları günaha sevk etmek)	Sünde (Christen zu Sünden treiben)	1
sövgü (Hristiyanları sövgüye sevk etmek)	Lästern (Christen zu Lästern treiben)	1

Türkçe	Almanca	Sayı
işkence etmek (Hristiyanlara)	quälen (Christen)	1
rahatsız etmek (Hristiyanları)	beschweren (Christen)	1
parçalamak, bölmek (Tanrı’nın kutsal emanetini)	reißen (H. Erbteil)	1
ele geçirmek (Hristiyanlığı)	einnehmen (Christenheit)	1
alay etmek, gülmek (Hristiyanlarla)	verlachen (Christen)	1
atmak, fırlatmak, savurmak (Hristiyanları)	schmeißen (Christen)	1
ezmek, sıkıştırmak (Hristiyanları)	erdrücken (Christen)	1
kötü (Hristiyanlara karşı kötü davranmak)	übel (handeln wider Christen)	1
inkâr etmek	bestreiten	1

Türkçe	Almanca	Sayı
vurmak (Hristiyanları yüreklerinden vurmak)	zerschlagen (Herz der Christen)	1
değerini düşürmek (inancın değerini düşürmek)	Schmählerung (des Glaubens)	1
hükmetmek (istemek) (Hristiyanlara)	herrschen (wollen über Christen)	1
feryat (Hristiyanlar)	Jammer der Christen	1
istila etmek (Tanrı'nın emanetini)	(Christenheit) einfallen (in das Erbe Gottes)	1
işkence, eziyet etmek (Hristiyanlara)	violieren (Christen)	1
işkence, eziyet etmek (Hristiyanlara)	martern (Christen)	1
feryat etmek inlemek, ah etmek (Hristiyanlar)	Heulen (Christen)	1
ağlamak (Hristiyanlar)	Weinen (Christen)	1

Türkçe	Almanca	Sayı
açlık (Hristiyanlar)	Hunger (Christen)	1
çıplaklık (Hristiyanlar)	Blöβe (Christen)	1
zindan, hapishane (esir Hristiyanlar)	Gefängnis (Christen)	1
keder, dert (esir Hristiyanlar)	Leid (Christen)	1
ağır hizmet (esir Hristiyanlar)	schwerer Dienst (gefangene Christen)	1
esarette tutmak (esir Hristiyanları)	hält in seinen Banden (Christen)	1
baskı altında tutmak (esir Hristiyanları)	unterdrücken (gefangene Christen)	1
(yeryüzünün) hâkimi (olmak istemek)	Herrscher (des Erdbodens sein wollen)	1
güvenmek (beygir ve araçlara, savunma ve silahlara; kılıç, ok ve yaylara, mızraklara)	sich verlassen auf (Ross u. Wagen, Wehr u. Waffen, Sebel, Pfeil u. Bogen, Spieβ u. Lanzen)	1

Türkçe	Almanca	Sayı
sıkıştırmak, yerden yere vurmak (Hristiyan savaşcılarını)	zusetzen (christlichem Kriegsvolk)	1
güçlü	stark	1
geçit yapmak istemek (Almanya'yı)	Pass (in Deutschland machen wollen)	1
baskı (Türklerin)	Zwang (der Türken)	1
üzüntü, azap	Traurigkeit	1
keder huzursuzluk	Beschwernis	1
huzursuzluk	Unruhe	1
(Türk) küme, takım	(Türk.) Rotte	1
(Türk) kayırıcı, hami, koruyucu, arka çıkan	(Türk.) Gönner	1
köle, kul	Leibeigene	1

Türkçe	Almanca	Sayı
rehine	Geisel	1
lanetli, melun (Türkler)	verdammt(e) (Türken)	1

Listenin başında 196 kez tespit edilerek “Türk”, ikinci sırada ise 177 defa yer alan “düşman” sözcüğü bulunmuştur. Böylelikle “Türk” ve “düşman” sözcüklerinin birbirleriyle ilişkilendirildikleri açıkça ortaya çıkmıştır. Üçüncü sırada yer alan sözcük ise Türklerin kan dökmeleriyle ilgilidir. Bu sözcük metinlerde 61 defa yer almıştır. Bundan sonra metinlerde en fazla kullanılan sözcükler ise “zülümle” ilgili olanlardır. “Tiran” sözcüğü 60 kez metinlerde geçerek dördüncü sırada yer almaktadır. “Zulüm” ise 54 defa kullanılarak beşinci sıradadır. Bunun dışında en fazla kullanılan sözcükler, listeden de anlaşıldığı gibi, Türklerin Hristiyan Tanrı’sına sövmesi, onun adını kirletmesi, katil, korkunç, menfur, haydut ya da yağmacı olmasıdır. Türklerin dini de, dinler arası farklılığı vurgulamak ve öteki kavramını pekiştirmek için en fazla kullanılan sözcükler arasında yer almıştır.

1.4.1.1. Listede Yer Alan Bazı Sözcüklerin Tabela Halinde İncelenmesi

Türklerle ilgili kullanılan sözcüklerin bazıları, düşmanlık imgesi ve "öteki" kavramını pekiştirmeleri bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Bu bölümde listede toplu halde ifade edilen bazı kavram ve buna bağlı olarak sayılar, metin içerisindeki kullanım alanları dikkate alınarak, yakından incelenecektir. Ayrıca aynı başlık altında toplanabilecek sözcükler bir araya getirilerek anlam grupları içerisinde görselleştirilecek ve metin içi kullanım alanları hakkında bilgiler verilecektir.

1.4.1.2. Düşmanlıkla İlgili Kullanılan Sözcükler

“Türk” sözcüğünden sonra dua metinlerinde en çok işlenen kavram “Feind” (düşman) kavramıdır. Bu kavram öylesine önemlidir ki, düşmanlığı anlatan farklı sözcüklere yer verilmiştir. Buna göre düşman, yani Türk, hem insanın, yani Hristiyanın, hem de Tanrı ve dolayısıyla kilisenin düşmanı olabilmektedir. Sözcük bu anlamıyla 104 kez kullanılmıştır. Ayrıca önünde çoğunlukla “grausamer, schrecklicher, böser Feind usw.” (zalim, dehşetli, kötü vs.) gibi sıfatlar yer alarak, düşmanlık imgesi daha da pekiştirilmeye çalışılmıştır. Düşman sözcüğünün önünde bir ya da birden fazla sıfatla kullanılması haline ise metinlerde 25 kez rastlanılmıştır. Bu sözcüğün metinlerde sıfat olarak kullanılması (feindlich=düşmanca) ise dört defa gerçekleşmiştir. Böylelikle Türklerle ilişkilendirilen “düşman” sözcüğü metinlerde toplam olarak 133 defa kullanılmıştır.

Türk konusu için önem taşıyan diğer iki kavram ise “Erbfeind” (ezelî düşman) ve “Erzfeind” (amansız düşman)’dır. Söz konusu sözcükler de yine önünde çeşitli sıfatlarla “grausamer, leidiger, geschworner, abgesagter” (zalim, menfur, yeminli, açık/aleni/kesin), ya da arkasından gelen açıklamalarla, örneğin “Erbfeind des christlichen Namens” (Hristiyanlığın ezelî düşmanı) ile birlikte kullanılmaktadır. Bunların o dönemde neredeyse doğrudan Türklerle ilişkilendirilmiş kavramlar olduğu, metinlerdeki kullanım oranlarından da anlaşılmaktadır. Sonuç itibariyle düşman kavramı metinlerde listeden de anlaşıldığı üzere toplamda 177 kez yer almıştır.

Türkçe	Almanca	Sayı
Düşman, düşmanlar; Hristiyan düşmanı; düşman (Tanrı'nın, Hristiyanlığın, kilisenin), düşmanlık, düşmanca	Feind, Feinde (des Menschen, Christenfeind, Feinde (Gottes) Christenheit, Kirche), Feindschaft, feindlich	133
ezelî düşman	Erbfeind	35
amansız düşman	Erzfeind	9

1.4.1.3. Türklerin Kişisel Özelliklerini Anlatan Sözcükler

Türklerin kişisel özellikleri dualarda fazla kalabalık bir grup oluşturmasa da, Türklerin, Hristiyanlar tarafından nasıl algılandığı konusunda fikir vermektedir. Buna göre Türklerin öncelikli gururlu, inatçı ve kibirli olarak tanımlandıkları göze çarpmaktadır.

Türkçe	Almanca	Sayı
gurur	Hochmut	5
inat, kafa tutmak	Trotz	4
kibir	Stolz	3
kendini övmek (Türkler)	(sich) rühmen (Türken)	3
küstah	Übermut	1
fazla güvenmek, istnat etmek	pochen	1

1.4.1.4. Türklerin Kan Dökmeleri ile İlgili Kullanılan Sözler ve Kalıplar

Aşağıdaki sayılardan da anlaşıldığı üzere Türkler dua metinlerinde çoğunlukla "kan dökmek" ile ilişkilendirilmektedir. Ancak "kan dökmeyle" ilgili kullanılan kalıplar, isimler ya da sıfatlar nadiren tek başına kullanılmakta ve önlerine ayrıca "zalim, korkunç acımasız" gibi sıfatlar eklenmektedir. Fikir vermesi bakımından kan ile ilgili kullanılan kalıp ve sıfatların, hangi bağlamda yer aldığı, sayılarla birlikte aktarılacaktır. Bunlar arasında örneğin "(Christen) Blut (wie Wasser) vergiessen; Blutvergiessen" (su gibi Hristiyan kanı dökmek, su gibi kan dökmek, kan dökmek) metinlerde 22 kez tespit edilerek birinci sırada yer almaktadır. Bu kalıbın dua metinlerinde oldukça yaygın olmasının nedeni 79. ilahide de yer almasından kaynaklanmaktadır. "Bluthund" (Kana susamış köpek) 15, "Hände im Blut der Christen (Gläubigen) waschen" (ellerini Hristiyan kanıyla yıkmak, ellerini inananların kanıyla yıkamak) kalıpları ise yedi kez metinlerde bulunarak en çok kullanılanlar arasına girmiştir.

Bunların dışında Almanca'da sıfat olarak kullanılan "blutdürstig" (kana susamış) ve "blutgierig" (gözünü kan bürümüş), ancak Türkçe karşılığı değim olan ifadeler de yer almaktadır. Bu sıfatların Almanca'da hangi bağlam içinde ve ne sıklıkta kullanıldığı sayılarla gösterilecektir. Örneğin, "blutdürstiger, grausamer, schrecklicher Tyrann; dürstet nach des Christen Blut" (kana susamış, zalim, korkunç tiran) sekiz, "blutgieriger, blutdürstiger, blutiger Feind; Türke" (kana susamış, gözünü kan bürümüş düşman, kanlı düşman; Türk) yedi, "blutgieriges, blutdürstiges (Türkisches) Vorhaben" (kana susamış, gözünü kan bürümüşlerin (Türklerin) niyetleri) üç, "blutgieriger, blutdürstiger Erbfeind" (kana susamış, gözünü kan bürümüş ezelî düşman) üç, "blutdürstige Gedancken des Türken" (kana susamış Türklerin fikirleri) iki, "blutdürstige Kreuzfeinde" (kana susamış haç düşmanları) bir, "blutdürstige Verfolger des Glaubens" (kana susamış din düşmanları) bir, "sich mit christlichem Blut bespritzen" (üzerine Hristiyan kanı sıçratmak, bulaştırmak) bir defa dua metinlerinde yer almaktadır.

Türkçe	Almanca	Sayı
su gibi (Hristiyan) kanı dökmek, kan dökmek (79. ilahi), kan dökmek; kana (Hristiyan kanına) kast etmek	(Christen) Blut (wie Wasser) vergiessen; Blutvergiessen; Blut (79.Psalm); des (Christen) Blut (nachstellen)	22
kana susamış köpek	Bluthund	15
kana susamış	blutdürstig	12
ellerini Hristiyanların (inançlıların) kanında yıkamak	Hände im Blut der Christen (Gläubigen) waschen	7
gözünü kan bürümüş	blutgierig	5

1.4.1.5. Müslümanlıkla İlgili Kullanılan Sözcükler veya Kalıplar

“Mahomet” (Muhammed), “Mahometisten” (Muhammed yandaşları, Müslümanlar, “Mahometisch” (sıfat anlamında kullanılan Müslüman sözcüğü) metinlerde 22 defa yer almaktadır. Burada belirtilmesi gereken bu sözcüğün iki anlama geldiği ve ilk anlamının Muhammed Peygamber, diğer anlamının ise Müslümanlar olduğudur. “Mahomet” (Muhammed) sözcüğü tek başına, yanı sıfatsız olarak metinlerde üç, “Mahometisten” (Muhammed yandaşları, Müslümanlar) ise bir kez görülmüştür. “Der Türke will Mahomet an Stelle von Jesu setzen” (Türk, İsa’nın yerine Muhammed’i koymak istiyor) kalıbı ise dualarda altı defa tespit edilmiştir. “Mahometisches Joch; unter das Joch seiner (türkischer) Machometischen Dienstbarkeit bringen” (Müslüman boyunduruğu; kendi (Türk) Müslüman boyunduruğuna getirerek, kölesi yapmak) ifadesi ise metinlerde beş kez bulunmaktadır. “Loben ihren Mahomet” (kendi Muhammed’lerini övüyorlar) ifadesi bir, “Lüge u. Lästerungen (...) durch den verdammten Mahomet in die Welt ausschütten” (Lanetli Muhammed ile dünyaya yalan ve mukaddesata sövgü yaymak) bir, “verfluchte Mahometische Lehre” (lanetlenmiş Müslümanlık öğretisi) bir, “Mahometischer Irrtum” (Müslümanlık yanılgısı) bir, “Lügenprophet Mahomet” (yalancı peygamber Muhammed) bir, “Mahometischer Greuel” (korkunç Müslümanlık) bir, “Türkische Mahometische Gotteslästerung” (Türk Müslümanlığı’nın mukaddesata sövmesi) bir defa incelenen dualarda yer almaktadır.

“Alcoran” (Kur’an) sözcüğü ise “Türkischer Alcoran” (Türk Kur’an’ı), “Mahometischer Alcoran (Müslüman Kur’an’ı), ya da “Greulicher Alcoran” (korkunç Kur’an) anlamında üç kez tespit edilmiştir. Sıfat olarak kullanılan “Alcoranisch” ise “Alcoranische Lästerung” (Kur’an sövmesi) metinlerde bir defa yer almaktadır.

Türklerin dinine yönelik kullanılan “Heiden” (dinsiz) 18, “gottlos” (Tanrısız) 14, “Unglauben, ungläubig” 11 (kâfirlik, kâfir), Abgötterei (putperestik) sekiz, gibi sözcükler metinlerde en çok yer alan sözcüklerdir. Esasen hepsi aynı anlama geldiğinden, toplamda 51 kez yer alarak sayıca üstünlük sağlamaktadırlar. Bunların bu denli yaygın olmasının nedeni ise

öteki, yabancı ve düşmanı kısaca tanımlamaya yönelik kullanılmalarıdır. Böylelikle düşman sadece yabancı olarak tanımlanmamakta, daha da önemlisi din farkı, sövmek suretiyle ortaya konmaktadır. Aynı düşünceden hareketle metinlerde beş defa tespit edilen “falsche Lehre, falscher Glaube, falscher Götzendienst” (sahte öğreti, sahte inanç, sahte putperestlik), bir defa rastlanılan “Aberglauben” (batıl inanç) ve yine bir kez yer alan “irdischer Gott (der Moslems)” (Müslümanların) dünyevi Tanrı’sı) sözcükleri kullanılmıştır[390].

Türkçe	Almanca	Sayı
Muhammed	Mahomet, Mahometisten, Mahometisch	22
dinsiz	Heiden	18
Tanrı’sız, dinsiz	gottlos	14
kâfirlik, kâfir	Unglauben, ungläubig	11
putperestlik	Abgötterei	8
sahte öğreti, sahte inanç, sahte putperestlik	falsche Lehre, falscher Glaube, falscher Götzendienst	5
Kur’an	Alcoran, alcoranisch	4
batıl inanç	Aberglauben	1
(Müslümanların) dünyevi Tanrı’sı	irdischer Gott (der Moslems)	1

1.4.1.6. Türklerin Hristiyanları Esir Almaları ile İlgili Sözcükler

Bu bölümünde yer alan sözcüklerin tümü esir Hristiyanlarla ilgili kullanılan sözcüklerdir. Esirler, Almanların Türklere karşı yazmış olduğu dualarda geniş yer almakta ve metinlerin çoğunda onlar için dua edilmesi istenmektedir. Esirlerin bulunduğu içler açısı durum 16. yüzyıl okuyucusuna detaylı olarak aktarılarak, düşmana karşı tepki uyandırılmaya ve böylece maddi-manevi destek sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan yetişkin Hristiyanların esir alınması, götürülmesiyle ilgili sözcüklerin 39 defa metinlerde yer alması şaşırtmamaktadır. Çocukların esir alınmasına yönelik bilgilere ise üç kez rastlanılmıştır. Bu da onlara verilen öneme işaret etmektedir.

Esir alınan ya da alınacak olan Hristiyanlarla ilgili en çok kullanılan sözcüklerden biri de "Joch" (boyunduruk)'dur. Bu bağlamda toplamda 11 defa yer alan sözcük, farklı anlamlarda kullanılmıştır. "Ein eisernes Joch tragen, schweres Joch" (demirden boyunduruk taşımak/ ağır boyunduruk) anlamında üç, "unter sein Joch bringen" (boyunduruğu altına almak) ise iki kez dualarda kullanılmıştır. İlkinde esir Hristiyanların düşmüş olduğu durum anlatılmakta iken, ikincisinde esir alınacak olan Hristiyanlarına başına gelecekler anlatılmaya çalışılmaktadır. Buna göre Türk, esirleri boyunduruğu altına almak istemektedir. Esir düşen Hristiyanların ise demirden/ ağır bir boyunduruk taşıdıkları bilgisine yer verilmektedir. Ayrıca esirlere uygulanan işkence ve şiddet konusu metinlerde dört defa tespit edilmiştir.

Türkçe	Almanca	Sayı
Hristiyanları esir almak, götürmek; köle yapmak; esir Hristiyanlar, rehin almak; zindan, hapishane	Christen gefangen nehmen, wegführen; in Dienstbarkeit wegführen, bringen; gefangene Christen; Geisel; Leibeigene; Gefängnis	39
boyunduruk	Joch	11
korkutmak; baskı altında tutmak; kirletmek; bozmak, mahvetmek; vurmak; baskı altında tutmak (esir Hristiyanları)	ängstigen; unterdrücken; schänden; verderben; schlagen; bedrängen (gefangene Christen)	6
feryat etmek inletmek, ah ettirmek (esir Hristiyanlar) (esir Hristiyanları) ağlatmak	Seufzen, Klage (der gefangenen Christen) Heulen, Weinen der Gefangenen	5
işkence, eziyet etmek (esir Hristiyanlara)	peinigen, martern, violieren (gefangene Christen)	4
sefalet, sefillik (esir Hristiyanlar); sıkıntı; keder, dert	Elend, Not, Leid (gefangene Christen)	4

Türkçe	Almanca	Sayı
açlık; çıplaklık; ağır hizmet; esarette tutmak (esir Hristiyanlar)	Hunger; Blöβe; schwerer Dienst; in Banden halten (gefangene Christen)	4
çocukları esir almak, götürmek	Kinder gefangen nehmen, wegführen	3

1.4.1.7. Türklerin Güçleriyle Almanya'ya ve Almanlara Yönelik Yaptıkları ve Yapmayı Tasarladıkları

Bu başlık altında Türklerin öncelikle Almanya, sonrasında Hristiyan ülkelere yaptıkları ya da yapmayı tasarladıklarını anlatan sözcükler toplanmıştır. Ayrıca Türklerin gücünü ve kudretini ifade eden kavramlara yer verilmiştir.

Grubun başında ise duaların neredeyse yarısında tespit edilen ve Türklerden kaynaklanan, yaklaşan veya beklenen, büyük ya da ağır sıkıntı, tehlike ve korku ya da tehlikeli zamandan bahsedilir. Türklerin her an yaklaşıp saldırıya geçebileceği, onların beklendiği ve bu nedenle büyük endişelerin yaşandığını dile getiren bu kalıp, öylesine yaygındır ki 49 kez metinlerde yer almıştır. Bu ise korkunun boyutlarını ortaya koymaktadır.

Türklerin kuvvet ve kudretini anlatan sözcük 20, gücünü anlatan sözcük ise 13 defa metinlerde tespit edilmiştir. Buna paralel olarak savaş ve savaşma kavramları ise 10 kez bulunulmuştur.

Birbirine anlamca çok yakın olan "verwüsten" (harap etmek) yedi, "verheeren" (tahribat yapmak) sözcüğü ise dokuz kez Almanya'ı, ülkeyi ve ülkeleri tahrip ya da harap etmek anlamında kullanılmıştır. Böylelikle toplamda 16 defa Türklerin tahribat yaptığı ve harap ettiği bilgisi metinlerde yer almaktadır. Bu grupta 15 defa kullanılarak sayıca üstünlük sağlayan kalıplardan birisi de Türklere uyarlanan 79. ilahidir. Buna göre Türkler şehirleri, ülkeyi, evleri taş yığını haline getirip, yok etmek isterler.

Türkçe	Almanca	Sayı
(yaklaşan, büyük, ağır) sıkıntı, tehlike, korku, tehlikeli zaman (Türklerden kaynaklanan)	(vorstehende, groβe, schwere) Not, Gefahr, Angst, gefährliche Zeit (durch den Türcken)	49
kuvvet, kudret; kuvvetli, kudretli,	Macht, mächtig	20
(Almanya'yı, ülkeyi, ülkeleri) tahribat yapmak, harap etm.	verheeren, verwüsten (Deutschland, Land, Länder)	16
şehirleri, ülkeyi, evleri taş yığını haline getirmek, harap etm., parçalamak, yok etm. istiyorlar.	wollen Städte (Land), Wohnungen, Häuser zu Steinhaufen machen, verwüsten, zerreisen, zerstören (79.Psalm)	15
(savaş) güçü, kudreti, muazzam güç	(Kriegs)Gewalt, gewaltig	13
savaş, savaşmak (insanlara ülkeye, ülkelere karşı)	Krieg, bekriegen (bekriegen Menschen;Vaterland; Länder	12
istila etmek	Einbruch, Einfall	6

Türkçe	Almanca	Sayı
saldırmak, savaşmak (ateş ve kılıç ile; karada ve denizde saldırmak; Almanya'ya, ülkelere saldırmak); saldırmak	anfechten (mit Feuer u. Schwert; zu Land u. Wasser); überfallen (Deutschland) Länder); Angreifen	10
ordu, ordu gücü	Heer, Heereskraft	6
silahlanma, silahlanıyorlar	Rüstung, in Rüstung sein	4
yok, imha etmek (Almanya)	vertilgen (Teutschland)	3
ülkenin (halkın) kökünü kazımak	ausrotten Land, (Volk)	3
hüküm sürmek, asa	Zepter	3
ülkeyi mahvetmek	zerstören Vaterland	2
(Türklerin) zaferi	Sieg (der Türken)	2
Türk alayı	Türkenzug	2
çarpma,vurma	Anschlag, Anstoβ	3

Türkçe	Almanca	Sayı
kılıç, intikam kılıcı	Schwert, Rachschwert	2
yeryüzünün hâkimi olmak istemek	Herrscher des Erdbodens sein wollen	1
ülkeyi bozmak, mahvetmek; kirletmek	verderben Land; verunreinigen Vaterland	2
güvenmek (beygir ve araçlara, savunma ve silahlara; kılıç, ok ve yaylara, mızraklara)	sich verlassen auf (Ross u. Wagen, Wehr u. Waffen, Sebel, Pfeil u. Bogen, Spieβ u. Lanzen)	1
(Hristiyan savaşçılarını) sıkıştırmak, yerden yere vurmak	zusetzen (christlichem Kriegsvolk)	1
güçlü	stark	1
idareyi ve düzeni bozmak, yok etmek	Regiment und Ordnung zerreissen, vertilgen	1
bölmek istemek (ülkeyi ve kiliseyi)	einreiβen wollen (Land u. Kirche)	1

Türkçe	Almanca	Sayı
Almanya’yı geçit yapmak istemek	einen Pass in Deutschland machen wollen	1
ülkeleri kuşatmak	Länder belagern	1
baskı (Türklerin)	Zwang (der Türken)	1

Bu tabeladan ortaya çıkan sonuç, Türklerin güçünü anlatan kavramların dua içerisinde sıkça kullanıldığı ve böylelikle insanların “yaklaşan tehdit” karşısında sürekli olarak uyarıldığıdır. Türklerin gelmesi halinde “taş üzerinde taşın” kalmayacağı” ve insanların ellerindeki her şeyi yitireceği dualar kanalıyla empoze edilmektedir. Her şeyini yitirme korkusunun insanlarda savaş azmini arttıracağı, propaganda amaçlı dualarda başlıca hedefler arasında yer almaktadır. Dikkat çeken diğer bir konu ise metinlerde, başta Almanya olmak üzere, Türklerin diğer ülkeleri, Hristiyanlığı hatta bütün dünyayı ele geçirmek istediğiyle ilgili sunulan bakış açısıdır. Bununla hedeflenen Türklerin sadece bir ülkeyi tehdit etmekle kalmayacakları, bu sorunun ülkeler üstü bir sorun olduğunu insanlara anlatmak ve bunun sonucunda Hristiyan aleminin birleşerek, direnç göstermesini sağlamaktır. Ayrıca bu problemin sadece Almanlara yönelik olmadığı ve dolayısıyla bu konuda yalnız olmadıklarını da hatırlatmaktır.

5. BÖLÜM 1. Vaazlar

Kilisenin Türklere karşı en önemli propaganda araçlarından olan vaaz ve dualar, esasen birbirini tamamlayan türler olarak kabul edilmektedirler. Kiliselerde genelde önce vaazlar, ardından dualar okunmaktaydı. Türk tehdidi söz konusu olduğunda da aynı uygulamalara yer verilmekteydi. Türklere karşı okunan vaazın ardından onlara karşı okunan dualar gelmekteydi. Söz konusu vaaz ve dualar çoğu zaman yan yana yer aldıklarından, bu bölümde 16. yüzyılda Almanya'da Türklere karşı okunan vaazlar incelenecektir.

Alman dilindeki "Predigt" (vaaz) sözcüğü Latince "praedicare"den gelmekte ve bir şeyi topluluk önünde konuşma yapmak suretiyle açıklamak ve izah etmek anlamındadır. Bu konuşmanın diğer konuşmalardan farkıysa, dinî içerikli olmasıdır. Vaazlar kilisede bulunan cemaat için okunmaktadır. Bazen çeşitli dinî ritüeller de vaaz okunmasına neden olmaktadır, örneğin "Andacht" (kısa dinî ayin), "Weihe" (dinî merasimle takdis) gibi. Vaaz teolojik açıdan insan sözü ile Tanrı'nın kelamı arasında bulunmaktadır. İçeriğinde ise genelde İncil'den alınan sözler açıklanmaktadır. Bazen belirli bir konuya yönelik okunan vaazlar da bulunmaktadır. Bunlar politik, toplumsal, etik ya da kiliseye ilişkin konuları işlemektedirler. Politik konuları işleyen vaazlara "politische Predigt" (politik vaaz) da denmektedir[391]. Vaazları okuyan "Prediger" (vaiz) metnini özenle hazırlayarak topluluğu etkileyeci bir dille, genelde dinî konularda bilgilendirmeye çalışmaktadır.

Reformasyon döneminde vaaz dinsel açıdan önemini ve konumunu koruyarak, el ilanlarıyla[392] birlikte reformasyon öğretilerinin yaygınlaşmasını ve yerleşmesini sağlayan temel iletişim araçlarından olmuştur. Luther'e göre Tanrı'nın sözünü içinde barından vaaz, insanları dine yönlendirmeye çalışmaktadır. 1511 yılından itibaren düzenli olarak haftada birkaç kez vaaz okuyan Luther'in günümüze kadar gelmiş 2000'den fazla vaazı bulunmaktadır[393]. Bunlardan Eine Heerpredigt wider den Türcken (Türklere karşı ordu vaazı) ise onbir kez olmak üzere Wittenberg, Marburg, Nürnberg, Augsburg ve Straβburg gibi şehirlerde basılmıştır[394].

Katolik kilisesi de reformasyon döneminde vaazlara önem vermiş ve faydalanmıştır. Bunun başlıca nedeni ise mezhep ayrımı ve tartışmalarına vaaz yoluyla karşı durmaktı. Vaazlar sayesinde hızla yaygınlaşan Reformasyon hareketine karşın, Katolik Kilisesinin vaazlarında da polemiğe dayalı bir üslup hâkim olur. Vaazların toplum üzerindeki etkisini göz ardı etmeyen Katolik Kilisesi, Reformasyon döneminde bu türe ayrıca değer vererek, özellikle retorik alanında eğitici bir takım düzenlemeler sayesinde, dönemin en tanınmış vaizlerin ortaya çıkmasını sağlar. Türklere karşı Katoliklerce okunan vaazlar da yine 16. yüzyılın en tanınan vaizleridir.

1.1. Türk Vaazları Hakkında

Bu yüzyılda, özellikle Avusturya'da geleneksel hale gelen Türk vaazları, Almanya'da da küçümsenmeyecek sayıdadır. Dönemin en önemli Protestan ve Katolik teologları sayfalar boyunca Hristiyanlığın ezelî düşmanına karşı vaazlar okuyarak, toplumu uyarmaya ve yönlendirmeye çalışmışlardır. 16. yüzyılda Türklere karşı yazılmış vaaz literatüründe Protestan ile Katolik vaazları arasında neredeyse hiç fark bulunmamaktadır. İki mezhebin vaazlarını birbirinden ayıran yegâne fark, düşmanın neden geldiği konusunda yapılan açıklamalar söz konusu olduğunda ortaya çıkmaktadır. Protestanlara göre Hristiyanları cezalandırmak üzere Tanrı tarafından gönderilen Türkler, "putperest Papalık" kurumu dolayısıyla, Katoliklere göre ise "dinsiz Lüteryanlar" nedeniyle gelmişlerdir. İki mezhep, düşmanın gelebilmesini farklı şekillerde izah etseler de, 16. yüzyılın sonlarına doğru Hristiyan âleminin tümünü saran Türk korkusu, mezhepler üstü bir korku olmaya başlar[395]. Bu dönemde haçlı seferi fikri yerine savunma amaçlı bir savaş benimsenir. İnsanlara empoze edilen, kendilerini ve ailelerini, özellikle kadın ve çocukları, düşmana karşı savunmaları gereğidir. Bu motivasyondan hareketle savaşı desteklemeleri beklenir. Gerçekte söz konusunu olan ise askerî çıkarlardır. Macaristan[396] ve Avusturya'nın tehdit altında olması, Almanya'nın güvenliğini de etkilemektedir[397]. Bu iki ülke Türk savaşları boyunca Hristiyanlar için son derece önemliydi. 1521 yılında Belgrad'ın fethedilmesi, 1526 Mohaç zaferi, 1529'da Viyana Kuşatması, 1566 yılında Ziget'in fethinin yanı sıra, özellikle 1590'lı yıllardaki fetihler, ki bunların arasında Raab'ın fethi, Viyana'nin önündeki son kale olması nedeniyle askerî açıdan büyük stratejik öneme sahipti, ayrıca sınırlarda durmaksızın devam eden savaşlar Macaristan ve Avusturya'nın önemine işaret etmeye yetmektedir. Viyana bu durumda Osmanlıların Avrupa'ya geçişini engelleyen siper konumunu almaktaydı. Bu şehir Osmanlıların eline geçmediği sürece, Avrupa'lı güçler kendilerini, tüm kayıplarına rağmen, güvende saymaktaydı. Avusturya ve Macaristan söz konusu stratejik konumlarından ötürü vaazlarda da sıkça karşımıza çıkmaktadırlar. Bazen Türklerin bu bölgelere verdiği zararlar konu edilmekte, bu bağlamda özellikle Aşağı Avusturya'da bulunan Kärnten, Steiermark ya da Macaristan'da bulunan Zigetvar gibi yer adları verilmekte, bazen ise genel olarak Macaristan ya da Avusturya'dan bahsedilmektedir.

Vaazların yazılmasına neden olan temel düşüncelerden biri ise sınır bölgelerde ya da esarette yaşayan Hristiyanların inançlarını yitirebileceği endişesidir. Bunlar, güçlü bir inanca sahip olmadıkları takdirde, kolayca dinlerinden olabilirlerdi. Böyle bir tehlikeyi önlemek için Türkler ve dinleri, vaazlar sayesinde herkese tanıtılmalıydı. Kur'an'ın vaaz metinlerinde sıkça yer almasının nedeni, düşmanın dinini karalamak suretiyle Hristiyanları korkutmak ve uyarmaktır. İslam ve Kur'an'ın yanı sıra, Türklerin kökeni ve hükümdarlıkları, onlara karşı savaşılması gereği ve gerekçeleri, onların yok edilmesi ve Hristiyanların ellerinden kurtulması konuları vaazlarda işlenmektedir. Bunu yapabilmek için Ezekiyel Peygamberin, Yecuç-Mecuç kavramına değindiği Kutsal Kitaptaki 38. ve 39. bölümlerinden, ayrıca düşman konusuna yer veren birçok başka peygamberden ve çeşitli ilahilerden faydalanılmaktaydı[398]. Kısaca özetlemek gerekirse, duada ele alınan konuların neredeyse hepsi vaazlarda da yer almakta, ancak çok daha uzun ve genelde tarihî arka plan esas alınarak dinleyici ya da okuyucuya sunulmaktaydı.

1.2. Türklere Karşı Okunan Vaazların Türleri Hakkında

Almanya'da[399] Türklere karşı okunan vaazlar konu itibariyle kendi içlerinde farklı türlere ayrılmaktaydılar. Örneğin, 1529 yılında Martin Luther ait Heerpredigt (Ordu Vaazı), 1565'de Andreas Petri tarafından yayınlanan Buβpredigt (Tövbe Vaazı), 1567'de Casper Macer'in Bittpredigt (Niyaz Vaazı), 1572 yılında Johannes Nas'ın Kriegs und Siegspredigt (Savaş ve Zafer Vaazı), 1592'de Georg Schwarz'ın yayınlanan[400] Buβpredigten (Tövbe Vaazları), 1594'de Michael Anisius tarafından Klagpredigt (Ağıt/Yakınma vaazı), aynı yıl Zacharias Bachmann'nın yayınlanan Heerpredigt (Ordu Vaazı) ve son olarak 1595'de Valentin Leucht'un yazmış olduğu Warnung und Buβpredigt (Uyarı ve Tövbe Vaazı) konulu vaazlar bulunmaktadır.

1.3. Vaazların 16. Yüzyılda Sayısal Olarak Dağılımına İlişkin Liste

16. yüzyılda Almanya’da bu kadar önemli yer tutan vaazlar, tıpkı dualarda olduğu gibi, tarihî olayların etkisi sonucunda ortaya çıkmış ve Türk tehdidinin boyutlarına göre, sayılarında azalma ya da çoğalma tespit edilmiştir. Bu yüzyılda basılmış, 30 farklı yazara ait, 178’den fazla vaaz bulunmakta, ancak bu sayının daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir[401]. Vaazların bu yüzyıldaki on yıllık dilimler halindeki yüzdeleri[402] ise aşağıdaki gibidir:

Yıllar	Vaaz sayısı	Yüzde
1500-1509	-	-
1510-1519	-	-
1520-1529	1	% 0,1
1530-1539	22	%12
1540-1549	-	-
1550-1559	-	-
1560-1569	17	%10
1570-1579	16	%9
1580-1589	12	%7
1590-1599	110	% 62

16. yüzyılın sonlarına doğru hızla artan ve 90'lı yıllarda doruğa çıkan vaaz sayısı, korkunun o dönemlerde hat safhaya çıktığını göstermektedir. Bunun nedeni ise dünyanın sonunun ve mahşer gününün geldiği endişesinden kaynaklanmaktaydı. Hem Almanların sonunun hazırlayan, hem de mahşer gününün gelmesine neden olacak olan Türkler, vaaz sayısının bu denli artmasının esas kaynağıdır.

1.4. 16. Yüzyılda Yayınlanan Tüm Vaazların Listesi

16. yüzyıla ait vaazlar hakkında genel olarak fikir verebilmek amacıyla aşağıdaki tabela hazırlanmıştır. Tabelada vaizin adı, vaazın okunduğu yer ve yıl, basıldığı yer ve yıl, söz konusu bir vaaz kitabı ise içerdiği vaaz sayısı, konusu ya da belirtilmişse vaazın yazılma veya okunma nedeni açıklanacaktır. Vaaz türünün açıklanmamaması halinde başlıktan yola çıkarak vaazda işlenen konular anahtar sözcük halinde belirtilecektir. Listede vaazların ya da kitapların basım yılı esas alınarak sıralama yoluna gidilmiştir. Aynı yılda basılmış kitaplar ise alfabetik sıraya göre yerleştirilmiştir. Liste VD16 taramaları sonucu oluşturulmuştur.

Vaizin Adı	Vaazın Okunduğu Yer / Yıl	Vaazın Basıldığı Yer / Yıl	Vaaz Sayısı	Vaaz Nedeni
Luther, Martin	-	Wittenberg 1529	1	Ordu vaazı
Brenz, Johannnes	-	Nürnberg 1532	22	Türk savaşı hakkında
Niederösterreich, Stände	-	Eisleben 1565	1	Tövbe Vaazı, Türk savaşı hakkında
Heune, Johannes	-	Frankfurt 1566	2	Türkler ve ölüm hakkında
Macer, Casper		İngolstadt 1567	1	Niyaz vaazı
Nas, Johannes	-	İngolstadt 1567	1	Teselli verici yeni yıl vaazı, Türklere karşı elde edilen zafer (İnebahtı)
Andreä, Jakob	Tübingen	Tübingen 1568	13	Genel olarak Türkler hakkında

Vaizin Adı	Vaazın Okunduğu Yer / Yıl	Vaazın Basıldığı Yer / Yıl	Vaaz Sayısı	Vaaz Nedeni
Efferhen, Heinrich	-	Strasburg 1571	13	Ezekiyel Peygamberin 38. ve 39. bölümü, Yecuç-Mecuç, Türkler, Müslümanlık ve bunların tarihleri hakkında
Nas, Johannes	07.10.1571	İngolstadt 1572	1	Savaş ve zafer vaazı
Neser, Augustin	-	Münih 1572	1	Türklere karşı elde edilen zafer (İnebahtı)
Heidenreich, Esaias	-	Leipzig 1582	12	Ezekiyel Peygamberin 38. ve 39. bölümü, İmparatorluk, Müslümanlık hakkında öğretici-teselli vaazı

Vaizin Adı	Vaazın Okunduğu Yer / Yıl	Vaazın Basıldığı Yer / Yıl	Vaaz Sayısı	Vaaz Nedeni
Fabricius, Melchior	Nördlingen, S. Georgen Kilisesi/ Perşembe günü	Nürnberg 1592	1	Teselli vaazı
Nigrinius, Georg	-	1592	-	Tövbe vaazları
Schwartz, Georg	-	Frankfurt 1592	-	Türk savaşları nedeniyle tövbe vaazları
Leyser, Polycarp		Wittenberg 1593	2	Peygamberlerin ilahileri, tövbe ve duaya çağrı.
Anisius, Michael	Bamberg 19.10.1594	Dillingen 1594	1	Ağıt, yakınma vaazı
Bachmann, Zacharias	-	Dresden 1594	1	Ordu vaazı; Macaristan’daki savaş

Vaizin Adı	Vaazın Okunduğu Yer / Yıl	Vaazın Basıldığı Yer / Yıl	Vaaz Sayısı	Vaaz Nedeni
Glaser, Theophilus ?	-	Dresden 1594	3	Türklere karşı
Roth, Heinrich	Eisleben 1565	Leipzig 1594	5	79. ilahi ve Türkler
Rupertus, Johannes	10 ve 17. 02. 1594 Lauenburg (Aşağı Saksonya)	Ulssen 1594	2	Macaristan'da Türklere karşı savaşmaya giden Saksonya Dükü Franz, Dük Augustus Zellichen ve Wolffenbüttel Dükü Carol Joachim hakkında
Assum, Johannes	Weickersheim in der Graffschafft Hohenlohe	Frankfurt am Main 1595	7	79. ilahiye dayanarak genel olarak Türkler hakkında
Leucht, Valentin	-	Mainz 1595	1	Tövbe vaazı.

Vaizin Adı	Vaazın Okunduğu Yer / Yıl	Vaazın Basıldığı Yer / Yıl	Vaaz Sayısı	Vaaz Nedeni
Miller, Georg	Jena Üniversitesi kilisesi	Jena 1595	10	Türk ve Müslümanlık hakkında
Sutorius, Johannes Paul	Yukarı Sultzburg	Nürnberg 1595	8	Türklere karşı
Vaget, Bernhard	S. Nicolai kilisesi-Hamburg	Hamburg 1595	1	Danyal Peygamber
Schopper, Jakob	-	Leipzig 1596	-	Ezekiyel Peygamberin 38. ve 39. bölümü, Yecuç-Mecuç, Türk Tarihi ve Müslümanlık hakkında
Flurer, Johannes Christoph	Steinach am Neckar	Schmalkalden/ 1597	6	Teselli vaazı

Vaizin Adı	Vaazın Okunduğu Yer / Yıl	Vaazın Basıldığı Yer / Yıl	Vaaz Sayısı	Vaaz Nedeni
Gesner, Salomon	Saray kilisesi Wittenberg	Wittenberg 1597	15	Ezekiyel Peygamberin 38. ve 39. bölümü, İmparatorluk, Müslümanlık hakkında
Miller, Georg	Weimar 06.12.1596	Jena 1597	1	Türklere karşı
Möring, Nikolaus	Brandenburg	Magdeburg 1597	6	Koruma ve zafer duası, Ezekiyel Peygamberin 38. ve 39. bölümü, Yecuç-Mecuç, Türklerin Tarihi, Hristiyanlara karşı son seferi vs.
Anisius, Michael	Bamberg 1594 ve 1595	Münih 1599	7	Dinî alay*
Horn, Bartholomaeus	Alten Bruchhausen 1594	Erfurt 1599	5	Türk seferi nedeniyle teselli vaazı

Vaizin Adı	Vaazın Okunduğu Yer / Yıl	Vaazın Basıldığı Yer / Yıl	Vaaz Sayısı	Vaaz Nedeni
Lauch, Johannes	Velburg 1595 ve 1596	Augsburg 1599	31	Ezekiyel Peygamberin 38. ve 39. bölümü, Yecuç-Mecuç, Türk Tarihi, Müslümanlık Tarihi ve Kur'an'ın çürütülmesi.

1.5. Türk Vaazlarına Örnek Metinler

Örnek metin seçiminde Protestan ve Katolik vaazlar tanıtılacaktır. 16. yüzyılda vaazların çokluğu göz önünde bulundurularak, Türk imgesine daha fazla yer veren represantatif metinler tercih edilecektir[403].

1.5.1. Jakob Andreä

1528-1590 yılları arasında yaşamış olan Jakob Andreä[404] 16. yüzyılın önemli Lüteryan teologlarındandır. 1541 yılında Tübingen Üniversitesi'nde öğrenim görmeye başlayan yazar, 1553'de doktora ünvanını alır ve 1561 yılında aynı Üniversite de profesör olur. Braunschweig ve Lüneburg Dükü, ayrıca Braunschweig-Wolffenbüttel Elektörü olan Julius'un (1528-1589) isteği üzere Andreä, Braunschweig-Wolffenbüttel'de 1568-1570 Reformasyonu başlatır. Yakın arkadaşları Nikolaus Selnecker ve Martin Musculus'un destekleri sayesinde düşmanlarına karşı direnç gösteren Andreä, buna rağmen 1580 yılında Elektör August von Sachsen tarafından görevden alınır. Onun teolog olarak en önemli katkısı, Lüteryan Kilisesini birleştirmeye yönelik yazılarıdır[405]. Çoğu bu konuda olan 200'den fazla yazısı bulunmaktadır. Bunların arasında 1568 yılında Tübingen'de yayınlanan, ancak daha az tanınan, Dreyzehen Predigen vom Türcken (Türkler hakkında onüç vaaz) adlı kitap da yer almaktadır.

Andreä çalışmasını soylu olan ve olmayan Krain, Steiermark, Karintiya (Kärnten) halkına ve tüm Avusturya'nın Hristiyanlarına ithaf eder. Bununla oradaki Protestanların yanında ve onlara destek olduğunu belirtmek ister. "Bilmeliler ki Tübingen ve başka yerlerde 'Hristiyan cemaatinizin... ne Papa ne de Türkler tarafından yıkılmaması için' Tanrı'ya seslenilir"[406]. Yazarın bu çalışması 16. yüzyılda Almanların "Türk sorunsalına" bakışı hakkında önemli bilgiler içermektedir. Onun İslamiyete karşı olan ilgisi sınır bölgelerinde ya da Türklerin hükümdarlığı altında yaşayanların dinlerini değiştirebilecekleri endişesinden kaynaklanmaktadır. Bir yandan dinin savunulmasından yana bir tutum izleyen Andreä, diğer yandan misyonerliğe de yönelmektedir. Ona göre Kur'an'ın Hristiyanlara anlatılması ve bunun sonucunda çürütülmesiyle dinlerine bağlı kalabilen Hristiyanlar, belki düşmanı etkileyebilecek ve onu Hristiyanlığa kazandırabilecektir. O, vaazlarında Tanrı'nın neden Hristiyanları, Türk ile cezalandırdığı sorusuna cevap arar. Bu sorunun yanıtını ise Türklerin dinini, savaşlarını ve zaferlerini inceleyerek bulmaya çalışır[407].

Andreä'nın söz konusu 13 vaazı esasında birbiriyle bağlantılı ve birbirinin devamı niteliğindedir. O vaazların içeriğini kitabının başında yer alan 13

maddede birer cümle ile özetlemektedir[408]. Birinci vaazda yazar tövbe çağrısında bulunur ve okuyucuyu konuya hazırlar. Bu vaaz giriş vaazı olarak adlandırılabilir. İkinci ve üçüncü vaazda yazar Kutsal Kitaba dayanarak Türklerin kökeni ve hükümdarlıkları hakkında bilgi vermeyi amaçlar. Dördüncü, beşinci ve altıncı vaazını ise Türklerin dinine ayırır. Yedi ile onuncu vaazlar arasında Türklerin talihleri konusuna yer verir. Andreä, 11. ve 12. vaazlarda Türklere karşı nasıl savaşılması gerektiği ve onların yok oluşları konularını ele almaktadır. Sonuncusunda ise Hristiyanların kurtuluşu ve mahşer gününden sonra zalimlerin yok oluşunu işlemektedir.

Andreä, Türklerle ilgili tüm söylemlerini Kutsal Kitab'a dayandırmaya çalışmaktadır. Ona göre Tanrı, Peygamber ve havarilerine Hristiyanlığın bu son düşmanı hakkındaki bilgileri vahiy yoluyla aktarmıştır. Kutsal Kitap'ta düşmana ilişkin edindiği bilgileri ise başka kaynaklarla izah etmeye çalışan yazar başta Theodor Bibliander'in 1543 yılında Zürich'te yayımlanan Ortaçağ döneminin İslam araştırmalarını içeren derleme çalışmadan faydalanmaktadır[409]. Bunların arasında Robert Ketton'un Kur'an çevirisi de bulunmaktadır. Yazar bu kaynaklarla yetinmeyerek araştırmalar yapmakta ve Krainlı Reformatör Primus Hubar'dan yardım talep etmektedir. Din konusunda söz konusu kaynaklardan edindiği bilgileri doğrulamak için Hubar'dan Türk savaş esirlerine dinleri konusunda sorular sormasını ve araştırma yapmasını ister[410].

Yazarın 13 vaazı bulunmasına karşın, bunların arasında özellikle üçüncü vaaz[411], Türklerin kökenine ve İslamiyete ilişkin konuları içermesi nedeniyle ele alınacaktır[412]. Andreä vaazın başlarında Türklere karşı neden dua okunması gereğini açıklar ve Türklerin sıradan düşman değil, Hristiyanlığın ezelî düşmanı olduğunu hatırlatır. Türklerin nasıl bir düşman olduğunu anlamak için, onların dinini bilmenin zorunluluğuna işaret eden yazar, Tanrı'nın onları ceza olarak gönderdiğini savunur. Ayrıca Türkiye'ye esir götürülen Hristiyanları ve onların çektiklerine yer veren yazar bu durumda Türklere karşı vaaz okumasının gerekçelerini ve zorunluluğunu özetlemiş olur[413]. İncilden elde edilen bilgileri açıklamak ve desteklemek amacıyla Andreä, söylemlerine tarih yazarlarının Hz. Muhammed hakkında yapmış oldukları araştırmaları eklemektedir. Ortaçağ bilgilerinden ibaret olan bu çalışmaların çoğu tamamıyla tehlike arz eden düşmanın dinini

karalamaya yönelik metinlerdir[414]. Andreä, Peygamber hakkındaki açıklamalarına, doğum yeri ve Peygamberin anne ve babası ile başlamaktadır. Anne ve babasının soyları hakkında tarihçilerin de hemfikir olmadığını vurgulayan yazar, babasının soyunu Esav ya da İsmail[415] soyuna dayandırmaktadır. Ancak ister Esav ister İsmail soyundan olsun, sonuçta "her ikisi de kötüdür" yorumunu yapar[416]. Peygamberin annesinin soyuna ilişkin de tahminlerde bulunan yazar, onun tarihçilere göre Yakup ya da İsmail soyundan gelen bir Yahudi olduğunu dile getirir. Andreä'ye göre önemli olan onların, yani Peygamberin anne ve babasının, İbrahim soyundan geliyor olmalarıdır. Teolog anlatmaya devam eder ve "Muhammed'in"[417] annesinin babasının ölümünden sonra amcası tarafından büyütüldüğünü, ancak amcasının bir işini hal etmeye çalışırken esir alındığını ve köle olarak İsmail soyundan olan bir tüccara satıldığını dile getirir. Kendi çocuğu olmayan tüccar kısa bir süre içinde "Muhammed'i" bağrına basar ve işlerini hal etmesi için sıkça Mısır'a gönderir. Orada büyük bir azimle Yahudilerle ve Putperestlerle iş yapmakla kalmaz, aynı zamanda adını da duyurur ve çok sevilir. Tarihçilere dayanarak Andreä onun bu yeteneğini ve sevilmesinin nedenini "yakışıklı", "göze hitap eden", "işbitirici", "cesur", "keskin bir zekâya sahip", ama aynı zamanda "küstah ve cüretkâr" olmasına bağlar[418]. Yazara göre elde ettiği bu başarıdan cesaret alarak "kendisine dünyada ve insanların önünde bir isim yapmak ister". Böylelikle Raeder'in de belirttiği gibi, Andreä'ye göre İslamiyetin doğuşuna sebep olan "Muhammed'in" ün sahibi olmak istemesidir[419]. İddiaya göre "Muhammed" dinler arasındaki sorunları görerek, bütün dinleri bir araya getiren ve Hristiyanları, Yahudileri ve Putperestleri memnun edecek bir din oluşturmanın yollarını arar. Bunun için kendisine Sergius[420] adında bir rahip ve bazı Yahudiler yardımcı olur. Kur'an ise bu ortak çalışmanın ürünüdür. Buna göre Kur'an "Yahudi, Hristiyan ve Putperest dinlerin bir araya getirilmesidir"[421]. Yazar okuyucu kitlesine Kur'an'ı parantez içinde tanımlamaktadır: "Mahometischen Alcoran (das ist, ein Buch, darinn der Türckisch Glaub begriffen,)" (Müslüman Kur'an'ı, Türklerin dininin yazılı olduğu kitaptır)[422]. Andreä vaazlarının hiç birinde "İslam" sözcüğünü kullanmaz. İslam'ı tarif ettiği zamanlarda Kur'an, Türklerin dini veya inancından bahseder[423].

Raeder’e göre yazar da Peygamberle ilgili “çok sevilen eski yanılgılardan”[424] faydalanmakta ve “Muhammed’in epilepsi hastası olduğunu” ileri sürmektedir. Sıkça rahatsızlanmasından dolayı korkan yaşlı karısını sakinleştirmek için Sergius ve “Muhammed” iyi niyetli yaşlı kadını ikna ederler ve böyle zamanlarda onun Cebrail’i gördüğünü söylerler. Cebrail ona öylesine güzel şeyler anlatmaktadır ki, bunlara dayanamayan “Muhammed” yere düşmekte ve Cebrail yanından ayrılana kadar da orada kalmaktadır. Zavallı yaşlı kadın bunlara ve eşinin çok kutsal olduğuna inanır ve genç adamın kendisini aldatmasına izin verir[425]. Peygamberin ölümüne de yer veren Andreä şunları yazar: “Ölümünden sonra arkadaşları tarafından defnedilir ve tabutu Medine’deki tapınakta onun için inşa edilen küçük bir ‘kilise’[426]ye konulur. ‘Kilisenin’ tepesine ise büyük bir mıknatıs yerleştirilir. Cansız bedeni demirden bir tabuta konur ve mıknatıs zamanla tabutu yukarı doğru çekerek havalandırınca halk büyük bir şaşkınlık yaşar”. Yazar kendi zamanını kast ederek söz konusu olayı şöyle yorumlar: “Bugün bile Doğu Dünyasından bu mezara büyük hac ziyaretleri gerçekleştirilir, çünkü halk bu olaydan sonra peygamberlerinin ‘çok büyük ve çok kutsal bir peygamber sanar’”[427]. Andreä devam eder ve “Muhammed’in” soyundan gelenlerin 700 yıl boyunca Hristiyanlara zarar verdiklerini ve savaştıklarını dile getirir, ta ki “Otthomannus” (Osman) gelene kadar. O okuyucularına açıklama yapma ihtiyacı duyarak Otthomannus’un ilk Türk Kayzeri olduğunu izah etmekle kalmaz, aynı zamanda soyuna ilişkin bilgiler de verir. “Selymus” (II. Selim)’e kadar bütün Türk hükümdarların onun soyundan geldiğini dile getiren yazar, o dönemde hükümdar olan Selim’in Asya, Mısır, Yunanistan, İstanbul, Rodos ve Macaristan’da birçok bölgeyi ele geçirdiğini ve oradaki esirlere zulüm ettiğini anlatır. Son olarak tekrar Danyal Peygamberin söylemlerine döner, “Muhammed’in” soylu biri olmadığını, bu nedenle de boynuzun aradan çıkan küçük bir boynuz olduğunu hatırlatır ve kehanetlerin gerçekleştiğini vurgular. Vaazın bundan sonraki kısımlarında Andreä, Müslümanların Hristiyanlığa yönelik üç sövgüsünden bahseder. Bunlar sırasıyla, İsa Tanrı’nın oğlu değildir; Hristiyanlığa inanmayınız; İsa, Yahudiler tarafından çarmıha gerilerek ölmemiştir, ona çok benzeyen başkası çarmıha gerilmiştir. Yazara göre “Muhammed’in” dinini yayabilmesinin, dolayısıyla Arapları ikna edebilmesinin iki nedeni bulunmaktadır. Sıradan ve saf insanların yanılgıya düşmesinin nedeni “Muhammed’in” onlara melek gibi

görünmesidir. İkincisi ise Arap halkının “ein grob, unverständig Volk” (kaba ve akılsız) oluşudur[428].

Tüm bunların vaazlarla ilişkisi nedir? Vaazlarda sadece Tanrı’nın sözleri yer almamalı mıdır? Üçüncü vaazda ağırlıklı olarak Müslümanlığa değinen yazar, okuyucuların bu gibi olası eleştirilerine karşın tutumunu izah etmeye çalışır. Esasında bunları anlatarak Danyal peygamberin 2000 yıl öncesinde söylediklerini açıkladığını dile getiren teolog, onun kehanetlerinin Muhammed ve yandaşları tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir.

Görüldüğü gibi Andreä, Türklerin dini olarak tanımladığı Müslümanlığı ön planda tutarak karalama girişimlerine ağırlık vermektedir. Ortaçağ bilginlerinin ve Luther’in etkisinde kalan yazar bundan daha ileriye gidemeyerek, Türk konusunda, diğer çağdaşlarından farklı bir tutum izleyememiştir. Her ne kadar tarih araştırmalarından faydalandığını dile getirse de, onların söylemleri dışında farklı bir bakış açısı ekleyememiştir. Üstelik tarih yazarlarından faydalandığını söyleyerek vaazına daha “ciddi”, ve de daha “bilimsel” bir üslup kazandırmaya çalışarak “düşmanların dinini baştan sona kötülemeyi hedeflemiştir. Korkunun ürünü olan bu tutum dinler arası savaşı yansıtmaktadır.

Yazara göre Hristiyanlık büyük bir tehdit altındadır ve bu tehlike sınırlar üstüdür. Savaş korkusunun yanı sıra Hristiyanların din değişikliğine gitme olasılığı da onu endişeye sevk etmektedir. Bu konuya sıkça yer vermesi, konunun onun için önemine işaret etmektedir. Andreä bu konuya hem birinci vaazında hem de özellikle dördüncü vaazında geniş yer vermektedir. Türklerin dinsel ritüellerini ve bu konudaki ciddiyetlerini kısaca anlattığı dördüncü vaazda, onların dine ilişkin tutumunu Almanlarınki ile kıyaslamak suretiyle, bazı eleştirilere yer vermektedir. Bunların sonucunda yazara göre kendini Hristiyan sayan birçok kişi mahşer gününde lanetlenecektir[429]. Ağırlıklı olarak Hristiyanlara yöneltilen eleştiriler, onların kendilerini düzeltmelerine yöneliktir. Bunun için teolog, Türklerin ibadet biçimlerini kimi zaman, Yahudilik ve Hristiyanlık ile karşılaştırmakta ve camiye gitmeden önce yıkanma, Cuma gününün önemi, oruç ve haç konularını ele almaktadır[430]. Türklerin dinî ayinlere gösterdikleri önemi[431] anlatmak için Captivus Septemcastrensis’in Tractatus de Moribus, condictionibus et nequita Turcorum[432] adlı kaynaktan

faydalandığını sayfanın kenarında belirten yazar, savaş esirlerinin böylesine bir din karşısında maruz kaldığı tehlikeye işaret etmekte ve ardından uzun uzun, daha öncesinde de değinilen "Kur'an'ın yanılgılarından" bahsetmektedir. Sonuçta Kur'an'ın "dünyevi bir mantığın" ürünü olduğunu dile getiren yazar buna benzer söylemlerine bundan sonraki vaazlarında da devam etmektedir.

Jakob Andreä, Türklere karşı yazmış olduğu vaazlarında Almanya dışındaki ülkeleri de içine alan endişesini ve Protestanlığın Katolik ülkelerde de yayılmasına ilişkin ümidini dile getirmektedir. Düşmana karşı savaşabilmek için öncelikle mezhep sorununun yenilmesi gereğine inanan teolog, mezhep sorununu iç, Türk sorununu ise dış tehdit olarak algılamaktadır. Yazar, Türk hükümdarlığı altında yaşayanların sorunlarına özellikle yer vererek, bu insanların karşı karşıya kaldıkları tehditlerin farkında olduğunu belirtmektedir. Din değiştirme mecburiyetinin olmadığının bilincinde olan Andreä, gerek iç gerekse dış kaynaklı sıkıntılardan dolayı birçok Hristiyanın dinine bağlı kalmadığını vurgulamaktadır. Burada Martin Luther'in etkisi de açıkça ortaya çıkmaktadır. O da aynı sorunlara işaret etmiş ve çok sayıda Hristiyanın Türk hükümdarlığı altında yaşamayı tercih ettiğini dile getirmiştir. Türklerin askerî zaferleri, onların bu eğilimi ayrıca pekiştirmiştir. Yazar, Türkler hakkındaki vaazlarıyla bunu engelleme çabası gütmüştür. Bunun için Kutsal Kitaptan, özellikle Danyal ve Ezekiyel Peygamberlere dayanarak ve ağırlıklı olarak Theodor Bibliander'in yayımladığı İslam araştırmalarından faydalanmıştır. Böylelikle yanılgılı Ortaçağ görüşlerini aktaran yazar olumsuz imgenin yayılmasına katkıda bulunmuştur. Raeder'e göre, Türkerin dinî vecibelerini büyük bir saygıyla yerine getirdiklerini, Septemcastrensis'in gözlemlerine dayanarak, ifade eden yazar, Müslümanların din karşısındaki ciddiyetlerine saygı göstermiş ve böylelikle İslamiyet'deki dinî değerleri fark etmiştir. Oysaki bu bir yanılgıdır. Yazarın söz konsusu olan bu değerleri keşfetmesi, ya da kabul etmesi sadece Hristiyanları kışkırtmaya ve böylelikle onları düzeltmeye yöneliktir. Düşmanın daha ciddi ibadet etmesi, ne de olsa kabul edilecek şey değildir. Onlar bile dinlerine daha düşkün anlamına gelen bu provokasyon ile hedeflenen, kıyaslama yöntemi ile eleştirmek ve sonuçta iyileşme sağlamaktır. Üstelik bu yöntem reformasyon döneminde, başta Luther olmak üzere, sıkça uygulanmaktaydı. Ayrıca Septemcastrensis'de Türklerin

övgüye değer gelenek ve göreneklerinden bahsederken, bununla Hristiyanların kendilerini düzeltmelerini hedeflediğini dile getirmiştir.

1.5.2. Heinrich Efferhen

Protestan olan Heinrich Efferhen 1571 yılında, Ezekiyel Peygamberin 38. ve 39. bölümlerini ve Yecuç Mecuç olarak adlandırdığı Türkleri konu alan 13 vaazını yayımlar. Çalışmasında Türk İmparatorluğunun Hristiyanları cezalandırmak üzere kurulduğunu anlatmaya çalışan yazar, ayrıca İmparatorluğun tarihine de geniş yer ayırmaktadır. Efferhen, Türklerin tarihini, yazmış olduğu vaazların dışında, özel bir bölüm içerisinde incelediğinden ve bu da çok olağan olmadığından tercih edilmiştir.

Yazar, birinci vaazında Yecuç Mecuç kavramlarının tarihî kökenine yer vermekte, oluşumunu anlatmakta ve "İsrail", "Meşeh ve Tubal" halklarından bahsetmektedir. Sonrasında Hristiyanların tarih içerisinde karşı karşıya kalmış oldukları düşmanları sıralamakta ve bunlar arasında öncelikle Romalılar, Gotlar, Vandallar, Hunlar, Arap ya da Sarsasenleri saymaktadır. Son olarak ise Yecuç olarak adlandırdığı "Türk Kayzerinin" geldiğini ve birçok yerde Hristiyanları ele geçirdiğini vurgulamaktadır. Ancak bugüne kadar böylesi bir düşmanın olmadığını dile getiren Efferhen, Türk Kayzeri ve yanındakilerin hiç görülmemiş güçlerle, yani ordu ve birliklerle Hristiyanlara saldırdığını dile getirmektedir. Üstelik birçok milletten oluşan ordusunun tümünü henüz kullanmadığını ifade eden yazar, arkasından tekrar İsrail halkının durumuna dönmekte ve benzetmeler yapmaktadır. İsrail'de, denizdeki balıklar, gökyüzündeki kuşlar ve tarladaki büyükbaşlar dahil, herkesin titrediğini ve Yecuç'un tüm gücüyle saldırdığını anlatmaktadır. Bundan sonra Danyal Peygamberin kehanetlerine yer verir ve "Yeni Müslüman İmparatorluğun", "küçük boynuzu" temsil ettiğini söyler. Bu İmparatorluğun başındaki Kayzerin Yecuç olduğu ve ona bağlı olanların baştan çıkarıcı dini kabul ederek, "sahte peygamber Muhammed'e" ve onun öğretilerine inandıklarını vurgular. Bu kehanetin ne zaman gerçekleşeceğine yönelik ise Ezekiyel, Danyal ve Yahya Peygamberlerin kehanetlerinin birbirleriyle özdeşleştiğini söyler ve bunlara dayanarak soruyu cevaplar. Efferhen'e göre bu kehanetler henüz gerçekleşmemiştir. Hristiyanlar, Tanrı'dan uzaklaştıkları ve kendilerini güvende sandıkları anda, Tanrı gücünü Şeytan'a teslim ederek onları cezalandıracak ve düşmana teslim edecektir. Hristiyanların kendi aralarındaki çekişme ve güç mücadeleleri nedeniyle "Türklerin başındaki

hükümdar” cesaret alarak zaten zayıflamış olan Hristiyanlara savaş açarak baskı yapacaktır. “Türklerin hükümdarına en sadık şekilde yardım edecek olanlar ise ganimet elde etme ümidi olan tüccarlar olacaktır. Luther’in de konuyu aynı şekilde yorumladığını söyleyen yazar, Hristiyanların günahları nedeniyle Tanrı’nın öfkelendiğini ve bu cezayı gönderdiğini hatırlatır. Türkler buna göre güçleri yüzünden değil, Tanrı’nın cezalandırma isteği dolayısıyla Hristiyanları yeneceklerdir. Bu nedenle insanların Tanrı’nın emirleri doğrultusunda yaşamaları gerektiğini söyleyen Efferhen vaazını bu sözlerle bitirir.

İkinci vaazında Yecuç kavramını daha detaylı tarif etmeye çalışan yazar, Yecuç’un nerede yaşadığına, destekçilerine ve komşularına ilişkin bilgiler verir. Yine Peygamberin sözlerine dayanarak Tanrı’nın son düşmanının Mecuç ülkesinden gelen Yecuç olduğunu belirten Efferhen, Meşeh ve Tubal’ın da baş hükümdarı olduğunu ifade eder. Bundan sonra Peygamberin sözlerine dayanarak Yecuçun kökenine ilişkin bilgiler sunar ve Mecuç ülkesinin Asya’da bulunduğunu söyler. Yecuç halkının kim olduğu sorusunun yanıtı ise Türklerdir. Herot’un bu konudaki sözlerine yer veren yazar, Mecuç ülkesinin İskitler tarafından ele geçirildiğini hatırlatır. Sonrasında “İskit” sözcüğüne ilişkin açıklamalarda bulunarak İskitlerin Türk olduğunu vurgular. Bu görüşün Pomponius ve Plinius adlı tarihçiler tarafından da desteklendiğini belirten Efferhen bu kişilerin söylemlerine dayanarak, Türklerin kökenine ve komşu ülkelere ilişkin detaylıca açıklamalarda bulunur. Bunlardan bazıları şöyledir: Kalabalık bir halk olan, avcılıkla ve ot toplayarak geçinen, Türkler avlar yeterli gelmeyince aç kalmamak için zorunlu olarak Hazar Denizi’ni çevreleyen dağları aşarak göç ederler. Tarla ekip biçmeyi bilmeyen ve yoksulluk içinde yaşayan bu halkın giysileri hayvan derilerindendir. Altın, gümüş ve mücevherlerin değerini bilmemektedirler. Bundan sonraki tariflerde de İskitlerin birçok özelliğini aktaran yazar, özellikle disiplinlerini, abartıya kaçmamalarını ve kendi aralarında hırsa dayalı tartışmalarının olmamasını övgüye değer bulur. Süslü ifadelere, yalanlara ve hilelere itibar etmediklerini, ayrıca kıskançlığı tanımadıklarını ve doğuştan gelen bir dürüstlüğe sahip olduklarını ifade eder[433]. Yazar burada Homeros’un görüşünü de aktararak, onun İskitleri, tüm insanlar arasında en dürüst olanlar olarak tanımladığını vurgular. Nicephorus’un da buna benzer bir söylemine yer veren Efferhen, İskitlerin diğer halklara göre çok daha dürüst gelenek ve

göreneklere sahip olduklarından Tanrı'nın onlar vasıtasıyla diğer halkları cezalandırdığını dile getirir. Türklerin Yecuç olduğunu ve komşu ülkeler tarafından başa getirildiğini yineleyen yazar Tanrı'nın onları "bizleri" cezalandırmak için yükselttiğini vurgular. Vaazın sonunda ise Tanrı'nın tekrar düşen halkını yüceltmesi ve düşmanı devirmesi dileğinde bulunur[434].

Üçüncü vaazını da Yecuç konusuna ayıran yazar öncesinde belirtilen konuları işlemekte, Yecuçun Türk olduğunu ve Tubal ve Meşeh halklarının başı olduğunu vurgulamakta ve Tanrı'nın Hristiyanları yok etmeyi hedeflemediğini, aksine onları eğitmek istediğini belirtmektedir. Tanrı'nın neden Türkleri seçtiği konusuna gelince yazar şunları söylemektedir: Tanrı'nın uzun zamanlar boyunca ormanda yaşayan ve sadece avcılıkla geçinen, "tanınmayan, barbar, vahşi, zalim bir halkı seçmesi" şaşırtmamalıdır. Bunun için tarihten örnekler verir ve İsrail halkının maruz kaldığı saldırılar sonucu[435] ders almasını örnek gösterir. Hristiyanların da Türklerin saldırısı sonucu aynı şekilde ders alacaklarını vurgular. Tanrı bunun için Gotları, Vandalları, Bulgarları, Arap ve Sarasenleri, Türkleri ve onlarla birlikte Tatarları ve dünyanın birçok farklı yerinde Yecuç hâkimiyeti altında savaşacak olan başka halkları getirecek ve kullarını korku ve sıkıntıyla sınayacaktır. Yazara göre Tanrı bunu gerçekleştirmek için şu anda Türkleri kullanmaktadır. Efferhen vaazında, Danyal Peygamberin özellikle "küçük boynuz" ile ilgili kehanetlerin daha iyi anlaşılması için, Sarasenlerin yeni bir İmparatorluk, yeni bir din ve "sahte Peygamberleri Muhammed" ile, ta ki Türkler gelene kadar, nasıl yıllarca hükmettiklerini ve Roma İmparatorluğunu zarara uğrattıklarını anlatmaktadır. Ancak onun esas konusu Hristiyanlığa verdikleri zararlar dolayısıyla Türkler olduğundan, vaaza Türklerin tarihçesini eklemektedir. Sarasenler ve Türklerin tarihi hakkında çok sayıda basılmış kitabın bulunduğunu belirten Efferhen, gerçeğe en yakın olanlardan faydalandığını vurgulamaktadır. Yazar burada vaazını bitirmekte ve Türklerin tarihi konusunu işlemeye başlamaktadır. Görüldüğü üzere yazar bu vaazında da sürekli tekrarlamak suretiyle, okuyucularını eğitmeye çalışmaktadır. O bir yandan onların iyi yönde değişmesini sağlamaya çalışmakta, diğer yanden Türklerin "kötüye" dayanan köklü geçmişini hatırlatarak ezelî düşman ve kötü Türk imgesini, pekiştirmeyi hedeflemektedir. Çeşitli tarihçilerin görüşlerine yer vererek olağanca "bilimsel" ve inandırıcı olmaya çalışmaktadır.

Yazar 27 sayfa boyunca Sarasenlerin tarihine, Müslümanlığın oluşumuna ve yayılmasına ilişkin bilgiler verir. Efferhen'e göre, dinin yayılması için başka halkların yağmalanmasına hatta öldürülmesine izin veren "Muhammed", kötülüğün simgesidir. Türkler bu bölümünde de yine Sarasenlerle ilişkilendirilir ve "frembd auβländisch" (tanınmayan yabancı) olarak tarif edilir. Efferhen'de tıpkı Andreä gibi Müslümanlığın, Yahudilik ve Hristiyanlık unsurlarını birleştirdiğini savunur ve bunu propaganda aracı olarak kullanır. Ancak yazar, Andreä'den farklı olarak çok eşlilik konusunu da işler.

Türklerin tarihi konusu oldukça uzun olmakla birlikte burada sadece imge açısında önem taşıyacak konular ele alınacaktır[436]. Osmanlı İmparatorluğu tarihine tam 46 sayfa ayıran yazar, İmparatorluğun kuruluşundan 1566 yılına kadar hükmetmiş bütün hükümdarları çalışmasında ele alır. "Oğuzların ya da Osmanlıların kökeni, oluşumu ve devamı"[437] başlığını taşıyan bölümde Efferhen, Laonici Chalcochondylis[438], Pauli Jouij ve Richerij Galli adlı tarih yazarlarından faydalanarak bu bölümü hazırladığı bilgisine yer verir. Ayrıca bu bölümün hemen başında Müslümanlık dini içerisinde yer alan mezhep ayrılığına dikkat çeker ve iki mezhebin varlığına işaret eder. Her iki mezhebin de "Muhammed'i" en büyük peygamber kabul ettiklerini anlatan yazar, Türklerin ayrıca bazı isimleri peygamber olarak tanımalarına karşın Perslerin, "Muhammed" dışında sadece "Ali'yi" peygamber olarak kabul ettiklerini belirtir. Ancak bu açıklamalarının sonunda Perslerin de tıpkı Türkler gibi Müslüman olduklarını vurgular. Efferhen'in tüm bunlara yer vermesi, Batı Dünyasının Türklere ve Doğu Dünyasına duyduğu ilgiden kaynaklanmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu tarihçesine, Laonicus'dan aldığı bilgiler doğrultusunda, Osman'ın babası Ertuğrul'u anlatarak başlayan yazar, onun Oğuz boylarından geldiğini söyler. Osman'ın zaferlerine yer verdikten sonra oğlu Orhan'nın seferlerini anlatır ve ardından onun Yunan Kayzer'i Andronicus'un oğlu ile olan akrabalık ilişkilerinden bahseder. Buna göre Kayzer Andronicus ölmeden önce, oldukça zengin ve güçlü Johannem Cantacuzemun'u henüz 12 yaşında olan oğlunun vasisi tayin eder. Kayzerin ölümünden sonra Yunanlıların baskısı sonucu bu kişi İmparatorluğun idaresine getirilir. Kayzerin oğlunu saraydan uzaklaştırarak etkisiz hale

getiren Cantacuzemun, kendi kızını Orhan Bey ile evlendirerek onunla hısım olmakla kalmaz, Orhan onun aynı zamanda yakın arkadaşı ve dostu olur. Süleyman ve Murad adında iki oğlu olur ve yaklaşık olarak 22 yıl hüküm sürdükten sonra ölür. Süleyman tahta geçtiğinde Yunanlılarla savaşır. O dönemde hâlâ Asya'da yerleri olan Yunanlıları esir alır, deniz yoluyla birlikleriyle Avrupa'ya geçer, orada birçok yeri yağmalar ve harap eder, Gelibolu'yu fetheder ve Trakya'ya girer. Sonrasında Yunan Kayzeri ile barış antlaşması yapan Süleyman onunla birleşerek Bulgarlara karşı savaşır. Yenilginin ardından Süleyman'ın orduları zafer elde eder. Chalcochondylis'e göre Süleyman'ın yaptıkları babasına mal edilir, çünkü o başarılarınının çoğunu henüz babası hayattayken elde etmiştir. Kısa bir süre hükümdar olan Süleyman "olağanüstü" başarılarıyla İmparatorluğuna layık olmuştur. Efferhen, Chalcochondylis'e dayanarak, Süleyman'ın ölümünden sonra tahta geçen kardeşi Murad'ın dördüncü Türk Kayzeri olduğunu belirtir.

Dikkat çekici olan yazarın Osmanlı hükümdarları, bunların Avrupalılarla olan ilişkileri ve evlilikleri gibi konulara geniş yer vermesidir. Ayrıca Osmanlıların, Avrupa'da elde etmiş olduğu zaferleri "olağanüstü" olarak nitelendirmesi ya da "İmparatorluğuna layık olmuştur" sözleri, tüm propaganda faaliyetlerinin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu hükümdarlarına gizlice duyulan ve bastırılamayan hayranlığın ifadesidir. Murad'ın zaferlerini de son derece ayrıntılı biçimde aktaran yazar, Avrupa'da birçok ülkeyi ele geçirerek vergiye bağladığını ve neredeyse tüm Asya'yı elde ettiğini dile getirir. Görüldüğü gibi Efferhen her hükümdara geniş yer vermekte ve adeta tarih kitabı yazmaktadır. Yedinci Türk Kayzeri olarak adlandırdığı "Mulsumane" (Süleyman) ve sekizinci Kayzer "Moses" (Musa)'dan bahseden yazar, I. Bayezid'e ayrı bir başlık ayırmamasına rağmen, oğulları hakkında geniş bilgi aktarır. Bayezid'in oğullarından İsa'nın Hristiyanlığı kabul ettiğini ve ardından öldüğünü söyleyen Efferhen, yine Bayezid'in oğullarından olan Musa'nın kardeşi Mehmed tarafından iple boğulmak suretiyle öldürüldüğünü dile getirir. Yazar, dokuzuncu Türk Kayzeri Mehmed'ten sonra, 1412-1419 yılında onuncu Kayzer olan Murad'a ve oğullarına 12 sayfa ayırır. Efferhen, Murad'ın Catapinus adlı oğlunun Hristiyanlığa geçtikten sonra kardeşi Mehmed tarafından öldürüldüğünü vurgular. Fatih Sultan Mehmed'e ve İstanbul'un fethine detaylıca yer verdikten sonra, II. Bayezid'in Venediklilere karşı savaşını ve

diğer zaferlerinı ele alır. Yazar, Bayezid'in kardeşi "Zizimum" (Cem Sultan) ile taht mücadelesine değinir ve Cem Sultan'ın Rodos şövalyelerine sığındını söyler. Sultan, şövalyeler tarafından Papa VIII. İnosens'e verilir ve ardından bir sonraki Papa VI. Aleksander tarafından zehirlenerek öldürülür. Bayezid'in Ahmed, Korkut ve Selim adlı üç oğluna da yer veren yazar, Selim'in babasını zehirlediğini de söylemektedir. Böylesi "utanç verici" eylemlerle 1512 yılından tahta geçen Selim, kısa bir süre içerisinde kardeşlerini öldürür. Kardeşlerden Korkut'u boğarak öldürdüğü bilgisine yer verilir. Selim'in zaferlerine değinen yazar onun ölümüne ilişkin ise şu bilgileri aktarır. Efferhen'e göre Selim, İstanbul'u feth etmek üzere Kasım 1520 yılında yola çıkmışken, ateşlenerek hastalanır ve 46 yaşında ölür. Onun ölümünden sonra tek oğlu olan I. Süleyman tahta çıkar. Yazar onun istediği takdirde çok az bir çabayla Almanya'ya girebileceğini, çünkü elde edilen zaferler sayesinde artık Almanya'ya gidecek bütün yolların açıldığını dile getirir. Bunun için hem gerekli güce hem de fazlasıyla fırsata sahipti. Efferhen'e göre, Tanrı'nın, fazlasıyla iyi donanımlı askeri, parası, silahı ve savaş malzemesi olan bu düşmanı göndermesi an meselisidir. I. Süleyman, bir yandan Avrupa, diğer yandan Asya, Suriye, Mısır, Yunanistan, Trakya, Bulgaristan ve Macaristan gibi başka birçok ülkeyi ele geçirmesinin yanı sıra ayrıca denizde de çok sayıda adayı hâkimiyeti altına almıştır. Yazara göre "düşmanların en korkuncu" olarak nitelendirilen I. Süleyman bu nedenle bir değil birçok ordu oluşturabilecek güce sahiptir. Savaş ordusundaki düzenlemelere de yer veren yazar özellikle yeniçeri, sipahi, paşa, beylerbeyi, sancak gibi kavramlara açıklık getirmeye çalışmaktadır. Efferhen ayrıca "Türk İmparatorluğunun" yıllık gelirine ilişkin açıklamalarda bulunur. Buna göre Türk Kayzeri "Sultanlığına bağlı ülkelerden altmış kere yüzbin Gülden elde ederi", ve bu paraların "kırkbeş kere yüzbin Güldenini" harcar. Üstelik askerleri ona değer verdiklerinden az miktarda parayla da yetinmektedirler. Bu nedenle her yıl buradan da binlerce "para" bir araya gelmektedir. Sürdürdüğü savaşların ise hazinesini zarar uğratmadığı, aksine faydalı olduğunu belirtir. Yazar ayrıca, onun dünyadaki tüm hükümdarlardan daha büyük bir hazineye ve mücevherlere sahip olduğunu vurgular. Bunun yanı sıra, silah, çadır, gemi vs. konusunda da muazzam bir varlığa sahip olduğunu dile getirir. Bu nedenle Türk birçok hükümdara istediği an saldırabilecek imkâna sahiptir. Böylelikle Türk Kayzeri gücü ve İmparatorluğunun büyüklüğü ile bütün kralları ve hükümdarları geçmektedir. Bütün bunları Paulus Jouius'un yazdığını da

ekleyen Efferhen, buna benzer anlatımlarına devam eder ve tarihle ilgili söylemlerini “zalim” ve “acımasız” düşmana karşı Tanrı’ya yönelmeli uyarısıyla sonlandırır.

İmparatorluğun zenginliğine geniş yer ayıran yazar, söz konusu düşmanın büyüklüğünü ve gücünü anlatmaya çalışmaktadır. I. Süleyman’ın ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğun’un varlığı bir yandan okuyucuyu korkutmak, diğer yandan bir değişimi gerçekleştirmek amaçlı kullanılmaktadır. Özellikle zenginliğe ilişkin detaylı bilgilerin yer alması daha öncesinde belirtildiği gibi toplumun “olağanüstü” düşmana duyduğu merakı da göstermektedir. Böylesine “özel bir düşmana” karşı duyulan korku ise yazara göre, cezanın Tanrı tarafından her an uygulanabileceğine ve bunun sonucunda insanların vakit kaybetmeden tövbe etmeleri gerektiği anlamına gelmektedir. Dikkat çeken diğer bir nokta ise, vaazlara oranla, tarih bölümünde propaganda ağırlıklı söylemlerin daha az yer almasıdır.

Dördüncü vaazda genel olarak tekrar Sarasenlerden, Türklerin tarihinden, hâkimiyeti altına aldıkları bölgelerden, Türk hükümdarlarından, Müslümanlığın yayılmasından, Yecuç ve Mecuç’ten, kanlı ve zalim düşmandan, düşmanın Şeytan’la yapmış olduğu anlaşmadan ve sıkça “sahte Peygamber Muhammed”den bahsedilmektedir. Ayrıca Türkler tarafından feth edilen ya da onlarla hemen işbirliği yapan, onların dinini kabul eden “Mohren” (zencilere) ve Araplara, Afrika’daki birçok ülkyeye geniş yer verilmektedir. Yazar vaazda ayrıca Türkün hükümdarlığı altından olmayan ülkelerin neden onunla işbirliği yaptığı sorusunun yanıtını vermeye çalışmaktadır. Efferhen, ilk neden olarak din birliği konusuna yer vermektedir. Bu bağlamda Müslümanlığı kabul etmiş İran gibi ülkelerin, Hristiyanlığı yok etmek söz konusu olunca bütün düşmanlıkları bir kenara bırakarak birleşeceklerini söylemektedir. Hristiyanlığa yönelik eleştirilerine de yer veren yazar, Hristiyanların birleşmek yerine birbirlerine karşı savaş yürüttüklerin ifade eder. Vaazının sonunda Hristiyanların içinde bulundukları durumu “İsrail halkının” bir zamanlar yaşadıklarına benzetmekte ve bunu Peygamberlerin açıklamalarıyla kanıtlamaya çalışmaktadır.

Bundan sonraki vaazlarını daha kısa tutan Efferhen buna rağmen, önceki vaazlarda ya da tarih bölümünde anlattıklarını tekrarlamaktadır. Örneğin,

beşinci vaazında Müslümanlığın “gerçek dini engellediğini”, öldürmeyi emrettiğini, çok eşliliğe izin verdiğini ve ahlaksızlığı teşvik ettiğini söyleyerek propaganda yapmaktadır. Ayrıca Osmanlıların[439], kendi içlerinde de kan döktüklerini, kardeşlerini ve akrabalarını öldürdüklerini dile getirmektedir. Anne ve babaların çocuklarından, çocukların ise anne ve babalarından, ya da kardeşin kardeşten korktuğu ve Tanrı’nın onları böyle cezalandırdığını vurgulanmaktadır. Ayrıca sonunda Tanrı tarafından yok edileceklerini de, neredeye her vaazında olduğu gibi, belirtmektedir.

Altıncı vaazında da Ezekiyel Peygamberin 38. bölümünü işleyen yazar kehanetler doğrultusunda Mecuç’un ne zaman geleceğine ve hangi ülkeye saldıracağı konusuna açıklık getirmeye çalışmaktadır. Efferhen düşmanın hem Doğu hemde Batı Dünyasına ve iki denize birden hükmedeceğini belirterek soruyu yanıtlar. O ayrıca Protestanlığı üst kimlik olarak kabul etmekte ve Luther’in Mecuç konusuyla ilgili açıklamalarına geniş yer vermektedir. Sonrasında ise Mecuç’un, yani Türklerin, kiliselere nasıl saldıracağı konusu işlenir.

Bir sonraki vaazda, Almanların kendi bünyelerindeki çekişmelerden dolayı zayıfladıklarını ve düşman karşısında savunmasız kaldıklarını düşündüğünü belirten Efferhen, Hristiyanların en zayıf ve hazırlıksız anını kollayan Türklerin, ilk fırsatta saldıracağı konusunda uyarıda bulunur. Türkler bu vaazda da bilinen şekilde ezelî düşman olarak tanımlanmakta ve yağmacılık ile itham edilmektedirler. Ayrıca Türk İmparatoruna bağlılıkları dolayısıyla Bulgaristan, Macaristan gibi ülkeler ve Türklerle işbirliği yapan diğer “hainler” açgözlü olarak nitelendirilmektedir. Türk Kayzerini, Hristiyan ülkeler hakkında bilgilendiren tüccarlar da hain olarak adlandırılmaktadır. Onların bu tutumu yazara göre kehanetlerle de örtüşmektedir. Efferhen’e göre, kana susamış katillerin (Türklerin) elinden kurtulmak için uyanık olmak gerekmektedir. Uyanık olmamalarından dolayı Hristiyanları budala olarak nitelendiren yazar, bu konuda da uyarıda bulunmuş olur.

Sekizinci vaazında da yine Macaristan ve Rodos Adasına değinen Efferhen, buralarda yaşayan insanların kendilerini en güvende sandıkları anda saldırıya uğradıklarını dile getirmektedir. Yazara göre düşman beklenmedik bir anda saldırabileceğinden, insanların her an tetikte olması

gerekmektedir. 1395 yılında dindar olarak nitelendirilen I. Bayezid'in seferine de yer veren yazar, Jouius adlı tarihçinin savaşa ilişkin görüşlerini aktarır[440]. Buna göre onun ordusu sanki yüzbinlerce insandan ve bütün milletlerden oluşmuş kalabalıktaydı ve yeryüzünü kaplayan kara bulut gibiydi. Buna mukabil Hristiyanların ordusu sadece 80 bin kişiden ibaretti. Bu ise kehanetlerle örtüşmekteydi. Yazar ayrıca Yecuç'un gelişini sadece Ezekiyel peygamber tarafından değil başka peygamberler tarafından da öngörüldüğünü, ancak bunların Yecuç sözcüğü yerine düşman ya da putperestlerden bahsettiklerini belirtir[441]. Martin Luther'in Ordu Vaazına da yer veren yazar, onun iki düşmandan, yani Papa ve Türklerden, söz ettiğini vurgular.

Sonraki vaazında "sahte peygamber Muhammed" ve Papa'nın, Hristiyan dinini yok edeceklerini söyleyen yazar bu bağlamda tekrar Luther'in Ordu Vaazına değinir. Yecuçun av peşindeki aç bir aslan, yavrularını kaybetmiş bir ayı ya da insan kanına susamış bir panter gibi saldıracağını ileri süren Efferhen bu konudaki benzetmelere geniş yer ayırır. Tanrı'nın Hristiyanlara ilişkin haklı öfkesini çok sayıda örneklerle açıklamaya çalışır ve bundan sonraki sayfalarını bu konuya ayırır. Ayrıca Johannes Brenz'in ilk vaazına yer verir ve onun Türkler hakkındaki açıklamalarını aktarır. Türklerin yaptıklarını hatırlatarak Tanrı'nın öfkesini izah eden Brenz, vaazında Türklerin sadece erkekleri katletmekle kalmadıklarını, hamile kadınları da acımasızca kılıçlarıyla ortadan ayırdıklarını söylemektedir[442]. Türklerin bunu Tanrı'nın öfkesi sonucu yaptıklarını belirten yazar, okuyucuda oluşabilecek bir yanılgıyı da ortadan kaldırmaya çalışır. Buna göre Türklerin doğaları gereği böyle acımasız davrandıklarını düşünenlere bunun yanlış olduğunu söyler. Brenz, ne kadar acımasız olursa olsun Türklerin sonuç itibariyle insan olduğunu belirtir. Onların kadın ve çocuklara karşı gösterdikleri merhametsizlik, doğalarına mal edilmemeli, tam aksine Tanrı'nın öfkesinin bir işareti olarak algılanmalı ve bu yüzden Tanrı'nın habercisi olarak düşünülmelidirler.

Akdeniz üzerinden korkunç sayıda gemi, insan ve silahla gelecek olan Yecuç karşısında sadece denizdeki balıklar titremekle kalmayacak, yeryüzünde hareket halindeki tüm canlılar titreyecektir. Efferhen'e göre kendini emniyette sayan hiç bir kale, şehir ya da saray Tanrı'nın öfkesi ve dolayısıylaYecuç'un karşında ayakta kalamayacaktır.

Onuncu vaazda ise Danyal peygamberin on boynuz kehanetinden yola çıkan yazar, Türkleri kana susamış ejderhaya benzetmekte, “kızıl ejderhanın” bütün dünyaya ve boynuzlara sahip olacağını vurgulamaktadır.

Efferhen onbirinci vaazında da Danyal peygamberin on boynuz kehanetini konu almaktadır. Yazar ayrıca Musa Peygambere dayanarak Tanrı’nın Türklere karşı öfkeli olduğunu ve onları sonunda yok edeceğini ileri sürmektedir. Buna göre Tanrı bir müddet Türklerin adına sövmesine izin verecek ardından onları bunun için cezalandıracaktır. Bundan sonra Onun Türklere verebileceği tüm cezaları İncilden örnekler vererek sıralayan yazar, Türklerin diğer ülkelerin insanlarını kılıçlarıyla öldürdükten sonra birbirlerine saldıracaklarını ileri sürmektedir. Efferhen’e göre elde edilen ganimetlerin paylaşılması da kendi aralarında kavgaya sebep olacaktır. Tanrı’nın verebileceği ikinci ceza ise Türk savaşcılarının ellerinden zaferlerini almasının ardından onları hastalıkların en kötüsü olan veba ile cezalandırmasıdır. Bir sonraki ceza ise onların üzerine dolu ve yağmur yağdırmak suretiyle gerçekleştirilecektir. Böylece açık alanda duran düşmanı ya sel götürecek ya da dolu vuracaktır. Yazar konuyla ilgili örnekleri saymaya devam etmekte ve sonuçta Tanrı’nın onların yenilgisiyle neler hedeflediğini açıklamaktadır. O bununla sadece gücünü göstermekle kalmayacak aynı zamanda bazı düşmanların din değiştirmesine de neden olacaktır.

Onikinci vaazda yazar tekrar Yecuç Mecuç kavramlarını açıklamakta ve öncesinde belirtilen konuları işlemektedir.

Sonuncu vaazda Tanrı’nın Hristiyanlara, Türklerin elinden kurtarmadan önce neden böylesi bir düşmanı gönderdiği açıklanmaktadır. Ayrıca Türklerin ne şekilde yenilgiye uğratılacağı da tekrar anlatılmaktadır. Türkler tarafından esir alınan ya da onların tarafına geçen Hristiyanların günün birinde yine ülkelerine ve dinlerine döneceğini söyleyen yazar, Luther’in Ordu Vaazı’na da değinir ve onun da benzer şeyler söylediğini vurgular. Tanrı, Hristiyanları bir kez düşmanın elinden kurtardıktan sonra ki, bununla mahşer günü kastedilmektedir, bir daha asla onlara yüz çevirmeyecektir. Mahşer gününden sonra Hristiyanları bekleyen güzel günlerden bahseden yazar, vaazının bundan sonraki kısmını bu konuya ayırmaktadır.

Aşağı yukarı aynı dönemde yaşamış olan Jakob Andreä ve Heinrich Efferhen adlı iki Protestanın vaazları karşılaştırılacak olursa, dikkat çeken bazı noktalar ortaya çıkmaktadır. Buna göre iki yazar arasındaki en belirgin fark, Andreä'nin çok daha sert bir üslup ile Türkleri yermesi ve Müslümanlığı karalamasıdır. Buna mukabil Efferhen tarih bölümünde, tarihçi gibi bir tutum izlemeye çalışarak daha az sövgüye yer vermiş, ancak bu eğilimini vaazlarda sürdürmemiştir. Genelde Türklerin tarihi Andreä'nin de yaptığı gibi vaaz içerisinde yer almaktadır. Buna karşın Efferhen vaazdan bağımsız olarak araya yerleştirilmiş bir bölüm ekleyerek uzun uzun Osmanlı İmparatorluğu tarihine ve hükümdarlara yer vermiş ve onlardan, Andreä ile kıyaslandığında, daha fazla övgüyle söz etmiştir. Efferhen ağırlıklı olarak İmparatorluğun gücünü sergileme yoluna gitmiş, Andreä ise karalama yolunu tercih etmiştir. Ancak her ikisinin de amacı, korkutmak suretiyle hem Hristiyanların ahlaki olarak düzelmelerini hem de düşmana karşı koymalarını sağlamaktır. Ancak propaganda amaçlı yazılan bu metinlerin tümünde, bazen övgünün yer almasına rağmen, genelde son derece uygunsuz ve kaba sayılabilecek sövgü dolu bir dil kullanılmıştır. Her iki yazarın metinlerinde dikkat çeken diğer husus, vaizlerin metinlerini hazırlarken, kendi ifadelerine göre, detaylı araştırma yapmış olmalarıdır.

1.5.3. Augustin Neser

Augustin Neser’in Eine newe Catholische Predig. Auff des Türcken Niderlag, mit hülff Gottes, durch den drifachen heiligen Catholischen Bund, beschehen (Yeni bir Katolik vaaz. Tanrı’nın yardımı ve Kutsal Katolik üçlü ittifak sayesinde Türklerin yenilgisi üzerine) adlı vaaz İnebahtı deniz savaşında Hristiyanların elde etmiş olduğu zafer dolayısıyla yazılan bir vaazdır. Augustin Neser, Yukarı ve Aşağı Bavyera düküne atfettiği kitabının ön sözünde denizde elde edilmiş zaferden dolayı tüm Katoliklerin, Tanrı’nın mucizesi karşısında şükranlarını dile getirmesi gerektiğini söylemektedir. Hristiyanlığın ezelî düşmanına karşı öncesinde görülmemiş bir zafer elde edilmesi vaazın konusunu oluşturmaktadır[443]. Teolog, gelecekte de Türklerin hatırlanması, onlara karşı silahlanılması, güçlenilmesi, konunun düşünülmesi ve harekete geçilmesi için, bu vaazın yanı sıra ayrıca Kutsal Roma İmparatoru Maksimilyan[444] için hazırladığı Wie man dem grimmen Wüterich und Christlichen blutsdurstigen Tyrannen/ in allweg widerstand thun möchte (Korkunç zalime ve Hristiyanlığın kana susamış tiranına karşı her durumda karşı koymanın yolları)[445] adlı yazıyı vaazla birlikte bastırdığını belirtir.

Vaazının başında iyi kalpli Katolik Hristiyanlara seslenen Neser, düşmanın ordularını denize gömen Tanrı’ya methiyeler söylenmesi için çağrıda bulunur. Yazar bir yandan Tanrı’ya, “köpek ezelî düşman” ve “tahripçi” olarak adlandırdığı Türklerin yenilmesinden dolayı minnettarlığını dile getirmek isterken, diğer yandan oluşturulan Kutsal Lig hakkında bilgi vermek ister. Buna göre üçlü Lig öncelikle Kutsal Papa, İspanya Kraliyeti ve Venediklilerin birleşmesi sonucu meydana gelmiştir. Metnini üç aşamada ele alan Neser ilk olarak Tanrı’nın Hristiyanlığa neden bu cezayı verdiği konusunu işlemektedir. Bundan sonra böylesi bir cezaya karşı girişimde bulunulmalı mıdır sorusunun yanıtını vermeye çalışmaktadır. Son olarak bu cezanın kaldırılması dolayısıyla, yürekten Tanrı’ya seslenme ve O’na yönelme çağrısında bulunmaktadır. Yazar bundan sonraki sayfalarda uzun uzun Türklerin ceza olarak gönderilmesine neden olan Hristiyanların günahlarını anlatmaktadır. Dinî konularda gereken önemin gösterilmemesinin ve O’nun emirlerine karşı gelinmesinin yanı sıra cimrilik ve özellikle evlilikte sadakatsızlık konularına geniş yer

vermektedir. Türklere yönelik söylemlere de detaylıca yer veren Neser, Türk ve Luther konusunu bir arada işleyerek polemik yaratmaya çalışır. Teolog, Türklere karşı direnilmelimidir sorusuyla başlar, Luther'in konu hakkındaki söylemlerini aktarır ve onun Türklere karşı direnilmemesi gerektiğini söylediğini ve yazılarında vurguladığını belirtir. Vaazın bundan sonraki kısımlarında da bu tutum sürdürülür ve Türk konusuna dayanarak Luther eleştirilir. Onun Papa hakkında sarf ettiği olumsuz sözler eleştirilir. Luther'in Papa ile Türkleri aynı kefeye koyması ve Papa'nın da en az Türkler kadar kötü olması söylemi üzerine Neser kısa tarihî arka plan ile birlikte Türklere yönelik girişimlerde bulunan tüm Papaların listesini verir[446]. Listenin sonunda yer alan Papa V. Pius için, Tanrı'nın ona, Lüteryanların tüm günahlarına ve engellemelerine rağmen, "kana susamış Türk köpeğine karşı" büyük bir zafer bahşettiğinden söz eder[447]. Türkleri denize batırarak yok eden Tanrı uğruna ilahiler ve methiyeler söylenmesi gerektiğini tekrar takrar vurgulayan yazar, Musa ve Firavun benzetmelerinden faydalanarak deniz savaşında elde edilen başarıyı yorumlamaya çalışır. Türk'ü Firavun'a benzeterek düşman ordularının, denizde sulara gömüldüğünü söyler. Buna karşın Tanrı'ya inananların ise Kızıldeniz'i aşarak kurtulduklarını anlatan yazar, Hristiyanların da aynı şekilde Tanrı'nın yardımıyla Türklerin elinden kurtulduğunu ifade eder. Neser, denizde büyük zarara uğratılan Türklerin karada da yenilgi almaları dileğinde bulunur[448]. Son olarak Tanrı'nın Kutsal üçlü ittifaka, Türklere karşı neden böylesi, daha önce hiç duyulmamış bir zafer verdiği sorusunu yanıtlar ve savaşanların Katolik inançları doğrultusunda zafer elde edeceklerine yemin ettiklerini belirtir. Denizin ortasında Türklere karşı savaştıklarında ise İsa yardımlarına gelerek böylesi bir zafer elde etmelerini sağlar. Düşmana karşı şövalye gibi savaşan Katolikler ise yazara göre bu savaş sonunda kahraman olurlar. Vaazın sonunda ise Kutsal üçlü ittifakın Tanrı'nın yardımıyla elde etmiş olduğu zaferin, bütün Katolik Hristiyanların, (Luther'in) putperest öğretilerden uzak durmaları anlamına geldiğini iletir ve O'nun Papa'yı, İspanya Kraliyetini ve Venedik donanmasını koruması dileğinde bulunur.

Görüldüğü gibi Augustin Neser, Hristiyanların denizde elde etmiş oldukları bu zaferi, genel olarak Protestanlara ve Luther'e karşı saldırı aracı olarak kullanmaktadır. Bunun için Luther'in Türklere karşı savaşmama tutumunu şiddetle eleştirir. Vaazında Türklere yönelik en fazla kullandığı

sözler ise onların Tanrı tarafından ceza aracı olarak gönderildikleridir. Ayrıca 16. yüzyılda Türklere ilişkin adeta kalıplaşmış kavram niteliği taşıyan “ezelî düşman”, “kana susamış köpek” gibi ifadelere de yer vermektedir.

İncelenen üç yazar mezhep ayrılığı konusuna geniş yer vermiş ve bunları vaazlarında detaylı işlemişlerdir. Protestan olanlar Papa’ya, Katolik olanlar ise Lüteryanlara karşı vaazlar aracılığıyla saldırgan bir tutum sergilemektedirler. Türklere bakış açısı ise her iki mezhepte eşit derecede olumsuzdur.

6. DEĞERLENDİRME

16. yüzyılda Almanya'da hâkim olan Türk korkusu toplumun farklı kesimlerinde farklı boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Buna yönelik sınıflandırmalar çoğunlukla varsayımlardan ibaret olsa da, kesin bulgulara da rastlanılmaktadır. Bu sınıflandırmalardan en önemlisi çiftçi (köylü) ve burjuvaziye dayalı şehir kültürü ayrımıdır. Klein'e göre çiftçiler geleneksel olarak Kayzere bağlılıklarıyla, şehir burjuvazisi ise Kaizere karşı reformasyon hareketleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Wittenbergli[449] Martin Luther çiftçi geleneklerine, o zamanın metropolleri arasında yer alan Zürih, Basel ya da Cenevre'den ve oradan gelen Zwingli, Erasmus, ya da Calvin gibi teologlardan muhtemelen daha yakındı. Buradan apokaliptik bakış açısının sosyal anlamda daha zayıf olanlarda daha çabuk benimsendiği görüşü ortaya çıkmaktadır. Çiftçi kesimin sosyal olarak maruz kaldığı zorlu yaşam nedeniyle, dünyanın sonunun geldiği düşüncesi hızla benimsenir. Toplumun elit ya da burjuva kesimi ise yaşam şartları gereği böyle düşüncelere daha uzak kalmaktaydı[450]. Bu ortamda etkin olmaya başlayan Luther'in çiftçiler tarafından benimsenmesi şaşırtmamaktadır[451]. O her şeyden önce herkesin anlayabileceği basit ve kimi zaman argo bir dille insanlara hitap etmiştir. Latince yerine Almanca konuşarak elit olmayan sınıfın da düşüncelerini anlamasını sağlamakta ve böylece hızla toplum tarafından kabul görmektedir. Kayzeri kimi zaman eleştirse de çoğunlukla ona bağlılığını ifade etmektedir. Türk savaşları söz konusu olduğunda bütün sınıfları başarısızlıkla suçlayan Martin Luther'e göre hiçbiri konuya gereken önemi göstermemiş, elinden geleni yapmamıştır.

Luther de birçok çağdaşı, örneğin Melanchthon gibi, Türk savaşları konusunda değişken bir yapıya sahipti. İslamiyetin temsilcisi olarak kabul ettiği Türkler hakkındaki görüşlerini sıkça dile getirse de, Türkler onun için esasen birçok yönden sembolik düşman niteliği taşımaktadırlar. O'nun Türklerle ilgili teolojik, siyasi ya da tarihî bakış açısı tamamen Papalıkla mücadelenin etkisinde oluşmuştur. Papalıkla yürüttüğü savaş bütün sorunların üzerinde bir yerdedir. Osmanlılar böylelikle onun için, gerçek politik rollerinden öte, daha çok dinî, siyasi, ya da tarihî olarak yorumlanması gereken sembollerdir. Dünyanın sonunun geldiğinin

habercisi olarak kabul edilen Türkler, aynı zamanda deccal olarak da benimsendiklerinden, Papalığın en büyük yardımcısı olarak görülmekteydiler. Bu açıdan bakıldığında Luther'in tarihî olaylara sembolik anlamlar yükleyerek yorumladığı ortaya çıkmıştır. Onun İslamiyet hakkında derinlemesine bilgi sahibi olmadığı da söylenebilmektedir. Reformasyon açısından bakıldığında ise Osmanlıların, yürüttükleri savaşlar dolayısıyla, bu alanda en büyük katkıyı yaptığı ortaya çıkmaktadır. V. Karl sürekli olarak tehlike arz eden Osmanlılarla mücadele edebilmek için, Protestanlara da ihtiyaç duymuştur. Bu nedenle de Protestanlığı askerî güçlerle bastırmak yerine, çoğu zaman uzlaşma sağlamaya çalışmıştır.

Osmanlıların eline geçen Hristiyan savaş esirlerine yönelik yaptığı açıklamalarda ise daha rasyonel bir tutum sergileyen Luther, onlara genelde itaatkâr ve sabırlı olmaları tavsiyesinde bulunur. Türklerin hâkimiyeti altında yaşayan Protestanların, dinî hösgörü nedeniyle daha az baskılara maruz kalması onun tarafından dikkate alınmaz. Çünkü bu sembolik anlamlar yükleyerek yorumladığı Türklerle örtüşmez. Onun apokaliptik düşünce sistemi doğrultusunda Hristiyanlarla-Müslümanların anlaşması ve yakınlaşması mümkün değildir, buna misyonerlik faaliyetleri de dahildir. Bu anlamda iki din arasında gerçekleşebilecek bütün diyalog çabalarına uzak kalmakta ve bunları red etmektedir. Klein çalışmasında Luther'in Eski Çağ'a mı yoksa Yeni Çağ'a mı ait olduğu sorusunu şöyle yanıtlamaktadır: Haçlı seferlerini red etmesi ve Osmanlılara karşı yürütülecek olan bir savaşı politik alana yerleştirmesiyle Yeni Çağ düşüncesine dahil edilebilmektedir. Sembolik tarih yorumlarıyla, deccal kavramını ortaya koymasıyla ve bunlara Danyal yorumlarını eklemesiyle Orta Çağ düşünce sistemi içerisinde yer almaktadır. Hristiyan-İslam diyaloğunu tamamen red etmesiyle Orta Çağ'ın da gerisine düşmektedir[452].

Onun bütün yaşamı boyunca dile getirdiği en büyük korkularından birisi, birçok çağdaşının da vurguladığı gibi, Hristiyanların din değiştirmesi olasılığı idi. Gerçi hiçbir metninde Osmanlıların misyonerlik yaptıklarını dile getirmemekte, tam aksine dinî tolerans gösterdiklerini kabul etmektedir, ancak din değiştirmenin söz konusu yüzyılda kesinlikle istisna olmadığı da tarafından göz ardı edilmemektedir. Tek tük din değiştirme vakasının dışında Sırp ve Hırvatların, özellikle Bosna ve Arnavutluğun yarısının Müslümanlığa geçtiği bilinmektedir[453]. Ayrıca sınır

bölgelerinde yaşayanların ve esirlerin bu tehdit ile karşı karşıya kaldığını düşünen Luther, kendince önlem almaya çalışmakla geçikmez. Batı dünyası tarafından örnek gösterilen Osmanlıların sosyal yapısı, özellikle Sultan Süleyman'ın gücü insanları doğrudan etkisi altına almaktaydı. Ele geçirilen bölgeler Osmanlılar için tehdit arz etmediği müddetçe değişikliğe gidilmediğinden, var olan yapıya dokunulmadığından ve misyonerlik yapılmadığından, bölge halkının sempatisi kazanılmaktaydı[454]. Söz konusu tehlikeler nedeniyle Luther, Türklere karşı vaaz ve dualarını yazmaya başlar. Onun önderliğinde hızla yayılan bu eğilim sayısız dua ve vaazın oluşumuna neden olur.

16. yüzyılda 329 dua tespit edilmiştir. Bu sayıya "Betpsalmen" (dua ilahileri) ve "Betlieder" (dua şarkıları) da dahildir. Ayrıca birden fazla kitapta yer alan dualar da bu rakam dahilindedir. Çünkü bir duanın birden çok kitapta basılması, ya da bazı duaların, yöresel ağızlara uyarlanarak yeniden yazılması toplumun bu konuya verdiği önemi ortaya koymaktadır. Buna rağmen basılmış dua sayısının 400'leri bulacağı söylenebilir. Küçümsenmemesi gereken bu sayılar Türk tehdidinin boyutlarını ortaya koymaktadır[455]. Dua metinlerinin incelenmesi sonucu önemli bulgular elde edilmiştir. Bu bulgulardan ilki, duaların ağırlıklı olarak hangi tarihte yayınlandığına ilişkin bilgilerdir. Türklere karşı yazılan dualar en fazla 1560-1569 ile 1590-1599 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Osmanlı ordularının bu tarihlerde Viyana'ya doğru sefere çıkması, Türklere karşı yazılan dua metinlerinde ve Türk literatürünün genelinde muazzam bir artışa neden olmuştur. Ancak dua literatürünü en fazla etkileyen 1590'lı yıllardır. Almanların endişe içinde yaşadığı bu yıllarda "Türk" bambaşka bir önem kazanmaktadır. Mahşer gününün yaklaştığını sanan Hristiyanlar, Almanya'nın Türkler tarafından harap edileceğine inanmaktaydılar. Böylelikle mahşer günü, "Türk'ün" geldiği ve kıyameti kopardığı an olarak kabul edilmekteydi.

Araştırmalar sonucunda tespit edilen diğer husus ise Türk dualarının mezheplere göre dağılımıydı. İncelemeler sonucu ortaya çıkan sonuç Protestanların Türklere karşı dua yazma konusunda kesinlikle daha etkin olduklarıdır. Ancak bu sonuç Katoliklerin Türklere karşı dua etmediği anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda matbaanın önemine işaret ederek başta Luther ve Melanchthon gibi reformatörlerin teknolojik olarak gelişen

matbaacılıktan daha fazla faydalandığını vurgulamak gerekmektedir. Türk savaşlarının özellikle Protestan çevreler tarafından siyasi malzeme olarak kullanılması da “Türk dualarının” hızla yayılmasına ve benimsenmesine neden olmaktadır. Türklerin elde etmiş olduğu zaferler Protestanlarca Katolik mezhebinin zaafı olarak açıklanmakta ve Papa’ya karşı kullanılmaktadır. Buna göre Katolikler yazınsal olarak Türklere karşı daha az dua yayınlasalar da, bu onların korkmadığı, ya da Türkler aleyhinde propaganda yapmadığı anlamına gelmemektedir.

Çalışmada ağırlıklı olarak Protestanların Türk korkusuna yer verilmesi, çalışmanın Pro-testanlık üzerine kurulu olduğu izlemini yaratabilir. Ancak bunun sebebi, daha öncesinde de belirtildiği gibi, protestan bölgelerde deccal Türke ve Papa’ya karşı duyulan korkunun daha fazla işlenmesinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir zamanda Katolikler ve Protestanlar “Türk tehdidini” ideolojik olarak değerlendirerek başta dua ve vaazlar kanalıyla Türk imgesinin oluşumuna katkıda bulunur. İki mezhebin duaları esasen birbirinden farklı değildir.

Duaların türlere göre incelenmesi sonucunda ise ortaya çıkan sonuç, özel bir kesime yönelik olmayan Türk duaları adı altında toplanan grubun sayıca üstünlük gösterdiğidir. Belirli bir kesime yönelik yazılmamış olan bu duaların ortak özelliği, Türklerin toplumsal ve siyasi tehdit olarak algılanmasıdır. Hristiyan cemaati için yazılmış olan bu duaların işlevi, belirli bir okuyucu kitlesine yönelik yazılan dualarla aynıdır. Sayı bakımından ikinci sırada yer alan kilise duaları da olumsuz Türk imgesinin hızla yayılmasına neden olmuştur. Kilisenin en etkin aracı olan bu dualar, Hamburg, Lübeck, Hanover, Hessen, Ulm Augsburg, Leipzig, Brandenburg, Braunschweig, Württemberg, Wittenberg, Saksonya, Magdeburg, Kassel vs. gibi Almanya’nın farklı eyaletleri ve şehirleri için yazılmış ve bunlarla Türkler aleyhinde toplu halde propaganda yapılmıştır. Çocuklara ve gençlere yönelik yazılmış Türk duaları da okuyucu kitlesinin spesifik olmasından dolayı, önemli sayılabilecek miktardadır. Bu ise geleceğin garantisi ve Hristiyanlığın teminatı olarak kabul edilen çocuklara verilen önemi göstermektedir. Savaş ve ev duaları ise en az tespit edilen dualardandır. Bunun nedeni ise bu duaların propaganda amaçlı kullanıma çok elverişli olmamasından kaynaklanmaktır.

Kadınlara yönelik duaların bulunmadığı da tespitler arasında yer almaktadır. Bu ise her iki mezhep için de geçerlidir. Luther yazılarında kadınlara seslenmesine ve Türk'ün gelmesi halinde başlarına gelecek kötü şeyleri sıkça konu olarak işlemesine rağmen, onlara yönelik dua yazmamıştır. Ancak duaların büyük bir kısmında Türkün savunmasız kadın ve çocuklara yapabileceklerine yer verilmektedir.

Bu konudaki diğer bir tespit ise savaş sonrası zaferler için edilen şükran dualarının Almanya'da neredeyse hiç bulunmamasıdır[456]. Elde edilen zaferler için yazılmış şükran duaları daha çok savaşı birebir yaşamış olan Avusturya'da bulunmaktadır. Bunun sebebi ise Almanların, Türklerle olan savaşlara, Avusturya'ya göre daha az katılmış olmasıdır. Zaman zaman Alman birlikleri, tehdit edilen Hristiyan dünyasını, özellikle komşu ülke Avusturya'yı desteklemek üzere savaşa katılsalar dahi, bu ülke dışında gerçekleşen bir savaştır ve insanları ülke içinde gerçekleştirilen savaşlar kadar etki altına almamaktadır. Elde edilecek, ya da elde edilmiş olan zaferler Almanları her ne kadar sevindirse de, çok fazla duanın oluşumuna neden olmamaktadır. Çünkü ele geçirilecek olan ya da ele geçirilen bölgeler, Alman toprakları dahilinde değildir.

Alman dualarına kıyasla vaazların bu konuya daha fazla yer verdiği ortaya çıkmaktadır. Vaazların, genelde dualara göre daha uzun ve eğitici olması, konuyu ayrıntılı olarak işleme ve dinleyicilere sunma imkânını beraberinde getirmektedir. Bu da vaazların savaş ve zafer konusunu daha fazla işlemesine neden olmaktadır.

Duaların incelenmesi sonucunda ortaya çıkan diğer bir bulgu ise bazı duaların birden çok kitapta yer almasıdır. Genelde hiç değişikliğe uğratılmayan bu metinlere, bazen yazar adı eklenmekte, bazen ise bu bilgi elimine edilmekte, ya da başlık kısaltılmaktadır. Ancak çoğunlukla içeriğe dokunulmamaktadır. Örneğin Martin Luther'in "Himmlischer Vater, wir haben's ja wohl verdienet, daβ du uns strafest, (...)" (Yüce Tanrım, bizi cezalandırmanı hak ettik) adlı dua, Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken (...) (Türklere karşı ruhani savaş hazırlığı)[457] adlı anonim bir çalışmanın yanı sıra, Friedrich Roth[458], Rupert Erythropilus[459], Georg Miller'in[460] v.b kitaplarda yer almaktadır. Genelde birden çok çalışmada yer alan metinler, propaganda açısından hem Türk imgesine geniş yer

vermiş, hem de Hristiyanları, Türk korkusuyla yola getirmeyi hedefleyerek, eğitici unsurlar barındırmıştır. Duaların birden fazla kitapta yer alması kimi zaman yazarın ya da duanın popülaritesine de bağlıdır[461].

Son olarak Türklere karşı okunan dualarla ilgili söylenilmesi gereken ise duaların birbirlerine fazlasıyla benzemeleridir. Duaların neredeyse tümü aynı yapısal özelliklere sahiptir ve kalıplaşmış öğeler barındırmaktadır. Duanın giriş kısmında günahların itiraf edilmesi ve Tanrı tarafından verilen cezanın hak edilmesi konuları ele alınmaktadır. Tanrı'nın ceza olarak Türkleri gönderdiği bilgisi de çoğunlukla giriş bölümünde yer alan ifadelerdendir. Gelişme kısmında ise Türklerle ilgili kullanılan imgeler bulunmaktadır. Propaganda amaçlı yazılan bu metinlerde olumsuz Türk imgesi ve savaş konuları en çok bu bölümde kullanılmaktadır. Sonuç kısmında ise Tanrı'ya, Hristiyanları düşmanın elinden kurtarması halinde şükredileceği bildirilmektedir. Bu genel şemaya ve Türklerle ilgili kullanılan kavramlara dayanarak Türkler aleyhinde yazılan duaların öngörülen belirli kalıplar dahilinde oluşturuldukları söylenebilmektir.

Türklere karşı yazılan vaazların incelenmesi sonucu da benzer bulgular tespit edilmiştir. Vaazların dualara oranla daha uzun olması, vaizin Türk konusuna daha fazla yer verebilmesine ve buna bağlı olarak daha saldırgan bir tutum izleyebilmesine neden olmaktadır. 16. yüzyılda Almanya'da bu amaç doğrultusunda yazılan vaazlar, tıpkı dualarda olduğu gibi, tarihî olayların etkisi sonucunda ortaya çıkmıştır. Viyana'nın Osmanlılarca tehdit edilmesi ve elde edilen bazı zaferler, vaazların oluşumunu tetikleyen başlıca tarihî olaylardır. Tehdidin artış göstermesiyle doğru orantılı olarak vaazların sayısında da artış görülmektedir.

Söz konusu yüzyılda 30 farklı yazar tarafından basılmış 178 vaaz tespit edilmiştir. Ancak tıpkı dualarda olduğu gibi, vaazlarda da bu sayısın daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Vaazların yıllara göre dağılımı ise şöyledir: 1500-1519 yılları arasında Türklere karşı basılmış vaaz bulunmamaktadır. 1520-1529'da ise tek bir vaaz tespit edilmiştir. 1530-1539 arasında 22 vaaz yazılmıştır. 1540-1559 yılları arasında hiç vaaz yazılmamışken, 1560-1569'da 17, 1570-1579'da 16, 1580-1589'da ise 12 vaaz bulunmuştur. Vaazların çoğunluğu ise 1590-1599 yılları arasında basılarak % 60'dan fazlasını oluşturmaktadır. 110 vaazın yazılmış olduğu

bu son on yıllık periyotta, insanlar tıpkı dualarda olduğu gibi, Türklerin gelmesiyle, kıyamet gününün de geleceğine inanmaktaydılar.

Vaazlarda daha kesin rakamların verilebilmesinin sebebi, bu türün daha iyi tanımlanmış ve diğer dinî metinlerle fazla karışmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın duaların sayısını kesin olarak tespit etmek mümkün olmamaktadır. Çünkü dua kavramı 16. yüzyılda henüz kesin olarak tanımlanmış bir kavram değilidir. Luther'in ağzından çıkan sözler bile zaman zaman duaya dönüştürülmüştür. Elbette duaya dönüştürülen sözlerin hepsi kalıcı olmamış, ancak hangi sözlerin duaya dönüştürüldüğünü de günümüzde tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Ayrıca bu türün, kilise şarkısı, ilahi, ya da halk şarkısı olarak da kabul gördüğü bilinmektedir. Bunun haricinde bu çalışmada ele alınmayan Latin dilinde yazılmış olan dualar da bulunmaktadır.

Türk imgesinin 16 yüzyılda büyük önem taşıdığı ve metinlere aktarıldığı çalışmada sıkça dile getirilen konular arasında yer almıştır. 100 dua üzerinden yapılan sözcük taramaları sonucunda Türklerle ilgili hangi sözcüklerin daha fazla kullanıldığı tespit edilmiştir. Buna göre 16. yüzyıl Almanya'sında "Türk" kavramının, neleri çağrıştırdığı ve "Türkler"in hangi sözcüklerle tanımlandığı ya da özdeşleşirildiği ortaya konulmuştur. Türk imgesiyle ilgili olarak en fazla kullanılan ilk 11 kavram şunlardır:

Türk, Türkler	Türk, Türke, Türken, Türkisch	196
düşman, düşmanlar; Hristiyan düşmanı; düşman; Tanrı’nın, Hristiyanlığın, kilisenin, düşmanlık, düşmanca, ezelî düşman, amansız düşman	Feind, Feinde (des Menschen, Christenfeind, Feinde (Gottes) Christenheit, Kirche), Feindschaft, feindlich, Erbfeind, Erzfeind, Todesfeind	177
kan dökmek, kana susamış köpek; kan (Hristiyanların); kana susamış; gözünü kan bürümüş	Blutvergiessen; Bluthund; Blut (der Christen); blutdürstig; blutgierig	61
despot, (tiran, zalim, gaddar), despotlar, despotluk, despotça	Tyrann, Tyrannen, Tyrannei, tyrannisch	60
zulüm, zalim	Grausam, Grausamkeit	54
mukaddesata sövmek; Tanrı’ya sövmek; Tanrı’ya söven, küfürbaz	(Gottes)Lästerung, lästern (Gott), gotteslästrig, Lästermaul, lästerlich	46
cinayet, katil, öldürücü, adam öldürme, öldürmek, katletmek, ölmek, öldürmek (insanları, bedenleri, ruhları)	Mord, Mörder, mörderisch, Totschlag, umbringen, umkommen,(er)morden, (Menschen, Leib, Seele)	43
sıkıntı; sıkıntı çekmek (Türklerden dolayı)	(Türken verursachen) Not; Notleiden (Vorstehende, groβe,	38

	schwere Not; verursacht durch den Türken)	
korkunç, tüyler ürpertici, menfur	greulich, Greuel (n)	29
lekelemek, kirletmek (Tanrı'nın adı, bedenleri, kadın ve kızları (bakireleri), esir Hristiyanları; maskara, Türklerin maskarası olmak	schänden (Gottes Namen, Leiber, Frauen und Jungfrauen, gefangene Christen), Schande (zur Schande der Türken werden)	28
korku, korkunç, korkmak, korkutmak	Schrecken, schrecken, schrecklich, erschrecklich, erschrecken	25

Listenin başında 196 kez tespit edilerek “Türk”, ardından ise 177 defa yer alan “düşman” sözcüğü yer almaktadır. Bu da Türklere karşı yazılan her duada ortalama olarak “Türk” ve “düşman” kavramlarının neredeyse iki defa kullanıldığını göstermektedir. Böylelikle “Türk” ve “düşman” sözcüklerinin metinlerde yan yana ve birebir ilişkili oldukları açıkça ortaya çıkmıştır. Metinlerin % 60’ından fazlasında yer alan kavramlar ise “Türklerin kan dökmeleriyle” ve “tiran” olmalariyla ilgili yer alanlardır. Metinlerin yarısından fazlasında yer alan kavram ise, 54 defa bulunan “zülüm”le ilgili olanlardır. Duaların neredeyse %50’sinde yer alan diğer kavram “sövmek” hakkında olandır. Buna göre Türkler en fazla “mukaddesata” ya da “Hristiyan Tanrı’sına sövmektedirler”. Türklerin katil olduklarına ilişkin kavramlar ise dualarda %40’ları aşmıştır. Hristiyanlara göre Türkler insanları, kadın, erkek, çocuk, genç ve yaşlıları, bedenleri, ruhları ya da maneviyatı öldürmekte veya katletmektedirler. Türklerin büyük “sıkıntıya” neden oldukları, ya da “Hristiyanları bekleyen büyük sıkıntıların” dile getirilmesi % 40’ları bulmaktadır. “Korkunç”, “tüyler ürpertici” ya da “menfur” oldukları ise dualarda yaklaşık olarak % 30 oranında vurgulanmıştır. Yine duaların neredeyse % 30’unda tespit edilen kavram “lekelemek” ya da “kirletmek” ile ilgilidir. Buna göre Türkler Tanrı’nın adını, insanların bedenlerini, kadın ve kızları (bakireleri) ve esir Hristiyanları kirletmekte ya da lekelemektedirler[462]. Metinlerin % 25’inde Türklerin korkuttukları ya da korkunç oldukları ileri sürülmektedir. Ancak burada verilen sayı ve orantıların dışında da ayna anlama gelen, ancak farklı yazılan sözcüklerin varlığına dikkat çekmek gerekmektedir. Bunların da katılması halinde aynı anlama gelen kavramların oranlarının yine çok daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.

Batılı yazarlar tarafından acımasız, zalim vs. olarak tasvir edilen Türklerin savaş esnasında ya da savaş sonrasında esir Hristiyanlara yapacaklarına dualarda, sözcük taramalarından da anlaşıldığı üzere, geniş yer verilmektedir. Oysaki “Savaşta ele geçen kâfirlere, kadın çocuk ve ihtiyarlara nasıl muamele edileceği dini kurallara bağlanmıştır”[463]. Konuyla ilgili kalıplaşmış sözlerin dualarda fazlasıyla yer alması, onların provokatif işlevleriyle ilgilidir.

Protestan ve Katoliklerin dua ve vaazlarında ortak olan bir diğer özellik ise Türk gücünün Hristiyanlık için tehlike arz ettiği gerçeğidir. Türk-Hristiyan sorunsalı olarak adlandırılan bu tehdidin aşılmasına ilişkin çözümler ise ağırlıklı olarak manevi alanda aranmaktadır. Dünyevi çabalarla Türklere karşı konulması gerektiği her ne kadar dua ve vaazlarda dile getirilmiş olsa da, esas kurtuluşun bu olmadığı görüşü de benimsenmiştir. Savaşlarda Türklere karşı zafer kazanmanın yegâne yolu, Tanrı'nın yardımlarını esirgememesi sonucu elde edilecektir. Tanrı'nın Hristiyanların yanında yer alıp almaması ise, onların günahlarını bağışlamasıyla doğru orantılı olduğundan, zafer elde etmelerini belirleyen başlıca unsurdur. Tüm bu karamsar bakış açısına rağmen hem Protestanlar, hem de Katolikler dua ve vaazlarında insanları ümitsizliğe sevk etmemektedirler. Metin içerisinde kimi zaman Türklerin muazzam gücü anlatılsa da, dua ya da vaazların sonunda Hristiyanların askerî güçlerine ilişkin şüphelere meydan verilmemektedir. Hristiyanlığın aşılmaz olduğu, askerî güçlerinin ise başarılı olacağını vurgulayan metin yazarları, Hristiyanların içinde bulunduğu kötü durumu yansıtmamaya büyük özen göstermektedirler. Alman İmparatorluğunun güçsüzlüğü, askerî güçlerin çaresizliği ve çağının gerisinde kalan toplumsal düzen hem dua hem de vaazlarda propaganda yoluyla aşılmaya çalışmaktadır. Oysaki bunun böyle olduğu Avrupalıların büyük çoğunluğu tarafından da kabul edilmekteydi. Alman İmparatorluğuna ve daha genel bir ifadeyle, Hristiyan Dünyasına ilişkin bu değerlendirmeler, toplumun Türklere karşı savaşma ve direnç gösterme azmini azaltacağından endişe eden hükümet yetkilileri var olan bu negatif imgenin özellikle dinî metinler vasıtasıyla tekrar düzeltilmesi için talimatlarda bulunurlar. Böylelikle Türk tehdidi 16. yüzyılda var olan politik ve siyasal düzenin stabilize edilmesine yarayan propaganda aracı olarak da kullanılmaktaydı. Toplumun Alman İmparatorluğuna her alanda sarsılmış olan güveni bu yolla yeniden inşa edilmeye çalışılmaktaydı. Var olan bu düzenin İmparatorluğun devamlılığı ve güvenliliği için vazgeçilmez olduğu, dinî metinler sayesinde insanlara empoze edilerek, toplumun olumsuz bakış açısısı ya da eleştirileri giderilmeye çalışılırdı.

7. KAYNAKÇA BİRİNCİL KAYNAKLAR

Andreae, Jakob (d. Ä.): Dreyzehen Predigen vom Türcken. In wölchen gehandelt würdt von seines Regiments Ursprung/ Glauben unnd Religion/ Vom Türckischen Alcoran/ unnd desselben grundtlicher Widerlegung durch sein selbs deβ Alcorans Zeugnussen/ Von seinem Glück und Wolfart/ warumb jme Gottt so lange zeit wider sein arme Christenheit zugesehen/ Wie jhme zubegegnen/ und wider jhne glücklich zustreitten/ Und von seinem endtlichen Undergang. Geprediget durch Jacobum Andree/ D. Probst zu Tübingen, unnd bey/ der Universitet daselbsten Cantzlern./ Allen Christen, besonders an den Turckischen Gräntzeni nutzlich unnd tröstlich zulesen. Den Innhalt einer jeden Predig, würstu Christlicher Leser gleich hernach finden./ Gedruckt zu Tübingen bey Ulrich Morharts Wittib. 1569.

Anisius, Michael: CONCIO THRENODICA, Das ist: Ein Klagpredigt/ bey gemainer Proceszion und Bittfahrt/ wider unserem allgemainen Erbfeindt dem Türcken: geschehen zu Bamberg den 19. Octobris / Verschinens 94. Jares: im Barfüsser Closter. Durch F. Michaëlem Anisium, in unser lieben Frauwen Pfarr-Kirchen daselbst Predigern. (...) Gedruckt zu Dilingen/ durch Johann Mayer. M.D. XCV.

Anisius, Michael: Siben Catholische Predigen/ Bey gemeinen Processionen / Kirch vnnd Bittfahrten wider deß Christlichen Namens Erbfeind dem Türcken/ gehalten zu Bamberg/ im 4. vnnd 95. Jar. Durch F. Michaelem Anisium Franciscanum. Gedruckt zu München /bey Adam Berg. 1599

Assum, Johannes: Türckenpredigten vber den LXXIX. Psalmen. JN welchen gründlich vnd außführlich gehandelt wirdt von dem grausamen /...Krieg deß Türcken wider die heylige Christenheit:... Sampt angehenckter kurtzen Außlegung deß XLVI. Psalmens:... Gehalten Zu Weickersheim in der Graffschafft Hohenlohe. Durch M. IOHANNEM ASSVM. Hoffpredigern vnd Superattendenten daselbsten. Gedruckt zu Franckfurt am Mayn/durch Johann Spies. M.D.XCV. 1595. (Herzog August Bibliothek-Wolfenbüttel)

Bachmann, Zacharias: Heerpredigt widern Türcken. Christliche vnd Trewhertzige Erinnerung/ von denen Zeichen/ Welche/ wie vnser lieber Herr vnd Heiland Jesus Christus saget/ an der Sonnen/ dem Römischen Reich/ vnd dem Mond der Christlichen Kirchen/ Vor seiner herzunahenden letzten herrlichen Zukunfft geschehen sollen. Jtem/ Von dem jetzigen Kriege in Vngern/ der nach Hiltenis Prophecey/ eine allgemeine verenderung/ und als etliche Christen nach Sybillen, Hydaspis vnd Lactantij Weissagung halten/ den Keyserlichen Sitz aus Occident von Rom wieder in Orient gen Constantinopel transferiren, und dorauff den Jüngsten Tag bringen wird. Allen Christen/ hohes und niedriegen Standes/ in vorstehender wiedern Erbfeind der Christenheit Kriegsrüstung/ nützlich und tröstlich zu wissen und zubetrachten. Gehalten zu Bischoffswerda/ den andern Sontag im heiligen Advent/ des M.D.XCIII. Jahrs durch Zachariam Rivandrum D. Dreßden/ gedruckt durch Matthes Stöckel M.D.XCIIII. (1594).

Baden, Sebastian von: Geistliche Kriegsrüstung/ wider den gemeinen Blutdurstigen Tyrannen/ und Erbfeindt Christliches Namens/ den Türcken: darinnen der länge nach verfasset/ und angezayt wirdt welcher waffen/ und mit was Waffen eygentlich/ neben der eusserlichen Gegenwehr/ ermeldtem Erbfeindt/ zu diser/ und anderer zeyt/ glücklichen/ mit unfählbarer Hoffnung der langerwünschten Victorien zubegegnen sey: Allen und jeden Fromen Gottseligen Christen insonderheyt aber denen/ ...gestellet Durch SEBASTIANVM von Baden ABBTEN deß Ehrwürdigen Stiffts/ vnd Gotteshauß Bruck bey Znaym/ Praemonstratenser Ordens. Gedruckt zu Bruck an der Jena. 1595. [Druckerei des Prämonstratenserstifts]

Brentel, Jörg: Ain Trostspruch wider den Türcken. Man thut yetzt allenthalben sagen/ Ach Gott wer nur der Türck erschlagen. Erkenn dich selbs/ ware Büβ würck. Gott sendt dir hilff wider den Türck. Zur Hilff ist er allzeit berait/ Wie diβ Büchlein seyn kurtz anzaigt. Unkrechtigkait/ Sünd/ Laster/ Schandt/ Treibt den Türcken zu uns inns landt. Augsburg: Phillip Ulhart d.Ä. 1531.

Brenz, Johannnes: Zwo vnd zwaintzig Predig den Türckischen krieg/ vnd ander zufallend vnfäll betreffend/ sampt aim bericht/ weß sich darinn zuhalten/ durch Johan Brentzen gepredigt. Mit einer vorrhed D. Martin

Luthers. Newlich durch Sebastian Coccyum verteutscht. (Gedruckt zu Nurmberg durch Friderich Peypus 1532.)

Brenz, Johannes: Türcken Biechlein. Wie sich Prediger und Laien halten sollen, so der Türck das Teutsche Land überfallen wurde. Christliche und notdürfftige underrichtung, durch Johann. Brenz. Augsburg, 1537.

Caspar, Johann: Zwo christliche Sieg und Lobpredigten/ wegen etlich ansehlicher Victorien wider den Türcken. ANNO DOMİNİ 1593. Gehalten durch Den hochwirdigen in Gott Vattern und herrn/ herrn Johann Casparn Bischoffen zu Wienn in Osterreich/ Röm: Kay: Mt:zc. Rath. ... Gedruckt zu Wienn in Osterreich/ bey Leonard Formica. 1594

Chalcondyles, Loanicus: Türk İmparatorluğu'nun Yıkılışına Dair Kehanetler Kitabı. Yayına hazırlayan: Altındal, Aytunç. Ankara: Destek, 2007.

Clemens Bischoff: JubilJahr/ Des allerheyligsten Vatters und Herrn/ Herrn Clementis/ auβ Götlicher fürsehung Babst/ diβ Namens des Achten. Gott den Allmechtigen in gegenwürtiger obligender/ der heiligen Catholischen Kirchen Gefahr und Noth/ anzurüffen. Passau, Anno 1595.

Cordatus, Konrad: Ursach warumb Ungern verstöret ist, Und ytzt Osterreich bekrieget wird. Mit anzeigung, Wie man widder den Türcken kriegen, Und das Feld behalten soll, an das Kriegsvolck unsers Genedigsten Herren, Herr Jo. Churfüsten zu Sachssen zc. widder die Türcken. mit sampt einem gepet. Durch Conradum Cordatum Prediger zu Zwickaw. 1529 [Erfurt: Melior Sachse d. Ä.]

Dietrich, Veit: Der xx. Psalm Davids/ Wie man für unser Kriegszvolck recht betten/ und sie sich Christlich wider den Türcken schicken/ und glückselig kriegen sollen. Auβgeleget durch Vitum Dietrich/ zu Nurnberg Prediger. 1542. Gedrückt/ zu Nürnberg/ durch Johan vom Berg/ und Ulrich Neuber.

Dillherr, Johann Michael; Gygler, Andreas (Hg. Balthasar, Müller): Gebet-Büchlein wider den Türcken. Nürnberg: Endter, 1664.

Efferhen, Henricus: XIII Christenliche Predigten auß dem XXXVIII. und XXXLX./ Capitel Ezechielis./ Von/ Gog unnd Magog,/ oder den Türcken... In welchen angezeiget wird/ daß das Mahometische Reich/ so under des Mahomets gesätz seinen anfang genomen/ seye von Gott dem Herrn/ als ein besondere Rütte/ zu straff den Christen erweckt/...Mit erzelung vom anfang/ ursprung/ und zunemung des Mahometischen Keyserthums/...alles verfaßt vnd beschriben Durch Henricum Efferhen der H.Schrifft Doctor. Straßburg. Gedruckt durch Theodosium Rihel/ Anno 1571.

Egenolff, Paulum: Christliche Gebett wider das grausame wüten deβ Erbfeindes der Christenheit deβ Türcken in diesen letzten zeiten für das heyl und Wohlfahrt unsers lieben Vatterlande Teutscher Nation und der ganzen christenheit Alten und Jungen fürgeschrieben. Im Oberfürstenthumb Hessen. Gedruckt zu Marpurg, 1595.

Erythropilus, Rupert: Weckglock, darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachende Türcken aufgewecket werden. Frankfurt am Main, 1595.

Fickler, Johann Baptist: Trewhertzige Warnungsschrifft an die Stände zu Regensburg auf dem reichstag daselbst. München, 1598.

Franck, Kaspar von Joachimstal: Ein Gebet der Christlichen Kirchen inn Sanct Joachimsthal inn dem jetzigen Türckenzug Auss dem XX. Psalm etc. Gedruckt zu Nürnberg durch Ulrich Newber und Diterich Gerlatzen, 1566.

Franckemann, Georg: Ein christlicher Trostspruch wider den Türcken/ zu lieb vnd Ehren inn Reimenweiß gestelt. Durch Georgium Franckeman/ von Hall/ Poet. Den Ehrnthafften... Weisen Herrn/ Cammerer vnd Rathe des bermbten Marcks Eckenfelden... M.D. LXXII. 1572

Freder, Johannes d.Ä.: De lxxix.Psalm/ den me wedder den Törcken beden schal /Uthgelecht dorch M.Johan Freder. Mit einer Vorrede D. Johannes Epini an de Christlike Gemene tho Hamborch. Item wo sick Predigers unde Leyen holden schollen/ so de Törcke dat Düdesche Landt öuerfallen wörde/ Nödige Underrichtinge dorch Heren Johan Brentz. M.D.XLV. [Wittenberg]

Freyherr, Ulrich: Probierte rüstung, Wider allerlay feind, wie starck sie seind, Fürnemblich aber wider die feind des Christlichen namens vnnd glaubens, Türcken vnd Tattern, darzu gut, die buß, vnd besserung des lebens, Gott lieben, Gott loben, Gott ehren, vnd nicht also lestern, zc. Alles auß Heiliger unnd Göttlicher Geschrifft, den betrübten frommen Christen zu trost, den Sündern zu ainer warnung und besserung, zc. Durch M. Vdalricum Freyherr von Lewkirch, Dechant vnd Pfarherrn zu Mündelhaim. Gedruckt zu München, bey Adam Berg. Anno M.D. LXIX. 1569.

Garberus, Henricus: Ein christlich Gebet, täglich wider den Türcken zu beten.

Georgius, de Hungaria: Tractatus de Moribus, condictionibus et nequita Turcorum. Traktat über die Sitten, die Lebensverhältnisse und die Arglist der Türken. Nach der Erstausgabe von 1481 herausgegeben, übersetz und eingeleitet von Rinhard Klockow. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 1993.

Glaser, Theophilus: Türcken-Büchlein. Wie sich Prediger und Zuhörer halten sollen/ So der Türcke das arme Deutschlandt uberfallen würde. In etlichen Predigten: Aus Gottes Seligmachendem wort/ Von hohen Geistreichen Lehrern gefasset. Samt herzlichen und andechtigen Gebetlein. Allen rechten waren Christen/ Hohes und Nidriges Standes/ in diesen letzten gefehrlichen Zeiten/ zur Warnung in Druck vorgefertigt. Durch M. Theophilum Glaser Pastorem und Superintendentem zu Dreszden, 1594.

Gretern, Jacobus: Newen Jars Predig, Von der New Alten Sitten und Sünden, dieser zeit unnd Leut: wie selbige durch Gottes gnad hinzulegen, und zu verbessern. Gehalten durch M. Jacobum Gretern, Prediger und Decanum zu Schwabischen Hall. Getruckt zu Tübinge, bey Alexander Nock, 1592.

Heidenreich, Esaias d.Ä.: Sechs und Zwanzig Buβpredigten uber den Propheten Joel/ auff die gelegenheit jetziger beschwerter und letzten zeit/ allen recht gleubigen hertzen zu heilsamer Lehr und trost gerichtet und geschrieben/ durch Esaiam Heidenreich/ der heiligen Schrifft Doctor. Gedruckt zu Leiptzig bey Georg Defner. 1581.

Heidenreich, Esaias d.Ä.: Zwölf Türcken Predigten vber den Neun vnd siebentzigsten Psalm/ Herr es sind Heiden in dein Erbe gefallen/ etc.. Allen bekümmerten Christen in dieser geschwinden zeit zur lehr vnd trost geschrieben/ Durch Esaiam Heidenreich D. 1582. Leipzig. (Gedruckt...bey Georg Defner...) [für Henning Grosse]

Heyden, Sebaldus: Wie man sich in allerlay nötten/ des Türcken/ Pestilentz Theürung/ z.c. trösten/ den glauben stercken/ vnd Christliche gedult erlangen soll/ Auß siben sprüchen heyliger schrifft kürtzlich angezeigt/ Durch Sebaldum Heyden. M.D.XXXI. 1531(Gedrückt zu Nüremberg durch Friderich Peypus.) d.Ä.: Das siebend Capitel Danielis/ von des Türcken Gotteslesterung vnd schrecklicher morderey mit/ unterricht Justi Jonae. [u. Philipp Melanchton] Wittenberg, (Gedruckt durch Hans Lufft.), [1530].

Kretz, Matthias: Ein sermon vo dem Turcken zug. Durch D. Mathiam Krecz zu Moβpurg/ in sant Castelsstifft gepredigt. 1532. Wider übersehen vnd Corrigirt. (Gedruckt in der Fürstlichen Stat Landβhut/durch Johann Weyssenburger/ bey sand Jobst zu dem weyssen Schoβgatteren...) [1533]

Lachkern, Jakob: Ein Christlich Bethgesang zu GOTt vmb gnedige Errethung vnnd hilff wider den grewlichen Blutdürstigen Erbfeind des Christlichen Glaubens den grausamen Türcken. Jm Thon/ Erhalt vns Herr bey deinem Wort/ zc. Durch / Jakob Lachkern/ Pfarrer zu Wissentz 1566. Jar. (Gedruckt zu Regenspurg/ Bey Hanns Burger.).

Lauch, Johannes: Ein vnd Dreiβig Türcken Predigten/ vber das 38. vnd 39. Capitel des H. Propheten Ezechielis. Von Gog vnnd Magog: Jnn welchen gehandelt wirdt von deβ Türcken herkommen vnd Vrsprung von seiner Religion vnd Alcoran/sampt einfältiger wider=legung desselbigen... Gehalten Anno 95. vnd 96. in der Fürstlichen Pfaltzgräuischen Statt Velburg/ Durch M.Johannem Lauch/ Pfarrern vnnd Superintendenten daselbsten. Jetzund...in offentlichen Truck verfertigt... (1599).

Leucht, Valentin: Wieder den Erbfeindt den Türcken Ein Christliche warnung und Buszpredigt/ uber das sechste Capitel deβ Propheten Jeremie/ darinnen klärlich auβgeführet wirdt die grawsame Tyranney deβ Türcken / was die H. Schrifft von derselben meldet /was auch für bewegliche

Ursachen deren seyen/ wie unnd mit welchen Waffen der Türck könne uberwunden und der Christenheit Fried und Segen gegeben werden/ sambt zweyen angehengten Gebetten wider den Türcken /alles auβ H. Schrifft gepredigt und gestellt / Durch Herren Valentin Leüchthium deβ H. Apostolischen Stuls Prothonotarien und Predigern.

Gedruckt in der Churfürstl. Statt Meyntz durch Heinrich Breem. Jm Jahr Christi, M.D.XCV (1595).

Leudtholdt, Matthaeus: Betbuch Von Vielen Schönen Ausserlesenen... Gebeten / aus den Psalmen vnd Biblischen Historien/ derer sich die Könige/ Fürsten vnd Propheten im alten Testament gebrauchet/sampt vielen andern/ so aus ... Gelehrter Leut Schrifften vnnd Bethbüchern zusammen gezogen sein/ auch etzlichen Christlichen Gesengen/ Collecten vnd Kirchen Gebeten. Wie man diesselben jyzo in vorstehender Noth vnd Gefahr der gantzen Christenheit/ wieder den Erbfeindt Christliches Namens dem Tyrannen/ vnd Blutdürstigen Türcken/ ... gebrauchen kan. Sampt vnd mit einer Vorrede/ darinnen nach der Weissagunge des HERRN Christi/ der zustand vnnd gelegenheit dieser jtzigen letzten Welt fürm Jüngsten in der tage/ so wol der armen gefangenen Christen in der Türckey erkleret vnd vormeldet wird. (...) Gedruckt zu Franckfurt an der Oder Nicolaum Voltzen. anno M.D.LXXXXV. 1595.

Leyser, Polycarp: Zwo Christlicher Predigten, Eine Uber das Evangelium am 25. Sontag nach Trinitatis. Die Ander, Uber das ander Capitel des Propheten Joel, Daraus genommen ist ein Christliche vermanung zu wahrer Buss vnd eiferigem Gebet wider den Turcken... Zu Wittenberg gehalten, Durch D. Polycarpum Leisern. Wittemberg, Gedruckt bey M. Simon Gronenberg, 1593, s. 71-72.

Luther, Martin: Chronica unnd Beschreibung der Türckey. Mit eyner Vorrhed D. Martini Lutheri. Unveränderter Nachdruck der Ausgabe Nürnberg 1530 sowie fünf weiterer „Türkendrucke" des 15. und 16. Jahrhunderts. In: Göllner, Carl: Mit einer Einführung von Carl Göllner. Köln; Wien: Böhlau, 1983.

Luther, Martin: Vermanunge zum Gebet/ Wider den Türcken. Mart. Luth. Wittemberg. 1541 (Gedruckt... durch Nickel Schirlentz...)

Luther, Martin: Geystliche Kriegsrüstung wider den Turcken. Strassburg 1566.

Luther, Martin: Catechismus D. Martini Lutheri. Mit angehengten Fragen und Antworten, wider welche Stücke dieser Catechistischen Lere, fürnemlich das Antichristische Bapstumb, und alle newe Rotten und Secken streiten. Auffs newe zugericht, und mit etlichen und nützlichen Fragen und Antworten vermehret und verbessert, Durch Iohannem Hauserum Carinthium, Diener am Evangelio Jesu Christi zu Musla, in Marggraffthumb Märhern. Sampt den Morgen und Abende Vor unnd nach Tisch Gebetlein, Haustaffeln und Lytaney, Gedruckt im Jahr 1594.

Luther, Martin: D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Bd. 11, 15, 17, 18, 19, 26, 29, 30, 35, 50, 53. Weimar: Böhlau, 1964.

Luther, Martin: D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Bd. 62, Ortsregister. Weimar: Böhlau, 1986.

Luther, Martin: D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Bd. 1, 4, 5, 6, 10. Briefwechsel. Weimar: Böhlau, 1969.

Luther, Martin: D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Bd. 1, 2, 4, 5. Tischreden. Weimar: Böhlau, 1967.

Luther, Martin: [Geistliche Lieder und Kirchengesänge] Luthers geistliche Lieder und Kirchengesänge. Vollst. Neued. in Erg. zu Bd. 35d. Weimarer Ausg./ bearbeitet von Markus Jenny. Köln; Wien: Böhlau, 1985.

Meder, David: Christlich Gebet wider den Türcken/ in Schulen und Heüsern unter dem leuten der TürckenGlocken/ zu sprechen/ Für die Kirche zu Oringew gestellt. Durch Davidem Mederum. Der Graufschafft Hohenloe Su perintendentem generalem, und Predigern zu Oringew. Gedruckt zu Nürnberg/ durch Valentin Fuhrmann. [um 1580]

Miller, Georg: Zehen Predigten vom Türcken IN welchen gehandlet wird vom ursprung unnd Anfang/ Glauben vnd Religion/ unfug vnd Tyranney/ beharrlichen Sieg und langwirigem Glück wider die Christenheit /unnd eigentlichen ursachen desselbigen/ auch vom entlichen fall und abnemen

des Mahometischen oder Türkischen Grewelreichs: Auch wie diesem Feinde von der Christenheit müsse begegenet... werden. Gehalten In der Pfarrkirchen bey der löblichen Universitet Jena Durch GEORGIUM MYLIUM der H.Schrifft Doctorem vnnd Professorem daselbsten. Gedruckt zu Jena durch Tobiam Steinman/ In verlegung Salomon Gruners/ Bibliopolae Ienensis, Anno 1595.

Mylius, Georg: Land Tags Predigt/ WJe Christliche Landschaften/ auff ergangene Ausschreiben jhrer gnädigen und LandsFürstlichen Oberkeit/ sich auff gemeinen LandTagen: Bevorab bey gegenwertiger vorstehender Gefahr gemeiner Christenheit/ wegen des Türcken/ bezeigen und verhalten sollen. Gehalten Zu Weymar in der Schloβkirchen/ auff dem angestalten LandTag daselbsten/ 6.Decembr. Anno 1596. Durch Georgium Mylium, D. unnd Professorn zu Jhena. Gedruckt zu Jhena durch Tobiam Steinman/ Anno 1597.

Nas, Johannes: Ein schöne Tröstliche Kriegs und Sigspredig. Über das Evangeliu/ wie Christus im schifflein schlaffend/ von seinen Jüngern/ in Höchsten nöten erweckt/ und das ungestümb Meer gestillt wirt/ Matth. am 8. Mit gewiser erzelung/ der gewaltigen victori/ welche Gott seinen glaubigen/ den Catholischen Christen / wider den grewlichen Türcken/ und Ertzfeind der Christenhait verliehen hat/ Anno Dni 1571. den 7. Octob. ...F. Iohann Nass. Gedruckt zu Jngolstatt/ 1572.

Nas, Johannes: Ein schöne Tröstliche Newe jarspredig. Uber das Evangeliu/ wie Christus im Schifflein schlaffend/ von seinen Jüngern/ in höchsten nöten erweckt/ vnd das ungestümb Meer gestilt wirt/ Matth. 8. Darinn under andern Exempeln auch zum thail beschriben wirt/ die Göttlich gut bottschafft der gewaltigen sighafften newenzeytung/ welche Gott seinen glaubigen/ wider den grewlichen Türcken/ un Ertzfeind des Christlichen Namens/ gnedigst verliehen hat/ Anno Christi 1571. den 7.Octo. F. Iohann. Nass. Gedruckt zu Ingolstatt. MD.LXXII. (1572).

Nenninger, Mattheus: Ein Andechtigs Christlichs Gebet wider den Türcken: In dieser gefährlichen Zeyt täglich zugebrauchen sonderlich wan man zu Mittag die groβ Glocken leutet. Gedruckt zu Passau, 1593.

Nenninger, Mattheus: Ein kurtze Buβ und Ablaβpredig/ für die Pfarrer/ Prediger un Seelsorger/ dem gemainen Volck in jetzigem publicierten auβgefertigten IVBILEO fürzutragen. Gedruckt zu Passaw/ bey Mattheo Nenninger. Anno M.D.XCV. (1595).

Neser, Augustin: Wie man dem grimmen Wüterich und Christlichen blutsdurstigen Tyrannen/ in allweg widerstand thun möchte. Tröstlicher/ nutzlicher unnd notwendiger Bericht ann alle Ständ. In wölchem angezaigt wirdt/ wie sich in diser fürgefallner Kriegβnoth ein yederhalten soll. Erstlichen die Geistlichen mit Betten unnd hilff. Zum anderen/ die Weltlich Obrigkait unnd Ritterschafft zc. mit der gegenwehr. Zum Dritten/ die die Bawr und Burgerschafft mit bawen des feldts/ auch fürsehung aller nottdurft zu dem Krieg. Gestellt unnd in Truck verfertiget durch M. Augustinum Neser von Fürstenberg/ SS.Theol. Baccal. form Pfarrherrn zu Ingolstat zu unser lieben Frawen. Zum end findt man auch ein andächtigs gebett wider den Türcken. Getruckt zu Ingolstatt durch Alexander und Samuel Weissenhorn, 1566.

Neser, Augustin: Ein newe Catholische Predig. Auff des Türcken Niderlag, mit hülff Gottes, durch den dreyfachen heiligen Catholischen Bundt, beschehen. Durch M. Augustinum Neser von Fürstenberg, Theologia Candidatum, Für: Bay: Capellan, und Prediger zu Landsperg, in Druck verfertigt. Gedruckt zu München, bey Adam Berg. Anno M.D.LXXII, 1572, s. 125-126.

Newber, Salomon: “Ein Bitgesang, zu Got Vater, Son und Heiligen Geist, In gegenwertiger Türcken not In dem Thon: Aus tieffer not zu singen. Sampt Zweyen schönen Christlichen Gebeten, gegen dem Erbfeind dem Türcken. Got umb hülff anzuruffen, etc. (inc. rappr. Uno stemma) M.D.LXVI.” (1566) In fine: “Gedruckt zu Nürnberg, durch Salomon Newber, bey dem schwartzen Creutz...

Osiander, Andreas: Vnterricht/ vnd vermanung/ wie man wider den Türcken peten vnd streyten soll. Auff ansuchung etlicher guter Herrn vnd Freunde. An die jhenigen gestelt/ bey denen der Türck schon angriffen/ vnd schaden gethon/ vnd sie desselben noch alle tag gewertig sein müssen. Andreas Osiander. 1542. [Nürnberg: Johann Petreius]

Osiander, Lukas: Christlicher/ notwendiger Bericht/ Welcher Gestalt sich die Christen darein schicken sollen/ damit sie dem Türcken ein beharrlichen abbruch thun/ unnd ein heilsamen Sig erlangen mögen. Darauβ auch zuvernemen/ waran es biβ daher gefehlet/ daβ dem Türcken kein glücklicher Widerstad gethon worden/ sondern sein Macht je länger je mehr zugenommen. Allen Christlichen Evangelischen Heerpredigern unnd Kriegsleuten nutzlich zulesen. Geschrieben durch Lucam Osiandrum D. Getruckt zu Tübingen/ Bey Georgen Gruppenbach. M.D.XCV. (1595).

Praetorius, Stephan: Von beiden Sacramenten kurtze und nützliche erinnerung: Zusampt etliche Gebetlin, 1594.

Roepke, Johann: Christlyke und Geistryke Gebede, wedder den grusamen Viendt den Torcken, uth Gades Worde, unde etlyker vornemer Theologen, als D. Martini Lutheri, M.Iohannis Mathesij... D. Iohannis Wigandi, D. Polycarpi Leiseri, M.Andreae Pouchenij, M. Stephani Praetorij, schrifften, neuenst einer Vormaninge und Trostschrifft wedder den Törcken...thosamende geordnet, unde in Sassische sprake gebracht, Dorch Iohannem Roepken. Rostock, Steph. Müllemann, 1595.

Roth, Friedrich: Türckenglocke. Das ist: Kurze und einfeltige anleytung, wie man jetzo in vorstehender gefahr der Christenheit von dem Türcken her, rhürende, in der Gemeine Gottes, und ein jeglicher Christlicher Hauβvatter in seiner Hauβkirchen, mit seinem Weib, Kindern und Gesinde, den lieben Gott umb hülff und Errettung, mit demütigem Gebett ersuchen sollen. 1596.

Rotterdam, Erasmus von: Dialogvs, ivlivs exclvsvs e Coelis. Julius vor der verschlossenen Himmelstür, ein Dialog. Institutio principis christiani. Die Erziehung des christlichen Fürsten. Querela Pacis. Die Klage des Friedens. Übersetzt, eingeleitet und mit Anmerkungen versehen von Gertraut Christian. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968.

Rottmann, Heinrich Johann: Treuhertzige/hochzeittige Auffmunterung. Der sichere/ Schlumerenden/ Sorg/ und Rewlosen Christenheit/ Zu heutigem Türcken Krieg. Darinne sie auβ aller hand vernüfftgemässen ursachen/ unnd historischenExemplen/ sich wider den Ertz unnd Erbfeind den Türcken gerüst unnd auff zumachen/ auffgemuntert Unnd vermanet

würd. Vor diesem/ Anno 93. inn einer sehr schönen zierlichen Lateinischen Oration/ durch den Ehrnvesten hochgelehten/ Herrn Mattheum Dresserum Doctorem und Professorn zu Leipzig/ recitiert unnd inn Druck gegeben. Jetzmals gemeiner Teutscher Nation/ zu gutem/ und trewhertziger Warnung auch inn unser Teutsche Sprach verdolmetscht unnd ubergesetzt. Durch Johannem Heinricum Rottmannum. Pfarrherrn zu S. Aurelien in Straβburg/ bey B. Johanssligen Erben. Anno 1595.

Sagstetter, Urban: Christliche Kriegsrüstung. Das ist/ Christliche Buβ unnd Trostpredigen/ sampt angehefften vermanungen zu embsigem un andechtigen Gebet/ wider den grausamen Tyrannen und Ertzfeind Christlichen Namens und Glaubens den Türcken un desselben Blutdürstigs fürnemen/ damit Er die Christenhait verschinen. MDLXVI jar an der Osterreichischen Gräntzen abermals mit Heereskrafft überzogen/ damals gepredigt zu Wienn in Osterreich/ Durch Den hochwürdigen in Gott Fürsten und Herrn/ Herrn Urban Bischouen zu Gurgf/ Röm.Kay. M. zc. Kath und Administratorn des Bistumbs Wienn. Gedruckt zu Wienn in Osterreich/ durch Caspar Steinhofer. ANNO MDLXVII.

Sandizell, Moritz von: Wider den laydigen Türcken unnd sein grausams fürnemen gemaine Gebet von der Canzel zu diser zeit abzulesen und im Hauβ täglich zugebrauchen. Gedruckt zu Dillingen durch Sebaldum Mayer, 1566.

Scherer, Georg: Ein Christliche Heer-Predig. Allen Kriegs-Obristen/ Hauptleuthen/ Beuelchshabern zc. un dem gantz Christlichen Kriegsβvolck/ so sich der zeit in Hungern wider die Türcken gebrauchen lassen/ zu einer nachrichtung in Druck verfertigt. Durch Georgen Scherer Societatis IHESU Theologum. Gedruckt zu Wienn in Osterreich/ bey Leonhard Formica. 1595.

Scherer, Georg: Ein trewhertzige Vermahnung/ Daβ die Christen dem Türcken nicht Huldigen/ sondern Ritterlich wider jhn streitten sollen. Geprediget auff dem Königklichen Schloβ zu Preβburg in Hungern/ am ersten Sontag in der Fasten/ im wehrenden Landtage Durch Georgium Scherer/ Societatis IESV Theologum ....Gedruckt zu Dilingen/ durch Johannes Mayer. 1597.

Schneegaβ, Cyriacus: Zwey und Zwantzig Christliche Vierstimmige Bete und Trost- Gesänglein. In jetziger fehrlichen Zeit, Sonderlich wider den Erbfeind, den Türcken, in Kirchen, Schulen und Heusern wol zu gebrauchen. Erffurdt: Bawman, 1597.

Türck, Bernhardin: Das der Türck/ ein Erbfeind aller Christen/ weder traw noch glauben halte/ klare beweysung aus den geschichten biβher in kurtzen jaren von jme begangen. Unsere Kriegsleut haben hierin wol zu bedencken/ wie die Türcken nach der Schlacht/ Eroberungen und Abzügen/ allererst ansahen mer zu tyrannistren uber die/ so sich jnen ergebe/ dan wider die jnen widerstand thun. Darüb ists besser/ dapfer wider sie kriege/ dann sich in ein vertrag begebe. 1542.

Wachter, Georg: Zwei newe Lieder und anrüffungen zu Got umb hilf wider den Türcke. Das erst mag gesungen werden wie der CXIX. Psalm. Es seind doch selig alle die: Und das ander als der CXXXX. Psalm. Aus tieffer not schrey ich zu dir. Oder als der XI. XII oder XIII. Psalm. Mit sampt eynem Gebet umb Gnad zu Bitten. Gedruckt zu Nürnberg, um 1530.

Wilhelm V., Bayern, Herzog: Von Gottes Gnaden Wir Wilhelm Pfalzgrave bey Rhein, Hertzog in Obern und Nidern Bayrn. (Anordnung 1593.11.12) München, 1593.

Wilhelm V., Bayern, Herzog: Von Gottes Gnaden Wir Wilhelm Pfaltzgraffe bey Rhein, Hertzog in Obern unnd Nidern Bayrn. (Anordnung 1596.04 25) München, 1596.

Wolder, Simon: New Türckenbüchlein dergleichen vor dieser zeit nie gedruckt worden. Rathschlag/ vnnd Christliches bedencken/ Wie ohne sonderliche beschwerde der Obrigkeit/ auch der Vnterhanen/ der Christenheit Erbfeind/ der Türck/ ...zu vberwinden were .... zusammen getragen vnd begriffen/ Durch Simon Wolder Pommern. ... Jtem/ Kriegs anschlag/ oder vngeferliche vberlegung/ was einem Kriegsfürsten ein anzahl Kriegsvolck...auffzubringen... auffgehet/ Gestellet durch Fridericum Orthlepium Vveinheimensem. [(Hrsg.v.(M.heinricus Meibomius Poeta Caesarius...)] Gedruckt zu Zerbst/ Jn verlegung Lüdeke Brandes Seligen Erben/ Anno 1595.

Anonim: Ain anschlag wie man dem Türcke widerstand thun mag und durch ganz christenhait baide von gaistliche un weltliche stand geleyche bürde getrage würde on beschwerniβ mit ordenung der müntz, mit ordenung der müntz gar schön zulesen. Augsburg: 1522.

Anonim: Ain Ermannung wider Die Türcken/ Und wie sy die Christen durchechtend. Im land Ungern. Im iar MD XX II.

Anonim: Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken. Das ist Gebet, Psalmen und christliche Gesang zu Gott dem allmaechtigen, umb Victori und Sieg, wider des christlichen Namens Erbfeind, den Turcken. Allen Christen unnd frommen Hauβvattern, so man die Turckenglock leuttet und sonst zu gebrauchen. Gedruckt zu Straβburg am Kornmarckt. 1566.

Anonim: Gebet wider die fürstehende not des Türcken und anderer Landplagen halben. 1566

Anonim: Newe Zeitung. Wie der Türck, Die Statt Nicosiam, in Cipern, dieses verlauffenen 1571. Jar, eingenommen, auch wie viel Tausent Christen er Gefangen, etliche Tausent Gesebelt, was von gemeinem Kriegsvolck, gewesen ist, was aber Junckern, und ansehenliche leute waren, hat er gen Constantinopel, und Alexandria geschickt, etliche Tausent haben sich, ir Weib unnd Kindt, das sie den Türcken inn die hende kemen, jemmerlich erstochen, und umbbracht. Gedruckt zu Straβburg am Kornmarckt. 1571.

Anonim: Rosenkranz, die ewige freud und Seligkait, alda ich dich mit allen lieben hayligen mög loben und preysen ohn end, inn alle ewigkait, Amen. 50. Ave Maria. Ich glaub in Gott. (ca. 1590).

Anonim: Ein Christlich Gebett, wider den Türcken. München, 1592.

Anonim: Ein Christlich Gebet, wider deβ Türcken grausamb wüten unnd Tiraney. Matth. 8. Herz hilff uns, wir verderben. Gedruckt zu Thierhaubten. 1594.

İKİNCİL KAYNAKLAR

Abdullah, Muhammad S.: Geschichte des Islams in Deutschland. Graz; Wien; Köln: Styria, 1981.

Ackerl, Isabella: Von Türken belagert-von Christen entsetzt. Das belagerte Wien 1683. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1983.

Afyoncu, Erhan: Sorularla Osmanlı İmparatorluğu l. İstanbul: Yeditepe, 2002.

Afyoncu, Erhan: Sorularla Osmanlı İmparatorluğu lll. İstanbul: Yeditepe, 2005.

Akpınar Dellal, Nevide: Türk Sorunu. Asya-Avrupa Ekseninde Türkler. İstanbul: Büke, 2006.

Aktaş, Ayfer: "Zum Stellenwert der deutschen Sprache im türkischen Bildungssystem-mit einem historischen Blick auf die türkisch-deutschen Beziehungen auf kultureller und wirtschaftlicher Basis", Gutu, George: GGR-Beiträge zur Germanistik, Bd. 18/19. Interkulturelle Grenzgänge. Akten der wissenschaftlichen Tagung aus Anlass des 100. Gründungstages des BukaresterGermanistiklehrstuhls. 5-6.11.2005, s. 319-328.

Albrecht, Edelgard: Das Türkenbild in der ragusanisch-dalmatinischen Literatur des XVI. Jahrhunderts. München: Otto Sagner, 1965.

Althaus, Paul: Forschungen zur evangelischen Gebetsliteratur. Gütersloh 1927.

Andermann, Ulrich: "Geschichtsdeutung und Prophetie. Krisendeutung und –bewältigung am Beispiel der osmanischen Expansion im Spätmittelalter und in der Reformationszeit", Guthmüller, Bodo; Kühlmann, Wilhelm: Europa und die Türken in der Renaissance. Tübingen: Max Niemeyer, 2000, s. 29-54.

Axmacher, Elke: Praxis Evangelorium. Theologie und Frömmigkeit bei Martin Moller 1547-1606). Göttingen: Vandenhoeck& Ruprecht,1989.

Babinger, Franz: Mehmet der Eroberer und seine Zeit. München: F. Bruckmann, 1953.

Babinger, Franz: Zwei baierische Türckenbüchlein (1542) und ihr Verfasser. Bayerische Akademie der Wissenschaften.Philosophisch-Historische Klasse. Sitzungsberichte. Heft 4. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1959.

Bartl, Peter: Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und osmanischem Reich. Zur Türkenkriegsproblematik an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974.

Bautz, Friedrich Wilhelm; Bautz Traugott: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon. Nordhausen: Bautz, 2007.

Bäumer, Remigius: Martin Luther und der Papst. 5., durchgesehene Auflage mit einem neuen Kapitel: Die wissenschaftliche Diskussion über “Luther und der Papst” seit 1971 bis 1986. Münster: Aschendorff, 1987.

Betz, Hans Dieter: (RGG) Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Bd. 3, Bd. 4, Tübingen: Mohr Siebeck, 1999.

Betz, Hans Dieter: (RGG): Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Bd. 2. Tübingen: Mohr Siebeck, 2000.

Betz, Hans Dieter: (RGG) Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Bd. 6. Tübingen: Mohr Siebeck, 2003.

Blusch, J.: “Enea Silvio Piccolomini und Giannantonio Campano. Die unterschiedlichen Darstellungsprinzipien in ihren Türkenreden”, Humanistica Lovaniensia. Journal of Neo-Latin Studies. Vol. XXVIII-1979. Leuven University Press.

Bobzin, Hartmut: Der Koran im Zeitalter der Reformation: Studien zur Frühgeschichte der Arabistik und Islamkunde in Europa. Beiruter Texte und Studien; Bd. 42. Stuttgart: Steiner, 1995.

Bornkamm, Karin; Ebeling, Gerhard: Martin Luther. Ausgewählte Schriften. Christen und weltliches Regiment. Bd. 4, Bd. 5. Frankfurt am Main: Insel, 1982.

Bosbach, Franz: Feindbilder. Die Darstellung des Gegners in der politischen Publizistik des Mittelalters und der Neuzeit. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 1992.

Brecht, Martin: "Luther und die Türken", Guthmüller, Bodo; Kühlmann, Wilhelm: Europa und die Türken in der Renaissance. Tübingen: Max Niemeyer, 2000, s. 9-27.

Bremer, Kai: "Conversus, confirma fratres tuos. Zum 'Ich' in Konversationsberichten in den ersten Jahrzehnten nach der Reformation", in: zeitenblicke 1 (2002), Nr. 2 [20.12.2002], URL: <http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/02/bremer/index.html>

Brenner, Hartmut: Protestantische Orthodoxie und Islam. Die Herausforderung der türkischen Religion im Spiegel evangelischer Theologen des ausgehenden 16. und des 17. Jahrhunderts. Dissertation. Heidelberg, 1968.

Buchmann, Bertrand Michael: Türkenlieder zu den Türkenliedern und besonders zur zweiten Wiener Türkenbelagerung. Wien, Köln, Graz: Hermann Böhlaus Nachf, 1983.

Cosack, Carl J.: "Zur Literatur der Türkengebete im 16. und 17. Jahrhundert", Berhard Weiss: Zur Geschichte der evangelisch ascetischen Literatur in Deutschland. Ein Beitrag zur Geschichte des christlichen Lebens wie zur Kultur- und Literaturgeschichte. Basel/ Ludwigsburg 1871.

Coşan, Leyla: "Alman kültüründe Kadı sözcüğünün önemi". Ana dili. Dil Kültürü ve Eğitim Dergisi, Sayı: 37. İzmir. 2005, s. 89-99 (2005/1).

Coşan, Leyla: “Alman Masallarında Türk İmajı”. Türklük Araştırma Dergisi 18. Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi. İstanbul, 2005, s. 261-275 (2005/2).

Coşan, Leyla: “Der Türkengraf”, Yıldız, Cemal/ Beyreli, Latif: Edebiyat, Edebiyat Öğretimi ve Deyişbilim Yazıları. II. cilt Ankara: Pegem, 2006, s.110-117 (2006/1).

Coşan, Leyla: “Viyana kuşatmalarını anlatan iki Alman Halk Şarkısı örneğinde Türk imajı”, Türk Kültürünü İncelemeri Dergisi. The Journal of Turkish Cultural Studies 14. İstanbul: Kocav, 2006, s.159-184 (2006/2).

Coşan, Leyla: “Türkengebete aus einer anonymen Sammlung des 16. Jahrhunderts”, Baytekin, Binnaz; Uluç, T. Fatih: II. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyatbilim Kongresi. 07-08 Eylül 2006. “Kuram, alımlama Estetiği, yeni Yaklaşımlar”. Kongre Bildirileri. II. cilt. Sakarya, 2006, s. 2-12 (2006/3).

Coşan, Leyla: “Die Türkenfurcht in den deutschen Kinder-Türkengebeten. Zwei Beispiele”, Lichtenberg, Hagen; Dartan, Muzaffer; Eliş, Ali: Das deutsch-Türkische Verhältnis. Auswirkungen auf den Beitrittsprozeß der Türkei zur Europäischen Union. Bremen: Universität Bremen Jean Monnet Lehrstuhl für Europarecht, 2008 (Basımda).

Czapla, Ralf, Georg: Andreas Gryphius. Herodes. Der Ölberg. Lateinische Epik. Weidler Buchverlag, 1999.

Dellal, Nevide Akpınar: Alman Kültür Tarihi’nden seçme Tarihi ve yazınsal Ürünlerde Türkler. (Avrupa’da Türk imgesi’ ne bir katkı) Ankara: Kültür Bakanlığı, 2002.

Delumeau, Jean: Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Ängste im Europa des 14. bis 18. Jahrhunderts. Deutsch von Monika Hübner, Gabriele Konder und Martina Roters-Burck. Reinbek bei Hamburg: Rohwohlt, 1985.

Denscher, Bernhard: Die Welt des Hans Sachs. Hrsg. von den Stadtgeschichtlichen Museen im Verlag Hans Carl, Nürnberg, 1976.

Depperman, Klaus: Melchior Hoffman: soziale Unruhen u. apokalypt. Visionen im Zeitalter d. Reformation. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1979.

Ebermann, Richard: Die Türkenfurcht, ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung in Deutschland während der Reformationszeit. Dissertation. Halle a.S.: Hofbuchdruckerei von C.A. Kaemmerer & Co., 1904.

Erkens, Franz-Reiner: Europa und die osmanische Expansion im ausgehenden Mittelalter. Beiheft: 20 zusammengeb. mit Beih.21-23. Berlin: Duncker und Humblot, 1997.

Fechner, Fabian: "Die Seeschlacht von Lepanto", Brendle, Franz; Schindling, Anton: Religionskriege im alten Reich und in Alteuropa. Münster: Aschendorff, 2006, s. 53-59.

Fessler, Ignaz Aurelius: Geschichte von Ungarn. Bd. 3. Leipzig: 1874.

Fuchs, Guido: Die christliche Deutung der Feinde in den Psalmen. Dargestellt an den Psalmliedern Nikolaus Selneckers (1530-1592). Dissertation. Würzburg, 1986.

Gänsler, Hans-Joachim: Evangelium und weltliches Schwert: Hintergrund, Entstehungsgeschichte und Anlass von Luthers Scheidung zweier Reiche oder Regimente. Wiesbaden: Franz Steiner, 1983.

Geier, Andrea: "Also ist der Turcke auch vnser Schulmeister... Zur Rhetorik von Identität und Alterität in Türkenschriften des 16. Jahrhunderts", Rahn, Thomas: Krieg und Rhetorik. Tübingen: Max Niemeyer, 2003, s. 19-43.

Glei, Reinhold F.: "Pius Aeneas und der Islam.", Gerhard Binder; Konrad Ehlich: Religiöse Kommunikation: Formen und Praxis vor der Neuzeit. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier, 1997, s. 301-325.

Gold, Winfried: Das Zeitalter Max Emanuels und die Türkenkriege in Europa 1683-1687.

(sechzehnhundertdreiundachtzig bis sechzehnhundertsiebenundachtzig). München: Nusser, 1976.

Göllner, Carl: Turcica. Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhundert. Bd. 3, 1. Aufl. Baden-Baden: Koerner, 1979.

Gust, Wolfgang: Das Imperium der Sultane. Eine Geschichte des osmanischen Reichs. München; Wien: Carl Hanser, 1995.

Hagemann, Ludwig: Martin Luther und der Islam. Altenberge: Verlag für christlich-islamisches Schrifttum, 1983.

Hagemann, Ludwig: Christentum contra Islam: eine Geschichte gescheiterter Beziehungen. Darmstadt: Primus, 1999.

Hammer, Josef von: Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. 1-3.cilt. İstanbul: Kumsaati, 2008.

Haustein, Jörg: Martin Luthers Stellung zum Zauber-und Hexenwesen. Stuttgart, Berlin, Köln: Kohlhammer, 1990.

Hazai, György; Kellner-Heinkele, Barbara: Bibliographisches Handbuch der Turkologie. Eine Bibliographie der Bibliographien vom 18. Jahrhundert bis 1979. Bd. 1. Budapest.

Hermann, Ehrenfried: Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers. Ein Beitrag zur Untersuchung des Türkenschrifttums. Dissertation. Breslau, 1961.

Hohmann, Stefan: “Türkenkrieg und Friedensbund im Spiegel der politischen Lyrik. Auch ein Beitrag zur Entstehung des Europabegriffs”, Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik. Heft 110. Alterität. Hg. dieses Heftes: Brigitte Schlieben-Lange. Stuttgart; Weimar: J.B. Metzler 1998, s.128-160.

Höfert, Almut: Den Feind beschreiben. “Türkengefahr” und europäisches Wissen über das Osmanische Reich 1450-1600. Frankfurt am Main: Campus, 2003.

Hummelberger, Walter: Wiens erste Belagerung durch die Türken 1529. Militärhistorische Schriftenreihe. Heft 33, 2. Aufl. Wien, 1981.

Im, Lichte des Halbmonds-Das Abendland und der türkische Orient. Leipzig: Ed. Leipzig, 1995.

Imre, Mihály: “Der ungarische Türkenkrieg als rhetorisches Thema in der frühen Neuzeit”, Kühlmann, Wilhelm; Schindling, Anton: Deutschland und Ungarn in ihren Bildungs-und Wissenschaftsbeziehungen während der Renaissance. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004, s. 93-107.

İnalcık, Halil: “Önsöz”, Kumrular, Özlem: Avrupa’da Türk düşmanlığının kökeni Türk korkusu. İstanbul: Doğan, 2008.

İnandı, Battal: “Mandelreiss: ‘Türkler geliyor!’”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fakülte Dergisi. Cilt XXXIII-Sayı: 1-2. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1990.

İnandı, Battal: “Alman Halk şiirinde Türkler (13.-16.Yüzyıl)”, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Fakülte Dergisi. Sayı: 369. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993.

İnandı, Battal: Türkleri konu alan Manzumeleriyle Michael Beheim. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1994.

Jordan, Hermann: Luthers Staatsauffassung. Ein Beitrag zu der Frage des Verhältnisses von Religion und Politik. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1968.

Jorga, Nicolae: Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. 1-6. cilt. İstanbul: Yeditepe, 2005.

Kasper, Walter: Lexikon für Theologie und Kirche. Bd. 4. Freiburg im Breisgau; Basel; Rom; Wien: Herder. 1995.

Kaufmann, Thomas: Universität und lutherische Konfessionalisierung. Die Rostocker Theologieorofessoren und ihr Beitrag zur theologischen

Bildung und kirchlichen Gestaltung im Herzogtum Mecklenburg zwischen 1550-1675. Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus, 1997.

Kaufmann, Thomas: “Türckenbüchlein”. Zur christlichen Wahrnehmung “türkischer Religion” in Spätmittelalter und Reformation. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2008.

Kissling, Hans-Joachim: “Militärisch-politische Problematiken zur Türkenfrage im 15. Jahrhundert”, Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum. Bd. 5. München: Robert Lerche, 1964. s.108-137.

Kissling, Hans-Joachim: “Die Türkenfrage als europäisches Problem”, Harold Steinacker: Südostdeutsches Archiv. Begründet von Fritz Valjavec. Bd. VII. München: R. Oldenbourg, 1964, s. 39-58.

Kissling, Hans-Joachim: “Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15./16. Jahrhundert. Zur Geschichte eines “Komplexes”, Bernath, Mathias: Südost –Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas. Begründet von Fritz Valjavec. Bd. XXIII. München: R. Oldenbourg, 1964. s. 1-18.

Kissling, Hans-Joachim: Rechtsproblematiken in den christlich-muslimischen Beziehungen, vorab im Zeitalter der Türkenkriege. Kleine Arbeitsreihe zur Europäischen und Vergleichenden Rechtsgeschichte an der Rechts-und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Universität Graz. Heft 7. Graz: Universitäts-Buchdruckerei Styria, 1974.

Kissling, Hans-Joachim: Hintergrundprobleme in der islamistischen Geschichtsforschung. Kleine Arbeitsreihe zur Europäischen und Vergleichenden Rechtsgeschichte. Heft 12. Graz: Druck Schodl Weiz, 1979.

Klein, Michael: Geschichtsdenken und Ständekritik in apokalyptischer Perspektive. Martin Luthers Meinungs-und Wissensbildung zur ‘Türkenfrage’ auf dem Hintergrund der osmanischen Expansion und im Kontext der reformatorischen Bewegung. 2004.

Kleinlogel, Cornelia: Exotik-Erotik. Zur Geschichte des Türkenbildes in der deutschen Literatur der frühen Neuzeit (1453-1800). Frankfurt am Main;

Bern; New York; Paris: Peter Lang, 1989.

Knappe, Emil: Die Geschichte der Türkenpredigt in Wien. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte einer Stadt während der Türkenzeit. Dissertation. Wien, 1949.

Kocadoru: Yüksel: Die Türken. Studien zu ihrem Bild und seiner Geschichte in Österreich. Dissertation. Klagenfurt, 1990.

Kocadoru, Yüksel: "Avrupa ve Türk İmajı", Öztürk, Ali Osman: İmaj Yazıları. Konya: 1997, s. 9-14.

Köhler, Manfred: Melanchthon und der Islam. Ein Beitrag zur Klärung des Verhältnisses zwischen Christentum und Fremdreligionen in der Reformationszeit. Leipzig: Leopold Klotz, 1938.

Kraus, Hans-Joachim: Psalmen. 2. Teilband Psalmen 60-150. 6. Aufl. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verl., 1989.

Kreiser, Klaus: Der osmanische Staat 1300-1922. München: R. Oldenbourg, 2001.

Kreiser, Klaus; Neumann, Christoph K.: Kleine Geschichte der Türkei. Stuttgart: Philipp Reclam, 2003.

Kreutel, Richard F.: Der frommen Sultan Bayezid. Die Geschichte seiner Herrschaft (1481-1512) nach den altosmanischen Chroniken des Oruç und des Anonymus Hanivaldanus. Graz; Wien, Köln: Styria, 1978.

Kula, Onur Bilge: Alman Kültüründe Türk İmgesi I. Ankara: Gündoğan Yayınevi, 1992.

Kula, Onur Bilge: Alman Kültüründe Türk İmgesi II. Ankara: Gündoğan Yayınevi, 1993.

Kula, Onur Bilge: Alman Kültüründe Türk İmgesi III. Ankara: Gündoğan Yayınevi, 1997.

Kula, Onur Bilge: “Zum Türkenbild im deutschen Schrifttum vom 11. bis 19. Jahrhundert”, Elçin Kürşat-Ahlers: Türkei und Europa. Facetten einer Beziehung in Vergangenheit und Gegenwart. Frankfurt am Main: IKO-Verl. für Interkulturelle Kommunikation, 2001, s. 47-63.

Kula, Onur Bilge: Avrupa Kimliği ve Türkiye. İstanbul: Büke, 2006.

Kumrular, Özlem: Avrupa’da Türk düşmanlığının kökeni Türk korkusu. İstanbul: Doğan, 2008.

Kural, Uta: “Imago Turci-Antiosmanische Propaganda. Aufgezeigt an deutschsprachigen illustrierten Flugblättern des 16. Jahrhunderts”, Reulecke, Jürgen: Spagat mit Kopftuch. Essays zur Deutsch-Türkischen Sommerakademie. Hamburg: Edition Körber-Stiftung, 1997.

Kuran Burçoğlu, Nedret: “Historischer Überblick über die kulturellen Beziehungen zwischen der Türkei und Deutschland”, Lichtenberg, Hagen; Dartan, Muzaffer; Eliş, Ali: Das deutsch-Türkische Verhältnis. Auswirkungen auf den Beitrittsprozeß der Türkei zur Europäischen Union. Bremen: Universität Bremen Jean Monnet Lehrstuhl für Europarecht, 2002, s. 239-288.

Kuran Burçoğlu, Nedret: Die Wandlungen des Türkenbildes in Europa: vom 11. Jahrhundert bis zur heutigen Zeit. Zürich: Spur, 2005.

Kurze, Dietrich: Klerus, Ketzer, Kriege und Prophetien: gesammelte Aufsätze. Warendorf: Fahlbusch, 1996.

Kühlmann, Wilhelm: “Der Poet und das Reich-Politische, kontextuelle und ästhetische Dimensionen der humanistischen Türkenlyrik in Deutschland”, Guthmüller, Bodo; Kühlmann, Wilhelm: Europa und die Türken in der Renaissance. Tübingen: Max Niemeyer, 2000, s.193-248.

Lamparter, Helmut: Luthers Stellung zum Türkenkrieg. Dissertation. Tübingen, 1940. Lebeau, Jean: “Sixt Bircks ‘Judith’ (1539), Erasmus und der Türkenkrieg”. Daphnis. Zeitschrift für Mittlere Deutsche Literatur. Bd. 9. Heft 1, 1980. Editions Rodopi N.V. Amsterdam, s. 579-698.

Lerner, Franz: “Die Auswirkungen der Türkenkriege auf die Reichsstadt Frankfurt am Main”, Pickl, Othmar: Die wirtschaftlichen Auswirkungen der Türkenkriege. Die Vorträge des 1. Internationalen Grazer Symposions zur Wirtschafts-und Sozialgeschichte Südosteuropas. Graz, 1971.

Liepold, Antonio: Wider den Erbfeind christlichen Glaubens. Die Rolle des niederen Adels in den Türkenkriegen des 16. Jahrhunderts. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1998.

Lind, Richard: Luthers Stellung zum Kreuz- und Türkenkrieg. Giessen: Kühlsche Universitätsdruckerei, 1940.

Ludwig, Hans-Jochen: Die Türkenkrieg-Skizzen des Hans von Aachen für Rudolph II. Dissertation. Frankfurt am Main: 1978.

Majoros, Ferenc; Rill, Bernd: Das Osmanische Reich (1300-1922). Die Geschichte einer Groβmacht. Graz; Wien; Köln: Pustet, 1994.

Mau, Rudolf: “Luthers Stellung zu den Türken”, Junghans, Helmar: Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1983, s. 647-662.

Matuz, Joseph: Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte. 3., unveränd. Aufl. Darmstadt: Wiss. Buchges., 1994.

Matschke, Klaus-Peter: Das Kreuz und der Halbmond. Die Geschichte der Türkenkriege. Düsseldorf und Zürich: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004.

Mertens, Dieter: “Europäischer Friede und Türkenkrieg im Spätmittelalter.”, Duchhardt, Heinz: Zwischenstaatliche Friedenswahrung in Mittelalter und früher Neuzeit. Köln; Wien: Böhlau, 1991, s. 45-90.

Miller, Athanasius: Die Psalmen. 14. Aufl. Freiburg im Breisgau, Herder-Druckerei, 1949.

Moore, Cornelia Niekus: “Lutheran Prayers books for children as usage literature in the sixteenth and seventeenth centuries”, Ingen, van Ferdinand;

Moore, Cornelia Niekus: Gebetsliteratur der frühen Neuzeit als Hausfrömmigkeit. Funktionen und Formen in Deutschland und den Niederlanden. Wiesbaden: Harrassowitz, 2001, s. 113-129.

Müller, Gerhard: Theologische Realenzyklopädie. Katechumenat/Katechumenen-Kirchenrecht. Bd. 12. 1989.

Müller, Gerhard: Theologische Realenzyklopädie. Katechumenat/Katechumenen-Kirchenrecht. Bd. 18. 1989.

Müller, Heribert: Kreuzzugspläne und Kreuzzugspolitik des Herzogs Phillip des Guten von Burgund. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1993.

Neumann, Wilhelm: “Die Türkeneinfälle nach Kärnten”, Valjavec, Fritz: Südost-Forschungen. Bd. XIV. München: R. Oldenbourh, 1955, s. 84-109.

Osborn, Max: Die Teufelliteratur des XVI. Jahrhunderts. Berlin: Mayer&Müller, 1893.

Öztürk, Ali Osman: Das deutsche und türkische Volkslied als sprachliches Kunstwerk. Konya: Doktora Tezi, 1990.

Öztürk, Ali Osman: İmaj Yazıları. Konya: 1997.

Öztürk, Ali Osman: Alman Oryantalizmi. Ankara: Vadi Yayınları, 2000.

Özyurt, Şenol: Die Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. München: Wilhelm Fink, 1972.

Pesch, Otto Hermann: Humanismus und Reformation – Martin Luther und Erasmus von Rotterdam in den Konflikten ihrer Zeit. München, Zürich: Schnell&Steiner, 1985.

Pfeffermann, Hans: Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken. Schweiz: Mondial, 1946.

Pfeiler, Hasso: Das Türkenbild in den deutschen Chronicken des 15. Jahrhunderts. Dissertation. Frankfurt am Main, 1956.

Pfister, Rudolf: Das Türckenbüchlein Biblianders. Theologische Zeitschrift Basel. Basel: Reinhardt, 1953.

Rabe, Wilhelm: Lassenius, Johannes (1636-92): Ein Beitrag zur Geschichte des lebendigen Luthertums im 17. Jahrhundert. Gütersloh: Bertelsmann, 1933.

Raeder, Siegfried: "Die Türkenpredigten des Jakob Andreä.", Brecht, Martin: Theologen und Theologie an der Universität Tübingen: Beiträge zur Geschichte der Evangelisch-Theologischen Fakultät. 1. Aufl. Tübingen: Mohr, 1997, s. 96-123.

Reske, Christoph: Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Auf der Grundlage des gleichnamigen Werkes von Joseph Benzing. Wiesbaden: Harrassowitz, 2007.

Rössler, Helmuth: Grösse und Tragik des christlichen Europa. Europäische Gestalten und Kräfte der deutschen Geschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Frankfurt am Main, Berlin, Bonn: Moritz Diesterweg, 1955.

Sack, Vera: "Glauben" im Zeitalter des Glaubenskampfes. Eine Ode aus dem Straβburger Humanistenkreis und ihr wahrscheinliches Fortleben in Luthers Reformationslied "Eine feste Burg ist unser Gott". Textanalysen und –interpretationen. Mit einem Beitrag zur Frühgeschichte des Embles. Freiburg i. Br.: Universitätsbibliothek, 1988.

Schilling, Michael: Bildpublizistik der frühen Neuzeit: Aufgaben und Leistungen des illustrierten Flugblatts in Deutschland bis um 1700. Tübingen: Niemeyer, 1990.

Schiltberger, Hans: Hans Schiltbergers Reise in die Heidenschaft. Was ein bayerischer Edelmann von 1394 bis 1427 als Gefangener der Türken und Mongolen in Kleinasien, Ägypten, Turkestan der Krim und dem Kaukasus erlebte. Der alten Chronik nacherzählt von Rose Grässel. Hamburg, 1947.

Schimmel, Annemarie: Der Islam. Eine Einführung. Stuttgart: Reclam, 1990.

Schmugge, Ludwig: Die Kreuzzüge aus der Sicht humanistischer Geschichtsschreiber: [21. Vorlesung d. Aeneas-Silvius- Stiftung gehalten am 23.4.1984 in d. Univ. Basel]/ Basel; Frankfurt am Main: Helbig und Lichtenhahn, 1987.

Scholze, A.: Die orientalische Frage in der öffentlichen Meinung des 16. Jahrhunderts. Beilage zum Osterprogramm der Realschule Frankenberg/ Sa.1880.

Schreiber, Georg: “Das Türkenmotiv und das deutsche Volkstum”, Volk und Volkstum. Jahrbuch für Volkskunde. München: Kösel-Pustet, 1938, s. 9-54.

Schreiber, Georg: “Deutsche Türkennot und Westfalen”, Petri, Franz: Westfälische Forschungen. Mitteilungen des Provinzialinstituts für Westfälische Landes- und Volkskunde. Bd. 7. Münster/ Köln: Böhlau, 1954, s. 62-70.

Schulz, Friedrich: Die Gebete Luthers: Edition, Bibliographie und Wirkungsgeschichte. Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus Mohn, 1976.

Schulze, Winfried: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert: Studien zu d. polit. u. gesellschaftl Auswirkungen e. äußeren Bedrohung. 1. Aufl. München: Beck, 1978.

Seifert, Arno: Der Rückzug der biblischen Prophetie von der neueren Geschichte: Studien zur Geschichte der Reichstheologie des frühneuzeitlichen deutschen Protestantismus. Köln; Wien: Böhlau: 1990.

Seybold, Klaus: Die Psalmen. Eine Einführung. 2., durchgesehene Aufl. Stuttgart; Köln; Kohlhammer, 1991.

Spohn, Margret: Alles getürkt. 500 Jahre (Vor)Urteile der Deutschen über die Türken. Oldenburg: bis, 1993.

Stein, Heidi: “Zum Orientbild im 16. Jahrhundert”, Mitteilungen aus dem Museum für Völkerkunde Leipzig. Leipzig: MV, 1985, s. 20-26.

Steuerwald, Karl: Almanca-Türkçe Sözlük. İstanbul: ABC Kitapevi, 1988.

TDK, Türk Dil Kurumu, 10. baskı, Ankara, 2005.

Thein, Rudolf: Papst Innocenz XI. und die Türkengefahr im Jahre 1683. Diss. Breslau, 1912.

Toth, Istvan György: “Türken und Mönche. Kriegserfahrungen der katholischen Missionare im Ungarn des 17. Jahrhunderts”, Brendle, Franz; Schindling, Anton: Religionskriege im alten Reich und in Alteuropa. Münster: Aschendorff, 2006, s. 217-229.

Veit, Patrice: Das Kirchenlied in der Reformation Martin Luthers: eine thematische und semantische Untersuchung. Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden GmbH, 1985.

Veit, Patrice: “Die Hausandacht im deutschen Luthertum”, Ingen, van Ferdinand; Moore, Cornelia Niekus: Gebetsliteratur der frühen Neuzeit als Hausfrömmigkeit. Funktionen und Formen in Deutschland und den Niederlanden. Wiesbaden: Harrosowitz, 2001, s. 193-206.

Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts (VD 16)

Vielau, Helmut-Wolfhardt: Luther und der Türke. Göttingen: Druckerei J. Särchen Baruth/ Mark-Berlin, 1936.

Vocelka, Karl: Die politische Propaganda Kaiser Rudolfs II. (1576-1612). Verlag der Österreichischen Akademie der Wisenschaften Wien, 1981.

Walch, Georg Joh.: Luther, Martin: Dr. Martin Luthers sämtliche Schriften. Bd.20.: Abt. 2, Dogmatisch-politische Schriften. Reformations-Schriften-B. Wider die Sacramentirer und andere Schwärmer, sowie auch wider die Juden und Türken. Gözden geçirilmiş 2. baskının yeniden basımı. St.Louis, Missouri, USA, Concordia Publishing House, 1880-1910. Groβ Oesingen: Verlag der Luth. Buchh. Harms, 1986.

Wallmann, Johannes: “Zwischen Herzensgebet und Gebetbuch.”, Ingen, van Ferdinand; Moore, Cornelia Niekus: Gebetsliteratur der frühen Neuzeit als Hausfrömmigkeit. Funktionen und Formen in Deutschland und den Niederlanden. Wiesbaden: Harrosowitz, 2001, s. 13-46.

Weiser, Artur: Die Psalmen. Teil 1. Psalm 1-60. 10. unveränderte Aufl. Göttingen; Zürich: Wandenhoeck & Ruprecht, 1987.

Weiser, Artur: Die Psalmen. Teil 2. Psalm 61-150. 10., unveränderte Aufl. Göttingen; Zürich: Wandenhoeck & Ruprecht, 1987.

Welzig, Werner: Erasmus von Rotterdam, Ausgewählte Schriften, WBG, Darmstadt, 5, 1968, s. 361-451.

Wessely, Kurt: Die österreichhische Militärgrenze. Der deutsche Beitrag zur Verteidigung des Abendlandes gegen die Türken. Der Göttinger Arbeitskreis: Schriftenreihe Heft 43. Kitzingen/Main: Hölzner, 1954.

Werner, Ernst: Die Geburt einer Grossmacht-Die Osmanen (1300-1481). Ein Beitrag zur Genesis des türkischen Feudalismus. Zweite verb. Aufl. Wien; Köln; Graz: Hermann Böhlaus Nachf, 1972.

Weyrauch, Erdmann: “Reformation durch Bücher: Druckstadt Wittenberg”, Gutenberg: 550 Jahre Buchdruck in Europa; [Austellung im Zeughaus der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel vom 5. Mai bis 30. September 1990]/ [Ausstellung und Katalog: Paul Raabe mit Beitr. Von Martin Boghardt...] .-Weinheim: VCH, Acta Humaniora, 1990, s. 53-64.

http://germazope.uni-trier.de/Projects/WBB/lemmasearch

http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime

8. EKLER

1. Yorumlanan Duaların Orijinalleri

1.1. Çocuklara ve Gençlere Yönelik Dualar

1.1.1. Martin Luther'in Türklere Karşı Çocuk Duası

Luther, Martin: "Ein Kinderlied, zu singen, wider die zween Ertzfeinde Christi und seiner heiligen Kirchen, den Babst un Türcke, etc".

1 Erhalt uns, HErr, bei deinem Wort
Und steur des Babst und Türcken Mord
Die Jhesum Christum deinen Son
Wollten stürtzen von deinem Thron.

2 Beweis dein Macht, HERR Jhesu Christ,
Der du HErr aller HErren bist,
Beschirm dein arme Christenheit,
Das sie dich lob in Ewigkeit.

3 Gott heilger Geist, du Tröster werd,
Gib deim Volck einrley sinn auff Erd
Steh bey und in der letzten Not,
Gleit uns ins Leben aus dem Tod.

WA 35; (235-248) 467f.

Gebet

Erhalt uns herr bey deinem wort
Und stewr des Bapst und Türcken Mord.
Die Jesum Christum deinen Son/

Wollen stürzen von seinem Thron.
Beweis dein Macht Herr Jhesu Christ

Der du herz aller herzen bist.
Beschirm dein arme Christenheit/
Das sie dich lob in ewigkeit
Got heiliger Geist/ du tröster wert
Gib deim volck einerley Sinn auff Erd.

Stehe bey uns in der letzten noth/
Gleid uns ins leben auß dem Tod.
Ir anschleg herr zu nichte mach/
Laß sie treffen ir böse Sach.
Und stürtz sie in die Gruben hinein/
Die sie machen den Christen dein.

So werden Sie erkennen doch/
Das du unser Gott lebest noch:
Und hilffst gewaltig deiner Schar/
Die sich auf dich verlassen gar.

Luther, Martin: Catechismus D. Martini Lutheri. Mit angehengten Fragen und Antworten, wider welche Stücke dieser Catechistischen Lere, fürnemlich das Antichristische Bapstumb, und alle newe Rotten und Secken streiten. Auffs newe zugericht, und mit etlichen und nützlichen Fragen und Antworten vermehret und verbessert, Durch Iohannem Hauserum Carinthium, Diener am Evangelio Jesu Christi zu Musla, in Marggraffthumb Märhern. Sampt den Morgen und Abende Vor unnd nach Tisch Gebetlein, Haustaffeln und Lytaney, Gedruckt im Jahr 1594.

1.1.2. Martin Mirus'un Türklere Karşı Çocuk Duası

Durch D. Martinum Mirum/ für die liebe Jugendt.

Herr Gott, der du von Kinderlein
wilt hertzlich angeruffen seyn/
Durch welch dir hast ein macht bereyt
Wider den Feindt der Christenheyt/
Ach Herr, sihe an all noth und gfar
Darmit wir seind umgeben gar.
Der Türck/ wie auch Herodes that/
Uns allen nach dem Leben staht/
Mit Sebeln, Raub, Krieg, Mordt und Brandt
Verwüsten wil das Vaterlandt/
Vergeußt so viel der Christen Blut
Daß sich der Himel drob ferben thut/
Er schonet auch nicht der Kinderlein
Die noch in Mutterleibe seyn.
Ach Herr Gott, laß es dich erbarmen
Komb bey zeit zu hülff uns armen/
Und streit für uns, Herr Jesu Christ
Weil sonst kein ander Helffer ist/
Wir seind ja dein ererbtes Gut
Welchs du erlost mit deinem Blut/
Vergib uns Herr all unser Sünd,
Damit wir dein straff habn verdint
Straff uns mit massen/ nicht im zorn
Daß wir nit mussen seyn verlohrn/
Deß Feindes Macht ferner abwendt
Weil er dein heylgen Namen schend
Laß dein Erbtheil auff dieser Erden
Doch nit so gar zu schanden werden
Errett dein Ehr durch deine Macht,
Erschreck den Feindt/ mach ihn verzagt/
Daß er nit sag/ wo ist ir Gott?
Der ihn kan helffen auß irer Noth.
Ach hilff Herr durch dein barmhertzigkeit
wir seind ja scheflein deiner Weyd/
Erhalt dein Wort/ gib Fried im Landt,
Dadurch du recht von uns erkandt/
Und vor dir leben seeliglich

Und dich dort preysen ewiglich/
AMEN.

Roth, Friedrich: Türckenglocke. Das ist: Kurze und einfeltige anleytung, wie man jetzo in vorstehender gefahr der Christenheit von dem Türcken her, rhürende, in der Gemeine Gottes, und ein jeglicher Christlicher Hauβvatter in seiner Hauβkirchen, mit seinem Weib, Kindern und Gesinde, den lieben Gott umb hülff und Errettung, mit demütigem Gebett ersuchen sollen. 1596.

1.1.3. Andreas Musculus'un Türklere Karşı Çocuk Duası

Ein Kinder Gebett wider den Türcken, durch D. Andream Musculum gestellet.

Herr Jesu Christe/ du Sohn deβ lebendigen Gottes/ der du deine grosse Freundtlichkeit/ liebe und Gunst/ gegen uns armen Kindtlein/ in den Kindtlein/ so zu dir bracht worden/ welche du in deine heylige Arme nimmest/ uns sie segenest/ gnugsam erkläret und angezeiget hast/ daβ wir nun auch desto tröstlicher zu dir kommen/ in grosser Zuversicht und Hoffnung/ du werdest uns arme Kinderlein auch in solcher grosse Lieb und Freundtlichkeit annemmen/ und unser Gebett und Seuffzen erhören und für dich kommen lassen. Nachdem wir nun neben unsern Eltern hören und erfahren/ wie du lieber HERR Christe erzörnet/ grosse Straff/ durch viel Zeichen und Wunderwerck/ und auch durch grosse Rüstung deβ Türcken/ deines und unserer Leib und Seel Erbfeindt/ uns zuvor eröffnest unnd anzeigest/ und allbereit die Ruthe gezuckt/ und in die Handt genommen hast/ kommen wir armen Kindtlein zu dir/ fallen dir in deinen Schoβ/ bitten für uns/ und unsere Eltern/ du wollest deinen Zorn fallen lassen/ die Ruhte zubrechen und ins feuwer werffen/ und noch einmal mit uns versuchen/ uns Zeit und Raum zur Buβ und Besserung geben.

Und im Fall/ da bey unsern Eltern wenig Besserung zu hoffen/ wie dir allein bewust ist/ So bitte wir, du wollest uns/ deiner Zusag nach/ unserer Eltern Sünd unnd Missethat/ nicht lassen entgelten/ daβ du uns mit ihnen

zugleich in deinem Zorn und Grim auffraffest/ daβ wir entweder am Leib jämmerlich ermordet/ oder von deinem lieben Wort unnd Reich gefanglich zu Abötterey und Blindtheit/ möchten/ weggeführet werden/ da uns besser unnd leidlicher were/ daβ wir nie geboren weren. Darumb so nim dich unser Noht und grosser Gefahr an Leib und Seel an/ wehre und stewre allem Unfall/ behalte uns in Fried und Wolfahrt bey deinem Wort/ und deines Namens Erkanntnuβ. Erhalte uns arme Kindtlein/ als den Samen und junge Auβschöβlinge deiner heyligen Kirchen/ Regiere und heylige uns durch dein Wort/ und deinen heyligen Geist/ daβ wir in deiner Liebe/ Furcht und Erkanntniβ/ im Verstandt/ Weiβheit/ Gnad und Gunst bey dir und den Menschen auffwachsen und zunemmen/ daβ wir deine heylige Kirchen erbauwen/ dir dienen/ und deinen heyligen Göttlichen Namen loben und preysen mögen von nun an biβ in Ewigkeit/ Amen.

Erythropilus, Rupert: Weckglock, darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachende Türcken aufgewecket werden. Frankfurt am Main, 1595, s. 342-343.

1.1.4. Paul Egenolff'un Türklere Karşı İki Çocuk Duası

Ein ander Gebett für junge Kinder.

Barmhertziger/ gütiger Gott Vatter unsers HERRN und Heylands Jesu Christi/ wir arme sündhaffte junge Kinder erkennen und bekennen vor deinem heiligen Angesicht/ daβ unser Eltern und wir mit vielen Sünden dich erzürnet/ deinem Wort nicht geglaubet/ und deine heilige Gesetze nicht gehalten haben/ Darumb zürnestu/ O gerechter Gott billich mit uns/ unnd thust recht/ daβ wir mit Hunger und thewrer zeit/ mit Kranckheit und andern plagen gestraffet/ insbesonders aber mit dem Erbfeind der Christenheit/ dem leydigen Türcken/ jetzt so hart bedräwet werden: Nach dem du aber gleichwol/ O gütiger Vatter/ voller Genad und Barmhertzigkeit bist/ und insonders dir auβ dem Munde der jungen Kinder un Seuglinge eine Macht zuzurichten pflegest/ so bitten wir dich hertzlich/ verzeih uns allesampt unser Sünde/ umb Jesu Christi unsers Erlösers willen/ erhalte uns dein armes Häufflein in allen nöhten/ beschirme unsere Kirchen und

Schulen/ beschütze unser liebe Obrigkeit/ erhalte unser Vatterland bey gutem Fried/ stürtze den Türcken/ deinen und unsern Feind/ und erhalte uns in deinem seligmachenden Erkanntnuβ/ umb deines Namens willen/ so wolle wir dich preisen ewiglich/ Amen.

Egenolff, Paulum: Christliche Gebett wider das grausame wüten deβ Erbfeindes der Christenheit deβ Türcken in diesen letzten zeiten für das heyl und Wohlfahrt unsers lieben Vatterlande Teutscher Nation und der ganzen christenheit Alten und Jungen fürgeschrieben. Im Oberfürstenthumb Hessen. Gedruckt zu Marpurg, 1595, s. 10.

Ein anders für kleine Kinder.

Du ewiger Sohn Gottes/ HERR Jesu Christe unser Herrscher/ der du durch den Mund deines Dieners Davids geredt/ daβ du dir auβ dem Munde der unmündigen und Säuglingen eine Macht und Lob zugerichtet/ umb deiner Feinde willen/ Wir arme unmündige und Säuglinge beugen vor dir unsere Knie/ unsere Hände seynd auβgereckt zu dir/ Wir bitten dich mit gantzem Hertzen/ du wollest uns behüten für Pestilentz/ Thewrung/ Schwert/ und anderm Jammer/ insonderheit aber wollestu ja nicht dem grausamen Feind/ dem Türcken/ und seinem Anhang verhengen/ daβ er unser mächtig werde/ der anders nichts suchet/ als daβ er dein Lob unter uns auffhebe/ unnd uns zur Lästerung deines Namens/ zu Unglauben/ Sünd und Lastern treibe. O HERR/ von dem allein Sieg und Heyl kompt/ gib du Sieg und Glück/ der uns von dir vorgesetzten Obrigkeit/ der Römischen Keyserlichen Maiestat/ unnd ihrem Kriegsvolck/ so wider den Erbfeind der Christenheit zu Feld ligt/ Nimb deinen Feinden/ die das Heerlager der Heiligen umbringen/ Muht und Hertz/ schilt du beyd Roβ und Wagen/ daβ sie in Schlaaff sincken/ auff daβ wir unter unser Obrigkeit von unsern Lieben Eltern/ Pfarrherrn/ und Schulmeistern/ in der Zucht und Ermahnung zu dir/ bey gutem frieden erzogen/ in deiner Erkanntnuβ/ Glauben/ und Gottseligkeit immer wachsen und dich sampt deinem himlischen Vatter/ und dem heiligen Geist/ warhafftigen Gott/ allezeit mit Mund und Hertzen loben mögen/ Amen. Vatter unser/ zc.

Egenolff, Paulum: Christliche Gebett wider das grausame wüten deβ Erbfeindes der Christenheit deβ Türcken in diesen letzten zeiten für das heyl und Wohlfahrt unsers lieben Vatterlande Teutscher Nation und der

ganzen christenheit Alten und Jungen fürgeschrieben. Im Oberfürstenthumb Hessen. Gedruckt zu Marpurg, 1595, s. 11-12.

1.1.5. Gençlere Yönelik Türklere Karşı Anonim Bir Dua

Das vier und zwantzigste Gebett. Für die liebe Jugendt.

Almechtiger/ genediger GOTT/ unser gütiger Vatter/ der du deine Kinder (so sie deinen Willen/ auch deine Gebott nicht vollbringen) mit Pestilenz/ Hunger unnd Krieg straffest: Wir deine elende/ beängstigte und bedrübte Kinder bitten dich/ du wolest dich doch unser erbarmen/ unnd dein Veterlich Hertz zu uns wenden/ unnd den Scepter deβ blutigen Türckens/ der jetzundt deine Christliche Kirchen/ und unser liebes Vaterlandt/ Teutscher Nation/ schrecket/ betrübet und verfolget/ vertreiben unnd krafftlos machen/ daβ wir durch deine Gnade mit besserung unsers Lebens/ in Einigkeyt deβ Glaubens und Friedens/ dich einigen wahren Gott loben/ ehren und preysen mögen/ durch Jesum Christum unsern HERREN/ Amen.

Roth, Friedrich: Türckenglocke. Das ist: Kurze und einfeltige anleytung, wie man jetzo in vorstehender gefahr der Christenheit von dem Türcken her, rhürende, in der Gemeine Gottes, und ein jeglicher Christlicher Hauβvatter in seiner Hauβkirchen, mit seinem Weib, Kindern und Gesinde, den lieben Gott umb hülff und Errettung, mit demütigem Gebett ersuchen sollen. 1596.

1.1.6. Gençlere Yönelik Türklere Karşı Anonim Bir Dua

Das fünff und zwantzigste Gebett. Für die liebe Jugendt.

HERR Gott himmelischer Vatter/ wir bitten dich/ du wollest deinen heyligen Geyst in unsere Hertzen geben/ und uns in deiner gnade ewiglich erhalten/ unnd in allen anfechtungen gnediglich behüten/ unnd wollest dem Türcken und allen Feinden deines H. Worts/ umb deines Namens willen

wehren/ und deine arme Christenheit gnediglich befrieden/ durch Christum Jesum deinen Sohn unsern lieben Herren und Erlöser/ Amen.

Roth, Friedrich: Türckenglocke. Das ist: Kurze und einfeltige anleytung, wie man jetzo in vorstehender gefahr der Christenheit von dem Türcken her, rhürende, in der Gemeine Gottes, und ein jeglicher Christlicher Hauβvatter in seiner Hauβkirchen, mit seinem Weib, Kindern und Gesinde, den lieben Gott umb hülff und Errettung, mit demütigem Gebett ersuchen sollen. 1596.

1.2. Ev Duaları

1.2.1. Martin Luther'in Türklere Karşı Ev Duası

Himelischer Vatter, Wir habens ja wol verdienet, das du uns straffest,

Himelischer Vater/ Wir habens ja wol verdienet/ das du uns straffest/ Aber straffe du uns selbs nach deiner gnaden/ und nicht nach deinem grim. Es ist uns besser in deiner hende staupe uns geben/ denn in der Menschen/ oder des Feindes hende. Wie David auch bat/ Denn gros ist deine barmhertzigkeit/ Wir haben dir gesündigt und deine Gebot nicht gehalten zc. Aber du weissest, Allmechtiger Gott Vater/ das wir dem Teuffel, Bapst, Türcken nichts gesündigt haben/ sie auch kein recht noch macht haben/ uns zu straffen/ Sondern du kanst und magest jr brauchen/ als deiner grimmigen Ruten/ wider uns/ die wir an dir gesundigt und alles unglück verdienet haben. Ja, lieber Gott, Himlischer Vater/ Wir haben keine sünde wider sie gethan/ darumb sie recht hetten uns zu straffen/ Sondern viel lieber wolten sie/ das wir sampt jnen auffs grewlichste wider dich sündigten/ Denn sie fragen darnach nicht/ ob wir dir ungehorsam weren/ dich lesterten/ allerley Abgötterey trieben (wie sie thun) mit falscher Lere/ Glauben und Lügen umbgiengen/ Ehebruch/ Unzucht/ Mord/ Diebstal/ Reuberey/ Zeuberey und alles ubel wider dich thetten/ Da fragten sie nicht nach.

Sondern/ das ist unser sünde wider sie/ das wir dich Gott Vater den rechten einigen Gott/ und deinen lieben Son, unsern HErrn Jhesum Christum/ und den heiligen Geist/ einen ewigen Gott/ Predigen/ Gleuben

und bekennen/ Ja das ist die sünde die wir wider sie thun/ Aber/ wo wir dich verleugneten/ würde uns der Teuffel/ Welt/ Bapst und Türcke/ wol zu frieden lassen/ Wie dein lieber Son spricht/ Weret jr von der Welt/ so hette die Welt das jre lieb zc.

Hie sihe nu drein/ du Barmhertziger Vater uber uns/ und Ernster gerichter uber unser Feinde/ Denn sie sind deine Feinde/ mehr denn unser Feinde/ Und wenn sie uns verfolgen und schlagen, so verfolgen und schlagen sie dich selber/ Denn das Wort/ so wir dich Predigen/ Gleuben und bekennen/ ist Dein und nicht unsere/ Alles deines heiligen Geists werck in uns. Der Teuffel wil solchs nicht leiden/ Sondern an deiner stat/ unser Gott sein/ An deines Worts stat/ lügen in uns stifften. Der Türck wil seinen Mahmet/ an deines lieben Sons stat Jhesu Christi setzten/ Denn er lestert jn/ und spricht/ Er sey kein rechter Gott/ Sein Mahmet sey höher und besser denn er ist. Ists nu Sünde/ das wir dich/ den Vater und deinen Son/ und den heiligen Geist/ fur den rechten einigen Gott halten/ bekennen/ und rhümen/ So bistu selbs der sünder/ der du solchs in uns wirckst/ heissest und haben wilt/ Darumb so hassen, schlachen und straffen sie dich selbs/ wenn sie uns umb solcher sachen willen hassen/ schlachen und straffen.

Darumb wache auff lieber HERR Gott/ und heilige deinen Namen/ den sie schenden/ Stercke dein Reich/ das sie in uns zerstören/ und schaffe deinen willen/ den sie in uns dempffen wollen/ Und lasse dich nicht umb unser Sünde willen/ also mit Füssen tretten/ von denen/ die nicht unser sünde in uns straffen/ Sondern dein heiliges Wort/ Namen und werck in uns tilgen wollen/ das du kein Gott sein sollest/ und kein Volck haben/ das dich Predige/ Gleube und bekenne[464]. Solch unser Gebett wolestu gnedigklich erhören/ und thun wie wir glauben un trawen/ durch deinen liebe Son unsern Hertzen Jesum Christ/ dermit dir / und de heyligen Geyst lebet und herrschet in ewigkeit/ Amen.

1.2.2. Moritz von Sandizell’in Türklere Karşı Ev Duası

Ein Hauβgebett wider den Türcken/ umb Mittag mit gebognen Knien zusprechen.

O HERR Jesu Christe/ du güter Hirt/ und trewer Liebhaber/ unser ainiger Erlöser und Seligmacher/ Wir arme arme grosse Sünder sagen dir ewigen lob und danck/ mit rewigem hertzen/ daβ du umb die Mon zeyt/ am stammen des heiligen Creutzes hiengest mit auβgespannen armen/ mit verwundtem Leib/ mit bitterlichem wainen und schreyen/ in höchster schmach und schmertzen/ in deiner letzten angst unnd not/ Hast also deinen unschuldigen Leib und Leben/ in den bittersten tod auβ hertzlicher lieb dem himlischen Vatter auffgeopffert/ unns Sünder vom ewigen Tod zuerlösen/ und die gantze Welt mit Got zuversünen.

Derhalben durch dein vergossen Rosenfarbes Blut/ durch dein haltsams schweres Leyden un sterben/ bitte wir/ erzaige uns unwürdigen dein grundlose gnad und barmhertzigkeit/ gleich wie du dem Petro auff dem Meer/ der Sünderin am Tisch/ und dem Schacher am Creutz erzaiget hast: Verleihe uns armen sündern unnd sünderin/ auch der gantzen betrübten Christenheit/ deinen verhaiβnen friden unnd gewaltigen beystand wider allen schädlichen anstoβ und gewalt des grausamen Türcken und aller Unglaubigen/ die unserm Leib/ Gut und Blut jetzund nachstellen/ ja auch unnsere Seelen des heiligen Glaubens/ Sacramenten/ un alles Christlichen fridens un wesens zuberauben sich understehen. Strecke dein rechte un starcke Hand wider sie auβ/ und beware deinen auβerwölten Schafftall/ damit wir desto sicherer unnd tröstlicher dein hohen Namen preisen/ und in rechtem Glauben unnser leben bessern mögen. Dein würdiger Nam sey in unns geheiliget/ auch in den unglaubigen erkennet/ und uber alles ewigklich gebenedeyet/ Amen. Vatterunser.

Mayer, Sebaldum: Wider den laydigen Türcken unnd sein grausams fürnemen gemaine Gebet von der Cantzel zu diser zeit abzulesen und im Hauβ täglich zugebrauchen. Gedruckt zu Dillingen durch Sebaldum Mayer, 1566.

1.2.3. Aşağı Avusturya’nın Türklere Karşı Ev Duası

Ein Hauβgebet wider den Türcken.

O Allmechtiger/ barmhertziger/ ewiger Gott unnd himlischer Vater/ dessen gewalt niemandt im Himel noch auf Erden widerstehen kan/ Wir deine arme betrübten Kinder bitten dich/ durch das unschuldige Rosenfarbes Blut deines aller liebsten Sons Jesu Christi unsers HErren damit wir am stam des heiligen Creutz erlöset un erkauft sind/ Du wöllest unser hilff unnd trost sein/ in diser vorstehenden noth/ inn dere wir dich einmütiglich aus hertzen grundt/ mit rew und leyd unser sünden anruffen. Wehre de blutdürstigen Erbfeind dem Türcken/ mit deiner kraft/ der jm dein arme Christenheit/ unnd unser geliebtes Vatterland/ mit Raub un Gefencknus/ mit Fewer und Säbel/ gentzlich zu verheeren und vertilgen/ inn seinem grimmigen zorn fürgenommen. Un gestatte jm nicht/ das er seine Hende in dem Blut deiner glaubigen wasche/ un spreche dann in seinem Hochmut und trutz: Wo ist nu der Christen Got: Sondern O Got/ kome unns zu hülf zu rechter zeit/ die du wol weist/ Dann wir mit unserer macht/ wenig ohn dich auβrichten können/ Sihe nit an unsere schwere sünde/ damit wir dich zu zorn bewegt/ und den Türcken uber uns/ als ein wolverschuldete straf erwecket haben/ Sondern schaw auf die Heilige für unns auβgegossene Blutstropffen deines liebsten sons/der uns so thewr erworben/ Nicht gedenck an unsere Missethat/ unnd Ubertrettung/ sonder an deine grosse Barmhertzigkeit/ aus deren du nie verlassen hast/ die auf dich vertrawen/ und verschon unser/ umd deines Namens ehr willen. Verwirffe uns nicht inn deinem zorn/ noch laβ uns zur schmach und schanden unter den grimmigen Feinden werden. Verleyhe unserm Christlichen Keyser/ und seinem Kriegsvolck (welches fürs Vatterlandt wider den Türcken/ zu streiten ausgezogen) genedigen beystandt/sieg/ glück/ unnd uberwindung/ Auf das die Feinde erkennen/ das du unser Got seyest/ der du dich unser erbarmest/ un unser Gebet erhörest/ wir auch alsdan von der Hand unserer Feinde errettet/ mit allen unsern Christlichen lieben Brüdern/ Schwestern unnd Freunden/ ruhig im Landt bey einander wohnen/ unnd dir für solche grosse Barmhertzigkeit ewigen lob und danck in deiner Christlichen gemein sagen mögen/ Dann dein ist das Reich/ die Kraft und die Herrligkeit/ von ewigkeit zu ewigkeit/ Amen.

Newber, Salomon: “Ein Bitgesang, zu Got Vater, Son und Heiligen Geist, In gegenwertiger Türcken not In dem Thon: Aus tieffer not zu singen. Sampt Zweyen schönen Christlichen Gebeten, gegen dem Erbfeind dem Türcken. Got umb hülff anzuruffen, etc. (inc. rappr. Uno stemma)

M.D.LXVI.” In fine: “Gedruckt zu Nürnberg, durch Salomon Newber, bey dem schwartzen Creutz.

Ein Hauβgebett in den NiderOsterreichischen Landen, auβ Verordnung der Röm. K.M.zc. täglich unterm Gebett der Türcken Glocken zu sprechen.

O Allmächtiger/ barmhertziger/ ewiger Gott und himlischer Vatter/ dessen Gewalt niemandt im Himmel/ noch auff Erden widerstehen kan/ wir deine elende/ arme/ betrübte Kinder bitten dich durch das unschüldige rosenfarbes Blut deines allerliebsten Sons Jesu Christi/ unsers Herren/ damit wir am Stam deβ heyligen Creutzes erlöset und erkaufft sind/ du wollest unser Hülff und Trost seyn in dieser grossen vorstehenden Noht/ in deren wir dich einmütiglich auβ Herzen Grundt/ mit Reuw und Leydt unserer Sünden/ anruffen. Were dem Blutdurstigen Erbfeindt/ dem Türcken/ mit deiner Krafft/ der deine arme Christenheit/ und unser geliebtes Vatterlandt/ mit Raub und Gefängniβ/ mit Feuwer und Schweffel/ gäntzlich zu verheeren und vertilgen in seinem Grim fürgenommen hat. Und gestatte ihm nit/ daβ er seine Hände in dem Blut deiner Gläubigen wasche/ und spreche dann in seinem Hochmut und Trotz? Wo ist nun der Christen Gott? Sondern O Gott komme uns zu Hülff zu rechter Zeit/ die du wol weist/ denn wir mit unserer Macht nichts ohne deine Hülffe auβrichten können. Sihe nicht an unsere schwehre Sünden/ damit wir dich zu Zorn beweget/ und den Türcken uber uns als ein wolbeschuldte Straff erwecket haben. Sondern schauwe auff die heylige für uns auβgegossene Blutstropffen deines lieben Sohns/ der uns so theuwer erworben/ und gedencke nicht an unser Missethat und Ubertrettung/ sondern an deine grosse Barmhertzigkeit/ auβ deren du nie verlassen hast/ die auff dich trauwen/ und verschone unser umb deines Namens Ehre willen/ verwirff uns nicht in deinem Zorn/ und laβ uns nicht zur Schmach und Schandt unter den grimmige Feinden werden. Verleihe unserm Christlichen Keyser und seinem Kriegsvolck (welches für das Vatterlandt/ wilder den Türcken zu streitten auβgezogen) gnädigen Beystandt/ Sieg/ Glück und Uberwindung/ auff daβ die Feinde erkennen/ daβ du unser Gott seyest/ denn du dich unserer erbarmest/ und unser Gebett erhörest: Wir auch alsdann/ von der Hand unserer Feindt errettet/ mit allen unsern Christlichen lieben Brüdern/ Schwestern und Freunden rühig im Lande bey einander wohnen/ und dir für solche grosse Barmhertzigkeit/ ewig Lob und Danck/ in deiner Christlichen Gemein sagen mögen/ Denn

dein ist das Reich/ die Krafft und die Herrligkeit von Ewigkeit zu Ewigkeit/ Amen.

Erythropilus, Rupert: Weckglock, darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachende Türcken aufgewecket werden. Frankfurt am Main, 1595, s. 332-333.

XVII. Ein Haußgebeth in den Niderösterreichischen Landen/ auß befelch un verordnung der Röm. Key. May. zc. täglich under dem geleut der Turckenglocke zu gesprechen verordnet.

O Allmechtiger/ Barmhertziger/ Ewiger Gott und hymlischer Vatter/ dessen Gewalt niemandt im Hymel/ noch auff Erden widerstehn kan/ Wir deine arme/ betrübte kinder bitten dich/ durch das unschuldig Rosenfarbes Blut deines allerliebsten Sons Jesu Christi/ unsers Herren/ damit wir am stam des heilige Creutz erlöset/ und erkaufft seind/ du wollest unser hilff und trost sein/ in dieser grossen vorstehenden not/ in deren wir dich einmütiglich auß hertzen grundt/ mit rew und leyd unserer Sünden anruffen. Wehre dem blutdurstigen Erbfeind/ dem Turcken/ mit deiner krafft/ der dein arme Christenheyt/ und unser geliebtes vatterland mit raub un gefenckgnus/ mit Fewer und Schwebel/ gentzlich zuverheeren un vertilgen in seinem grim fürgenommen hat. Und gestatte im nit/ dz er seine Hende in dem blut deiner gleubigen wesche/ un spreche dan in seine hochmut und trutz/ Wo ist nun der Christe Gott: Sonder O Gott kom uns zu hilff zu rechter zeit/ die du wol weißt/ Dann wir mit unserer macht wenig ohn dich außrichten können. Sihe nicht an unsere schwere sünde/ damit wir dich zu zorn bewegt/ und den Türcken über uns/ als ein wolbeschuldte straf erweckt haben: sonder schaw auff die heylige/ für uns außgegossene blutstropffen deines liebsten Sons/ der uns so thewer erworbe/ Nicht gedenck an unser missethat und übertrettung/ sonder an dein große barmhertzigkeit/ auß dere du nie verlassen hast die auff dich trawen/ un verschon unser umb deines namens ehr wille. Verwirff uns nit in deine zorn, un laß uns nit zur schmach un schand under den grimmigen feinden werden. Verleih unserm Christlichen Keyser/ und seine kriegsvolck (welchs fürs vatterladt/ wilder den Türcken zustreitten außgezoge) gnedige beistandt/ sig/ glück un überwindung/ auff dz die Feind erkenen/ das du unser Gott seiest/ der du dich unser erbarmest/ und unser gebett erhörest: Wir auch alsdann/ von d Had unserer feind

errettet/ mit alle unseren Christlichen liebe Brüdn/ schwestern/ und freunden ruwig im Landt bey einandwone: und dir für solche grosse barmhertzigkeit/ ewig lob un danck/ in deiner Christlichen Gemein sagen möge/ Dan dein ist das Reich/ die Krafft un die herrligkeit vo ewigkeit zu ewigkeit/ Amen.

Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken. Das ist Gebet, Psalmen und christliche Gesang zu Gott dem allmaechtigen, umb Victori und Sieg, wider des christlichen Namens Erbfeind, den Turcken. Allen Christen unnd frommen Hauβvattern, so man die Turckenglock leuttet und sonst zu gebrauchen. Gedruckt zu Straβburg am Kornmarckt. 1566, s. 38-39.

1.3. Kilise Duaları

1.3.1. Württemberg Şehrinin Türklere Karşı Kilise Duası

Der Würtembergischen Kirchen Gebett wider den Türcken.

Allmächtiger barmhertziger Gott/ ein vatter unsers Herren Jesu Christi/ du hast je gesagt: Ruffe mich an in der Zeit der Noth/ so wil ich dich erhören/ und du solt mich preysen. Hierauff kommen wir jetzt in unserer Noth für dich/ und bitten herzlich/ du wollest doch ansehen/ wie der grausame Erbfeindt/ deβ Christlichen Namens/ der Türck/ uns deine Kinder/ mit Morden/ Rauben/ Brennen/ Verheerung unnd Verwüstung unsers lieben Vatterlandts/ an Leib und Gut/ zeitlich/ unnd mit Vertilgung deβ seligmachenden Erkanntnuβ Christi/ Auch an unserer armen Seele ewiglich zu verderben/ tobet und wütet. Nun bekennen wir himlischer Vatter vor dir demütiglich/ und von Hertzen/ daβ wir mit unseren vielfältigen und grossen Sünden/ nicht allein diese ernstliche Straffe unnd scharpffe Ruhten/ sondern auch das ewig Verderben und Verdamnuβ vor langst verdienet hetten. Aber barmherziger trewer Gott/ handle nicht mit uns nach unserm Verdienst/ sondern verzeihe uns unsere Sünde/ umb deβ bittern Leydens und Sterbens/ und Blutvergiessens deines geliebten einigen Sohns Jesu Christi unsers Mittlers und Heylandts/ Errette uns von dem Rachen deβ grausamen/

Blutdürstigen/ wütenden Feinds/ deβ Türcken/ daβ deiner armen Christen Blut nicht länger also vergossen/ und der Nam Jesu Christi/ deines lieben Sohns/ nicht bey den ungläubigen Türcken täglich verlästert werde/ stehe unserm Herrn de Römische Keyser mit deiner allmächtigen Krafft bey/ daβ er diesen grausamen Feindt möge glücklich uberwinden/ und dämpffen/ daβ der herrliche Nam deines Sohns Jesu Christi auch bey den Ungläubigen bekannt/ und bey uns deinen Kindern/ hie zeitlich unnd dort ewiglich gelobet unnd gepreiset werde. Erhöre uns himmlischer Vatter (wie du zugesaget hast) umb deines lieben Sohns unser Mittlers Jesu Christi willen/ der mit dir und dem heyligen Geist lebet und regiert/ hochgelobter Gott in Ewigkeit/ Amen.

Erythropilus, Rupert: Weckglock, darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachende Türcken aufgewecket werden. Frankfurt am Main, 1595, s. 338-339.

Das siebendt Gebetth der Würtenbergischen Kirchen.

Almechtiger barmherziger Got/ ein vatter unsers herrn Jesu Christi: du hast je gesagt: ruff mich an in der zeit der not/ so wil ich dich erhören/ unnd du solt mich preysen. Hierauff kommen wir jetzt in unserer not für dich/ und bitten herzlich/ du wollest doch ansehen/ wie der grausam erbfeind/ deβ Christlichen Namens/ der Turck/ uns deine kinder/ mit morde/ rauben/ brennen/ Verhörung und verwüstung unsers lieben Vatterlandts/ an leib und gütt/ zeitlich und mit vertilgung des Seeligmachenden Erkandtnuβ Christi/ auch an unserer armen Seel/ ewigklich zuverderben/ tobetund wütet. Nun bekennen wir Himlischer vatter vor dir demütigklich/ und von hertzen/ das wir mit unsern vilfaltigen und grossen Sünden/ nicht allein diese ernstliche straff un scharpffe Ruten: sonder auch das Ewig verderbe un verdamnus/ vor langest wol verdienet hetten: aber barmherziger trewer Got/ handle nicht mit uns nach unserm verdiest/ sonder verzeihe uns unsere Sünd/ umb deβ bittern Leidens/ Sterbens/ und Blutvergiessens deines geliebten einigen Sons/ Jesu Christi/ unsers Mittlers unnd heylandts. Errette uns vonn dem Rachen des grausame/ blutdürstigen/ wütenden feinds/ deβ Turcken/ das deiner armen Christen blut/ nit lenger also erbarmlich vergossen/ unnd der Nam Jesu Christi/ deines lieben Sons/ nicht bei den ungleubigen Turcken/ täglich gelästerr un verspottet werde. Stehe unserm herren dem Römischen

Keyser mit deiner almechtigen krafft/ und gewalt bey/ das er diesen grausamen Feind mög glücklich uberwinde/ un dempffen. Damit d herrliche Name deines lieben Sons Jesu Christi/ auch den ungleubigen bekandt/ und bey uns deinen kindern/ hie zeittlich/ unnd dort ewigklich gelobt und gepriesen werde. Erhöre uns hymlischer vatter (wie du zugesagt hast) umb deines liebe Sons/ unsers Mittlers Jesu Christi willen der mit dir und dem heiligen Geyst lebt und regirt. Hochgelobter Gott in ewigkeit. Ame. Vatter Unser etc.

Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken. Das ist Gebet, Psalmen und christliche Gesang zu Gott dem allmaechtigen, umb Victori und Sieg, wider des christlichen Namens Erbfeind, den Turcken. Allen Christen unnd frommen Hauβvattern, so man die Turckenglock leuttet und sonst zu gebrauchen. Gedruckt zu Straβburg am Kornmarckt. 1566, s. 15-17.

1.3.2. Hamburg Şehri Kiliselerinin Türklere Karşı Duası

Ein Gebett der Kirchen zu Hamburg, wider den Erbfeindt der Christenheit, den Türcken.

Barmhertziger und gerechter Gott/ himlischer Vatter/ wir arme/ elende/ sündige Menschen/ klagen dir mit betrübtem Hertzen/ daβ der Erb unnd Ertzfeindt deines Allerheyligsten Namens/ der Türck/ in die Gräntze deiner Christenheit einen muhtwilligen Eynfall gethan/ der Christen Blut als Wasser als zu vergiessen/ und dein Erbtheil/ die Teutsche Nation/ gäntzlich zu verschlingen/ unnd unser liebes Vatterlandt mit seinen Mahometischen Greuweln und Gotteslästerungen zu verunreynigen und uberschütten. Solche gar schreckliche Ruhte und deinen schweren zorn/ ja zeitliche und ewige Straffe haben wir leyder ja wol verdienet/ den wir haben gesündiget mit unsern Vättern/ sind Gottloβ gewesen/ und haben gethan wider alle deine Gebott. Du unser HERR bist gerecht/ wir aber müssen uns schämen. Denn du unser HERR Gott hast ganz gnädiglich/ und nach aller deiner grossen Barmhertzigkeit mit uns gehandelt/ un uns alles guts gethan an Leib un Seel/ wir aber sind sicher/ ungehorsam/ boβhafftig/ hoffartig/ geitzig und undanckbar gewesen/ und haben den Reichtumb deiner Gnaden unnd

Langmütigkeit bißher nicht erkannt/ als wir wol hetten thun sollen. Solche unsere grosse/ schwere Sünde reuwen uns von Hertzen/ unnd ist uns leydt/ daß wir dich unsern so getreuwen unnd frommen Gott erzörnet/ und den Türcken uber uns zu verhengen/ dir groß Ursach gegeben haben.

Und bitten dich demütiglich/ du wollest nicht ansehen unsere Sünde un Missethat/ sondern deine grosse Barmhertzigkeit/ die von der Welt her gewesen ist/ und deiner betrübten Christenheit auch dißmal vätterlich eyngedenck seyn/ sie zu Gnaden annemmen/ im Friede beschützen und erhalten. Ach HERR/ HERR Gott/ barmhertzig und gnädig/ gedültig und von grosser Güte und Treuwe/ der du vergibest Missethat/ ubertrettung und Sünde/ hast auch nicht Lust am Tode deß Sünders/ sonder wilt/ daß sich jederman zu dir bekehre/ und lebe. Sihe an unsere grosse Noth und Gefährlichkeit/ und vergiß nicht barmhertzig zu seyn: Sind wir doch deiner Hände Werck/ dein armes Volck/ das Erbtheil deines Sohns/ mit seinem thewren Blut erworben/ nach seinem Namen genennet. O heyliger Gott Vatter erbarm dich unser. O heyliger Herr Christe bitte vor uns. O Herr Gott heyliger Geist vertritt uns gewaltiglich/ mit unaußsprechlichen Seuffzen. Erleuchte unsere Hertzen zur Buß/ und erneuwere uns mit einem Christlichen Leben/ daß wir die Sünde hassen/ un thun alles/ was dir wolgefällig ist. O du heylige/ hohe und gnädige Dreyfaltigkeit/ du grosser einiger Gott/ in Herrligkeit und Ehren/ groß von Raht/ und mächtig von That/ schütte deinen zorn uber die Heyden und Gottslästerigen Türcken auß/ die deinen heyligen Namen schänden/ spotten un unehren. Zertrenne ihren Raht/ und treib sie gewaltiglich zurück/ Laß sie in die Erden geschrieben werden/ mit aller ihrer Macht und bösem fürnemmen. Stehe auff Herr/ erhebe deine Handt/ und zerbrich den Arm deiner Feinde/ erhebe dich in deiner Krafft/ und beweise deine grosse Macht/ daß alle Welt erkenne/ daß nicht Mahomet/ sondern dein lieber Sohn Jesus Christus der Herr und unser aller Heylandt und Helffer sey.

Gib auch unserm Keyser/ Weißheit/ Frewdigkeit/ Glück/ Uberwindung und Segen: Rüste sie mit Krafft und Stärcke: Lehre ihre Hände streitten/ und zeuch du Herr Zebaoth selber auß mit unserm Heer: Tritt deine Feinde unter die Füsse gewaltiglich: Rette deine Ehre und Namen: Erhalte dein Wort und Wahrheit/ und gib deiner Kirchen un auch dieser gantzen Statt/ gnädigen Friede/ als deine thewre grosse Gabe. So wollen wir dich rühmen

unser Lebenlang/ und dein lob verkündigen immer und ewiglich/ der du ein allmächtiger/ gerechter und barmhertziger Gott/ herrschest/ lebest/ regierest/ und wolthust uns deinen armen Kindern/ durch Jesum Christum deinen lieben Sohn/ unserm getreuwen Heylandt/ wechem sampt dir und dem heyligen Geist sey Ehre und Gewalt in Ewigkeit/ Amen.

Erythropilus, Rupert: Weckglock, darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachende Türcken aufgewecket werden. Frankfurt am Main, 1595, s. 347-349.

1.3.3. Braunschweig Kiliselerinin Türklere Karşı Duası

Ein Gebett der Kirchen zu Braunschweig, wider die vorstehende Gefahr deβ Türcken.

Almächtiger lieber himlischer Vatter/ du grosser und schrecklicher Gott/ wir müssen uns zwar schämen/ daβ wir in vorstehender gemeiner Gefahr deβ Römischen Reichs für dein Angesicht tretten/ und dich umb Schutz und Errettung neben andern Stätten und Landen bitten wollen. Denn wir leyder mit vielen grossen schrecklichen Sünden uns deiner Gnad un Barmhertzigkeit unwehrt gemacht/ und durch Verachtung deines Worts/ deinen gerechten Zorn mit allen zeitliche un ewige Straffen auff uns geladen haben. Weil du uns aber zur Zeit der Noht dich anzuruffen und zu suchen befohlen/ Vergebung der Sünden allen Menschen durch Christi Blut und Gehorsam erworben/ und durchs Evangelium und hochwirdige Sacramenta allen buβfertigen Sündern/ deine Gnade hast antragen lassen: Du bist auch vormals gnädig und barmhertzig gewesen deinem Lande/ und hast deine arme bedrangte Kirchen noch nie gäntzlich verstossen/ sondern ihre Feinde in der Gruben versincken lassen/ die sie derselben zugerichtet haben. So kommen wir arme Sünder in wahrer Buβ unnd Glauben zu dir unserm lieben Vatter/ und bitten embsiglich/ du wollest dich uber uns und alle betrübte Hertzen/ in diesen Landen umb Christi willen erbarmen/ unser armes Gebett und Seufftzen erhören/ und die vorstehende Gefahr deβ Türcken und seines Anhanges/ von den Ständen und Landen deβ Römischen Keyserthumbs abwenden.

Du sihest/ lieber Gott/ wie die schreckliche Erbfeinde deβ Christlichen Namens/ wider dich und deinen Gesalbten/ Jesum Christum/ toben/ wie sie rachtschlagen/ und mit ihrer starcken Macht dein armes Volck auβzurotten gedencken/ wie schrecklich sie alles danider hauwen unnd stechen/ Weiber und Jungfrauwen schänden/ die Gefangene Leibeygen machen/ alles im Lande rauben/ die Stätte jämmerlich zerreissen/ die Häuser Gottes verbrennen/ und mit ihrem Greuwel/ dem Mahomet/ die Wohnung deines Namens entweihen und verunreynigen.

So sihestu auch lieber Vatter/ daβ wenn du uns verlässest und mit unserm Herr nicht auβziehen woltest/ wir/ als die/ welche Furcht und Zittern ankommen/ und eine unzählige Menge grosser Hauffen Tyrannen für uns haben/ im geringsten uns nicht erwehren/ noch unser liebes Vatterlandt Teutscher Nation schützen und vertheydigen können.

Ist nun hertzlieber Vatter noch Mittleiden und Gnade bey dir zu erlangen und zu finden, so erbarm dich uber so viel tausendt wehrloser Menschen und kleine Kinder/ uber welche solche schreckliche Noth kommen köndte/ unnd gib die Seelen deiner Turteltauben nicht solchen greuwlichen reissenden Thieren/ sonder beschirme sie unter dem Schatten deiner Flügel/ und sey uns ein starcker Thurn für unsern Feinden. Stärcke auch das Heer deiner Knechte/ welche jetzt ihr Leib und Leben für das gemeine Vatterlandt wagen/ verleyhe inen durch deinen Geist/ daβ sie sich in diesem Zug Christlich un Gottesfürchtig gegen dir/ trewlich unnd unärgerlich gegen die Freunde/ vorsichtig und mannhafft gegen die Feinde erzeigen: Gib daβ sie mit dir grosse Thaten thun, unnd den Feindt mit frewdigem Helden Muht stürtzen mögen/ zertrewe die Türcken mit deiner Macht/ zerbrich iren Arm und stosse sie hinunter. Auff daβ alle Völcker erfahren/ daβ du Gott allein wahrer Gott bist/ und wir dein Volck seyn/ welches du in Christo Jesu dir zum Eygenthumb erwehlet hast: So wollen wir rühmen und fröhlich seyn in dir/ und deinen Preiβ erzehlen in allen Thoren der Töchter Zion/ und deinen Namen dancken ewiglich. Solches wollestu hertzliebster Vatter erhören/ und wie du biβhero in diesen Landen eine zeitlang Friede gegeben/ also wollestu denselbigen ferner gnädiglich erhalten/ umb Jesu Christi deines lieben Sohns willen/ der mit dir und dem H. Geist lebet und regiert in Ewigkeit/ Amen.

Erythropilus, Rupert: Weckglock, darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachende Türcken aufgewecket werden. Frankfurt am Main, 1595, s. 344-346.

1.3.4. Moritz von Sandizell'in Türklere Karşı Kilise Duası

Ein Gebett wider den Türcken/ nach der Predig von der Cantzel abzulesen.

Mit gebognen Knien un betrübtem hertzen bette un rüffen wir dich an/ ewiger Got und Regierer aller Creature/ allmächtiger herr uber alle Hertzen/ un zugleich ein erschröcklicher Richter uber die unbuβfertigen Sünder/ welche weder erkennen noch annemen wöllen so wol die zeit deiner gnaden/ als dieser strengen haimsuchung. Dir ist unverborgen unser elendigs/ sündigs/ verdamlichs wesen. Dan verfürische Rotten un Secten seind laider bey un under uns auffgewachsen/ zu ertrenung deines heilige Glaubens. Wir aber leben unchristlich/ zur lesterung deines würdigen Namens. Faren uber das frey fort in unsern grossen Sünden unnd Lastern/ ohn Forcht und Buβ/ zwar zu erweckung deines zorns/ und unser selber zu zeitlichem un ewigem verderben. Verdienen also ja wol/ daβ wider uns sich jetzunder erhebet/ tobet unnd wütet der gemain Erbfeind des Christlichen Namens un Bluts/ der grausam Türck/ damit hayde/ das Sectische und sündliche wesen/ an uns unnd den unsern nit lenger ungestrafft bleibe. Derhalben wir in solche angst und not geraten/ daβ wir tag und nacht vast zubesorgen haben/ es werde unns Gelt und Güt/ Leut unnd Land/ Leib unnd Leben antreffen mögen.

So fliehen unnd kommen wir dann zu dir/ O HERR Gott Vatter/ Unser ainiger Schöpffer/ Erhalter/ unnd Nothelffer. Ach beköre uns und unsere sündige hertzen zu deiner Götlichen gnad/ durch einigkeit des Glaubens/ unnd wahre Buβ. Erbarme dich auch uber die arme/ betrübte unnd geplagte Christenheit/ welche jetzunder von deinem unnd unserm Feind/ dem blutgirigen Türcken/ zu Land und Wassser/ mit Fewr und Schwert/ so hart wirdt angefochten unnd belaydiget. Ey laβ deine Schäflein nit komen in gewalt der Türckischen Wölfe/ sonder behüte unnd beschirme deine Waisen vor einem sollichen schröcklichen Tyrannen/ und allen Feinden des

Christlichen Glaubens. Erhalte unnd stercke in dieser not die Römische Kayserliche Maiestet/ auch alle Fürsten/ Herren/ Haupt und Befelchsleut/ Reuter und Knecht/ damit sie für unsern Christlichen Glauben/ für uns unnd unser geliebt Vatterland/ das haylig Römisch Reich/ ritterlich streiten/ und allen feindlichen gewalt/ durch dein krafft sighafftigklich abwenden mögen. Darzühilff unnd begnade uns/ Himlischer Vatter/ durch Jesum Christum deinen eingeborne liebe Sun/ unsern Herrn und Hayland/ der uns verdamliche Sünder einmal mit seinem gecreutzigten Leib und Rosenfarben Blut so thewr erkaufft unnd erlöset hat. Mit demselbigen sey dir/ inn einigkeit des heiligen Geists/ lob/ ehr unnd preiβ von nun an biβ inn ewigkeit/ Amen. Vatter unser.

PSALMO LXXVIII.

Gedeck Herr nit an unsere vorige missethat: laβ bald dein barmhertzigkeit uber uns zuvor komen/ dan wir seind sehr ellend. Hilff uns Got unser hail/ um deines Namens ehre willen: errette uns/ und vergib uns unsere sünd/ um deines Namens willen/ daβ villeicht die Hayden nit sagen/ Wo ist nun jr (der Christen) Got.

Mayer, Sebald: Wider den laydigen Türcken unnd sein grausams fürnemen gemaine Gebet von der Cantzel zu diser zeit abzulesen und im Hauβ täglich zugebrauchen. Gedruckt zu Dillingen durch Sebaldum Mayer, 1566.

1.4. Savaş Duaları

1.4.1. Michael Bapst’ın Türklere Karşı Savaş Duaları

Ein Morgen Gebet in Kriegsleufften/ M.Bapsts.

Ich dancke dir Ewigen Allmechtigen/ Gnedigen und Barmhertzigen Gott/ durch Jesum Christum/ deinen lieben Sohn/unserm Mittler/ Erlöser und

Seligmacher/ das du mich heute diese nacht für allem schaden und gefahr/ fürsichtiglichen und unsichtiglichen feinden gnediglich behütet hast und sonderlich das uns diese feinde/ welche jtzund und mit grossser und erschrecklicher macht wider uns zu felde ligen/ nicht unvorsehns oder mit gewalt uberfallen/ und wie Löwen unsere Seelen erhaschet und zurisset haben. Deiner güte und gnade/ himlischer Vater/ haben wirs zu dancken/ das wir nicht gar aus sindt/ deine Barmhertzigkeit hat kein ende. O trewer Gott/ behüte mich und die gantze Christenheit/ welche dein lieber Sohn Jhesus Christus nicht mit vorgenglichem silber oder Golde/ I Pet. I. Sondern mit seinem thewrem Blute erlöset hat/ für sunden und allem ubel/ Leib und Seele/ Gut und Ehre betreffende/ das dir all mein thun unnd leben gefalle. Denn ich befehle mich/ meine Seele/ und alles in deine hende/ Dann du allein hilffest mir/ das ich sicher wohne: Psal.4.10. Derwegen so sieht jtzund auch mit mir/ und uns allen/ auff/ Herre Gott/ Erhebe deine Hand/ und vergiss der elenden nicht. Psal. 41. Lasse sich deine heilige Engel umb uns her lagern/ 1.Pet.2. beschütze und beschirme uns/ dein auserweltes geschlechte/ Königliches Priesterthumb/ heiliges Volck/ und das Volck des eigenthumbs/ das der böse feind sampt seinen leiblichen werckzeugen/ so sich jtzundt wieder uns mit Heereskrafft gewaltiglich en setzen/ keine macht an uns haben/ stos sie hinnunter in die Tieffe grube. Psal.55. las die Blutgirigen und falschen leute ihr leben nicht zur hellfte bringen/ stosse sie ohn alle gnade hinnunter Psal.156 zerschmettere den Kopff der Fürsten. Syr.36. die uns feindt sind etc. Durch Jesum Christum deinen lieben Sohn unseren Herren Amen.

Ein Abendt Gebet in Kriegsleufften/ M.B.

Ich dancke dir mein himlischer Vater/ durch Jesum Christum deinen lieben Sohn/ Unsern Herren/ das du mich und die gantze Christenheit/ dein volck und eigenthumb/ Exo.19. in diesen vorstehenden gefehrlichen leufften und Kriegen/ heutiges tages/ gnediglichen behütet hast. Mat.3. Unnd bitte dich du wollest mir vergeben all meine Sünde/ und was ich armer Sünder/ mit gedancken/ Worten und wercken/ gegen dir meinem himlischen Vater und meinen Nechsten verbrochen habe/ und mich auch/ sampt alle Christgleubige ferner gnedig behüten/ das wir nicht erschrecken für dem grawen des Nachts/ Psal. 91. und für den Pfeilen die des tages fliehen/ Psal.64. behüte unser leben für dem grausamen Feinde/ verbirge

uns für der versamlung der bösen/ und für dem hauffen der ubeltheter. Denn ich befehle mich/ mein Leib und Seele/ und alles in deine hende/ Denn du Herr hast einen gewaltigen Arm/ Ja starck ist deine handt/ und hoch ist deine rechte. Deine heilige Engel/ die starcken Helden/ die deinen befehl ausrichten/ Ps.103. Dan. 4. die heiligen und himlischen wechter/ die uns behüten auff allen unsern wegen/ die uns auff den Henden tragen/ Ps. 91. Lass mich und deine gantze Christenheit behüten unnd bewahren. Ja bis du selber umb dein heiliges Jerusalem Zachar.2. eine Fewrige Mawer umbher/ bis darinnen/ unnd erzeige dich herrlich. Ergreiff den Schilt und Spies/ und mache dich auff/ das der böse Feindt/ unnd alle seine Bosshafftige und mörderische werckzeuge/ keine macht an mir finde. Geuss deine ungnade auff unsere feinde/ Psal.69. dein grimmiger Zorn greiffe sie/ Ps.74. tritt auff sie mit Füssen und stosse sie gar zu Boden/ Esai.5. auff das dein heiliger Weinbergk Matth.20. im friede und ruhe grünen/ wachssen/ blühen/ unnd solche früchte bringen möge/ die dich ihren pflantzer unnd Herren/ zeitlichen und ewiglichen erfrewen/ durch Jesum Christam unsern HErrn/ Amen.

Ein Gebet für Kriegsleute/ wenn sie im angriff sein/ M: Bapsts

O Starcker Gott/ du HErre Zebaoth/ Jer.32. Der du von Himmel schawest und siehest aller Menschen Kinder/ Psal.33. du allein erkennest das Hertz der Menschen kinder 2. Cor.6.1. Thess.2. und siehest auch jtzund unsere grosse noth/ und des Feindes mörderische gedancken gegen deinem Volck/ das du dir zum Erbe erwehlet hast. Psal.33. Der schreckliche Tyranne hat seinen Säbel vornemblich derwegen gegen uns ausgezogen/ das er dein heiliges seligmachendes wort in diesen landen/ Kirchen und schulen/ ausrotten/ und uns zu seinem Alcoran zwinge will/ auff dz wir an stat deines lieben Sohns/ den Mahomet ehren sollen/ etc: Weil denn du deinen einigen lieben Sohn/ unnd derselbigen wort wilt gehöret unnd geehret haben/ deine ehre auch keinen andern gibest/ Matth.7. Esai. 42.48. so haben wir armen Christen aus dringender Noth unsere Wehren und Waffen auch zur faust nehmen/ unnd diesem Feinde begegnen müssen. Ach Barmhertziger Gott/ vergieb uns all unsere sünde und missethat/ damit wir diesen Krieg/ wieder uns erreget haben/ Esa. 49. Erbarm dich deiner elenden/ bis auch mir armen Sünder gnedig nach deiner güte/ und tilge meine sünde nach deiner grossen Barmhertzigkeit/ Psalm. 51.wasche mich

wol von meiner Missethat/ und reinige mich von meiner sünde/ denn ich erkenne meine Missethat/und meine sünde ist immer für mir. Errette meine Seele vom Tode/ Psal.33. gib mich nicht in den willen meiner feinde/ Psal.27. sondern rüste mich diese stunde mit stercke zum streit/ Psal.28. Denn du alleine bist meine stercke/ unnd mein schild/ rüste auch gleichsfals aus/ die Röm: Key: Mayestet unsern aller gnedigsten Herren/ und derselben verordnete Kriegsleute/ General obersten/ Rittermeister/ heuptleute un befehlichs haber/ und so wol auch alle und jede christliche Soldaten mit krafft/ und mache ire wege ohn wandel/ Psal. 18. gib ihnen glück und Sieg/ beschere ihnen ein freudiges Hertz/ denn du HErr bists alleine/ der den Königen den muth erwecket/ Jer.51. HErre du hülffest den Gerechten und bist ihre stercke in der noth/ du allein bist der unüberwindtliche starcke Gott/ der den Kriegen stewret in aller welt/ Psal.45. Der bogen zubricht/ spiese zerschlegt/ und wagen mit Fewer verbrennet. Psal.18. Lehre unsere Hende Mänlich streiten/ Psal.7. Stehe auff HErre in deinem zorn/ erhebe dich uber dem Grim meiner Feinde/ stehe mir bey/ hilff mir aus aller meiner noth/ das mein Auge an meinen Feinden lust sehe/ dafür wil ich dich zu aller zeit mit hertzlicher Danckbarkeit rühmen und sagen: gelobet sey der HErr mein Gott/ der meine Hende lehret streitten/ und meine Feust Kriegen/ Amen.

1.4.2. Ludwig Rabus’un Türklere Karşı Savaş Duası

Ein Gebet im Krieg und vorstehender Schlacht. Ludovicus Rabus.

O Allmechtiger König Zebaoth/ du gewaltiger HErre der heerscharen/ der du deine heilige Engel auch dahin bestelt und verordnet/ das du durch sie in allen Ländern und unter allen Völckern/ entweder krieg fürest: oder aber frieden erhaltest: Der du dem heiligen David in seinen jungen Jaren/ Hertz/ Muth und Stercke/ so gnediglich verliehen/ das er gleichwol klein/ unbewapnet/ ja alles kriegs und streits noch unerfahren/ den unmenschlichen grosse Soltat/ mit einer schleuder angriffen/ und endlich auch uberwunden und erleget hat. Ist diese sache recht/ darumb wir jtzund zu kriegen gedrungen/ unnd genötiget werden/ so bitte ich dich zu forderst Du wollest die gemüter und Hertzen/ der Feinde zum frieden neigen/ damit

nicht Christlich Blut vergossen werde. Oder aber wollest jm ein urplötzliche furcht/ und unfürsehens schrecken ein stecken/ und also dem theil/ welches sach dir am besten gefelt/ gnedigen sieg/ jedoch mit geringen Blutvergiessen/ unnd schlechtem schaden miltiglich verleyhen/ Damit dieser Krieg nun bald ein ende nehme/ und wir dich mit einhertzigen/ einmütigen und einmündigem Sieg und Lobgesang loben und preisen/ der du in allem unnd uber alles, wie ein vollmechtiger HERR/ gewaltiglich herrschest/ unnd regierest in alle Ewigkeit/AMEN.

1.5. Özel Bir Kesime Yönelik Olmayan Türk Duaları

1.5.1. Caspar Franck'ın Türklere Karşı İki Duası

Ein Gebet der Christlichen Kirchen in Sanct JoachimsThal/ In dem jetzigen Türckenzug auf dem 20. Psalmen.

1. Der HERR erhöre dich in der not/ Der Name des Gottes Jakob schütze dich.

2. Er sende dir hülff vom Heiligthum/ und stercke dich auf Zion.

Ewiger warer Allmechtiger Gott/ du heylige Dreyfaltigkeit/ der du uns befohlen hast/ für die Könige und alle Obrigkeit trewlich und hertzlich zu beten/ auff das wir ein gerühiges und stilles leben füren mügen/ in aller Gottseligkeit und erbarkeit/ und zugesagt/ du wöllest gehorsamer Unterthanen Christlichs Gebet dir gefallen lassen/ unnd reichlich und gnedig erhören/ Drumb schreyen wir zu dir/ von grund unsers hertzen/ auff deine grundlose güte unnd Barmhertzigkeit/ unnd auff das Blut und Tod deines geliebten Sones/ der sich Jacob im wort und in der Himelfart offenbaret/ und ist sein schutz und schirm in aller seiner anfechtung gewesen/ Du wöllest dich unsers gnedigsten Herrn/ des Römischen Keisers/ und seines gantzen Kriegsvolcks/ in diesem Türckenzug/ gnedig unnd vätterlich annemen/ sie in aller irer zustehender not und gefehrlichkeit schützen und bewaren/ dich mit deinen Himlischen Heerscharen/ unnd

fewrigen Heerwagen/ selbst neben inen zu felde legen/ und inen wider deinen Erbfeind/ der dich/ und deinen Son/ greulich schendet/ unnd lestert/ und sich mit unzehlichem Christlichem Blut besprützet/ hülff/ glück/ sieg/ und uberwindung von deinem heiligen Himel zuschicken/ unnd sie mit deiner krafft von oben herab auβ zion stercken/ inen ein unerschrocken hertz unnd mut mitteilen/ unnd wöllest ir schutz/ feste burg/ schilt unnd erretter sein/ der du Königen Sieg gibest/ und lerest ire Hende streitten/ und iren arm ein ehrin bogen spannen/ unnd errettest deinen gesalbten vom mörderischen Schwert des Gottlosen.

3. Er gedencke all deines Speiszopffers/ Und dein Brandopffer müsse fett sein/ etc.

O HErr sihe an deiner elenden und unterdruckten Christenheit sehnliche seufftzer/ und hertzliches Gebet/ und laβ dir gefallen die Opffer unser lippen/ und die rechten Speiβopffer/ das dein wort rein und lauter in diesen Landen bey uns gepredigt/ und verschmehe nicht unser geengstes und zerschlagen hertz/ mit deines Sones Blut besprenget/ und vergibe uns all unsere Sünde/ damit wir dich beleidiget/ und diese straff wol verdienet haben/ Handele nicht mit uns nach unserer Missethat/ sondern nach deiner grossen Barmhertzigkeit/ und sende uns deine hülff/ umb des einigen fetten/ angenemen/ volkomenen unnd heiligen Opffers willen/ deines geliebten Sones unsers Herrn Jesu Christi.

4. Er gebe dir was dein hertz begeret/ Und erfülle all deine anschlege.

5. Wir rhümen das du uns hilffest/ und im Namen unsers Gottes werffen wir unser Panier auff/ der Herze gewere dich aller deiner bitte.

6. Nun erkenne ich/ das der HERR seinem gesalbten hilfft/ Und erhöret jn in seinem heiligen Himel/ Seine rechte hand hilfft gewaltiglich.

O Allmechtiger ewiger Sone Gottes/ du HErre Zebaoth/ hilff unserm gnedigsten Herrn mit rath und that/ unnd laβ sein Christlich fürnemen unnd gute anschlege wolgerathen/ und glücklich von statt gehn/ und zum seligen auβgang kommen/ Damit dein Name/ Göttliche krafft und ehre/ inn aller Welt bekandt und gepreyset werde/ Wir wöllen dich auch als danckbare Kinder/ und deine erlösten/ loben/ rhümen/ unnd preysen/ das du allein

unser Heiland und helffer bist/ der du deiner elenden unnd bertübten Christen verlangen nicht verachtest/ unnd gedenckest inn deinem gerechten zorn/ deiner grossen Barmhertzigkeit.

DEnn wir werffen unser panier auff im namen unsers Gottes/ das ist/ auff deine hülff/ beystand/ krafft und stercke/ sieg und segen/ ist unser gnedigster Herz/ mit seinem gantzen Zeug/ ins Feld wider den Ertzfeind gezogen/ und hat sich zum anfang seiner regierung/ zum allerersten gemeiner not der gantzen Christenheit angenomen/ damit dem lestermaul durch deine hülff gesteuret/ deines Namens ehr erweitert/ und die untertruckten unnd gefangene Christen/ von der greulichen Tyranney unnd gefengniβ unter der grausamen Lesterung errettet werden/ unnd wir in gutem friede dein wort hören/ und lernen dich im geyst und warheit anruffen

O Herr du ewiger einiger und gewaltiger helffer/ laβ unsers gnedigsten Herrn/ und unser aller bitt/ seufftzen und flehen/ nicht verloren sein/ gewere jn seines hertzen wunsch und begeren. Denn wir wissen auβ deinem wort/ und erfarens an allen deinen wercken/ das du ordentlicher Obrigkeit beystehest/ und schützest sie wider alle mörder/ und auffrhürer. Weil denn unser gnedigster Herr auch dein gesalbter ist/ den du zum haubt des Römischen Reichs selber durch ordentliche wahl beruffen/ und bestettiget/ und der leidige Türck/ das Lestermaul/ nur ein mörder/ schender/ und verwüster ist/ deines worts/ Ehestands/ aller kunst/ zucht/ unnd gottseligkeit/ sein wir gewiβ/ du wirst deinem gesalbten helffen/ seine Feinde in die flucht geben/ und sein und unser Gebet erhören/ welches wir in höchster not/ auff deines Sones beuelch/ in demütigen hertzen für dich bringen/ un mit deiner rechten hand unnd Allmechtigen krafft/ jm gewaltig beystehen/ und dich selber wider deinen Feind zu Felde legen/ und jm das hertz rauben/ und seiner Tyranney und grewlichen lesterungen ein ende machen/ unnd das Römische Reich/ biβ auff dein fröliche zukunfft erhalten.

7. Jene verlassen sich auff Wagen und Rosse/ Wir aber dencken an den Namen des

HERRN unsers Gottes.

8. Sie sind nider gestürtzt und gefallen/ Wir aber stehen auffgericht.

Denn die unglaubigen Heyden kennen dich nicht/ ruffen dich auch nicht an/ ja lestern und schenden dich und dein heyliges Wort/ und trotzen und pochen allein auff jhre gewalt/ grossen hauffen/ auff jhr Roß und Wagen/ unnd rhümen sich fur ein jrdischen Gott/ deme niemands widerstehen könne/ Und zwar wir bekennen/ das sie uns zu mechtig sein/ unnd unsere grosse sünde/ damit wir dich zu zorn gereitzet haben/ uns unsern Feinden zum hohn und spot gemacht/ und jnen gewalt und sieg uber uns bißher gegeben.

WJr aber HErr ewiger Heyland und eingeborner Sone Gottes/ rhümen allein deine ewige gewalt und Allmechtige krafft/ und ruffen dich an/ all unser trost/ trotz/ hülff und errettung stehet bey dir/ unnd verlassen uns allein auff deine hülff und beystand/ und ziehen in deinem Namen zu Felde/ und hoffen und erwartensieg und uberwindung auß deiner krefftigen und unüberwindlichen hand/ Wir haben auch diese gewisse zuversicht/ laut deines waren wortes/ du werdest den Tyrannen stürtzen/ unnd seines liegen und mordens ein ende machen/ und die ruthe/ damit du deine Kinder/ wegen jres ungehorsams/ ein zeitlang eben hart gezüchtiget/ zubrechen/ und in den ewigen fewrigen Pful werffen/ un jrem stoltz und ubermut weren/ und uns/ deine gleubige Christen/ widerumb auffrichten/ und empor helffen/ die wir lang untergetruckt gewesen/ unnd haben uns jemmerlich/ wie Schlachtschaf sebeln und schlachten lassen/ unnd sind wie das unvernünfftige Viehe/ inn greuliche dienstbarkeit gefüret.

9. Hilff HERR/ der König erhöre uns/ wenn wir ruffen.

O lieber HErr/ hilff jetzt und jmmerdar/ wenn wirs bedürffen/ du hast noch bißher gnedig geholffen/ hilff uns weiter/ du bist der rechte König aller ehren/ und der öberste Feldherr/ erhöre unser Gebet/ klagen und seufftzen/ Beware und bewache mit deinen lieben Engeln/ unser gnedigsten Herrn/ und das gantze Kriegsvolck/ vor aller gefehrlichleit/ unglück/ und bösen zufellen/ und gib jnen gnedigen sieg vom Himel/ damit deine Christenheit von des Türckengewalt erlöset/ dir in der gantzen Welt/ in warem Christlichem glauben/ bey reiner lehr deines heyligen Wortes/ in gehorsam/ unterthenigkeit/ und aller Gottseligkeit diene/ unnd dich lobe unnd preyse/ hie unnd in alle ewigkeit/ Amen/ lieber Herr Jesu Christe/ unser einiger Mittler/ Patron/ und Schutzherr/ Amen.

Franck, Caspar: Ein Gebet der Christlichen Kirchen inn Sanct Joachimsthal inn dem jetzigen Türckenzug Auss dem XX. Psalm etc. Gedruckt zu Nürnberg durch Ulrich Newber und Diterich Gerlatzen, 1566.

Gebet wider den Türcken.

Allmechtiger GOTT/ und schrecklicher HErre unter den Königen auff Erden/ der du zurstrewest alle die so lust zu Kriegen auff Erden haben/ unnd nimest den Fürsten ihren muth/ unnd zerbrichst Schild/ streit und Bogen/ und schaffest fried in allen grentzen/ Wir bitten deine starcke güte/ du wöllest deine Kirche unnd diese Lande vor dem leidigen Türcken schützen/ und seiner Abgötterey/ mordt und verwüstung ein ende machen/ unnd unsern Leuten/ die inn deinem Namen jr Panier auffwerffen/ hertz/ muth/ glück und sieg vom Himel mitteilen/ Damit wir mit gutem gewissen/ und im friede/ deinen namen preysen/ und unser Kindlein zu deinen ehren in Gottseligkeyt/ zucht/ und unterthenigkeit aufferziehen können/ Durch Jesum Christum den öbersten Kriegsfürsten/ und unsern HERRN.

Franck, Caspar: Ein Gebet der Christlichen Kirchen inn Sanct Joachimsthal inn dem jetzigen Türckenzug Auss dem XX. Psalm etc. Gedruckt zu Nürnberg durch Ulrich Newber und Diterich Gerlatzen, 1566.

1.5.2. Martin Mirus’un Türklere Karşı Duası

Ein Christlich Gebet.

Almechtiger/ Ewiger Gott/gnediger/ barmhertziger Vater/ du hast in deinem heiligen Wort mit grossem Ernst dich hören lassen/ da dein Volck dir nicht gehorchen werde/ wollestu sie für ihren Feinden schlagen/ das Rachschwert uber sie bringen/ das deinen Band an ihnen rechen solle. Wir elenden Sünder klagen dir mit betrübten Hertzen/ das heute zu tage solche Plage deine liebe Christenheit auch schwerlich betroffen hat/ Dann sihe/ der grawsame Erb und Ertzfeind deines allerheiligsten Namens/ der Türck/ hat in den benachbarten Grentzn einen schrecklichen Einbruch gethan/ deiner Christenheit Blut wie Wasser vergossen/ mit Sebeln/ Raub/ Brand und Mord gewütet/ und viel armer Christen/ sonderlich kleine Kinder/ mit sich gefangen hinweg geführet/ unter das grausame Joch seiner mahometischen

Dienstbarkeit/ in willens/ ihme durch diesen Einfall einen Pass in unser liebes Vaterland Deudscher Nation zu machen/ und dein Erbtheil gentzlich zuverschingen. Solche Straffe haben zwar wir und die allgemeine Christenheit umd dich wol verdienet/ Denn wir haben wider dich gesundiget/ und dich schwerlich erzürnet/ Wir sind Gottlos gewesen/ mit unsern Vetern abtrünnig worden/ von deinen Geboten gewichen/ und haben deiner Stimme/ die uns deine Knechte in deinem Namen geprediget/ nicht gehorchet/ etc. Ja Vater/ wir haben gesundiget/ im Himel und für dir/ und betten längst verschuldet/ das solcher grimmiger Tyrann die Leichnam deines Volcks den Vogeln unter dem Himmel zu fressen gegeben/ und unser Land zu Steinhauffen gemacht hette/ Uns rewet aber/ O barmhertziger Vater/ solche unsere Sünde und Missethat. Und weil du uns durch den Propheten mit einem eyde versprochen un zugesagt hast/ So war als ich lebe/ ich habe keinen gefallen am Tode des Gottlosen/ sondern wil/ das sich der Gottlose bekere von seinem Wesen/ und lebe/ so kommen wir für dich mit demütigen und busfertigen hertzen/ und bitten dich/ du wollest umb des tewren Bluts/ Verdienst und Fürbitte willen deines allerliebsten Sohns/ uns gnedig und barmhertzig sein/ und nicht mit uns handeln nach unsern Sünden/ noch uns vergelten nach unser Missethat/ sondern in deinem gerechten Zorn ingedenck sein deiner grossen Barmhertzigkeit. Ach Herr/ dein ist die Barmhertzigkeit und Vergebung/ umb aller deiner Güte willen sey uns gnedig/ und vergib unsere Sünde. Du bist unser Gott/ wir sind nur Erd und Staub/ Du bist unser Vater/ wir sind das Werck deiner Hende/ und das Volck deines Eigenthumbs/ welches du durch das Blut deines geliebten Sohns thewer erlöset hast. Darumb wende abe deinen Zorn und Ungnad/ und gestatte ja nicht/ O trewer Vater/ das dein Weinberg/ den du unter uns gepflanzet/ verwüstet werde/ Las nicht zu/ das das Gedechtnis deines Namens unter uns vertilget werde/ und das die Ungleubigen dir zu unehren/ und deinem Namen zu Schmach und Lesterung sich rühmen/ Dann dieser grewlicher Tyrann hasset und bekrieget uns nicht umb unser Sünde willen/ sondern darumb/ das wir deinen Sohn Jesum Christum/ als unsern Heyland/ bekennen und ehren/ und uns nach seinem Namen nennen/ den er lestert/ und an statt dessen/ den Namen seines verfluchten Mahomets begeret auffzurichten. Darumb stehe du auff/ HERR/ und hilf uns mit deiner starcken Hand und allmechtigen Arm. Gott/ des die Rache ist/ stehe auff/ las für dich komen das seufftzen der bedrengten und gefangenen Christen/ und lege ehre ein auff Erden/ das die gantze Welt erkenne/ das du unser

Gott bist. Thue wol deinem Lande/ in welchem du mit deinem Worte deine Wohnung hast/ und schütze uns wider die Feinde deines Namens. Verleihe auch unser hohen Obrigkeit/ der Römischen Keyserlichen Majestet/ und ihrem Kriegsvolck/ so jetzund wider diesen grewlichen Wüterich zu Felde liget/ und allen/ die noch ferner ausziehen sollen/ dein Volck zu beschützen/ Sieg und uberwindung/ Denn der Sieg kömmet von oben herab/ und wird nicht erlanget durch grosse menge/ Du kanst so wol helffen durch wenig/ als durch viele. HERR/ die Wasserströme erheben ir brausen/ die Wasserströme heben empor ihre Wellen/ Die Wasserwogen im Meer sind gros/ und brausen grewlich/ Du aber HERR bist noch grösser in der höhe/ Stille das brausen des Meeres/ das brausen seiner Wellen/ und das toben der Völcker/ So wollen wir errettet von unsern Feinden/ und von der Hand derer/ die uns hassen/ dir dancken und dienen ohne Furcht unser lebenlang/ in Heiligkeit und Gerechtigkeit/ die dir gefellig ist/ Auch deinen Namen hie zeitlich/ und nach diesem Leben in Ewigkeit loben/ rühmen und preisen/ durch Jesum Christum deinen lieben Sohn/ unsern HErrn/ Mittler und Heyland/ AMEN.

Leyser, Polycarp: Zwo Christlicher Predigten, Eine Uber das Euangelium am 25. Sontag nach Trinitatis. Die Ander, Uber das ander Capitel des Propheten Joel, Daraus genommen ist ein Christliche vermanung zu wahrer Buss vnd eiferigem Gebet wider den Turcken... Zu Wittenberg gehalten, Durch D. Polycarpum Leisern. Wittemberg, Gedruckt bey M. Simon Gronenberg, 1593, s. 71-72.

1.5.3. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

Das sibende Gebett.

Barmhertziger Gott, und himlischer Vatter/ Wir deine Kinder klagen dir mit bekümmerten Hertzen/ Daβ unsere Mitchristen in Ungern und Steyermarck/ und andern benachbarten Orten daselbst/ von dem Erbfeindt Christlichen Namens dem Türcken/ hefftig gedrenget und geplaget werden/ und daβ dieser Feindt allbereyt grossen schaden gethan/ mit Rauben/ Morden/ Brennen/ und Wegführung vieler armen Christen/ und fürhabens seyn soll/ ime hierdurch den Weg in Teutschlandt zu bereyten/ und dasselb

zu ehester gelegenheit/ mit Kriegβgewalt anzugreiffen/ und mit schrecklicher Heereskrafft zu uberziehen. Wiewol wir nu dem Türcken kein leid gethan/ und zur ungebür von ime angefeindet werden/ so bekennen wir doch/ daβ wir für dir/ und wider dich/ unsern Gott und Vatter schwerlich gesündiget/ und zwar mit unsern vielfaltigen Sünden/ Gottslesterung/ auch mit abschewlichem fluchen/ schweren/ und Miβbrauch deines Namens/ mit hoffart/ schwelgen/ sauffen/ geitzen/ unzucht/ und dergleichen/ wol verdienet haben/ daβ du uns mit Krieg und verherung/ und andern Plagen daheime suchest/ und deβ Türckischen Tyrannens brauchest du als deiner scharffen Rhuten wider uns/ deine ungehorsame Kinder. Du weist aber/ O getrewer Gott/ viel besser/ denn wir dirs klagen können/ was der Türcke für ein grewlicher Feindt/ und Landtverwüster sey/ und daβ er nicht alleine gedenckt/ uns und unsere Weiber und Kinder/ sampt allem was wir haben/ Jung und Alt/ Mann und Weib/ zu morden und rauben/ und Teutschlandt zuverheeren/ Stedte und Flecken/ und alles zuverwüsten/ und auβ unsern Wohnungen steinhauffen zu machen/ Ps.79. Sondern das ist sein endlicher Fürsatz/ daβ er dein Wort und Namen/ so wir preydigen und bekennen/ und deine Kirche und Erbe/ so du vor alters erwehlet/ und dein lieber Sohn mit seinem Blute erworben hat/ wil vertilgen und auβrotten/ und dargegen den verfluchten Namen seines Lügenpropheten Mahomets erheben/ wie er denn auch ist ein abgesagter Feindt/ Verachter/ Verfolger und Lesterer deines Sohns/ unsers Herrn Christi/ und aller/ so ihn für iren Gott und heylandt/ laut deines worts/ ehren und bekennen/ und ist diβ die fürnembste Ursach/ beyneben seiner unersettigten Begierde/ allenthalben zu Herzschen/ und ein Herz deβ gantzen Erdtbodens zu seyn/ darumb er deine Christenheit so feindtlich hasset und verfolget/ daβ sie dich himlischen Vatter/ und deinen Sohn Christum/ sampt dem heyligen Geyst/ für den wahren Gott/ einig im Wesen/ dreyfaltig in der Person/ preiset und bekennet/ und gleubet an deinen Sohn/ der von der Jungfrawen Maria wahrer Mensch geboren/ am Creutz gestorben/ und von den Todten erstanden ist/ hat Sünde/ Todt und Helle uberwunden/ und durch seinen Gehorsam/ Leiden/ Sterben und Aufferstehung/ gerecht und selig macht alle Menschen/ die solches mit gleubigem Hertzen fassen/ und sich daran halten/ und sitzet nun zur Rechten Gottes in seinem Himlischen Reich/ und wirdt kommen zu richten/ die lebendigen und die todten.

Darumb so kommen wir zu dir/ mit demütigen und buβfertigem Hertzen/ und bitten dich mit hertzlichem seuffzen in tröstlicher zuversicht/ du wollest/ nach laut deiner zusage/ diβ/ unser Gebett/ nicht verschmehen/ sondern unser/ Bitte gewehren. Du wollest umb deines Namens Ehre/ und deiner Kirchen Wolfahrt willen/ uns armen Sündern/ und deinen Kindern/ gnedig seyn/ unsere Sünde/ die uns rewen und leid sind/ vergeben/ und nicht ansehen/ wie viel und offt wir gesündiget haben/ sondern gedenck an deine Barmhertzigkeyt/ und an deine Güte/ die von der Welt her gewesen ist/ Psalm. 25. Und mit unser schwachheit/ als ein gütiger Vatter/ gedult haben/ und unsern Sünden entgegen setzen die Unschulde und Vollkommenheit/ Verdienst und Gehorsam deines liebsten Sohnes/ unsers Heylandes/ und uns derselbigen geniessen lassen/ und ja nicht die Seel deiner Turteltauben/ und die werthe Christenheit ubergeben/ in die Blutgierige Hende der Boβhafftigen wütenden Rauber und Mörder. Denn du hast dich ja uns also geoffenbaret/ daβ du gnedig und barmhertzig seyst/ gedültig/ und von grosser Güte/ Jonae 4. Psalm. 103. und 145. und vergibst Missethat und Sünde/ Erodt am 34. und hast nicht lust am Todte und verderben deβ Sünders/ sondern wilt daβ er sich bekehre und lebe/ Ezech. 18.33. und hast uns zugesagt/ daβ du uns umb deines Sohns willen wollest zu gnaden annemmen/ unud unserer Sünde nicht gedencken.

Hiernebenbitten wir auch/ du wollest uns gnade verleihen/ daβ wir Busse thun/ von Sünden abstehen/ ein newes Leben ansahen/ unsern Glauben mit Wercken der Liebe beweisen/ und mit wahrer besserung unsers lebens/ und rechtschaffenen früchten der Busse/ dem künfftigen übel fürbeugen/ deinen Zorn lindern/ und die verdiente Straffe abwenden. Hilff O gütiger Gott/ daβ alle Potentaten/ Fürsten und Stende der Christenheit/ in Friede/ Liebe und Einigkeit zusammen tretten/ und wider diesen schrecklichen Feindt/ da es die Noht erfordert/ für einen Mann stehen/ die Ehre deines Namens/ und deines Sohns/ welchen der Türck schendet/ zuvertheidigen/ und das gemeine Vatterlandt Teutscher Nation/ und Heufflein der Christen/ sampt dem wahren Gottesdienste/ in den Kirchen und Schulen/ und Christlicher Policey/ Zucht und Gerechtigkeit/ so dieser Tyrann gerne wolt zerstören/ zu retten und erhalten. Stehe du auch inen bey/ und verleihe Krafft und Stercke/ Ritterlich zu streiten und obzusiegen.

Steure und wehre allem innerlichen zwietracht/ Krieg und Unfried/ so bißher in Teutschlandt/ und im Römischen Reich/ so wol in andern benachbarten Königreichen und Landtschafften/ durch anstifftung deß bösen Feindes/ mit mercklichem schaden und unheil der Christenheit sich erhaben/ und noch nicht gentzlich gestillet/ denn die erfahrung bezeugets/ daß der Christen uneinigkeit ihr verderb und untergang und deß Türcken und anderer Feinde/ grosser Vortheil und Wachßthumb.

Und weil der Türcke und sein hauffe mehr sind deine/ und deines Namens Feinde/ denn unsere/ So wollest du seinem wüten desto mehr und ehe steuren/ seinen Arm zerbrechen/ und sein Blutgieriges fürnemmen hindern/ und uns wider seine Tyranney und schreckliche Rüstung schützen/ Der Römischen Keyserlichen Mayestät wider denselben glücklichen Sieg gönnen und verleihen/ und unser geliebtes Vatterlandt teutscher Nation sampt gantzer Christenheit/ für seinem Mahometischen Joch/ und allem uberfall und verheerung genedig behüten/ durch Jesum Christum unsern Erlöser und Fürbitter/ welcher uns hat heissen bitten in seinem Namen und gesprochen: Was ihr den Vatter erbitten werdet in meinem Namen das wirdt Er euch geben/ Johan.16. Schütte O Herr Zebaoth/ deinen Grimb auff die Heyden/ die dich nicht kennen/ und auff die Königreiche/ die deinen Namen nicht anruffen/ Psa.79. und schone deiner Heerde, und verstoß nicht die Schafe deiner Weyde/ auff daß dein Name geheyliget/ und dir unter uns allzeit eine Kirche/ un heyliges Volck gesamblet werde/ und wir unter den Flügeln deines Allmechtigen Schutzes sicher wohnen/ dein Göttliches Wort in Friede und Ruhe hören und lernen/ in deinem seligmachendem Erkendtniß wachssen und zunemmen/ unsere Kinder in deiner Furcht/ und dir zu Ehren/ aufferziehen/ und unsers Beruffs in stillem Gottseligem Wesen fleissig warten/ und endlich dich unsern Gott und Vatter/ sampt deinem Sohne/ und dem heyligen Geyste/ hie und dort Ewig loben und preysen mögen/ Amen.

Roth, Friedrich: Türckenglocke. Das ist: Kurze und einfeltige anleytung, wie man jetzo in vorstehender gefahr der Christenheit von dem Türcken her, rhürende, in der Gemeine Gottes, und ein jeglicher Christlicher Haußvatter in seiner Haußkirchen, mit seinem Weib, Kindern und Gesinde, den lieben Gott umb hülff und Errettung, mit demütigem Gebett ersuchen sollen. 1596.

1.5.4. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

XI. Ein anders.

Almechtiger/ Ewiger/ Barmhertziger Gott/ Vatter unsers herzen Jesu Christi/ sampt deinem Ewigen Sohn/ und heiligem Geist: der du tröstlich gesprochen hast: So war als ich lebe: Ich habe nit gefalle am Todt deβ Sünders: sonder das er sich bekere und lebe. Wir erkenne und bekenen mit hertzlichem seuftzen/ das wir uns an dir schwerlich/ auff mancherley weiβ versündiget/ deine zorn und straff woll verdienet/ unnd haben ein hertzlich miβfallen an unsern Sünden. Wir bitte aber von gantzem hertze/ du wollest nicht mit uns ins gericht gehen: sonder alle unsere Sünde/ uns umb deines lieben Sons willen gnedigklich vergeben: Auch durch deinen heiligen Geist/ inn wahrem glauben/ unsere hertzen/ mit rechter Buβ und besserung unsers lebens/ erleuchte/ und anzünden: auff das wir den schweeren straffen deines gerechten zorns/ entfliehen könen. Insonderheytt aber/ dieweil du siehest die grosse Noth/ in welcher/ wir un die gantze Christenheyt jetzt sind/ des Turcken halben/ welcher sehr grausamlich wider dein volck wütet und tobet/ und darinne fürnemlich suchet vertilgung deines heiligen Namens/ un bestehtigung der schändtliche abgötterey des Machomets: So bitte wir dich hertzlich: du wollest unser schutz uund schirm sein: dem blutdurstige furnemen dises grewlichen Feinds wehren: seinen Rhat und Macht zerstören: Auch der Röm: Kay: Mai: unserm aller gnedigsten Herren/ sampt allen/ so jtzt mit irer Mai. wider disem mechtigen Feind/ in rustung sind/ beystehen/ und gnedigen Sig verleihen: auff das wir/ mit den unsern/ in deinem Schutz/ dir allein wahrem und ewigem Gott/ recht dienen: dich anruffen/ und in ewigkeyt loben und preysen können/ umb deines lieben Sons/ unsers einigen heylands und Mittlers Jesu Christi willen/ der uns in seinem Namen dich also anzuruffen und zu bette gelehret hatt. Vatter unser/ zc.

Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken. Das ist Gebet, Psalmen und christliche Gesang zu Gott dem allmaechtigen, umb Victori und Sieg, wider des christlichen Namens Erbfeind, den Turcken. Allen Christen unnd frommen Hauβvattern, so man die Turckenglock leuttet und sonst zu gebrauchen. Gedruckt zu Straβburg am Kornmarckt. 1566, s. 18-21.

1.5.5. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

Ein Christlich Gebett wider den Türcken.

Herr Jesu Christe/ deβ lebendigen Gottes Sohn/ unser Erlöser un Seligmacher. Wir rüffen dich an/ mit buβfertigem hertzen/ unnd bitten dich demütigklich/ du wöllest und erhören.

Der grausame Türkische Tyrann wüttet/ und hat jhm starck fürgenommen/ die Christlichen Königreich unnd Länder/ mit aller seiner macht zu uberfallen unnd zubekriegen/ mit Schwert und Fewr/ mit Raub und Gefängknuβ gantz unnd gar zuverwüsten/ den Christlichen Glauben auβzuthilgen/ und dargegen seinen verflüchten Aberglauben auffzurichten: Uns aber in sein viehische dienstbarkait zubringen/ zu höchster unehr unnd schmach deines Hayligen Namens/ und schmehlerung deβ Christlichen Glaubens.

Erbarme dich unser/ HERR Jhesu Christ/ Es ist die zeyt herzukommen der Erbarmung. Verschone/ verschone deines auβerwählten Christlichen Volcks/ so du mit deinem thewren Blut erlöβt hast. Gestatte nicht dm grimmigen Tyrannen/ daβ er seine Hände inn dem Blut deiner Glaubigen wasche. Vil weniger/ das er uber uns herrsche.

Stürtze und zerbreche deβ grausamen Blut durstigen Feinds macht und Tyranney/ ubergibe uns nicht inn seine Händ/ Damit er inn seinem hochmut unnd trutz nicht sage: Wo ist nun der Christen Gott.

Laβ dich auch Erbarmen/ das Jämmerlich Ach unnd Wehe klagen/ Heulen unnd Wainen/ der gefangenen Christen/ unnd der armen Waisen/ so die grimmigen Bluthund auβ den Christlichen Ländern hinwegk geführt/ violiert/ gschendt und verderbt haben/ unnd alle weil mit schentlicher plag peinigen unnd martern. Erhöre sy: Tröste sy/ und hülff ihnen auβ.

O gütiger HERR Jesu Christe/ verleyhe unserm Christlichem Kayser/ allen Fürsten/ Obristen und Haubtleuten/ und unsern Brüder/ (welche wider den Türkischen Tyranen zustreitten auβgezogen seind/ und künfftig ziehen werden) gnädigen beystand/ glück/ syg unnd uberwindung/ dann wir mit

unserer Kriegsrüstung/ ohn deine hilff/ und ohne schutz deiner hayligen Engel nichts außrichten können) auff das unsere Feind erkennen/ daß du wahrer GOTT seyest/ und selbst für uns streitest.

Für solche grosse Barmhertzigkait/ wöllen wir inn allen Kirchen deinen hayligen Namen/ loben/ ehren und benedeyen/ dir auch (mit deiner gnad) dienen inn Hayligkait unnd gerechtigkait die zeyt unsers lebens. Der du mit GOTT dem Vatter/ und dem Hayligen Gaist/ lebst und regierst ein GOtt in alle Ewigkait/ AMEN.

Ein Christlich Gebet, wider deß Türcken grausamb wüten unnd Tiraney. Matth. 8. Herz hilff uns, wir verderben. Gedruckt zu Thierhaubten. 1594.

1.5.6. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

Ein Christlich Gebett, wider den Türcken.

O Herr ewiger Gott/ unser Schöpffer un Vatter/ mit betrübten Hertzen und gebognen Knien/ erscheine wir vor deiner Göttliche Majestat/ erkenen un bekennen/ daß deine Straff und zorn/ uber unsere vilfältige grosse Sünden recht und billich sey/ Du hast der besserung lang erwart/ die doch bei uns niemaln und recht un beständiglich erfolgt/ Ja wir haben noch täglich häfftiger und schwerer wider dich gethan/ und in allen Ständen/ ohn alle scheuh und furcht gesündigt/ un hierdurch dein gerechten zoren/ den du durch deß Türcken Macht erscheinen läst/ uber uns schwerlich erweckt. Aber lieber barmhertziger Vatter/ was sol von unserer Mißhandlung wegen/ dein allgemaine Christliche Kirchen angefochte und zertrent werden? Dein Religion unnd Gottesdienst/ daran du ein gefallen hast/ zu grund gehen? warumb soll unser übertrettung/ das erb/ deines geliebten Sohns/ welchs er mit seinem kostbarlichen blut so teur erkaufft hat/ zerreissen unnd stürtzen? Ach Herr der du vo anfang voller gnaden uff güte bist/ dessen Hand zu helffen mit nichten abgekürtzt/ züchtige uns arme Sünder nicht in deinem zorn/ straffe unsere grosse Missethaten nit in deine grimmen, sonder weil deine Göttliche Güte uns allzeit zu der Buß ruffet und lockt/ so erleucht unsrer finstere steinige hertzen/ zu wahrer erkantnuß unserer sünden/ damit wir uber dieselbe bittere rew und laid tragen/ uns selber richte un straffen/ auch die rechtfertige frucht der Buß ohn verzug/ und beharrlich würcken.

Gedenck o Herr deines ewigen bundes unnd der verheissung/ und laβ uns durch das verdienst Christi Jesu/ deins eingebornen Sohns/ durch das Fürbitt seiner werthen Mutter Marie/ vil aller lieben heiligen und auβerwehlten im Himmel/ bey dem Thron deiner hohen Majestat/ inn disen gefährlichen schweren un bösen zetten/ gnad finde. Sihe an das elend und jammer/ sovil betrübter Wittiben un Waisen/ sovil unmündiger unschuldiger noch saugenden und in deinem allerheiligsten Namen getauffte Kind/ die durch die Bluthund die Türcken erwürget/ ermordet/ gefählet/ zu stucken zerhawe/ oder inn unmenschliche viehische ewige dienstbarkeit gefürt werden. Laβ dich erbarmen dz seufftzen der Armen/ unnd die grosse noth und ubertrang deines Christlichen Völckleins/ hilff du Starcker Gott der Heerscharen/ Weil unser Macht unnd Gegenwehr/ ohn deinen gnädigen Beystand gege disem Feind vil zugering und schwach ist. Brich de Türckischen Tyrannen/ (der anderst nichts begeret/ als dein H. Christenheit mit Schwert unnd fewr gar zuvertilgen/ un anstat deines gebenedeyti Namens/ sein verfluchten höllischen Mahomet einzustellen/ und auβ der Christenheit ein lautere Türckey zumachen) sein raht und grimmen/ stercke unnd beschütze unser Christlich hohe Obrigkait/ auch all ander deine Diener und Kriegsleut/ so für dich und dein Ehr/ für dein H. allgemayne Christlich Kirchfechten unnd streitten/ gib ihnen in der Krafft deines gewaltigen Arms/ dein segen von oben herab/ auff daβ wir einmal auβ diesem grossen zwang errettet/ dich in frid un ainigkait von Hertzen loben/ ehren und preisen mögen/ Das verleihe durch dein lieben Sohn Jesum Christum unsern ewige Hayland/ Amen.

Hierüber sprich ein jeder Christenmensch ein andächtiges Vatter unser und Ave Maria.

Ein Christlich Gebett, wider den Türcken. München, 1592.

2. Seçme Dualardan Çeviriler

Çevrilen metinlerin seçiminde tipik sayılabilecek presantatif dualar tercih edilmiştir. Metinlerin Türkçe'ye aktarımında cümle yapısına mümkün olduğunca sadık kalınmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle metnin orijinalinde yer alan sözcükler hakaret içerseler dahi, değiştirilmeden

orijinaline uygun bir şekilde çevrilmiştir. Aynı şekilde tekrarlar da, değişikliğe uğratılmadan alınmıştır.

2.1. Martin Luther'in Türklere Karşı Çocuk Duası

"İsa'ın ve kutsal kilisesinin ezelî düşmanı olan Papa ve Türklere karşı vs. söylenecek olan bir çocuk şarkısı"[465]

1 "Tanrım yardımcı ol bize sözlerinle
Papa'nın ve Türklerin cinayetini engelle
Senin oğlun olan İsa'yı
İsterler senin tahtından indirmeyi"

2 Yüce İsa, gücünü kanıtla,
Sen ki Tanrı'ların Tanrı'sı,
Himayen altına al zavallı Hristiyanlığı,
Sonsuza dek meth etsinler adını.

3 Tanrım, Kutsal Ruh, teselli ol bizlere
kullarına birlik ver şu dünyada
Yardımcı ol bizlere ve son anımızda
Ölümden götür bizi yaşama

2.2. Martin Mirus'un Türklere Karşı Çocuk Duası

"Martinum Mirum'un sevgili gençliğe duası"[466]

Biz çocukların yüce Tanrısı
sesleniyoruz sana yürekten,
Dualarımızdan güçlenerek hazırlan
Hristiyanlığın düşmanına karşı,
Ah Tanrım yoksulluk ve tehditlerle
dört bir yanımız sarılı.
Türk, tıpkı Herot misali

Almak ister hepimizin canını,
Kılıç, haydutluk, savaş, cinayet ve yangınlarla
harap etmek isterler vatanımızı,
Dökülür o kadar çok Hristiyan kanı
Değişir gökyüzünün bile rengi,
Anne karnındaki çocukların bile
Bağışlamazlar canını.
Ah yüce Tanrım acı bizlere
Zamanında zavallı bizlerden yardımlarını esirgeme,
Ve bizler için savaş Yüce İsa
Yardım edecek kimse yok senin dışında,
Miras kaldık biz sana
Kurtardın sen bizi kanınla,
Tanrım bağışla tüm günahlarımızı
Hak ettik senin cezalarını
Ölçüyle cezalandır, öfkeyle değil
Kaybolmayalım biz sonsuzlukta,
Uzaklaştır düşmanın gücünü
Adını lekeler çünkü
Senin mirasına[467] bu dünyada
Böylesine bir utancı yaşatma
Kurtar kendi gücünle onurunu,
Korkut düşmanı, kır cesaretini,
Demesin ki, nerede onların Tanrı'sı?
Kurtaracak olan sıkıntıdan onları.
Ah Tanrım yardım et merhametinle
Kuzularınız senin çayırlarında,
Sözünde dur, barış ver ülkeye,
Ki tanıyalım seni hak ettiğin şekilde,
Ve önünde yaşayalım selamet içinde,
Ve ebediyen adını meth edelim orada,
AMİN

2.3. Martin Luther'in Türklere Karşı Ev Duası

"Yüce Babamız bizi cezalandırmanı hak ettik, (...),"[468]

Yüce Babamız[469] bizi cezalandırmanı hak ettik, ama sen bizleri merhametinle cezalandır, öfkenle değil. Ceza değneğinin senin elinde olması, insanların ya da düşmanların elinden olmasından iyidir. Davud'un da istediği gibi: 'Çünkü senin merhametin büyüktür. Sana karşı günah işledik, ve emirlerine itaat etmedik vs. Ama sen biliyorsun ki, her şeye kadir Tanrı Baba, biz Şeytan'a, Papa ve Türklere karşı hiç günah işlemedik, bu nedenle onların bizi cezalandırmaları için ne hakları ne de güçleri vardır. Ama sen onları öfkenin değneği olarak bizlere karşı, istersen eğer, kullanabilirsin. Bizler ki sana karşı günah işledik ve tüm felaketleri hak ettik. Evet, sevgili Tanrı, Yüce Baba, biz onlara karşı günah işlemedik, bu yüzden onların bizi cezalandırmalarını haklı kılacak nedenleri yoktur. Tam aksine onların istediği bizim onlarla birlikte sana karşı en korkunç şekilde günah işlememizdir. Çünkü sormuyorlar, sana karşı itaatsız olup olmadığımızı, sövüp sövmediğimizi, (kendileri gibi) her türlü putperestliği yanlış öğretilerle, inançlarla ve yalanlarla yapıp yapmadığımızı, evlilikte sadakatsızlığı, ahlaksızlığı, cinayet, hırsızlık, yağmacılık, büyücülük ve sana karşı daha nice kötülüğü, bunları sormuyorlar.

Onlara karşı işlediğimiz tek günah, bizlerin seni, Tanrı Baba, adil ve tek olan Tanrı'yı, ve senin sevgili oğlun, bizim Yüce İsa'mızı, ve Kutsal Ruh'u, ebedî Tanrı olarak saymamız, inanmamız ve kabul etmemizdir. Evet onlara karşı işlediğimiz günah budur. Ama seni inkar etmiş olsaydık eğer, Şeytan, dünya, Papa ve Türk bizi rahat bırakırlardı. Senin sevgili oğlunun da söylediği gibi: 'Siz dünyadan olmuş olsaydınız, dünya kendinin olanı severdi vs.'

İşte gör, merhametli Babamız, bizim ve düşmanlarımızın adil hâkimi. Çünkü onlar bizden çok senin düşmanındırlar. Ve bizi takip edip vurduklarında, seni takip edip vurmaktadırlar. Çünkü inandığımız ve kabul ettiğimiz senin sözlerindir, bizim değil. İçimizdeki her şey senin Kutsal Ruh'un eseridir. Şeytan bundan hoşlanmamakta, çünkü senin yerine bizim Tanrımız olmak, senin sözlerin yerine içimizde yalanlar oluşturmak istemektedir. Türk kendi Muhammed'ini senin sevgili oğlun İsa yerine koymak istemekte, çünkü ona sövmekte ve gerçek Tanrı olmadığını, kendi Muhammed'inin, ondan daha yüksek ve daha iyi olduğunu söylemektedir. Şimdi seni, insanların Babası ve senin sevgili oğlunu ve Kutsal Ruh'u, gerçek ve tek Tanrı sanmamız, kabul etmemiz ve meth etmemiz, günah

mıdır? Bizleri etkileyen, çağıran ve böyle olmasını isteyen sensin, öyleyse günahkâr olan da sensin. Bu nedenle bunlardan dolayı bizden nefret edip vurduklarında ve cezalandırdıklarında, aslında senden nefret edip, vurmakta ve cezalandırmaktadırlar.

Bu yüzden uyan sevgili yüce Tanrım, lekeledikleri adını kutsa, içimizde yıkmaya çalıştıkları hükümdarlığını güçlendir, içimizde bastırmaya çalıştıkları niyetini gerçekleştir. Ve bizim günahlarımız nedeniyle kendini ayaklar altına aldırtma, içimizdeki günahları cezalandırmayanlar, senin kutsal sözünü adını ve yarattıklarını içimizde yok etmeye çalışanlar, senin Tanrı olmadığını ve sana inanan ve seni tanıyan kullarının bulunmadığını söyleyenler tarafından. Bu duamızı merhemetinle duymalı, inancımızı ve güvenimizi sağlamalı, senin sevgili oğlun bizim yüreğimiz İsa, ki o seninle ve Kutsal Ruh'la yaşayan ve sonsuza dek hükmedendir. Amin.

2.4. Aşağı Avusturya'nın Türklere Karşı Ev Duası

"Roma İmparatorunun emri ve talimatnamesiyle Aşağı Avusturya bölgesinde her gün Türk çanları eşliğinde okunması gereken bir ev duası"[470]

"Türklere karşı bir ev duası"[471]

Ey, hem cennette hem de bu dünyada kimselerin gücüne karşı koyamadığı her şeye kadir, merhametli, ebedî Tanrı ve yüce Baba. Biz senin zavallı mahzun çocukların senden, senin çok sevdiğin sevgili oğlun İsa ve bizim hükümdarımızın günahsız pembe renkli kanı uğruna, kutsal çarmıhta kurtarılıp günahlarımızın alınmasını diliyoruz. Yardımcımız ve teselli verenimiz ol, yüreğimizin derinliklerinden sana günahlarımızdan kaynaklanan büyük pişmanlık ve acı ile seslendiğimiz, bizi bekleyen bu büyük sıkıntılı zamanlarda. Senin zavallı Hristiyanlığını ve bizim sevgili ülkemizi, yağmacılık ve zindanla, ateş ve kılıçla, tamamıyla harap edip yok etmeyi korkunç öfkesiyle hedefleyen, kana susamış ezelî düşman olan Türk'e karşı, tüm gücünle müdafaa et. Ve ellerini sana inananların kanında yıkamasına, gurur ve kibirlik içerisinde: Nerede şimdi Hristiyan Tanrısı, diye konuşmasına izin verme. Tam aksine ey Tanrım, doğru zamanda yardımımıza gel, geleceğin bu zamanı sen bilirsin. Çünkü senin yardımın

olmadan, kendi gücümüzle pek bir şey yapamayız. Türkleri bize hak edilmiş ceza olarak göndermene ve senin öfkelendirmemize neden olan ağır günahlarımızı görme. Onun yerine sevgili oğlunun bizim için büyük bedel ödeyerek, döktüğü kutsal kan damlalarına bak. Yanlışlarımız ve suçlarımız yerine, sana güvenenlerinden hiç eksik etmediğin, büyük merhametini hatırla. Ve senin adının onuru uğruna bizlerin canını bağışla. Öfkenden dolayı ne bizlerden vazgeç, ne de bizleri hiddetli düşmanın elinde hakaret ve utanç içinde yaşatma. Hristiyan Kayzerimize ve savaşçılarımıza (vatan için Türklerle savaşmak üzere sefere çıkan) yardım, zafer, talih ve güç lütfeyle ki düşman, senin bizlere merhamet gösteren, bizlerin duasını duyan, ve düşmanın elinden kurtaran, Tanrı'mız olduğunu anlasın. Böylece erkek kardeşlerimiz, kız kardeşlerimiz ve dostlarımızla hep beraber huzur içinde ülkede yaşabiliriz ve sana göstermiş olduğun büyük merhametten dolayı senin Hristiyan cemaatin içerisinde sonsuz övgü ve şükranlarımızı dile getirebiliriz. Çünkü senindir hâkimiyet, güç ve ihtişam, sonsuzluktan sonsuzluğa kadar, Amin.

2.5. Württemberg Şehrinin Türklere Karşı Kilise Duası

"Würtemberg Kiliselerinin Türklere karşı duası"[472]

Her şeye kadir merhametli Tanrı, Yüce İsa'mızın Babası, sen dedin ki: zor zamanlarda bana yakarırsan, senin dualarını duyacağım, sen ise beni meth etmelisin. Şimdiyse biz sıkıntılarımızla sana sesleniyoruz ve Hristiyanlığın zalim ezelî düşmanı, Türk'ün, senin çocukların olan bizleri, cinayetlerle, yağmalayarak, yakıp yıkarak, ülkemizi kırıp geçirirerek ve harap ederek, can ve mala kast ederek, dünyevi, ve İsa'nın saadet getirici anlayışını yok ederek, ve bizim zavallı ruhlarımızı bozmaya calışarak, nasıl kudurduklarını ve hiddetlendiklerini görmeni yürekten istiyoruz. Şimdi senin önünde Yüce Baba acizane ve yürekten, çeşitli ve büyük günahlarımızdan dolayı, sadece bu ciddi cezayı ve keskin değneği değil, aksine ebedî sonsuz felaketi ve cehennemi çoktan hak ettiğimizi kabul ediyoruz. Ama merhametli hakiki Tanrım, bize hak ettiklerimize göre muamele etme, günahlarımızı bağışla, senin sevgili ve tek oğlun, bizim aracımız ve mesihimiz İsa'nın çektiği acılar, ölümü ve kan dökmesi adına. Bizi zalim kana susamış, hiddetlenmiş

düşman Türk’e yem etme ki, senin zavallı Hristiyanlarının kanı daha fazla dökülmesin, ve senin sevgili oğlun İsa’nın adı dinsiz Türkler tarafından her gün sövülmesin. Roma İmparatoru hükümdarımıza, her şeye kadir gücünle, yardımcı ol ki bu zalim düşmanı başarıyla yensin ve bastırsın ki, senin oğlun İsa’nın ihtişamlı adı dinsizler tarafından da tanınsın ve biz senin çocuklarında, burada dünyevi ve orada ebediyete kadar övülsün ve meth edilsin. Dualarımızı senin sevgili oğlun bizim aracımız İsa adına duy Yüce Baba (söz verdiğin gibi), o ki seninle ve Kutsal Ruh’la birlikte yaşayan ve hükmedendir, sonsuza dek meth edilen Tanrı, Amin.

2.6. Hamburg Kiliselerinin Türklere Karşı Duası

“Hamburg şehri kiliselerinin Hristiyanlığın ezelî düşmanı olan Türklere karşı duası”[473]

Merhametli ve adil Tanrı, Yüce Baba, biz zavallı, sefil, günahkâr insanlar sana mahzun bir yürekle, senin kutsal adının ezelî ve amansız düşmanı Türk’ün, Hristiyanlığın sınırını kasten (sorumsuzca?) istila ettiğini, Hristiyan kanını su gibi döktüğünü ve senin emanetin olan Alman milletini tamamen yok etmeye çalıştığını, ve bizim sevgili vatanımızı kendi korkunç Müslümanlığı ile ve Tanrı’ya sövgüleriyle kirletmeyi ve bunlara boğmayı istediğini yakınarak söylüyoruz. Böylesine korkunç bir cezayı ve senin büyük öfkeni, dünyevi ve ebedî cezayı maalesef hak ettik, çünkü atalarımızla birlikte günah işledik, dinsiz olduk, ve senin bütün emirlerine karşı geldik. Sen Tanrım adilsin, biz ama utanmalıyız. Çünkü sen yüce Tanrım lutüfkar oldun ve sonsuz merhametinle bize muamele ettin, beden ve ruhumuza sadece iyilik yaptın, biz ise kesinlikle itaat etmedik, kötü olduk, kibirlilik, cimrilik ve nankörlük ettik ve merhametinin büyüklüğünü ve sabrını şimdiye dek anlamamız gerektiği şekilde anlamadık. Böylesine büyük, ağır günahlarımızdan dolayı yürekten pişman olmamıza, ve senin gibi hakiki ve sofu Tanrı’mızı öfkelendirmemize, ve Türkleri musallat etmene büyük neden verdiğimizden dolayı üzüntü duyuyoruz.

Senden, günahlarımızı ve yanlışlarımızı görmeyerek, dünyaya karşı gösterdiğin büyük merhametini göstererek ve mahzun Hristiyanlığını bu defa da babacanlığınla, merhamet içinde sahiplenerek, barış vererek ve

koruyarak unutmamanı acizane istiyoruz. Ah Tanrım, Yüce Tanrım, merhametli ve lutüfkar, sabırlı ve büyük hoşgörü sahibi ve vefakar, sen ki insanların kötülüklerini, suçlarını ve günahlarını bağışlamaktasın, günahkâr insanların ölümününden haz almamaktasın, herkesin sana dönmesini ve yaşamasını istemektesin. Gör bizim büyük sıkıntımızı ve tehlikeyi ve merhametli olmayı unutma: Çünkü biz senin ellerininin eseriyiz, senin zavallı halkınız, değerli kanıyla bize sahip olan, adını aldığımız[474], oğlunun emanetiyiz. Ey kutsal Tanrı Baba, bizlere acı. Ey kutsal yüce İsa bizler için dua et. Ey yüce Tanrı kutsal ruh bizi olağanca güçünle temsil et, dile getirilemeyen ıstıraplarla. Yüreklerimizi tövbe etmemiz için aydınlat, ve Hristiyan yaşamımızın yenilenmesini sağla ki günahlardan nefret edelim ve senin hoşuna gideceklerin hepsini yapalım. Ey kutsal, yüce ve merhametli üçleme[475], büyük ve tek Tanrı, ihtişam ve onur içinde, büyük fikir ve güçlü uygulamalar sahibi, öfkeni senin adını lekeleyen alaya alan ve saymayan dinsizlere ve Tanrı söven Türklere boşalt. Fikirlerini dağıt ve onları gücünle geri püskürt, tarihe göm onları tüm güçleri ve kötü niyetleriyle beraber. Kalk ayağa Tanrım, elini kaldır ve düşmanlarının kolunu kır, gücünle yüksel ve büyük gücünü kanıtla ki bütün dünya, Muhammed'in değil, senin sevgili oğlun İsa'nın hükümdar, hepimizin mesihi ve yardımcısı olduğunu anlasın.

Kayzerimize de bilgelik, sevinç, talih ve zafer ve hayır ver: Onları güç ve kuvvetle donat: Ellerine savaşmayı öğret ve sen Tanrı Zebaoth ordularımızla birlikte yola çık. Düşmanlarımızı tüm gücünle ayaklar altına al: Onurunu ve adını kurtar: Sözünü ve hakikatı koru ve kiliselerine ve bütün bu şehre merhametinle barış ihsan eyle, değerli ve büyük bir armağan olarak. Biz de seni ömrümüz boyunca meth edelim ve seni (övgünü) her zaman ve sonsuza kadar müjdeleyelim, sen ki her şeye kadir adil ve merhametli Tanrı'sın, biz zavallı çocuklara hükmedip, yaşatıp, idare ediyorsun ve iyiliğimizi istiyorsun, senin sevgili oğlun İsa, bizim değerli mesihimiz ile, onur ve güç senin ve Kutsal Ruh'undur ebediyete kadar. Amin.

2.7. Ludwig Rabus'un Türklere Karşı Savaş Duası

Savaş ve taaruz öncesi için bir dua. Ludovicus Rabus[476].

Ey her şeye kadir Kral Zebaoth/ kutsal orduların güçlü Tanrı'sı/ sen ki kutsal meleklerine verdiğin görev ve emir sayesinde/ bütün ülke ve halklarda ya savaşmakta ya da barışı sağlamaktasın: Sen ki tüm merhametinle kutsal Davud'a gençlık yıllarında/ yürek/ cesaret ve güç verdin/ öyleki o küçük/ silahsız/ savaş ve kavgada her türlü tecrübeden yoksun iken/ insanlık dışı büyük askere/ bir sapan ile saldırmış/ ve nihayetinde onu yenmiş ve öldürmüştür. Eğer şu an savaşa zorlandığımız ve mecur kılındığımız konuda haklıysak/ senden ilk olarak istediğim/ düşmanın ruh ve yüreğinin barışa meğillini sağlamandır ki Hristiyan kanı dökülmesin. Ya da ansızın öylesine bir korku ve beklenmedik bir ürküntü içine yerleştir ki/ haklı olan tarafa/ ve çok hoşuna gidene/ az kan dökülerek ve az zarar görerek merhametinle zafer bahşet/ ki bu savaş artık son bulsun ve biz de seni tek yürek ve hep beraber bir ağızdan zaferle ve methiye şarkılarıyla övelim ve meth edelim/ sen ki her şeyin içinde ve her şeyin üstündesin/ sınırsız bir Tanrı gibi/ güçlü hükmetmektesin ve idare etmektesin sonsuz kadar/ AMİN.

2.8. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

"Türklere karşı Hristiyan bir dua"[477]

Yüce İsa, yaşayan Tanrı'nın oğlu, bizim kurtarıcımız ve huzur verenimiz. Sana sesleniyoruz pişmanlık (tövbekar) dolu bir yürekle ve senden acizane bizi duymanı istiyoruz.

Zalim Türk tiranı hiddetiyle, Hristiyan krallıkları ve ülkelerine bütün gücüyle saldırmayı ve savaşmayı, kılıç ve ateşle, yağmalama ve zindanla tamamıyla yıkmayı, Hristiyanlık inancını yok etmeyi ve bunun yerine lanetlenmiş batıl inancını yerleştirmeyi hedef edinmiştir: Bizleri ise, senin kutsal adını hiçe sayarak ve hakaret ederek ve Hristiyanlık inancının değerini düşürerek, vahşice[478] boyundurukları altına almak istiyorlar.

Bize merhamet göster Yüce İsa. Merhamet göstermenin zamanı gelmiştir. Bağışla, değerli kanınla kurtardığın seçilmiş Hristiyan halkının canını bağışla. Korkunç tiranın elini sana inanların kanında yıkamasına izin verme, dahası bize hükmetmesine de.

Kana susamış zalim düşmanın güçünü ve tiranlığını yık ve kır, bizleri onun ellerine bırakma ki o da tüm gururu ve inadıyla (kibirliliğiyle) demesin: Nerede şimdi Hristiyan Tanrısı?

Acınacak bir halde ah ve vah diyerek feryat eden, inleyen ve ağlayan, kana susamış vahşi köpek tarafından Hristiyan ülkelerden götürülen, eziyet gören, lekelenen ve bozulan Hristiyan esirlerden ve zavallı öksüzlerden ve onlarla birlikte menfur işkencelere ve eziyetlere maruz kalanlardan da merhametini eksik etme. Duy onları, teselli et onları ve kurtar onları.

Ey şevkatlı İsa, Hristiyan Kayzerimize, hükümdarlarımıza, ordumuza ve askerlerimize[479] ve kardeşlerimize (Türk tiranına karşı savaşmak üzere sefere çıkan ve gelecekte de çıkacak olanlara) merhametli yardımını, talih, zafer ve onları yenme gücünü ver, senin yardımın ve kutsal meleklerinin koruması olmadan biz savaş hazırlığımızla (silahlarımızla), hiç bir şey yapamayız, et ki, düşman da senin hakiki Tanrı olduğunu ve bizim için savaştığını anlasın.

Böylesine büyük bir merhamet için, bütün kiliselerde senin kutsal adını övüp, onurlandırıp kutsayacağız (takdis[480] edeceğiz), sana, senin merhametinle, kutsallık ve adalet içinde bütün hayatımız boyunca hizmet edeceğiz. Sen ki baba olan Tanrı ile, ve Kutsal Ruh ile yaşayan ve hükmeden ebedî Tanrı'sın, Amin.

2.9. Türklere Karşı Anonim Bir Dua

"Türklere karşı bir Hristiyan duası"[481]

Ey ebedî yüce Tanrım, bizim yaratıcımız ve Babamız, elem dolu bir yürekle ve önünde diz çökerek, Yüce Majestemiz olan senin önüne çıkıyoruz, anlıyoruz ve kabul ediyoruz ki, çeşitli büyük günahlarımız nedeniyle senin verdiğin cezan ve öfken, haklı ve adildir. Düzelmemizi çok uzun zamandır bekledin, ancak bizde hiç bir zaman gerçek bir değişiklik meydana gelmemişir. Evet, biz her gün daha şiddetli, daha ağır sana karşı geldik, bütün sınıflar[482], hiç çekinmeden hiç korkmadan günah işledik, ve böylece senin haklı öfkene, Türk'ün gücüyle şimdi bize gösterdiğin haklı öfkene, neden olduk. Ama sevgili merhametli Babamız, bizim yanlışlarımız

nedeniyle, neden senin olan bütün Hristiyan kiliselerine saldırılsın ve bunlar bölünsüz? Senin hoşuna giden, dinin ve dinî ayinlerin neden yok olsun? Bizim suçlarımız, neden senin sevgili oğlunun, değerli kanıyla büyük bedel ödeyerek elde ettiği, mirası, yıksın ve devirsin. Ah baştan beri merhamet ve şefkatlı olan Tanrım, yardım elini bizden esirgeme, biz zavallı günahkârları öfkenle tedip etme, bizim büyük yanlışlarımızı gazabınla cezalandırma, çünkü senin tanrısal merhametin bizi her daim tövbeye çağırmakta ve imrendirmekte, ve kararmış ve taşlaşmış yüreklerimizi aydınlatmaktadır, günahlarımızı gerçekten anlamamızı ve bunlar yüzünden acı bir pişmanlık ve keder duymamızı sağlamaktasın, kendimizi yargılayıp cezalandırmamıza ve tövbenin haklı kılınmış etkisi hemen meyvelerini vermektedir. Hatırla ey Tanrım, senin sonsuz birliğini ve vaadını[483], senin tek oğlun İsa'nın hayrına, ve onun değerli annesi Meryem'in dualarıyla, senin tahtının yanında yer alan, sevgili azizlerin ve cennetteki seçilmişlerin adına, bu tehlikeli, zor ve kötü zamanlarda bizlerin merhamet bulmasını sağla. Mahzun dul ve öksüzlerin sefaletini ve feryatlarını, günahsız ve henüz annesinin sütünü emen, ve senin kutsal adına vaftiz edilmiş sabilerin (küçük çocukların) kana susamış Türk köpeği tarafından boğulduklarını, öldürüldüklerini, kazıklara geçirildiklerini, parçalara ayrıldıklarını, ya da sonsuza kadar insanlık dışı, hayvani, köleliğe götürüldüklerini gör. Yoksulların iniltisi, ve Hristiyan halkının büyük sıkıntısı ve gördüğü zararlar seni merhamete getirsin, yardım et orduların güçlü Tanrısı. Çünkü bizim gücümüz ve savunmamız senin merhametli yardımın olmadan bu düşmana karşı fazlasıyla yetersiz ve zayıftır. Türk tiranının (niyeti sadece senin kutsal Hristiyanlığını kılıç ve ateşle tamamıyla yok etmek, ve senin takdis edilmiş adın yerine, kendi lanetlenmiş şeytani Muhammed'ini koymak ve Hristiyanlığı tümüyle Türkiye'ye dönüştürmek olan) ve heyetinin gazabını kır, dinî hükümet makamlarımızı, hizmetkârlarını ve savaşçılarını, senin ve senin onurun için, bütün kutsal kiliselerin için savaşanları ve mücadele edenleri, güçlendir ve koru, kudretli kolunun gücünü ver onlara, yukarıdan hayır ver ki, biz bir gün bu büyük esaretten kurtulalım, seni huzur ve birlik içinde yürekten övelim, onurlandıralım ve methedelim. Bunları senin sevgili oğlun İsa ve bizim ebedî mesihimiz ile ihsan et, Amin.

Bunun üzerine her Hristiyan huşu içinde bir paternoster[484] ve bir Ave Maria okunmalıdır.

3. Çalışmanın Dördüncü Bölümünde İncelenen Yüz Duanın Listesi

Çalışmanın dördüncü bölümünde sözü edilen 100 dua alfabetik olarak sırlanmış, yazar adı belli olmayan çalışmalar ise bunlardan sonra yer alarak yayınlandıkları yıllara göre düzenlenmiştir.

1) Brenz, Johann (1537): “Ain gebeet”.

2) Brenz, Johann (1537): “Ain ander gebeet wider den Türcken”.

3) Cordatus, Konrad (1529): “Das gepet”.

4) Egenolff, Paul (1595): “Ein Gebet wider das toben und wüten deβ Türcken” (s. 3-7).

5) Egenolff, Paul (1595): “Ein anders” (s. 8).

6) Egenolff, Paul (1595): “Ein anders” (s. 8-9).

7) Egenolff, Paul (1595): “Ein Gebett wider den Türcken” (s. 9).

8) Egenolff, Paul (1595): “Ein Gebett für junge Kinder” (s.10).

9) Egenolff, Paul (1595): “Ein anders für kleine Kinder” (s. 11).

10) Erythropilus, Rupert (1595): “Ein Hausgebetth in den Nider Osterreichischen Landen/ auβ Verordnung der Röm. K. M. zc. täglich unterm Gebett der Türcken glocken zu sprechen” (s. 332-333).

11) Erythropilus, Rupert (1595): “Gebett wider den Türcken/ so in Leipzig und andern deβ Chur Kreyses Stätten abgelesen wirdt” (s. 333-336).

12) Erythropilus, Rupert (1595): “Im Churfürstenthumb Brandenburg ist folgendes Gebett wider den Türcken/ von Churfürsten zu dencken/ und von allen Cantzlen abzulesen verordnet” (s. 336- 337).

13) Erythropilus, Rupert (1595): “Ein Kinder Gebett wider den Türcken/ durch D. Andream Musculum gestellet” (s. 342-343).

14) Erythropilus, Rupert (1595): “Suspirium D. Andree Musculi” (s. 344).

15) Erythropilus, Rupert (1595): “Ein Gebett der Kirchen zu Braunschweig/ wider die vorstehende Gefahr deβ Türcken” (s. 344-346).

16) Erythropilus, Rupert (1595): “Collecta contra Turcam” (s. 346-347).

17) Erythropilus, Rupert (1595): “Ein Gebett der Kirchen zu Hamburg/ wider den Erbfeind der Christenheit/ den Türcken” (s. 347-349).

18) Erythropilus, Rupert (1595): Luther: “Ach Herr Gott laβ dich erbarmen uber das arme Teutschland/...” (s. 349).

19) Franck, Caspar (1566): “Ein Gebet der Christlichen Kirchen in Sanct JoachimsThal/ in dem jetzigen Türckenzug auβ dem 20. Psalm”.

20) Franck, Caspar (1566): “Gebet wider den Türcken”.

21) Freyherr, Ulrich (1569): “Ain Christlich Gebet zu Gott in der noth”.

22) Gretern, Jacob (1592): “Ein Gebet/ umb ein Seliges Glickhafftes Newes Jahr”.

23) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1581): “Gebet”.

24) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (1. vaazın sonunda yer alan dua).

25) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (2. vaazın sonunda yer alan dua).

26) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (3. vaazın sonunda yer alan dua).

27) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (4.vaazın sonunda yer alan dua).

28) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (5. vaazın sonunda yer alan dua).

29) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (6.vaazın sonunda yer alan dua).

30) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (7.vaazın sonunda yer alan dua).

31) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (8. vaazın sonunda yer alan dua).

32) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (9.vaazın sonunda yer alan dua .

33) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (10 vaazın sonunda yer alan dua).

34) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (11. vaazın sonunda yer alan dua).

35) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Gebet” (12. vaazın sonunda yer alan dua).

36) Heidenreich, Esaias d.Ä. (1582): “Ein Gebet wider den Türcken” (Kitabın sonunda yer alan dua).

37) Leucht, Valentin (1595): “Ein Andächtigs Christliches Gebett wieder den Türcken”.

38) Leucht, Valentin (1595): “Ein ander Gebett wider den Tyrannen den Türcken zu Christo unserm Seligmacher”.

39) Leudtholdt, Matthaeus (1595): Michael Bapst: “Ein Morgen Gebet in Kriegsleufften”.

40) Leudtholdt, Matthaeus (1595): Michael Bapst: “Ein Abendt Gebet in Kriegsleufften”.

41) Leudtholdt, Matthaeus (1595): Michael Bapst: “Ein Gebet für Kriegsleute/ wenn sie im Angriff sein”.

42) Leudtholdt, Matthaeus (1595): Ludwig Rabus: “Ein Gebet im Krieg und vorstehender Schlacht”.

43) Luther, Martin (1594): “Ein Kinder Gebet”.

44) Luther, Martin (1594): “Ein ander Kinder Gebetlein”.

45) Luther, Martin (1594): “Ein fein Gebet zu Christo”.

46) Luther, Martin (1964): “Ein Kinderlied, zu singen, wider die zween Ertzfeinde Christi und seiner heiligen Kirchen, den Babst un Türcke, etc”. WA 35; (235-248) 467f.

47) Meder, David (1580): “Christlich Gebet wider den Türcken/ in Schulen und Heüsern unter dem leuten der TürckenGlocken/ zu sprechen/ Für die Kirche zu Oringew gestellt”.

48) Nas, Johannes: Ein schöne Tröstliche Kriegs und Sigspredig (1572): “Ein andächtiges Gebett/ für die Christlichen Häupter/ so wider die Seel und Leybs Mörder/ Ketzer und Türcken kempffen”.

49) Nenninger, Mattheus (1593): “Ein Andechtigs Christlichs Gebet wider den Türcken: In dieser gefährlichen Zeyt täglich zugebrauchen sonderlich wan man zu Mittag die groβ Glocken leutet”.

50) Neser, Augustin (1566): “Ein Christlich gebett/ in der noth wider den Türcken” (s. 44).

51) Neser, Augustin (1572): “Ain Christlich gebet/ in der noth wider den Türcken” (s. 62-63).

52) Roth, Friedrich (1596): D. İoannis Bugenhagen, Pomerani, Pastorn der Kirche zu Wittenberg (2. dua).

53) Roth, Friedrich (1596): M. Fridericus Rhote (3. dua).

54) Roth, Friedrich (1596): Aus D. Avenarij Bettbuch (4. dua).

55) Roth, Friedrich (1596): Martinus Mirus D. (5. dua).

56) Roth, Friedrich (1596): Heinrici Heshufij (6. dua).

57) Roth, Friedrich (1596): (7. dua).

58) Roth, Friedrich (1596): Ludwig Rabus (8. dua).

59) Roth, Friedrich (1596): Iochim Munfingeri (10. dua).

60) Roth, Friedrich (1596): Petri Glasers (11. dua).

61) Roth, Friedrich (1596): Nicolai von Eppen (12. dua).

62) Roth, Friedrich (1596): “So zu Hall in Sachsen verordnet” (13. dua).

63) Roth, Friedrich (1596): “Für die Kirchen in der Graffschaft Manβfeldt verordnet” (14. dua).

64) Roth, Friedrich (1596): (15. dua).

65) Roth, Friedrich (1596): “Der Kirchen deβ löblichen Ersttiffts Magdeburgk” (16. dua).

66) Roth, Friedrich (1596): (17. dua).

67) Roth, Friedrich (1596): D. Nicolai Selnecceri/ auβ dem 74. und 79. Psalm (18. dua).

68) Roth, Friedrich (1596): So zu Cassel im Lande Hessen gebraucht (19. dua).

69) Roth, Friedrich (1596): (20. dua).

70) Roth, Friedrich (1596): Ioannes Pomarij, oder Baumgart (21. dua).

71) Roth, Friedrich (1596): “Diβ Gebett mag gesungn werden auff die weise: Wo Gott der Herr nicht bey uns helt” (22. dua).

72) Roth, Friedrich (1596): “Durch D. Martinum Mirum/ für die liebe Jugendt” (23. dua).

73) Roth, Friedrich (1596): “Für die liebe Jugend” (24. dua).

74) Roth, Friedrich (1596): “Für die liebe Jugend” (25. dua).

75) Roth, Friedrich (1596): “Ist ein tegliche beicht zu Gott/ um gnedige verschonung” (26. dua).

76) Roth, Friedrich (1596): “Noch ein Christliches Gebett/ Daβ Gott seine bedrängte Christenheit/ und das Römische Reich/ gnediglich schützen und erhalten wölle. Wider die grausamen Ertzfeinde/ die Türck und Tartern. Gezogen auβ dem 79. Psalm” (Kitabın sonunda yer alan dua, yazar tarafından numaralandırılmamıştır).

77) Roth, Friedrich (1596): “Ein Christliches ernstes/ und hochnotwendtiges Gebett/...” (Kitabın sonunda yer alan dua, yazar tarafından numaralandırılmamıştır).

78) Sandizell, Moritz von (1566): “Ein Gebet wider den Türcken/ nach der Predig von der Cantzel abzulesen”.

79) Sandizell, Moritz von (1566): “Ein Hauβgebet wider den Türcken/ umb Mittag mit gebognen knien zusprechen”.

80) Wachter, Georg (1530): “Gebet”.

81) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein Gebetth D. Martini Lutheri/ auβ der Vermanung zum Gebett wider den Türcken. Anno 1541 geschrieben” (s. 3-7).

82) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein Anders/ Johan Brentij” (s. 9-10).

83) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein ander Gebeth M.Buceri” (s.10-12).

84) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein anders” (s.12-13).

85) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein anders” (s. 14).

86) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Das siebenth Gebetth der Würtenbergischen Kirchen” (s.14-17).

87) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein Anders” (s.17-18).

88) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein anders” (s.18-21).

89) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein anders auβ dem 14. und 15. cap. Hierem” (s. 21-23).

90) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein christlich Gebett so diser zeit der Gemein/ in Ulm/ Augspurg/zc. in gegenwertiger Turcke not von der Cantzel fürgesproche würt” (s. 23-29).

91) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein ander Gebeth wider den Erbfeind den Türcken” (s. 30-32).

92) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein anders/ Nicolai Selnecceri/über das vj. Cap. Jeremie” (s. 33-34).

93) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein Anders. Michaelis Celij” (s. 35-36).

94) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein anders” (s. 35-37).

95) Geystliche Kriegβrustug (1566): “Ein anders” (s. 37).

96) Gebet wider die fürstehende not des Türcken und anderer Landplagen halben (1566): “Gebet wider die fürstehende not des Türcken und anderer Landplagen halben” (1. dua).

97) Newe Zeitung. (1571): “Ein Gebett inn der Noth”.

98) Rosenkranz (1590): “Ein Christlichs gebet inn der noth wider den Türcken”.

99) Ein Christlich Gebett, wider den Türcken. (1592): “Ein Christlich Gebett/ wider den Türcken”.

100) Ein Christlich Gebet, wider deβ Türcken grausamb wüten unnd Tiraney. (1594): “Ein Christlich Gebett wider den Türcken”.

4. Resimler

Resim 1

Resimde Macaristan'daki köylüleri yerlerinden eden Osmanlılar görülmektedir. Kadının sırtındaki bebek ve yanındaki çocuk, Türklerin kadın, erkek ve çocuk ayrımı yapmaksızın herkese zarar verdiklerini göstermeye yöneliktir.

Kaynak: Ain Ernannung wider Die Türcken/ Und wie sy die Christen durchechtend. Im land Ungern. Im iar MD XX II.

Resim 2

Kafasında tüylerden oluşan bir şapka ve elinde kılıcı bulanan bir Osmanlı askeri, Hristiyanlığı temsil eden bir papaz ile karşı karşıyadır. Papazın yüz hatları ile karşılaştırıldığında Osmanlı askerinin son derece “zalim ve acımasız barbar” olarak tasvir edildiği ortaya çıkmaktadır.

Kaynak: Ain anschlag wie man dem Türcke widerstand thun mag und durch ganz christenhait baide von gaistliche un weltliche stand geleyche bürde getrage würde on beschwerniβ mit ordenung der müntz, mit ordenung der müntz gar schön zulesen. Augsburg: 1522.

Resim 3

Dua ve vaazlarda en çok kullanılan motiflerden birisi "çocukların Türkler tarafından katledilmesidir". Masum ve savunmasız çocukların Türkler tarafından acımasızca öldürülmeleri toplumsal tepkinin oluşturulmasına yönelik en önemli propaganda aracıydı. Çocukların katledilmesi Beytüllaym'daki çocuk katliamını anımsatmaktadır. Buna göre Türkler zulümleri itibariyle "Herot'e benzetilmektedir. Konuyla ilgili çok sayıda resim bulunmaktadır.

Kaynak: Kaufmann, Thomas: "Türckenbüchlein". Zur christlichen Wahrnehmung "türkischer Religion" in Spätmittelalter und Reformation. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2008, s. 102.

Resim 4

Osmanlıların, Viyana’da kadın, kız ve çocukları katletmeleri gösterilmektedir. Çocukların kazığa geçirilmek suretiyle öldürülmeleri ya da kılıçla ikiye ayrılmaları dua ve vaazlarda da yer alan ifadelerdendir. Kadınların biri sırtından okla vurulmuş, diğeri (bedeninin çıplak kalan kısımlarına istinaden) muhtemelen tecavüze uğradıktan sonra öldürülmüştür (Kocadoru, 1990, s. 174). Kadınların, bu şekilde öldürülmeleri en çok zayıf olanların Türklerin zulümlerine maruz kaldıklarını göstermektedir. Çocukların katledilmesi ise Beytüllaym’daki çocuk katliamını çağrıştırmaya yöneliktir (Kocadoru, 1990, s. 175). Konuyla ilgili çok sayıda resim bulunmaktadır.

Kaynak: Kaufmann, s. 91.

Resim 5

Çocukları katledilmiş bir aile resmedilmiştir. Özellikle annenin acı ve dehşet dolu yüz ifadesi dikkat çekmektedir.

Kaynak: Kaufmann, s. 86.

Resim 6

Kadın, erkek ve çocukların esir alınması ve bunların "maruz kaldığı sıkıntılar" da yazılı metinlerde sıkça ele alınan konular arasında yer almaktadır. 1530 yılına ait olan resimde iki mızraklı Türk süvarisi ile muhtemelen açlıktan ve yorgunluktan perişan düşmüş bir aile resmedilmiştir.

Kaynak: Denscher, Bernhard: Die Welt des Hans Sachs (Hrsg. von den Stadtgeschichtlichen Museen im Verlag Hans Carl, Nürnberg, 1976, s.59.

Resim 7

Resimde iki yeniçeri tarafından ele geçirilmiş esirler gösterilmektedir. Osmanlıların gösterişli kıyafetleri ve donanımlı oluşları dikkat çekmektedir.

Kaynak: Denscher, s. 58.

Resim 8

İkinci Meşrutiyetten sonra gazetecilik hayatına başladığı günlerde Necmeddin Sahir Sılan.

Kızların (bakirelerin) ele geçirilmesi konusuna resimde olduğu gibi, yazılı metinlerde de geniş yer verilmektedir. Kızların kıyafetlerinden yola çıkarak köylü oldukları varsayılabilir.

Kaynak: Denscher, s. 47.

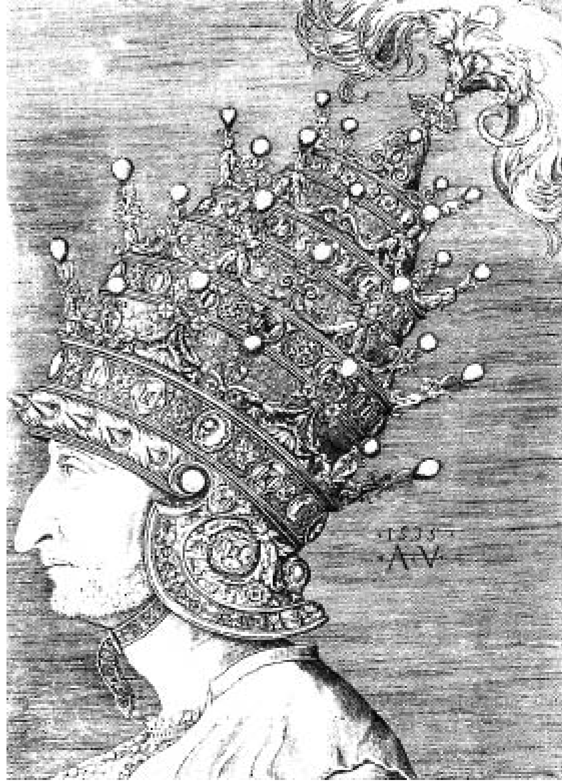
Resim 9

İki (mızraklı) süvari tarafından esir alınan kızlar resmedilmiştir. Kızların soylu olduğu tahmin edilmektedir. Bu da Osmanlıların köylü-soylu ayrımı yapmaksızın herkesi esir alabilecekleri anlamına gelmektedir. Buna göre toplumun tüm sınıfları “Türk tehdidi” ile karşı karşıyadır.

Kaynak: Denscher, s. 60.

Resim 10

1535 yılına ait resimde Kanuni Sultan Süleyman yer almaktadır. Sultanın değerli taşlarla işlenmiş başlığı büyük olasılıkla İbrahim Paşa tarafından 1532 yılında Venedik’te hazırlanmıştır. Büyüklüğü ve süslemeleri nedeniyle oldukça ağır olan başlık dinî ve dünyevi hükümdarlığı temsil etmektedir.

Kaynak: Kaufmann, s. 90; Matschke, 253-256.

Resim 11

Osmanlıların zenginliğini ve gücünü anlatan bir resim. Rütbe sahibi ve donanımlı askerlerle ilgili resimlerin sayısı oldukça fazladır.

Kaynak: Denscher, s. 302.

Resim 12

Resimde "Türklere ait esir pazarı" gösterilmektedir. Çıplak ve şiddette maruz kalan esirlerin korkulu yüz ifadeleri dikkat çekmektedir. Dua ve vaazlarda en çok ele alınan konular arasında esir Hristiyanlar yer almaktadır.

Kaynak: Kaufmann, s. 85.

[1] İmge (imaj) “(image veya imago) Türkçe’ye Fransızca’dan geçme bir kelime. Helmut Schock ‘Sosyoloji Sözlüğü’nde imajı, bir kişi, grup veya bir çevrenin kendi çıkarları doğrultusunda bir kişi, grup veya bir çevre hakkında bilinçli ve amaçlı olarak vardıkları yargı’ diye tanımlamaktadır (Kocadoru, Yüksel: “Avrupa ve Türk İmajı”, Öztürk, Ali Osman: İmaj Yazıları. Konya, 1997, s. 9. Kocadoru tarafından alıntı yapılan sözlüğün özgün adı: Schock, Helmuth: Kleines soziologisches Wörterbuch. Freiburg im Breisgau, 1970, s. 157).

Kocadoru’ya göre imge/imaj kavramı, ‘kimya laboratuvarında yapılan deneyler gibi üzerinde çalışılan, işlenen ve yapay olarak ortaya çıkartılan bir olgudur. Oluşturulan bu imaj, (ki her şey ve herkes hakkında olumlu veya olumsuz imaj oluşturulabilir) daha sonra imajı oluşturulanlar tarafından özellikle basın-yayın, ‘bilim’ ve sanat yollarıyla geniş kitlelere aktarılır, onlara uzun vadede kabul ettirilir ve bundan uzun vadede çıkar elde edilir (Kocadoru, Yüksel: a.g.m., 1997, s. 10).

[2]VD 16 (Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienen Drucke des 16. Jahrhunderts) 16. yüzyılda Alman dilinin kullanıldığı bölgelerde basılan yayınları içeren katalog anlamına gelmektedir.

[3] Metinde “Reich” olarak da geçmiştir.

[4] 16. yüzyılda Türkleri konu alan yazınsal ürünlerin neredeyse hepsinin önünde “Türk” sözcüğü bulunmaktadır, örneğin Türklere karşı yazılan dualar “Türk duaları”, Türklere karşı okunan vaazlar “Türk vaazları”, Türkler hakkında bilgi veren kitaplara “Türk kitapları” denmekteydi. Türkler hakkında yazılmış olan literatürün geneline ise “Türk literatürü” denmekteydi.

[5] “Türckenbüchlein” konusu için bkz. Kaufmann’ın kapsamlı çalışmasına (Kaufmann, Thomas: “Türckenbüchlein”. Zur christlichen Wahrnehmung “türkischer Religion” in Spätmittelalter und Reformation. Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2008).

[6] Johannes Brenz’in kitabı bunların arasında en tanınmış olanlardan birisidir.

[7] Bu eğilim ise 16. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. 17. yüzyılın başlarından itibaren ise farklı bir milletin özelliklerini ortaya çıkarma eğilimi belirmeye başlamıştır. Türk tarihinin detaylıca incelenmesi ve iyice bilinmesi sonucunda, düşmana karşı daha bilinçli yaklaşılması ve savaş hazırlıklarının ona göre yapılmasını hedefleyen bu tutum, Almanların kendi eksiklerinin farkına varıp gidermelerini amaçlayan dersler niteliğindedir (Hermann, Ehrenfried: Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers. (Ein Beitrag zur Untersuchung des Türkenschrifttums. Dissertation. Breslau, 1961, s. 107; Schulze, Winfried: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert: Studien zu d. polit. u. Gesellschaf..l Auswirkungen e. äußeren Bedrohung. 1. Aufl. München: Beck, 1978, s. 28). Buna rağmen, kitaplardaki enformatif öğelerde artış olduğu gözlenmektedir. Enformatif öğelerle, başta yaşam biçimi olmak üzere Türkler hakkında iletilen bilgi kastedilmektedir. Konu bundan sonraki bölümlerde detaylıca incelenecektir.

[8] Brentel, Jörg: Ain Trostspruch wider den Türcken. Man thut yetzt allenthalben sagen/ Ach Gott wer nur der Türck erschlagen. Erkenn dich selbs/ ware Büβ würck. Gott sendt dir hilff wider den Türck. Zur Hilff ist er allzeit berait/ Wie diβ Büchlein seyn kurtz anzaigt. Unkrechtigkait/ Sünd/ Laster/ Schandt/ Treibt den Türcken zu uns inns landt. Augsburg: Phillip Ulhart d.Ä. 1531; Franckemann, Georg: Ein christlicher Trostspruch wider den Türcken/ zu lieb vnd Ehren inn Reimenweiß gestelt. Durch Georgium Franckeman/ von Hall/ Poet. Den Ehrnthafften ... Weisen Herrn/ Cammerer vnd Rathe des berümbten Marcks Eckenfelden ... 1572.

[9] Ortlep, Friedrich in: Wolder, Simon: New Türckenbüchlein dergleichen vor dieser zeit nie gedruckt worden. Rathschlag/ vnnd Christliches bedencken/ Wie ohne sonderliche beschwerde der Obrigkeit/ auch der Vnterhanen/ der Christenheit Erbfeind/ der Türck/ ...zu vberwinden were .... zusammen getragen vnd begriffen/ Durch Simon Wolder Pommern. ... Jtem/ Kriegs anschlag/ oder vngeferliche vberlegung/ was einem Kriegsfürsten ein anzahl Kriegsvolck ... auffzubringen ... auffgehet/ Gestellet durch Fridericum Orthlepium Vveinheimensem. [(Hrsg. v. (M. Heinricus Meibomius Poeta Caesarius ...)] Gedruckt zu Zerbst/ Jn verlegung Lüdeke Brandes Seligen Erben/ Anno 1595.

[10] Toplumun geneline hitap eden önemli çalışmalardan birisi Rupert Erythropilus’a Weckglock darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachenden Türcken auffgewecket werden (Uyuyan Almanları uyanık olan Türklere karşı uyandırma çanı) aittir (Erythropilus, Rupert: Weckglock, darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachende Türcken aufgewecket werden. Frankfurt am Main, 1595). Erythropilus kuzey Almanya’lı (Hannover) bir protestandır. Diğer bir uyarısı yazısı Rottmann’a aittir. O da uyku halinde ve kendini güvenden sanan Hristiyanlara seslenir ve toplumu Türklere karşı savaşmaya çağırır. (Rottmann, Heinrich Johann: Treuhertzige/hochzeittige Auffmunterung. Der sichere/ Schlumerenden/ Sorg/ und Rewlosen Christenheit/ Zu heutigem Türcken Krieg. Darinne sie auβ aller hand vernüfftgemässen ursachen/ unnd historischen Exemplen/ sich wider den Ertz unnd Erbfeind den Türcken gerüst unnd auff zumachen/ auffgemuntert Unnd vermanet würd. Vor diesem/ Anno 93. inn einer sehr schönen zierlichen Lateinischen Oration/ durch den Ehrnvesten hochgelehten/ Herrn Mattheum Dresserum Doctorem und Professorn zu Leipzig/ recitiert unnd inn Druck gegeben. Jetzmals gemeiner Teutscher Nation/ zu gutem/ und trewhertziger Warnung auch inn unser Teutsche Sprach verdolmetscht unnd ubergesetzt. Durch Johannem Heinricum Rottmannum. Pfarrherrn zu S. Aurelien in Straβburg/ bey B. Johanssligen Erben. Anno 1595).

[11] Fickler, Johann Baptist: Trewhertzige Warnungsschrifft an die Stände zu Regensburg auf dem reichstag daselbst. München, 1598. Fickler Katolik mezhebine mensuptur.

[12] Scherer, Georg: Ein trewhertzige Vermahnung/ Daβ die Christen dem Türcken nicht Huldigen/ sondern Ritterlich wider jhn streitten sollen. Geprediget auff dem Königklichen Schloβ zu Preβburg in Hungern/ am Ersten Sontag in der Fasten/ ANNO CHRISTI 1595. im wehrenden Landtage Durch Georgium Scherer/ Societatis IESV Theologum. Gedruckt zu Wienn in Osterreich/ durch Franciscum Kolben/ in der Lilien Bursch. [1595]. Ayrıca bkz.: Prognosticum Prophecey/ oder WEissagung von der zukünfftigen Zerstöhrung Deutsches Landes durch den Türcken/ Auch von desselben schnellen Verderben vnd Vndergang. Auβ Gottes Wort/ D. Mart. Luth. Johan. Hiltenij/ Liechtenbergers/ Johannis Aventini vnd anderer gelehrten Menner Schrifften zusammen gezogen. Jtem/ Eine trewhertzige

Vermahnung/ an alle Christen/ vorstehende Gefahr ernstlich zuhertzigen. 1595. Gedruckt in der Fürstlichen Statt Coburgk/ durch Valentinum Krönern. Bu uyarı yazısında Hristiyanların kendilerini bekleyen tehlikeyi ciddiye almaları gerektiği vurgulanmaktadır. Rottmann'da daha öncesinde belirtildiği gibi Türklere karşı savaşmaya çağırmakta ve insanları bu konuda uyarmaktadır.

[13] Bundan sonraki bölümlerde konuda bulunan çok sayıdaki metinlerden bazılarına yer verilecektir, Örneğin V. Wilhelm'in 1593 ve 1596 yılındaki talimatnameleri gibi.

[14] "Türk vergisi" Türklere karşı savaşmak için toplanılan paralardır.

[15] Schulze, Winfried, s. 40.

[16] Ancak Kula'nın da belirttiği gibi, "ele alınan eserlerin, Almanların Türkler hakkındaki düşüncelerini tamamıyla yansıtabildiğini söylemenin yanıltıcı olacağını" belirtmek gerekmektedir. Kula, "yazılı metinlerden hareketle daha nesnel sonuçlara varılabileceğinden" şüphe duymaktadır. Onun da belirttiği gibi, "bu metinler çoğunlukla çoşkulu ve abartılı duygularla kaleme alınmışlardır ve objektif bir fikir vermezler". Kula'nın çalışmalarında izlediği yol, "Türklere ilişkin izlenimlerin belli bir imaja dönüşmesine katkıda bulunan genellemeleri irdelemektir." Aynı düşüncelerden hareketle, Kula'nın izlediği yol, bu çalışma için de esas alınmıştır (Öztürk, Ali Osman: Alman Oryantalizmi. 19. Yüzyıl Alman Halk Kültüründe Türk motifi. Ankara: Vadi Yayınları, 2000, s. 30).

[17] Yazım Kuralları Türk Dil Kurumu kriterlerine göre uygulanmıştır (Türk Dil Kurumu, 10. baskı, Ankara, 2005; bundan sonra TDK olarak geçecektir).

[18] Bu bölümün hazırlanılmasında adı geçen kaynakçalardan faydalanılmıştır: Gust, Wolfgang: Das Imperium der Sultane. Eine Geschichte des osmanischen Reichs. München; Wien: Carl Hanser, 1995; Werner, Ernst: Die Geburt einer Grossmacht-Die Osmanen (1300-1481). Ein Beitrag zur Genesis des türkischen Feudalismus. Zweite verb. Aufl. Wien; Köln; Graz: Hermann Böhlaus Nachf, 1972; Kreiser, Klaus: Der osmanische Staat 1300-1922. München: R. Oldenbourg, 2001; Kreiser,

Klaus; Neumann, Christoph K.: Kleine Geschichte der Türkei. Stuttgart: Philipp Reclam, 2003; Jorga, Nicolae: Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. 1-6. cilt. İstanbul: Yeditepe, 2005; Matuz, Joseph: Das Osmanische Reich. Grundlinien seiner Geschichte. 3., unveränd. Aufl. Darmstadt: Wiss. Buchges., 1994; Matschke, Klaus-Peter: Das Kreuz und der Halbmond. Die Geschichte der Türkenkriege. Düsseldorf und Zürich: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2004. Özyurt, Şenol: Türkenlieder und das Türkenbild in der deutschen Volksüberlieferung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert. München: Wilhelm Fink, 1972; Majoros, Ferenc; Rill, Bernd: Das Osmanische Reich (1300-1922). Die Geschichte einer Groβmacht. Graz; Wien; Köln: Pustet, 1994. Neumann, Wilhelm: "Die Türkeneinfälle nach Kärnten". In: Valjavec, Fritz: Südost-Forschungen. Bd. XIV.; München: R. Oldenbourh, 1955, s. 84-109.

[19] Selçuklularla Avrupalılar arasındaki Haçlı seferleri bundan dolayı incelemeye dahil edilmemektedir.

[20] Bithynien'de Baphaion.

[21] Didymoteichon.

[22] Çirmen-Trakya.

[23] Metinlerlerde Konstantinopel olarak geçmektedir.

[24]Klein, Michael: Geschichtsdenken und Ständekritik in apokalyptischer Perspektive. Martin Luthers Meinungs-und Wissensbildung zur ‚Türkenfrage' auf dem Hintergrund der osmanischen Expansion und im Kontext der reformatorischen Bewegung. 2004, s. 34.

[25] Hans Schiltberger henüz 16 yaşındayken 1396 yılında Niğbolu savaşında Yıldırım Bayezid'e esir düştükten sonra, 1402'de Timur'un tutsakları arasına katılır. 1427 esaretten kurtularak Almanya'ya döner ve tutsak olarak yaşadıklarını anlatan kitabını yazar. Schiltberger kitabında ayrıca Müslümanlıkla ilgili bilgere de yer vermeye çalışır (Schiltberger, Hans: Hans Schiltbergers Reise in die Heidenschaft. Was ein bayerischer Edelmann von 394 bis 1427 als Gefangener der Türken und Mongolen in

Kleinasien, Ägypten, Turkestan der Krim und dem Kaukasus erlebte. Der alten Chronik nacherzählt von Rose Grässel. Hamburg, 1947).

[26] Bu beklenmedik geri çekiliş hakkındaki Yunan ve Osmanlı kaynakçalarında oldukça çelişkili ifadeler yer almaktadır.

[27] Frank kavmine ilişkin.

[28] Chaldäisch: Keldani, Kaldeli.

[29] Kärnten

[30] Batılı kaynaklar, Karintiya şehrine düzenlenen taarruzlara ilişkin farklı tarihler belirtmektedirler. Bu çelişkili tarihler ve ayrıntılar için bkz. Neumann, Wilhelm: "Die Türkeneinfälle nach Kärnten", Valjavec, Fritz: Südost-Forschungen. Bd. XIV. München: R. Oldenbourh, 1955, s. 84-98.

[31] O dönemler bağımsız bir beylikken, sonraları Habsburg monarşisinin bir parçası olur. Bugün ise Slovenya olarak bilinir.

[32] Bu çalışmanın temelinde Osmanlı-Avrupa'lı ilişkileri ve bunun sonucunda ortaya çıkan söz konusu tür inceleneceğinden, Doğu Dünyasıyla yapılan savaşlara değinilmeyecektir.

[33] Macarların savaşla ilgi görüşlerine yer veren Michael Klein çalışmasında şunları aktarmaktadır. Sultan Süleyman yaklaşık olarak 150 bin asker ve bir o kadar refakatçı birlikle beraber 23. Nisan 1526'da İstanbul'dan Macaristan'a doğru yola çıktığında, Macarlar da savaşa hazırlanmaya başlarlar. Ancak bu güç karşısında yenilgi alacakları belli gibidir. Yanlış bilgilendirmeler sonucu, bu savaşa gereken ciddiyeti göstermezler. Buna göre göre Osmanlı Ordusu, çoğu erkek kılığına bürünmüş kadın ve düşman safhına geçmiş Hristiyan 70 bin askerden oluşmaktaydı. Savaşta çok sayıda rütbe sahibi kişiyle birlikte 24 bin Macar ölür ve Macaristan yüzyıllar boyunca bağımsızlığını yitirerek politika sahnesinden kaybolur (Klein, s. 101-102).

[34] Avusturya İmparatoru II. Rudolf'un Türk savaşlarıyla ilgli politik etkinliği hakkında bkz. Vocelka, Karl: Die politsiche Propaganda Kaiser

Rudolfs II. (1576-1612). Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften Wien, 1981, s. 219-301.

[35] Schulze, Winfried: Reich und Türkengefahr im späten 16. Jahrhundert: Studien zu d. polit. u. gesellschaftl. Auswirkungen e. äußeren Bedrohung. 1 Aufl. München: Beck, 1978, s. 52.

[36]Delumeau, Jean: Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Ängste im Europa des 14. bis 18. Jahrhunderts. Deutsch von Monika Hübner, Gabriele Konder und Martina Roters-Burck. Reinbek bei Hamburg: Rohwohlt, 1985, s. 398.

[37] Schulze, s. 55.

[38] Schulze, s. 54-55.

[39] Schulze, s. 58-60.

[40] Göllner, Carl: Turcica. Die Türkenfrage in der öffentlichen Meinung Europas im 16. Jahrhundert. Bd. 3.; 1. Aufl. Baden-Baden: Koerner, 1979, s. 299-332.

[41] Avrupa'da Ortaçağ döneminde Haçlı seferlerini de desteklemek üzere, günah çıkarma ve ölümden sonra cennete gitmek için Papa'nın sattığı af belgesidir. Yeniçağ döneminin başlarında ise kilisenin masraflarının artması sonucu, kilise bağışlarını teşvik etmek üzere, Hristiyanların günahlarından arınabilmesi söylemiyle toplanan paralardır.

[42] Saksonya'lı Elektör, "Bilge Friedrich" olarak da adlandırılmaktadır.

[43] Dinden çıkmış, sapkın.

[44] Sayfalar iki sütune ayrıldığından, Türk'lerle ilgili bilgiler 40 sütunda bulunmaktadır. Luther, Martin: D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Bd. 62; Ortsregister. Weimar: Böhlau, 1986, s. 334- 354 (bundan sonra WA olarak geçecektir).

[45] Luther, Martin: D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe.Tischreden. Bd. 6; Wort- und Sachregister, Weimar:

Hermann Böhlaus Nachfolger, 1921, s. 690-691.

[46] Brecht, Martin: “Luther und die Türken”. In: Guthmüller, Bodo; Kühlmann, Wilhelm (Hg): Europa und die Türken in der Renaissance. Tübingen: Max Niemeyer, 2000, s. 10-11; Kula, Onur Bilge: Alman Kültüründe Türk İmgesi II. Ankara: Gündoğan Yayınevi, 1993, s.10.

[47]WA 30, II., s. 121-122; Mau, Rudolf: “Luthers Stellung zu den Türken”, Junghans, Helmar: Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1983, s. 652; Bobzin, Hartmut: Der Koran im Zeitalter der Reformation: Studien zur Frühgeschichte der Arabistik und Islamkunde in Europa. Beiruter Texte und Studien; Bd. 42; Stuttgart: Steiner, 1995, s. 13-20, 92.

[48] Bobzin, s. 21.

[49]Brenner, Hartmut: Protestantische Orthodoxie und Islam. Die Herausforderung der türkischen Religion im Spiegel evangelischer Theologen des ausgehenden 16. und des 17. Jahrhunderts. Dissertation. Heidelberg, 1968, s. 28.

[50] Hartmut Bobzin’in Reformasyon dönemde Kur’an adlı çalışması, Kur’an’ın o dönemde algılanış biçimleri ve çeviri nedenlerine geniş yer vermektedir. Ayrıca çevirmenler hakkında detaylı bilgilere yer veren Bobzin, o dönemde yapılan çevirileri karşılaştırarak, bunların kalitesi üzerine incelemeler yapmaktadır.

Hartmut Brenner’de Protestan Ortodoksluğu ile İslam adlı çalışmasında Luther ve Kur’an konusuna geniş yer vermektedir. O çalışmasında ayrıca Luther, Bibliander v.b. gibi Protestanların Türklere yönelik misyonerlik faaliyetleriyle ilgili tutumlarını, görüşlerini ve varsa bu konuyla ilgili teori ya da konuşmalarını incelemektedir (Brenner, s. 34).

[51] Kur’an ve çevirileri süreci için bkz. Kula, Onur Bilge: Avrupa Kimliği ve Türkiye. İstanbul: Büke, 2006, s. 131-133; Schimmel, Annemarie: Der Islam. Eine Einführung. Stuttgart: Reclam,1990, s. 7-11.

[52] Lamparter, Helmut: Luthers Stellung zum Türkenkrieg. Tübingen, 1940. Dissertation, s. 32.

[53]WA 30, II, s. 121, 30-31.

[54] Bobzin, s. 22.

[55] Bobzin, s. 29-30.

[56] Bobzin, s. 29-34.

[57] Captivus Septemcastrensis (Frater Georgius) Sebeş-Mühlbach'ın kuşatılması sonucunda esir alınır ve Türkiye'ye köle olarak satılır. Orada ülkeyi ve insanları tanır. Roma'da 1475-1481 yılları arasında Türkiye hakkındaki standart eserler arasında yer alan Tractatus de ritu et moribus Turcorum eserini tamamlar. Bu eser 15. ve 16. yüzyılın en önemli Türkiye kaynakçaları arasında yer alır.

[58] Bobzin, s. 34-36.

[59] Hagemann, Ludwig: Martin Luther und der Islam. Altenberge: Verlag für christlich-islamisches Schrifttum, 1983, s. 29.

[60]WA 53, s. 272, 16 f; Mau, s. 659.

[61] Bobzin, s. 38. Eleştiri yapan önemli isimler arasında Joseph Justus Scaliger (1540-1609) ve öğrencisi Thomas Erpenius (1584-1624) yer almaktadır. Oldukça iyi Arapça bilen Scaliger aynı zamanda döneminin en saygın filologlarındandır. Öğrencisi Erpenius ise 1613 yılında ilk Oryantal Diller Profesörü ünvanını almıştır (Bobzin, s. 39).

[62] Mau, s. 659.

[63] Hagemann 1983, s. 28.

[64]WA 53, s. 272, 30-31; Hagemann 1983, s. 30.

[65] 1453-İstanbul'un fethi kastedilmektedir.

[66] Hagemann 1983, s. 30.

[67] Hagemann 1983, s. 31.

[68] Ricoldo'nun Kur'an'ın Çürütülmesi adlı yapıtının Luther tarafından Almanca'ya çevrilmesi ve çevirisinin özgün bölümleri için bkz. Kula 2006, s. 135-163.

[69] Bir sonraki yıl olan 1543 Bobzin'e göre Avrupa'da İslam Bilimi adına oldukça önemli bir yıldır. Bu yılda Türkler hakkında yazılmış ve "Türk Kitabı" olarak adlandırılmış çok sayıda çalışmanın yanı sıra Kur'an'ı konu eden üç önemli yapıt ortaya çıkmıştır. Bunların arasında basılması Basel'de tartışmalara neden olan Zürihli Protestan teolog Theodor Bibliander'in üç ciltten oluşan Kur'an çalışmasına kısaca değinmek istiyorum. Kitabın ilk bölümü Latince Kur'an çevirisine ve otantik bulunan islam kaynaklarının Latince'ye aktarılması çalışmalarını içermektedir. Bibliander, Kur'an çevirisi için Batı Dünyasının 1143 yılında, tamamı İngiliz olan Robertus Ketenensis (Robert of Ketton) tarafından Latince'ye çevrilmiş olan, ilk çevirisinden faydalanmaktadır. İkinci bölümde Bibliander İslam ve Kur'an konusunu işleyen dört yapıtı ele almaktadır. Bunların arasında Ricolde da Monte Croce ve Nikolaus von Kues'in yapıtları da bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise Türklerin dinleri hakkında da bilgi veren, tarihî ve coğrafi bir dizi "Turcica"lara yer verilmektedir (Bobzin, s. 2-3).

1543 yılında çıkan diğer yapıtlar Nürnberg'de Katolik olan Johann Albrecht von Widmanstetter'in "Nürnberg Kur'anı" adı altında tanınan ve Fransız oryantalist Guillaume Postel'in Paris'te yayımlanan Kur'an çevirileridir. Her ikisi de Luther karşıtı bir tutum içerisindedirler.

[70] Hagemann 1983, s. 32.

[71] Luther'in bu ve buna benzer söylemleri için bkz. WA 30, II, s. 122; WA Tr 5, no. 5536; ayrıca Vielau, Helmut-Wolfhardt: Luther und der Türke. Göttingen: Druckerei J. Särchen Baruth/ Mark-Berlin, 1936, s. 9; Bobzin, s. 93; Hagemann 1983, s. 24-27.

[72] Luther'e göre "Kur'an vahiy ilahi değildir ve insan elinden çıkmıştır. Bu da en iyi (Hz.) Muhammed'in öğretisinin her yönüyle mantık kurallarına

uygun oluşundan ve insanların doğal düşünce ve hislerinden anlaşılmaktadır” (Lamparter, s. 32). Luther’e göre İslam var olan dinlerin (Yahudiliğin, Hristiyanlığın ve kâfirlerin (Heide) bir araya getirilmesi sonucu oluşmuştur. İslama yönelik eleştiriler için bkz. WA 30, II, s. 122; Bobzin, s. 93-95; Vielau, s. 13.

[73]WA 30, II, s. 187 ve Vielau, s. 10.

[74]WA 30, II, s. 187; Mau, s. 655.

[75]WA Tr. 3, no. 3130 ve WA Tr 1, no. 1095.

[76] Vielau, s. 12.

[77] Vielau, s. 12.

[78] Kehanetlere sonraki bölümlerde detaylıca yer verilecektir. Apokaliptik yazılar, dünyanın sonunun geldiği, başka bir deyişle mahşer günün yaklaştığı şeklindeki vizyonları, rüyaları, konuşmaları ve kehanetleri içeren dinî metinlerdir. Hz. Danyal’da kehanetlerinde bu konuyu işlemiştir.

[79]WA 30, II, s. 126; Lamparter, s. 38-39.

[80]WA 53, s. 395.

[81]WA 53, s. 395.

[82] Burada hafif meşrep bir giyinme biçimi kast edilmektedir.

[83]WA 30, II, s. 189-200.

[84] Metinde kullanılan “staupen” sözcüğü “züchtigen” yani tedip (uslandırma, yola getirme, terbiye etme) anlamına gelmektedir.

[85]WA 30, II, s. 180, 20; WA 30, III, s. 466; Lamparter, s. 16.

[86] Lamparter, s. 16.

[87] Hristiyanları ıslah etmek amacıyla kullanılan sopa ve kamçı (WA 46, s. 609, 2 ff.; Lamparter, s. 17).

[88]WA 46, s. 609, 2 ff .; Lamparter, s. 17.

[89] Lamparter, s. 18.

[90] Lamparter, s. 18.

[91]WA 51, s. 594, 26 ff; WA 30, III, s. 504; Andrea Geier "Also ist der Turcke auch vnser Schulmeister..." ("Öyleyse Türk bizim öğretmenizdir ...") adlı makalesinde aynı konuya işlemektedir ve özellikle Rudolf Agricola, Georg Scherer ve Luther'in konuyla ilgili görüş ve açıklamalarına yer vermektedir (Geier, Andrea: " 'Also ist der Turcke auch vnser Schulmeister...' Zur Rhetorik von Identität und Alterität in Türkenschriften des 16. Jahrhunderts", Rahn, Thomas: Krieg und Rhetorik. Tübingen: Max Niemeyer, 2003, s. 19-43).

[92]WA 51, s. 586, 5ff; Lamparter, s. 18-19.

[93]WA, 30, II, s. 116,16; Lamparter, s. 20.

[94] Lamparter, s. 27.

[95] Arno Seifert kitabında hem deccal Papa'ya hem de Türk deccallinin keşfi konularına değinmektedir. Deccal Papa konusu için bkz. s. 7-10, Türk deccalinin keşfi konusu için bkz. s. 11-20 (Seifert, Arno: Der Rückzug der biblischen Prophetie von der neueren Geschichte: Studien zur Geschichte der Reichstheologie des frühneuzeitlichen deutschen Protestantismus. Köln; Wien: Böhlau: 1990); bkz. ayrıca Lamparter, s. 40; WA 3, s. 266, 19 (Luther kanıt olarak öncelikle Hz. Danyal'ı göstermektedir; Danyal II, Vers 45).

[96]WA 3, s. 358, 31 ff. nakleden Lamparter, s. 40.

[97]WA 1, s. 135,14 ff. nakleden Lamparter, s. 41.

[98]WA 30, II, s. 195, 32 ff.

[99]WA 30, II, s. 143,1 ff. Luther ne Türklere ne de Papa'ya karşı haçlı seferi çağrısında bulunmayı düşünmez, çünkü ona göre bu iki güçlerden biriyle olabilecek bir savaş, ancak savunma amaçlı bir savaş olabilir (Lamparter, s. 46).

[100] Kasper, Walter: Lexikon für Theologie und Kirche. Bd. 4; Freiburg im Breisgau; Basel; Rom; Wien: Herder. 1995, s. 818-819.

[101] Luther'in arkadaşı teolog Melanchthon, Türklerin "Kızıl Yahudi" (rote Juden) oldukları görüşünü savunur. Ona göre Türklerin kökeni Hazer denizi ve Kafkasya civarıdır. Oradan Galatya ve Karadeniz'e göç ederler. Sarasenlerle karşılaşmaları sonucu Müslüman olurlar. Türklerin tarihte ilk olarak yer almasının nedeni Perslere yardım etmelerinin dışında mitoloji kaynaklıdır. Buna göre "Kızıl Yahudiler" Büyük İskender tarafından Kafkasya'ya hapsedilirler, ta ki bir tilki onlara kaçabilecekleri bir delik gösterene kadar. Söz konusu tilki Melanchthon'a göre "Muhammed"dir (Melanchthon'un görüşlerini nakleden: Köhler, Manfred: Melanchthon und der Islam. Ein Beitrag zur Klärung des Verhältnisses zwischen Christentum und Fremdreligionen in der Reformationszeit. Leipzig: Leopold Klotz Verlag, 1938., s. 67-68). Bu masalın kaynağı Plinius efsanesine dayanmaktadır. Efsaneye göre Büyük İskender söz konusu istila kapısını güçlü kalaslarla kapatarak, kuzeyde barınan barbar halklarının Akdeniz'e geçişini engeller. Kayzer Heraklios'un bu kapıları açtırmasıyla kuzey doğudan gelen halk toplulukları Küçük Asya' ya (Anadolu'ya) yerleşir. 13. yüzyılda Moğol istilası nedeniyle gerçekten de Orta Asya'lı Türk göçebe kavimlerin Batı Anadolu'ya göçü söz konusudur (Göllner, s. 241). Melanchthon'a göre Türklerin "Kızıl Yahudi" olarak adlandırılmalarının sebebi, sünnet olmalarının dışında, Yahudilerde olan birçok göreneği almalarından kaynaklanmıştır. Sadece Yahudi yerine "Kızıl Yahudi" olarak adlandırlmalarının sebebi ise, Melanchthon'a göre, Türklerin savaşçı oluşlarından ve insan öldürmelerinden kaynaklanmaktadır (Melanchthon'un görüşlerini nakleden: Köhler, s. 67). Melanchthon bundan sonra "kızıl" sözcüğü üzerinde durarak Türklerin kökenini Edomitler'e dayandırmaktadır. Çünkü "edom" kırmızı anlamına gelmektedir. Edomitlerin bir kısmının tıpkı "Muhammed" gibi Arap olduğunu vurgulayan Melanchthon açıklamalarına devam eder eder "Kızıl Yahudilerin", yani Türklerin doğuştan Yahudi olmadıklarını, sadece

Yahudilerin gelenek ve göreneklerini, Muhammed, Arap ve Edomitlerden devralan “yabancı” olduklarını belirtilir (Melanchthon’un görüşlerini nakleden: Köhler, s. 67). Luther, Papa’yı da “Kızıl Yahudi” olarak adlandırmaktadır (WA Tr 3, no. 3884).

[102]WA, 30, II, s. 223-226.

[103] Richard Lind 1940 yılında yayımlamış olduğu çalışmasında Luther’in Türk savaşları ve Haçlı seferine karşı tutumunu son derece detaylıca işlemiştir. Lind çalışmasının ikinci bölümünden itibaren (s. 30) Luther’in bu konular hakkındaki görüşlerine ve söz konusu kavramların tarih içerisindeki oluşumuna yer vermektedir (Lind, Richard: Luthers Stellung zum Kreuz- und Türkenkrieg. Giessen: Kühlsche Universitätsdruckerei, 1940; bkz. ayrıca Brecht, s. 85).

[104]WA 30, II, “Türklere Karşı Savaşa İlişkin”, s. 110; WA 7, s. 442.

[105] Lind, s. 41-46. Lind tezinin 2. bölümünde Luther’in Haçlı seferine karşı çıkış nedenleri hakkında bilgi vermektedir.

[106]WA 30, II, s. 111.

[107]WA 30, II, s. 112.

[108] Kutsal Roma – Cermen İmparatoru Şarlken, Fransa Kralı Fransuva’yı 24 Şubat 1525’te kuzey İtalya’da Pavia Muharebesinde mağlup edip, esir alır. Kanuni, Fransuva’yı kurtarıp Fransa’nın Avrupa’daki haçlı birliğine katılmasını engellemek istemiştir.

[109]WA 30, II, s. 114.

[110]WA 19, s. 148.

[111]WA 19, s. 645/6 ff.

[112] Mau, s. 648.

[113] Brenner, s. 31.

[114]Kissling, Hans-Joachim: “Türkenfurcht und Türkenhoffnung im 15./16. Jahrhundert. Zur Geschichte eines „Komplexes”. In: Bernath, Mathias: Südost–Forschungen. Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas. Begründet von Fritz Valjavec. Bd. XXIII. München: R. Oldenbourg, 1964. s. 16.

[115] “Türk ümidi” kavramı hakkında daha detaylı bilgi için bkz. agm., s. 1-18.

[116]WA 30, II, s. 138, 21-35; Mau, s. 651.

[117]WA 15, s. 277.

[118] Luther burada bir ayrıma dikkat çekmek istiyor. Din özgürlüğü ile dinin icra edilmesi özgürlüğü arasında fark gören Luther, Türklerin din değiştirmeye zorlamadıklarnı kabul eder. Ancak Türkler, Hristiyanlara dinlerinin esaslarını yerine getirmelerine müsaade etmezler. Bu esaslar arasında, Luther’in en çok üzerinde durduğu konu misyonerlik faaliyetlerinin yerine getirilmemesinden dolayı duyduğu üzüntüdür. Ona göre Hristiyanlığın yayılmasına katkıda bulunamadıktan sonra, özgürlükten söz etmek mümkün değildir (WA 8, s. 708; WA 30, II, s. 195; Lamparter, s. 25).

[119]WA 8, s. 708.

[120]WA 15, s. 277.

[121]WA 15, s. 277.

[122] Kula 1993, s. 106, 127.

[123] Lind de çalışmasında bu konuya geniş yer vermiştir. Ona göre Luther başlangıçta Tanrı’nın öfkesini bildiğinden Türk savaşlarına karşı çıkar, çünkü Tanrı’nın cezasına karşı koyarak gerçek bir galibiyet elde edilemeyeceğine inanmaktadır. Öte yandan sonraları Lind’e göre Luther, Tanrı’nın elinden ceza değneğinin (Strafrute)alınması gerektiğine inanır. Bu ise sadece işlenen günahlardan dolayı duyulan gerçek bir pişmanlıkla mümkün olabilmektedir. Bu düşüncelerden yola çıkarak Haçlı seferlerine

karşı çıkar. Türk savaşlarını onaylaması konusunu Lind'e göre ikiye ayırabiliriz. Buna göre Luther düşmanı öncelikle dinsel anlamda kefaret-pişmanlık-tövbeyle ve dualarlarla yenmelidir. İçindeki şeytan yok edildikten sonra Türk salt bir insan olacağından artık dünyevi bir savaşta yenilmesi de mümkün olacaktır (Lind, s. 37-62).

[124] Luther dul kalan Macar Kraliçesine bir teselli yazısı gönderir (WA 19, s. 552-615; Hagemann, s. 10).

[125] Vielau, s. 24.

[126]WA, 30, II, s. 91; Mau, s. 649.

[127] Mau, s. 649.

[128] Mau, s. 650.

[129]WA 30, II, s. 107, 9; Mau, s. 650.

[130]WA 30, II, s. 107-148; Mau, s. 649.

[131]Walch, Georg Joh. (Hg): Luther, Martin: Dr. Martin Luthers sämtliche Schriften. Bd. 20: Abt. 2, Dogmatisch-politische Schriften. Reformations-Schriften-B. Wider die Sacramentirer und andere Schwärmer, sowie auch wider die Juden und Türken. Nachdr. d. 2., überarbeiteten Aufl. St.Louis, Missouri, USA, Concordia Publishing House, 1880-1910. Groβ Oesingen: Verlag der Luth. Buchh. Harms, 1986, s. 2110-2111; Ebermann, Richard: Die Türkenfurcht, ein Beitrag zur Geschichte der öffentlichen Meinung in Deutschland während der Reformationszeit. Disseration. Halle a.S.:Hofbuchdruckerei von C.A. Kaemmerer & Co., 1904, s. 42.

[132] Ebermann, s. 46-47.

[133] Brecht, s. 10-11; Kula 1993, s. 85.

[134] Carolus ile kast edilen Kayzer V. Karl'dır (Cosack, Carl J.: "Zur Literatur der Türkengebete im 16. und 17. Jahrhundert", Berhard Weiss: Zur Geschichte der evangelisch ascetischen Literatur in Deutschland. Ein

Beitrag zur Geschichte des christlichen Lebens wie zur Kultur- und Literaturgeschichte. Basel/ Ludwigsburg 1871, s. 168).

[135] Lind, s. 44-45.

[136]WA 30, II, s. 130.

[137] Cosack, s. 170.

[138]WA Br 5, s. 175, 3-7 (1492); Mau, s. 655.

[139] Mau, s. 655.

[140] Eleştirileri hem Protestanlara hem de Katoliklere yöneliktir.

[141] Bu dönemin ürünü olan iki önemli dua bulunmaktadır: 1) İsa'nın ve kutsal kilisesinin ezelî düşmanı olan Papa'ya ve Türklere karşı söylenecek olan bir çocuk şarkısı ve 2) Yüce Tanrım, bizi cezalandırmanı hak ettik, (...) (Cosack, s. 174).

[142]WA 51, s. 614.

[143]Cosack, s. 175.

[144] Bornkamm, Karin; Ebeling, Gerhard: Martin Luther. Ausgewählte Schriften. Christen und weltliches Regiment. Bd. 4; Frankfurt am Main: Insel, 1982, s. 280.

[145] Ebermann, s. 47-48.

[146] Saksonya Elektörü olan I. Johann Friedrich 1503-1554 yılları arasında yaşamıştır.

[147] Lind, s. 51-52.

[148] Mau, s. 661.

[149]WA 30, II, s. 83.

[150] Myconius olarak da geçmektedir.

[151]WA 30, II, s. 149.

[152] Eisenach Thüringen'de bulunmaktadır.

[153] Klein, s. 138.

[154] Hz. Danyal'ın kehanetlerine ve bunların Luther tarafından nasıl yorumlandığına birçok kaynakçada yer verilmiştir (Hagemann, s. 16-19, Mau, s. 653; Lind, s. 40-51; Lamparter, s. 22-23).

[155] Mau, s. 653.

[156]WA Br 5, s. 167,16 f (1484); Mau, s. 653.

[157] Dünyanın ve insanlığın sonunun geldiği inancına Almanca'da "Eschatologie" denmektedir. Eskatologya olarak Türkçe'ye çevrilen sözcük esasında, Hristiyan dininde ölüp dirilme, mahşer, ahiret işlerinden bahseden bilgi anlamındadır.

[158] Mau, s. 653.

[159]WA 30, II, s. 162; Vielau, s. 33; Mau da makalesinde Luther'in Danyal ile ilgili yorumlarına yer vermektedir.

[160]WA 30, II,s. 163-166.

[161]WA 30, II, s. 170.

[162]WA 30, II, s. 172.

[163]WA 30, II, s. 172.

[164] Vielau, s. 35-36.

[165]WA End. 2021.

[166]WA Tr. 1, s. 407.

[167] Vielau, s. 41.

[168] Hermann, Ehrenfried: Türke und Osmanenreich in der Vorstellung der Zeitgenossen Luthers. (Ein Beitrag zur Untersuchung des Türkenschrifttums). Dissertation. Breslau, 1961, s. 26.

[169] Johann Caspar, Johannes Ramus ve Augustin Neser'in doğum ve ölüm tarihleriyle ilgili bilgi bulunamamıştır.

[170] Sebastian Franck'ın görüşlerini nakleden: Hermann, s. 20, 45, 93.

[171] Johannes Brenz'in görüşlerini nakleden: Hermann, s. 21.

[172] Heinrich Müller'in görüşlerini nakleden: Hermann, s. 53.

[173] Philipp Melanchthon'un görüşlerini nakleden: Hermann, s. 24, 68.

[174] Theodor Bibliander'in görüşlerini nakleden: Hermann, s. 30.

[175] Kalvinizm: Johannes Calvin'in öğretilerine dayanan ve Reformasyonu temel alan teolojik bir akımdır.

[176] Georg Agricola'nın görüşlerini nakleden: Hermann, s. 29.

[177] Justus Jonas'ın görüşlerini nakleden: Hermann, s. 67.

[178] Otto Hermann Pesch'in yayınlamış olduğu çalışmasında, Helmar Junghans, Martin Brecht v.b. yazarlar, Luther ve Erasmus'un fikir ayrılıklarını işlemektedirler.

[179] Lebeau, Jean: "Sixt Bircks "Judith" (1539), Erasmus und der Türkenkrieg". Daphnis. Zeitschrift für Mittlere Deutsche Literatur. Bd. 9; Heft 1, 1980. Editions Rodopi N.V. Amsterdam, s. 694.

[180] Welzig, Werner: Erasmus von Rotterdam, Ausgewählte Schriften, WBG, Darmstadt, 5, 1968, s. 361-451; Lebeau, s. 694.

[181] Erasmus: De bello, LB V, 357 CD nakleden: Lebeau, s. 696.

[182]Erasmus’un sözlerini nakleden: Kühlmann, Wilhelm: “Der Poet und das Reich- Politische, kontextuelle und ästhetische Dimensionen der humanistischen Türkenlyrik in Deutschland”. In: Guthmüller, Bodo; Kühlmann, Wilhelm (Hg): Europa und die Türken in der Renaissance. Tübingen: Max Niemeyer, 2000, s. 207.

[183] Erasmus: De belloi LB V, 367 B-368 A nakleden Lebeau, s. 697.

[184] Augustin Neser’in görüşlerini nakleden: Hermann, s. 30.

[185] Nikolaus Reusner’in görüşlerini nakleden: Hermann, s. 30-31.

[186] Johannes Eck’in görüşlerini nakleden Hermann, s. 16,17, 42.

[187] Georg Scherer’in görüşlerini nakleden Hermann, s. 60, 61-62, 66.

[188] Betz, Hans Dieter: Religion in Geschichte und Gegenwart: Handwörterbuch für Theologie und Religionswissenschaft. Bd. 3; Tübingen: Mohr Siebeck, 1999, s. 483 (bundan sonra RGG olarak geçecektir).

[189]RGG 3, s. 483.

[190] Paul Althaus çalışmasının başında Reformasyon dönemine ait Protestan dua literatürü kaynaklarını inceleyen bir çalışmanın bulunmadığını vurgular (Althaus, Paul: Forschungen zur evangelischen Gebetsliteratur. Gütersloh 1927, s. 1). Onun çalışması çok sayıda teoloji kitabında, Protestan duaları söz konusu olduğunda, kaynakça olarak kullanılmaktadır, örneğin Müller, Gerhard: Theologische Realenzyklopädie. Katechumenat/Katechumenen-Kirchenrecht. Bd. 12; 1989 (bundan sonra TRE olarak geçecektir).

[191] “Liturya” sözcüğü ayin anlamında kullanılmaktadır.

[192] Althaus, s. 1.

[193] Althaus, s. 4.

[194] Althaus, s. 5.

[195] Althaus, s. 6-7.

[196] Althaus, s. 8-10.

[197] Althaus, s. 8-10.

[198] Hz. İsa’nın havarileriyla birlikte yediği son yemeği anmak için, Hristiyanların kilisede bir kap içinde ekmek ve şarabı kutsayarak yaptıkları tören; liturya, mes (TDK, s. 1246).

[199] Althaus, s. 36.

[200] Althaus, s. 60.

[201] Althaus, s. 35-37.

[202] Althaus, s. 66.

[203] Althaus, s. 72.

[204] Althaus, s. 71-74. Luther’in bu duası birçok dua kitabında yer almaktadır. Althaus önemli dua kitaplarına girmesi halinde kitapların ve yazarların isimlerine yer vermektedir. Örneğin Türklere karşı dua’ya yer veren ve 1557 yılında Wittenberg’de yayınlanan kitap gibi (Althaus, s. 103). Dua aynı şekilde Ludwig Rabus’un derleme kitabı içerisinde de yer almıştır (Althaus, s. 112-115). Ludwig Rabus’a benzer çalışmalarıyla dikkat çeken Joachim Münfinger (Minfinger) de ilk olarak 1566 yılında yayınladığı kitabının sonraki basımlarında Luther’in bu duasına yer vermektedir (Althaus, s. 117).

[205]Althaus, s. 115.

[206]Althaus, s. 125.

[207]Christlichs und sonder schöns betbüchlein (Çok güzel bir Hristiyan dua kitapçığı) (Althaus, s. 80).

[208] İlk kitabın geliştirilmiş hali olan bu kitap, 1554 yılında ölen yazarın anısına hazırlanır. Kendisini sevenlerin katkılarıyla yazarın üslubuna uygun

metinler ilave edilir ve kitabın başlığı değiştirilir. Christlichs, Sonder schönes und Catholischs Betbüchlein, Für alt und jung, zur bewegung der Andacht. Durch den Ehrwirdigen Herrn Joan Wild .. .angefangen. Und darnach durch andere Gotliebende Menschen trewlich gemert und gebessert. Meyntz 1554. (Çok güzel ve Katolik bir Hristiyan dua kitabı, yaşlı ve gençleri ibadete teşvik etmek için. Muhterem Joan Wild tarafından ... başlanmış, sonra başka Tanrısever insanlar tarafından olduğu gibi çoğaltılmış ve düzeltilmiştir. Mainz 1554) (Althaus, s. 80).

[209] Althaus, s. 142.

[210] Althaus, s. 87-88.

[211] Althaus, s. 13.

[212] Althaus, s. 12-14

[213] Luther'in sözlerini (WA 34, I, s. 395,14 f,) nakl: TRE 12., s. 71.

[214] Luther'in sözlerini (WA 49, s. 593, 24-26) nakl: TRE 12, s. 71.

[215] Johannes Wallmann "Yürekten gelen dua ile dua kitabı arasında" adlı makalesinde Luther'in bu kitabına geniş yer ayırmaktadır. Ona göre bu kitap Luther'in Hristiyanların hayatını tekrar düzenlemesinin ilk adımı olarak kabul edilmelidir. Wallmann'a göre Luther bu kitabı ile dua etmenin yollarını göstermek istemektedir. O, bu bağlamda kurallar koymak yerine insanları ikna etme hedefini gütmektedir. Wallmann yazısında bir konuya daha dikkat çekmekte ve Luther'in söz konusu kitabında hiç duanın yer almadığını vurgulamaktadır. Bu ise kitabın dua kitabı kategorisine girmemesine neden olmaktadır (Wallmann, Johannes: "Zwischen Herzensgebet und Gebetbuch", Ingen, van Ferdinand/ Moore, Cornelia Niekus Moore. Gebetsliteratur der frühen Neuzeit als Hausfrömmigkeit. Funktionen und Formen in Deutschland und den Niederlanden. Wiesbaden: Harrosowitz, 2001, s. 18).

[216]RGG 3., s. 493.

[217] İlmihal sözcüğü din bilgisi anlamında kullanılmıştır. “Katechismus” sözcüğünün Türkçe karşılığı olmaması dolayısıyla bu sözcük tercih edilmiştir. İlmihal esasen “İslam dininin kurallarını öğrenmek için yazılmış kitap” anlamında kullanılmaktadır (TDK, s. 959).

[218]TRE, s. 32.

[219]RGG 3, s. 486-487.

[220]WA 38, s. 358-375. Luther’in sözlerini nakl.: RGG 3, s. 493.

[221] Hristiyan dünyasının Türkler tarafından tehdit edilmesiyle ilgili bazı önemli tarihler: İstanbul’un (1453), Otranto (1480) ve Rodos’un fethi (1522), Mohaç Meydan Muharebesi (1526) ve Türklerin Viyana kapılarına dayanması (1529).

[222] Pfeiler, 15. yüzyılda Türklerle ilgili bakışın Alman toplumunda ikilem içerisinde oluğunu ileri sürmektedir. O, kilisenin olumsuz etkisi dışında, Türkleri anlatan ya da tanıtmaya çalışan haberlere dikkat çekerek, Türklerle yakın temas halinde olan ve onların yaşam biçimini gözlemleyen insanların daha olumlu bir Türk imgesinin oluşumuna katkıda bulunduklarını dile getirmektedir. Bunlar genelde Türk insanının, “bazen tuhaf gelenekleri olsa da”, kendileri gibi olduğunu gören tüccarlar, Hristiyan hacıları, askerler hatta savaş esirleridir (Pfeiler, Hasso: Das Türkenbild in den deutschen Chronicken des 15. Jahrhunderts. Dissertation. Frankfurt am Main, 1956, s. 55).

[223] Pfeiler, s. 55.

[224] Pfeiler, s. 12.

[225] Pfeiler, s. 135-136.

[226] Pfeffermann, Hans: Die Zusammenarbeit der Renaissancepäpste mit den Türken. Schweiz: Mondial, 1946, s. 33.

[227] Türk vaazleri, Türk çanları ve Türk duaları konusu için bkz. Spohn, Margret: Alles getürkt. 500 Jahre (Vor)Urteile der Deutschen über die

Türken. Oldenburg: bis, 1993, s. 22-27.

[228] İsmin Latince versiyonu Calixtus'dır. Bazı kaynaklarda Kalixt olarak da geçmektedir.

[229] Kastedilen Fatih Sultan Mehmed'tir (Knappe, Emil: Die Geschichte der Türkenpredigt in Wien. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte einer Stadt während der Türkenzeit. Dissertation. Wien, 1949, s. 4).

[230] Göllner 3, s. 22.

[231] Brecht, s. 24-25.

[232] Georggievics'in sözlerini nakl: Cosack, s. 181.

[233] Spohn, s. 25.

[234] Delumeau, s. 26.

[235] Spohn, s. 27.

[236] Cosack, s. 165.

[237] Luther'in Ein Kinderlied, zu singen wider die zween Ertzfeinde Christi und seiner heiligen Kirchen, den Babst und den Türcken etc. kilise şarkısı/duası bu bakış açısını yansıtmaktadır (ayrıca bkz Ebermann, s. 47-51).

[238] Cosack, s. 166.

[239] Kula 1993, s. 85.

[240] 1526 yılında yapılan Mohaç Meydan Muharebesi, Hristiyanlara tekrar Türk tehdidini hatırlatır.

[241] Kühlmann, s. 205.

[242] Türklere yönelik ezelî düşman imgesi hem Katolik, hem de Protestanlarda kabul görmüş bir imgedir (Schulze, s. 55).

[243] Göllner 3, s. 12.

[244] Cosack, s. 184.

[245] Dillherr, Johann Michael; Gygler, Andreas (Haz. Balthasar, Müller): Gebet-Büchlein wider den Türcken. Nürnberg: Endter, 1664.

[246] İsmin önünde yer alan “M.” kısaltması “Magister” (mastır) ünvanı anlamına gelmektedir. Yazar adının tamamına ulaşılamadığı durumlarda, kısaltmalarda belirtildiği gibi aktarılacaktır. Bazen yazar kitabında da adını kısaltarak kullanmaktadır.

[247] Cosack, s. 198-199.

[248] Behem, Martin: Klage und Gebete Wider ... den ... Türcken ... Neben dem LXXIX Psalm. Görlitz: Ambrosius Fritsch [1590].

[249] Glaser kitabında toplam üç vaaz ve on duaya yer verir, ancak duaların bazıları kendisine ait değildir. Örneğin Johannes Brenz, Petri Glaser, Martin Mirus’un dışında Aşağı Avusturya bölgesi için yazılmış anonim ev duası da bunlar arasında yer almaktadır. Glaser, Theophilus: Türcken-Büchlein. Wie sich Prediger und Zuhörer halten sollen/ So der Türcke das arme Deutschlandt uberfallen würde. In etlichen Predigten: Aus Gottes Seligmachendem wort/ Von hohen Geistreichen Lehrern gefasset. Samt herzlichen und andechtigen Gebetlein. Allen rechten waren Christen/ Hohes und Nidriges Standes/ in diesen letzten gefehrlichen Zeiten/ zur Warnung in Druck vorgefertigt. Durch M. Theophilum Glaser Pastorem und Superintendentem zu Dreszden, 1594 (SLUB).

[250] Praetorius, Stephan: Von beiden Sacramenten kurtze und nützliche erinnerung: Zusampt etliche Gebetlin, 1594. Kitap Türklere karşı 3 duaya yer vermektedir.

[251] Ringwaldt, Bartholomaeus: Siebzehn andechtige Gebetlein, aus den Biblischen Historien genommen, jtziger Zeit, wider den Blutdürstigen Türcken zugebrauchen. Gedruckt zu Frankfurt an der Oder bey Andreas Eichorn. Anno 1595. Kitapta Türklere karşı 17 dua bulunmaktadır.

Ringwaldt, Bartholomaeus: Zehen Andechtige gebet/ wider das erschreckliche vnd zuvor vnerhörte Wesen des Teuffels/ so er jetzt aus Gottes Verhengnis/ mit schleiniger Besitzunge vieler Menschen/ an etlichen Orten vbet. Jtem/ Von Ankunfft/ Art vnd Eigenschafft des Teuffels vnd des Türckens vnd was von jhnen beyden zu halten. Jtem/ Ein kurtz Latein/ an die jenigen/ so sich vernehmen lassen/ daβ sie ja so lieb vnter dem Türcken/ als jhrer Christlichen Herrschafftt wohnen wollten. Durch Bartholomaeum Ringwaldt Pfarherrn in Langfeld.

Gedruckt zu Frankfurt an der Oder/ durch Andream Eichorn. Anno [1595]. Kitapta Türklere karşı 10 dua bulunmaktadır.

[252] Rüdel, Franz: Geistliche Kriegsrüstung wider die Türcken, Als Mechtige, Listige, vnnd trotzige Erbfeinde der Christenheit, Jetziger zeit von der Gemeine GOttes zu Spremberg in Niederlausitz. Wöchentlich vnd täglich, mit aller andacht vnd fleiβ zugebrauchen, verordnet, Durch M. FRANCISCVM RVDELIVM. Pfarherrn daselbst.

...Jn verlegung Johan, vnnd Friderich Hardman, zu Franckfort an der Oder. Anno cı). I).XCV

[253] Bapst, Michael: Prognosticon, oder Christlicher vnd nützlicher bericht/ von des Türckischen Reichs Abnemen/ vnd endtlichen vntergange/ aus der H. Bibel ... vnd der Türcken eigenen tradition vnd Weissagung /zc. Sampt etzlichen andechtigen Gebetlein/ wieder die vorstehende Krigsgefahr ... Gemacht vnd beschrieben Durch Michaelem Babst den Eltern/ von Rochlitz. Gedruckt zu Jhena durch Thobiam Steinman. 1595. Bapst kitabında Türklere karşı 11 duaya yer verir.

[254] Leudtholdt, Matthaeus: Betbuch Von Vielen Schönen Ausserlesenen ... Gebeten / aus den Psalmen vnd Biblischen Historien/ derer sich die Könige/ Fürsten vnd Propheten im alten Testament gebrauchet/sampt vielen andern/ so aus ... Gelehrter Leut Schrifften vnnd Bethbüchern zusammen gezogen sein/ auch etzlichen Christlichen Gesengen/ Collecten vnd Kirchen Gebeten. Wie man diesselben jyzo in vorstehender Noth vnd Gefahr der gantzen Christenheit/ wieder den Erbfeindt Christliches Namens dem Tyrannen/ vnd Blutdürstigen Türcken/ ... gebrauchen kan. Sampt vnd mit einer Vorrede/ darinnen nach der Weissagunge des HERRN Christi/ der

zustand vnnd gelegenheit dieser jtzigen letzten Welt fürm Jüngsten in der tage/ so wol der armen gefangenen Christen in der Türckey erkleret vnd vormeldet wird.(...) Gedruckt zu Franckfurt an der Oder Nicolaum Voltzen. anno M.D.LXXXXV. 1595. Leudtholdt'un kitabında Türklere karşı yazılmış olan 79 dua ve dua ilahileri yer almaktadır. Yazar, Martin Luther, Johan Bugenhagen, Andreas Musculus, Nikolaus Selnecker, Ludwig Rabus, Petri Glaser, Joachim Münfinger, Nicolai von Eppen, Michael Babst, Dietrich Veit gibi kişilerin dualarına yer vermişir. Duaların arasında kilise, çocuk ve savaş duaları ve çok sayıda ilahi bulunmaktadır.

[255] Roepke, Johann: Christlyke und Geistryke Gebede, wedder den grusamen Viendt den Torcken, uth Gades Worde, unde etlyker vornemer Theologen, als D. Martini Lutheri, M. Iohannis Mathesij ... D. Iohannis Wigandi, D. Polycarpi Leiseri, M. Andreae Pouchenij, M. Stephani Praetorij, schrifften, neuenst einer Vormaninge und Trostschrifft wedder den Törcken .. .thosamende deordnet, unde in Sassische sprake gebracht, Dorch Iohannem Roepken. Rostock, Steph. Müllemann, 1595.

[256] Roth, Friedrich: Türckenglocke. Das ist: Kurze und einfeltige anleytung, wie man jetzo in vorstehender gefahr der Christenheit von dem Türcken her, rhürende, in der Gemeine Gottes, und ein jeglicher Christlicher Hauβvatter in seiner Hauβkirchen, mit seinem Weib, Kindern und Gesinde, den lieben Gott umb hülff und Errettung, mit demütigem Gebett ersuchen sollen. 1596. Roth'un çalışması bundan sonraki bölümlerde detaylıca işlenecektir.

[257] Taurer, Ambrosius: ... Bussruffer ausgesand zu verkündigen und zu ruffen, das jtzo da der grosse ... Tag dess Herrn für der Thür, man dem Richter der Lebendigen und der Todten durch wahre Busse den Weg bereiten solle, etc... M. AMBROSİUS TAURERUS Praedicant in Wettin. (Gedruckt zu Magdeburg/ durch Paul Donat/ Jn vorlegung Ambrosis Kirchners. Im Jahr M.D.XCVI.

[258] Heupolt, Bernhard: Allerhand Trostreiche vnd in Reymen verfaste Sprüch vnnd Gebetlein, für Gesunde, Krancke vnd sterbende Christen. Sampt: Aylff... Gebetten vnnd Liedern, wider den Erbfeind christlichen Namensden Türcken. Benebens noch zweyen andern Gebetten, zu sprechen, vmb Abwendung der Pestilentz vnd Thewrung. ... zusammen Colligiert.

Durch, Bernhardt Heubolt von Grundelfingen. ANNO M.D. XCVI. 1596 (gedruckt zu Franckfort am Mayn bei Christian Egenolphs Erben. Heupolt'un kitabında 11 dua bulunmaktadır.

[259] Pouchenium, Andreas: Etlike Christlike Gebede, tho Godt dem Allmechtigen, wedder den grimmigen Blodtdürstigen Vyndt den Törcken, thom dele in der gantzen Gemene, vom den Predigtstülen, na dem Sermone vör thossprekende, thom dele ock, na der Litanie an der Collecten stede, unde thom dele in den Heisen, des Morgens, Middages unde Avendes, tho der Tydt, wenn de Bedeklocke getagen wert, unde na dem Ethende tho bedende in desser gevärliker Tydt des Törcken Kryges, vorordenet. Dörch M. Andream Pouchenium, Superintendenten der Kercken Christi tho Lübeck. Lübeck 1596. Kitapta Türklere karşı dört dua yer almaktadır. Duaların ikisi ev duasıdır. Duaların birisi ise Martin Luther'e aittir.

[260] Cosack, s. 198-219.

[261] Musculus, Michael: Kriegsbüchlein, darinnen kurtz begriffen, was von Krieger und Kriegsrechten, sampt andern zugehörigen, Einem jeden Christen zu wissen von nöthen zc. Sonderlich aber werden viel schöner Biblische Historien und Exempla erzehlet, wie zu aller zeit, Böse und Gottlose Leute sich mit Krieg und Blutvergiesssen an die Fromen gemacht, Und wie Gott dem kleinen gleubi gen Heufflein geholfen: Auch wie sie sich in Kriegsβnöten mit büssen und beten, und wenn ihnen Gott glück und sieg bescheeret, mit dancken erzeiget zc. In diesen letzten zeiten und gefehrlichen Kriegswesen wider den Türcken zu lesen und zu gebrauchen sehr nützlich und nöthig. Colligieret und geschrieben durch Mich. Musculum, Mariäbergensem, Pfarrherre uffe Schneebergk zc . Leipzig, 1597. Kitapta 17 dua ve çok sayıda ilahi yer almaktadır.

[262] Garber, Heinrich: Ein christlich Gebet, täglich wider den Türcken zu beten. 1597

[263] Schneegaβ, Cyriacus: Zwey und Zwantzig Christliche Vierstimmige Bete und Trost- Gesänglein. In jetziger fehrlichen Zeit, Sonderlich wider den Erbfeind, den Türcken, in Kirchen, Schulen und Heusern wol zu gebrauchen. Erffurdt: Bawman, 1597.

[264] Cosack, s. 225-226.

[265] Cosack, s. 235-241.

[266] Örneğin Johann Schmidt adlı teolog 1686 yılında 89 Alman şehrine ait 117 Türk duasına antolojisinde yer vermektedir (Spohn, s. 27).

[267] Almanca olan "Psalm" sözcüğü bazı sözlüklerde mezmur, bazılarında ise ilahi olarak tercüme edilmiştir. Ancak sözcüğün tarihçesi ve kullanım alanları da göz önünde bulundurularak daha genel olan ilahi sözcüğü tercih edilmiştir.

[268] İlahilerin Yunanca'dan Latince'ye çevirisi konusundaki en önemli isim Aziz Hieronymus'dur. O bir yandan ilahileri açıklarken, diğer yandan tercümeleri düzeltme çabası gütmüştür. Ancak tüm bu çabalar yeterli değildir ve böylece ilahilerin çevirisi ve yorumlanması yüzyıllar boyunca devam etmektedir (Miller, Athanasius: Die Psalmen. 14. Aufl. Freiburg im Breisgau, Herder-Druckerei, 1949, s. XI).

[269] Seybold, Klaus: Die Psalmen. Eine Einführung. 2., durchgesehene Aufl. Stuttgart; Köln; Kohlhammer, 1991, s. 11-12.

[270] Miller, s. 2.

[271] Miller, s. 2.

[272]RGG 6, s. 1775.

[273]RGG 6, s. 1763.

[274] Fuchs, Guido: Die christliche Deutung der Feinde in den Psalmen. Dargestellt an den Psalmliedern Nikolaus Selneckers (1530-1592). Dissertation. Würzburg, 1986, s. 1-2.

[275] Fuchs, s. 36-37.

[276] Fuchs, s. 39.

[277] Miller, s. 8.

[278] Miller, s. 9.

[279] Miller, s. 9.

[280] Bu tarz ilahiler arasında 44., 60., 74., 79., 80. ve 83. ilahiler örnek olarak verilebilmektedir.

[281] Fuchs, s. 5.

[282] Ps. (Psalm), ilahi sözcüğünün kısaltılmasıdır.

[283] Fuchs, s. 5.

[284] Fuchs, s. 5.

[285] Fuchs, s. 5.

[286] Fuchs, s. 8.

[287] Fuchs, s. 20.

[288] Schulze, s. 55.

[289] Fuchs, s. 150.

[290] Bkz. ağıtın 3., 9., 10., 19. ve 20. mısralarına.

[291] Miller, s. 226-227.

[292] Miller, s. 228-229.

[293] Miller, s. 230-231.

[294] Kraus, Hans-Joachim: Psalmen. Bd. 2. Psalmen 60-150. 6. Aufl. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verl., 1989, s. 715.

[295] Miller, s. 248-249.

[296] Miller, s. 250-251.

[297] Carl J. Cosack dışında özellikle Paul Althaus adlı teolog edebiyatın bu koluna yönelik önemli katkılarda bulunmuştur. Paul Althaus, Forschungen zur evangelischen Gebetsliteratur (Protestan dua literatürüne ilişkin araştırmalar) adlı araştırmasında Türk duaları hakkında kısaca fikir vermektedir. Ayrıca bkz. Coşan, Leyla: "Türkengebete aus einer anonymen Sammlung des 16. Jahrhunderts", Baytekin, Binnaz; Uluç, T. Fatih: II. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyatbilim Kongresi. 07-08 Eylül 2006. "Kuram, alımlama Estetiği, yeni Yaklaşımlar". Kongre Bildirileri. II. cilt. Sakarya, 2006, s. 2-12. Bundan sonra Coşan 2006/3 olarak geçecektir.

[298] Moore, Cornelia Niekus: "Lutheran Prayers books for children as usage literature in the sixteenth and seventeenth centuries", Ingen, van Ferdinand; Moore, Cornelia Niekus: Gebetsliteratur der frühen Neuzeit als Hausfrömmigkeit. Funktionen und Formen in Deutschland und den Niederlanden. Wiesbaden: Harrassowitz, 2001, s. 113.

[299] Moore, s. 116.

[300] Moore, s. 120- 121.

[301] Brecht, s. 24-25.

[302] Brenner, s. 198-199.

[303] Martin Luther'in Türklere karşı çocuklar için yazmış olduğu diğer dualar adı geçen kaynakta bulunmaktadır: Luther, Martin: Catechismus D. Martini Lutheri. Mit angehengten Fragen und Antworten, wider welche Stücke dieser Catechistischen Lere, fürnemlich das Antichristische Bapstumb, und alle newe Rotten und Secken streiten. Auffs newe zugericht, und mit etlichen und nützlichen Fragen und Antworten vermehret und verbessert, Durch Iohannem Hauserum Carinthium, Diener am Evangelio Jesu Christi zu Musla, in Marggraffthumb Märhern. Sampt den Morgen und Abende Vor unnd nach Tisch Gebetlein, Haustaffeln und Lytaney, Gedruckt im Jahr 1594. Başka bir dinî şarkı ise yine Özyurt'un derlemesinde bulunmaktadır. Luther konu itibariyle ağırlıklı olarak Papa'yı kötülemekte ve şarkının sonunda Tanrı'ya kendilerinin hem Papa'dan hem de Türklerden korunması için yakarmaktadır (Özyurt, s. 454).

[304] Özyurt bu şarkıyı dinî şarkı, diğer bir deyişle kilise şarkısı olarak adlandırır. Bu dokuz varyanttan üçü doğrudan çocuk şarkısı olarak adlandırılmıştır. Varyantlardan biri ise 1566 yılında Das christlich Kinderlied (Hristiyan çocuk şarkıları) adı altında yayınlanmıştır. Diğer şarkılar ise içerik olarak neredeyse aynı olmalarına rağmen, farklı adlandırılmıştır, örneğin Ein schön Lied zu singen/ Wider die Ertzfeinde Christlichen Namens (Hristiyanlığın ezelî düşmanlarına karşı söylenecek güzel bir şarkı) v.b. (Özyurt, s. 442-449).

[305] WA 35, s. 235-248, 467f. Özyurt'un derlemelerinde birinci sırada yer alan Martin Luther'in orijinal şarkısı ilk olarak 1543-1544 tarihlerinde Wittenberg'de Joseph Klug tarafından Wittenberg'den dînî şarkılar adı altında basılmıştır. Aynı çocuk duasını adı geçen kaynakta bulmak mümkündür (Bornkamm, Karin; Ebeling, Gerhard: Martin Luther. Ausgewählte Schriften. Christen und weltliches Regiment. Bd. 5. Frankfurt am Main: Insel, 1982, s. 275-276; Brecht, s. 24-25; Ebermann, s. 51).

[306] Bornkamm/Ebeling, Bd. 5, s. 302.

[307] Brecht, s. 24-25.

[308] Şarkı her biri dört satırdan oluşan üç kıtadan meydana gelmektedir.

[309] Özyurt, s. 121.

[310] Bazı kilise şarkıları kitaplarında birinci kıtanın ilk mısrasında "wollen" (=istemek) sözcüğü yer almaktadır. Ancak Luther'in orijinal metninde "wollen" değil, "wollten" sözcüğü tercih edilmiştir. "Wollten" sözcüğü ise bir istek, dilek kipidir (Optativ). "Wollen" sözcüğü ise buna mukabil bir bildirme kipidir (=İndikativ). (Bornkamm/Ebeling, Bd. 5, s. 303).

[311] Özyurt, 444.

[312] Diğer çocuk şarkı/duaları için bkz. Bornkamm/Ebeling, Bd. 5, s. 232-235 ve Özyurt, s. 454.

[313] Bornkamm/Ebeling, Bd. 5, s. 275.

[314]Brecht, s. 25-26.

[315] “Superintendent” bölgesel kiliselerden sorumlu baş papaz.

[316] Kilise şarkısı ile dua arasındaki farkı belirlemek kimi zaman mümkün olmamaktadır. Bunun nedeni ise dua olarak adlandırılan metnin bazen melodi eşliğinde kilise şarkısı olarak adlandırılmasında yatmaktadır. Özyurt’da “Ein Kinder-Türckengebet” (Bir Çocuk-Türk duası) olarak adlandırdığı dua/şarkıya çalışmasında yer vermiştir. Duanın şarkı biçimi neredeyse hiç değişikliğe uğratılmamıştır. Ancak şarkıya duada yer almayan bir kıta eklenmiştir. Bu kıta şarkının sonunda yer almaktadır (Özyurt, s. 479-480). Şarkı buna göre 11 kıtadan, her bir kıta ise 4 mısradan oluşmaktadır.

[317] Roth, 23. dua.

[318] Örneğin, Rupert Erythropilus’un Weckglock adlı çalışmasında ön sözden hemen sonra yer alan duanın buradaki başlığında çocuklara yönelik olduğu belirtilmekte ve zalim ezelî düşman Türk’e karşı her gün okunması gerektiği vurgulanmaktadır. Sekizinci kıtaya kadar olduğu gibi aktarılan duanın bundan sonraki kıtaları değişikliğe uğratılmış ve bazı mısralar elenmek suretiyle kısaltılmıştır (Erythropilus, Rupert: Weckglock, darinnen die schlaffende Teutschen wider die wachende Türcken aufgewecket werden. Frankfurt am Main, 1595).

[319] Romalılar döneminde İsrail’li hükümdarlardan ilkine verilen addır. İncelenen duada adı geçen Herot, “Büyük Herot” dur. Jahudilerin kralı olan Büyük Herot (M.Ö. 37) zalim, acımasız ve kana susamış bir hükümdar olarak bilinir. İncil’e göre hükümdar kral Herot, Noel zamanı Yahudilerin ilerde yeni kralı olacak olan İsa’nın doğumunu duyar ve kendisine rakip olabileceği düşüncesiyle İsa’yı askerlerine aratır. Askerler iki yaşını geçmemiş olan bir erkek çocuğunu öldürmek üzere aramaya başlarlar ve çok sayıda çocuğu katlederler. Beytüllaym’daki bu çocuk katliamı bundan böyle Büyük Herot ismiyle birlikte anılır ve İncil’de yerini alır.

[320] Özyurt’un çalışmasında bu imge sık sık karşımıza çıkmaktadır.

[321] Martin Luther ve Martin Mirus'un bu iki duası daha önce Coşan'ın "Die Türkenfurcht in den Kinder-Türkengebeten Luthers und Mirus' adlı makalesinde incelenmiştir. Avrupa Toplulugu. Bremen: 2008 (basımda).

[322] Andreas Meusel olarak da anılmaktadır.

[323] "Bachelor" (Bakkalaureus) akademik bir ünvandır.

[324] Erythropilus, s. 342-343.

[325] Bu duaların üçü Luther'e, ikisi Andreas Musculus'a, biri ise Johannes Brenz'e aittir. Ayrıca duaların hangi şehirlerin yöneticileri ya da o şehirde bulunan kiliselerinin talimatnamesi sonucunda ortaya çıktığı açıklanmaktadır. Bu şehirler Hannover, Aşağı Avusturya, Leipzig, Brandenburg, Württemberg, Ulm/Augsburg, Braunschweig, Hamburg'dur. Bazı duaların niteliği ya da kimlere yönelik yazıldığı hakkında bilgi de verilmektedir, örneğin çocuk duaları, kilise duaları, ev duaları gibi.

[326] Erythropilus, s. 342.

[327] Kitap beş bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerinin tümü Türk duaları ile ilişkilidir. Kitabın birinci bölümünde Türklere karşı yazılmış olan 28 dua yer almaktadır. İkinci bölüm ise ilahiler içermektedir. İlahiler arasında özellikle 74, 79, 80, 83, 85 sayılı ilahilere yer verilmektedir. Üçüncü bölümde ise hafta boyunca, yani haftanın her günü dua öncesi ve sonrası okunabilecek olan uhrevi şarkılara, diğer bir ifadeyle ilahilere değinilmektedir. Dördüncü bölümde ise kısa dualara yer verilmekte ve son bölümde ise tövbe edilmesi için çağrıda bulunulmaktadır.

Roth'un kitabında Luther'e ve Ludwig Rabus'a ait iki dua yer almaktadır. Bugenhagen, Heinrich Heshufij, Joachim Münfinger, Petri Glaser, Nicolai von Eppen, Nikolaus Selnecker, Johann Pomarius ya da Baumgart, D. Martin Mirus ve kendisine ait bir dua yer almaktadır. Bir duanın D. Avenarij'nin (Habermann'nın) dua kitabından alındığı belirtilmiştir. Çok sayıda anonim duanın yanı sıra Almanya'nın belirli şehirleri ve kiliseleri için, örneğin, Saksonya'nin Hall bölgesi, Manβfeld kiliseleri, Magdeburg kiliseleri ve Hessen kiliseleri için öngörülen dualar da vardır. Roth'un kitabında ayrıca gençlere hitaben üç duanın yer aldığını da görebilmekteyiz.

[328] Roth'un kitabında sayfa sayısı belirtilmemesine karşın dualar numaralandırılmıştır. Bu nedenle dualar kitaptaki sıralarına göre adlandırılacaklardır (Roth, 24. dua).

[329] Belirtilen satır sayılarının yanıltıcı olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun nedeni ise satırların kitapların özelliklerine göre değişmeleridir. Bazı kitaplarda kullanılan yazının büyüklüğü satır sayısını belirlerken, bazılarından ise sayfanın sağında ve solunda bırakılan boşluklar satır sayısının azalmasına ya da çoğalmasına neden olmaktadır. Buna rağmen satır sayısının kimi zaman belirtilmesinin nedeni, duanın kapsamı hakkında fikir vermeye ya da aynı kitaplarda yer alan duaların uzunluğunu kendi aralarında karşılaştırmaya yöneliktir.

[330] Burada "çocuklar" sözcüğü ile "kullar" kast edilmektedir.

[331] Roth, 25. dua.

[332] Veit, Patrice: Die Hausandacht im deutschen Luthertum. In: Ingen, van Ferdinand/ Moore, Cornelia Niekus Moore. Gebetsliteratur der frühen Neuzeit als Hausfrömmigkeit. Funktionen und Formen in Deutschland und den Niederlanden. Wiesbaden: Harrosowitz, 2001, s. 194.

[333] Veit 2001, s. 194-195.

[334] Veit 2001, s. 197.

[335] Bu eğitim süreci erkek çocuklarında altı yaşına kadar, kız çocuklarında ise evlenene kadar sürdürülmektedir (Veit 2001, s. 197).

[336] Veit 2001, s. 198.

[337] Veit 2001, s. 200.

[338] Bkz. Martin Luther: Vermanunge zum Gebet Wider den Türcken. Wittemberg, MDXLI ya da WA 51, s. 608-610).

[339] Erythropilus'un Weckglock adlı kitabında Luther'in bu duası ilk üç sırayı almıştır. İlk dua kısaltılmamış halde kitapta yer alırken, ikinci duada bazı satırlar elenmiştir. Bu dua Hannover'de okunanan dua olarak

nitelendirilmektedir. Üçüncü sırada da aynı dua yer almaktadır. Ancak dua Luther'in Dua Kitapcığından alınmıştır ve oldukça kısadır. Bazı dua kitaplarında duanın kısaltılmış hali yer almaktadır (bkz. Geystliche Kriegβrustug, adlı kitaptaki ilk iki duaya. Söz konusu duanın kısaltılmış iki versiyonuna Coşan 2006/3' da değinilmişir.

[340]WA 51, s. 608; Cosack, s. 174.

[341] Onun bu eleştirisi hem Protestanlara hem de Katoliklere yöneliktir.

[342] Cosack, s. 175.

[343] Luther, Türk ve Tatarları akraba olarak görmekte ve her iki milleti olumsuz tanımlamaktadır.

[344] Roth, 1. dua.

[345] Roth, 1. dua.

[346] Roth, 1. dua.

[347] Roth, 1. dua.

[348] Freysing Piskoposluğu Münih'te bulunmaktadır.

[349] Sandizell, 2. dua.

[350] Erythropilus, s. 322.

[351] Kutsal Roma Cermen İmparatoru olarak da çevirilebilir.

[352]Newber, Salomon: "Ein Bitgesang, zu Got Vater, Son und Heiligen Geist, In gegenwertiger Türcken not. In dem Thon: Aus tieffer not zu singen. Sampt Zweyen schönen Christlichen Gebeten, gegen dem Erbfeind dem Türcken. Got umb hülff anzuruffen, etc. (inc. rappr. Uno stemma) M.D.LXVI." In fine: "Gedruckt zu Nürnberg, durch Salomon Newber, bey dem schwartzen Creutz.

[353]16. yüzyıl başlarında Aşağı Avusturya’da oluşan Reformasyon hareketi oldukça etkili olur. Gegenreformation (Karşı Reformasyon) hareketi ise bu bölgede özellikle Cizvit tarikatı mensuplarınca 1570’lı yıllarda başlar ve tüm şiddeti ile Protestanlığa karşı savaşır. Bu duanın hem 1566 yılında Strassburg’da yayınlanan anonim Protestan duaları kitabında, hem de Erythropilus’un çalışmasında yer almasının nedeni, Aşağı Avusturya’nın da o dönemde Protestan olmasından kaynaklanmaktadır.

[354] Buna örnek olarak Newe Zeitung (Yeni Gazete) verilebilir. Gazetede 1571 yılında Türklerin Kıbrıs’daki Hristiyanlara yaptıklarına geniş yer verilir. Habere göre binlerce Hristiyanın esir alındığı ve yine binlercesinin öldürüldüğü bilgisine yer verilir. Ayrıca binlerce Hristiyanın hem kendilerini hemde eş ve çocuklarını düşmanın eline düşmemeleri için öldürdüğü yazılır (Newe Zeitung. Wie der Türck, Die Statt Nicosiam, in Cipern, dieses verlauffenen 1571. Jar, eingenommen, [...], Gedruckt zu Straβburg am Kornmarckt. 1571).

[355] Bölgesel talimat, önlemler ve uygulamalar için bkz. Schreiber, Georg: “Deutsche Türkennot und Westfalen”, Petri, Franz: Westfälische Forschungen. Mitteilungen des Provinzialinstituts für Westfälische Landes- und Volkskunde, Bd. 7. Münster/ Köln: Böhlau, 1954, s. 62-70; Wilhelm V., Bayern, Herzog: Von Gottes Gnaden Wir Wilhelm Pfalzgrave bey Rhein, Hertzog in Obern und Nidern Bayrn. (Anordnung 1593.11.12), München, 1593); Wilhelm V., Bayern, Herzog: Von Gottes Gnaden Wir Wilhelm Pfaltzgraffe bey Rhein, Hertzog in Obern unnd Nidern Bayrn. (Anordnung 1596.04 25), München, 1596.

[356] Bu bölüm için bkz. Schulze, s. 33-41.

[357] Bkz. Wilhelm V., Bayern, Herzog: Von Gottes Gnaden Wir Wilhelm Pfalzgrave bey Rhein, Hertzog in Obern und Nidern Bayrn. (Anordnung 1593.11.12), München, 1593) ve Wilhelm V., Bayern, Herzog: Von Gottes Gnaden Wir Wilhelm Pfaltzgraffe bey Rhein, Hertzog in Obern unnd Nidern Bayrn. (Anordnung 1596.04 25), München, 1596).

[358] Katoliklerin bir duası (bkz. Steuerwald, s. 79).

[359]Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken. Das ist Gebet, Psalmen und christliche Gesang zu Gott dem allmaechtigen, umb Victori und Sieg, wider des christlichen Namens Erbfeind, den Turcken. Allen Christen unnd frommen Hauβvattern, so man die Turckenglock leuttet und sonst zu gebrauchen. Gedruckt zu Strassburg am Kornmarckt. 1566, s. 14-17 (bundan sonra Geystliche Kriegβrustug olarak geçecektir).

[360] Erythropilus, s. 347-348.

[361] Erythropilus, s. 347-348

[362] Metinde "toben" fiili kullanılmıştır. Bunun Türkçe karşılığı ise "kudurmak"tır.

[363] Bavyera'da bir yer.

[364] Savaşa yönelik yazılmış olan ve Tevrat'ta yer alan birçok ilahi ve dua, 16. yüzyıl dua kitaplarında da yer almaktadır. Leudthold'un kitabında aziz Yuşa, aziz Yudis v.b. veya Ezekiyel ve İrmiye Peygamberlerin savaş dualarına rastlamaktayız. Yazar kimi zaman bu duaların başına bir not düşerek, bunların Türk düşmanına karşı da okunabileceği bilgisine yer vermektedir. Örneğin Leudthold'un kitabında yer alan Baruh Peygamberin Babil'deki savaş esirleri için yazmış olduğu duanın başına "Türk ya da diğer kâfir düşmanlar tarafından esir tutulanlar için bir dua" sözleri bulunmaktadır. Ancak Tevrat'ta yer alan ve birebir aktarılan bu dualar inceleme dahilinde değildir. Leudtholdt, Matthaeus: Betbuch Von Vielen Schönen Ausserlesenen... Gebeten / aus den Psalmen vnd Biblischen Historien/ derer sich die Könige/ Fürsten vnd Propheten im alten Testament gebrauchet/sampt vielen andern/ so aus ... Gelehrter Leut Schrifften vnnd Bethbüchern zusammen gezogen sein/ auch etzlichen Christlichen Gesengen/ Collecten vnd Kirchen Gebeten. Wie man diesselben jyzo in vorstehender Noth vnd Gefahr der gantzen Christenheit/ wieder den Erbfeindt Christliches Namens dem Tyrannen/ vnd Blutdürstigen Türcken/ ... gebrauchen kan. Sampt vnd mit einer Vorrede/ darinnen nach der Weissagunge des HERRN Christi/ der zustand vnnd gelegenheit dieser jtzigen letzten Welt fürm Jüngsten in der tage/ so wol der armen gefangenen Christen in der Türckey erkleret vnd vormeldet wird.(...) Gedruckt zu Franckfurt an der Oder Nicolaum Voltzen. anno M.D.LXXXXV. 1595.

[365] Söz konusu dualar Leudthold’un kitabında da yer almaktadır.

[366] “Zebaoth”, “Zebaot”, Tevrat’ta Tanrı’nın adıdır, aynı zamanda gökyüzünden gelen kutsal ordular (himmlische Heerscharen) ya da uhrevi ordular anlamına da gelmektedir.

[367] Bunun için bkz Erythropilus’un Weckglock (Uyandırma Çanı) adlı çalışmasına. Yazar, Avusturyalı Kayzer Rudolf’un Türklere karşı nasıl savaşması gerektiği konusunu oldukça detaylı işlemiştir (age., 366-381). Bundan sonraki sayfalarda Kayzer adı belirtilmemekte ve o an hangi Kayzer başta ise ona hitap edilmektedir. Bunun nedeni ise Türk tehdidinin çok uzun zamanlardan bu yana var olmasından ve bu arada baştaki kayzerlerin değişmesinden kaynaklanmaktadır. Kayzer Rudolf’un adının geçtiği sonraki sayfalar için bkz. age., 427-428.

[368] Bkz. Bremer, Kai: “Conversus, confirma fratres tuos. Zum ‘Ich’ in Konversationsberichten in den ersten Jahrzehnten nach der Reformation”, in: zeitenblicke 1 (2002), Nr. 2 [20.12.2002],

URL: <http://www.zeitenblicke.historicum.net/2002/02/bremer/index.html>

[369] Sanct Joachimsthal adlı bölge Bohemya sınırları içerisinde yer almaktadır. Bugün Çek Cumhuriyeti sınırları içerisinde bulunan Bohemya, o yıllarda Polonya, Moravya, Avusturya, Bavyera ve Saksonya’ya sınırları olan bir krallıktır.

[370] Franck, 20. ilahiden esinlenerek insanlara hem dünyevi hem de dinî güçler için dua etmeleri gerektiğini vurgulayarak, Kayzere ve Tanrı’ya dua etmenin yollarını anlatmaktadır.

[371] Sefere çıkan hükümdar ile Kayzer II. Maximilian kast edilmektedir. 1527-1576 yılları arasında yaşayan Kayzer II. Maximilian, 1562 yılında hem Bohemya, hem de Roma- Alman bir sonraki yıl ise Macaristan Kralı olur. 1564 yılında Avusturya Arşidüklüğüne gelir ve 1564-1575 yılları arasında ise Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu Kayzeri olur.

[372] Kitabın genel durumu iyi olsa da duayı içeren sayfalar oldukça zor okunabilmektedir.

[373]Geystliche Kriegβrustug, s. 18-21.

[374] Kutsal Roma Cermen İmparatoru kast edilmektedir.

[375] Metinde geçen “lauter” sözcüğü saf, katışıksız ve arı anlamına da gelmektedir (“und aus der Christenheit ein lautere Turkey zumachen”).

[376] “Türkiye”, ya da “Türk” kavramı 16. yüzyıl metinlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Buna karşın “Osmanlı İmparatorluğu” ya da “Osmanlı” kavramları özellikle halka yönelik yazılmış metinlerde neredeyse hiç yer almamaktadır.

[377] Söz konusu duaların listesi kitabın sonunda yer almıştır.

[378] Bautz, Friedrich Wilhelm; Bautz Traugott: Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon. Nordhausen: Bautz, 2007.

[379] Reske, Christoph: Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Auf der Grundlage des gleichnamigen Werkes von Joseph Benzing. Wiesbaden: Harrassowitz, 2007.

[380] Althaus, s. 66.

[381]Delumeau, Jean: Angst im Abendland. Die Geschichte kollektiver Ängste im Europa des 14. bis 18. Jahrhunderts. Deutsch von Monika Hübner, Gabriele Konder und Martina Roters-Burck. Reinbek bei Hamburg: Rohwohlt, 1985, s. 339.

[382] Delumeau, s. 353.

[383] Delumeau “Eschatologie” sözcüğünü kullanmaktadır.

[384] 1509-1564 yılları arasında yaşamış olan Fransız asıllı reformatör Johannes Calvin (Jean Calvin) Kalvinizmin kurucusudur. 1533 yılında Luther’in öğretileriyle tanışan Calvin, Protestanlığa geçer ve bundan dolayı 1535 yılında Fransa’yı terk etmek zorunda kalır. 1541 yılından itibaren özellikle Cenevre’de etkili olan Calvin, Cenevre kiliseleri için düzenlemeler yapar ve Cenevre İlmihalini yayınlar.

[385]Andermann, Ulrich: “Geschichtsdeutung und Prophetie. Krisendeutung und –bewältigung am Beispiel der osmanischen Expansion im Spätmittelalter und in der Reformationszeit”, Guthmüller, Bodo; Kühlmann, Wilhelm: Europa und die Türken in der Renaissance. Tübingen: Max Niemeyer, 2000, s. 51.

[386] Gelen paralar ise genelde matbaa sahiplerince matbaacılığın gelişimi için kullanılırdı.

[387] Weyrauch, Erdmann: “Reformation durch Bücher: Druckstadt Wittenberg”. In: Gutenberg: 550 Jahre Buchdruck in Europa; [Austellung im Zeughaus der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel vom 5. Mai bis 30. September 1990]/ [Ausstellung und Katalog: Paul Raabe mit Beitr. Von Martin Boghardt...] .-Weinheim: VCH, Acta Humaniora, 1990, s. 53-64.

[388] Bu nedenle 100 duanın incelenmesine rağmen, toplam sayı 102 görünmektedir. Meder, David: Christlich Gebet wider den Türcken/ in Schulen und Heüsern unter dem leuten der TürckenGlocken/ zu sprechen/ Für die Kirche zu Oringew gestellt. Durch Davidem Mederum. Der Graufschafft Hohenloe Su perintendentem generalem, und Predigern zu Oringew.

[389] Heidenreich’in duaları vaazdan sonra okunan dualar olduklarından, kilise duaları kapsamına alınmışlardır.

[390] Öncesinde sayılmış sözcükler, verilen örneklerde kullanılmalarına karşın değerlendirmeye tekrar dahil edilmemiştir. Örneğin bu bağlamda geçen “Türk” sözcüğü tekrar sayılmamıştır.

[391]RGG 6, s. 1585.

[392] Almancası “Flugblätter”olan sözcük “el ilanı” olarak çevrilmiştir.

[393]RGG 6, s. 1587.

[394]Türklere karşı ordu vaazı 1529 yılında bir, 1530 yılında dört, 1541’de bir, 1542’de üç ve son olarak 1593 yılında iki defa basılmıştır (bkz. VD 16 12, s. 224-225).

[395] Örneğin, tıpkı Katolik olan Johann Baptist Fickler gibi, Lüteryan teolog Jakob Andreä'de, iki mezhebin ortak düşmanına karşı, birlik ve beraber çağrısında bulunmuştur (Schulze, s. 51).

[396] Mihály Imre makalesinde bu düşünceyi dile getirir ve Avrupalıların 15. yüzyıldan itibaren Macaristan'ı Avrupa'nın önündeki en önemli kale olarak gördüklerini vurgular. Hristiyanlığın savunucusu konumu bundan böyle diğer ülkeler bir kenara bırakılarak sadece Macaristan ile ilişkilendirilmeye başlanılır. Avrupalılar tarafından Macaristan artık sadece Türk sorunsalı ile birlikte anılır ve tüm kararlar Türk savaşları doğrultusunda alınır. Imre çalışmasında Macaristan'ın Alman yazarları tarafından propaganda aracı olarak, Hristiyanları savaşa teşvik etmek amacıyla, metinlerde nasıl yer aldığı konusunu işlemektedir (Imre, Mihály: "Der ungarische Türkenkrieg als rhetorisches Thema in der frühen Neuzeit ." In: Kühlmann, Wilhelm; Schindling, Anton: Deutschland und Ungarn in ihren Bildungs-und Wissenschaftsbeziehungen während der Renaissance. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2004, s. 93-107).

[397] Schulze, s. 52.

[398] Bu ilahilerin başında ise 79. ilahi almaktaydı.

[399] Avusturya'da Türklere karşı okunan vaazlarda türlerin fazlalığı dikkat çekmektedir, örneğin 1566-1568 yılları arasındaki savaşlardan dolayı okunan "Trostpredigt" (teselli vaazı), aynı dönemdeki savaşlar nedeniyle okunan "Feldpredigt" (muharebe meydanı vaazı), 1593 yılında ele geçirilen Sissek ve Fillek için okunan "Sieg Predigen" (zafer vaazları, 1594'de Raab'ın Türkler tarafınca fethedilmesinden dolayı "Predigen wider Mahomet" (Muhammed'de karşı vaazlar), 1598'de Raab'ın Hristiyanlar tarafından geri alınması nedeniyle "Dankpredigt" (şükran vaazı) ve bu nedenle yaralananlar için "Wundsegenpredigt" (şifa vaazı) okunmuştur. Türkiye'den gelen Avusturyalı savaş esirleri için 1696 ve 1741 yılında okunan "Heimkehrerpredigt" (eve dönüş vaazı), 4.8.1791 tarihinde gerçekleştirilen Sistov barış antlaşması nedeniyle okunan "Predigt auf den Friedensschluss" (barış antlaşması vaazı), ve neredeyse her dönemde okunan "Gedenkpredigt" (anma vaazı) bunların bazılarıdır.

[400] Georg Schwartz'ın kitabında kaç vaazın bulunduğu tarafımca tespit edilememiştir.

[401] Türklere karşı vaaz konulu iki kitap daha bulunmaktadır. Ancak kitaplara ulaşılamadığından kesin vaaz sayısı tespit edilememiştir.

[402] Yüzde hesapları tam sayılara yuvarlanmıştır.

[403]* Prozession

Örneğin 1499-1570 yılları arasında yaşamış olan Alman protestan teolog Johannes Brenz kitabında 22 Türk vaazına yer vermiştir (Brenz, Johannnes: Zwo vnd zwaintzig Predig den Türckischen krieg/ vnd ander zufallend vnfäll betreffend/ sampt aim bericht/ weß sich darinn zuhalten/ durch Johan Brentzen gepredigt. Mit einer vorrhed D. Martin Luthers. Newlich durch Sebastian Coccyum verteutscht. Gedruckt zu Nurmberg durch Friderich Peypus 1532.).

Esaias Heidenreich adlı lüteryan teoloğun çalışmasında ise 12 vaaz bulunmaktadır (Heidenreich, Esaias: Zwölf Türcken Predigten vber den Neun vnd siebentzigsten Psalm/ Herr es sind Heiden in dein Erbe gefallen/ etc.. Allen bekümmerten Christen in dieser geschwinden zeit zur lehr vnd trost geschrieben/ Durch Esaiam Heidenreich D. 1582. Leipzig. (Gedruckt ... bey Georg Defner...) [für Henning Grosse]).

Lüteryan teolog Jakob Andreae ise Türklere karşı 13 vaaz yazmıştır. Bu yazarın vaazları çalışmada ele alınacaktır (Andreae, Jakob: Dreyzehen Predigen vom Türcken. In wölchen gehandelt würdt von seines Regiments Ursprung/ Glauben unnd Religion/ Vom Türckischen Alcoran/ unnd desselben grundtlicher Widerlegung durch sein selbs deβ Alcorans Zeugnussen/ Von seinem Glück und Wolfart/ warumb jme Gottt so lange zeit wider sein arme Christenheit zugesehen/ Wie jhme zubegegnen/ und wider jhne glücklich zustreitten/ Und von seinem endtlichen Undergang. Geprediget durch Jacobum Andree/ D. Probst zu Tübingen, unnd bey/ der Universitet daselbsten Cantzlern./ Allen Christen, besonders an den Turckischen Gräntzeni nutzlich unnd tröstlich zulesen. Den Innhalt einer jeden Predig, würstu Christlicher Leser gleich hernach finden./ Gedruckt zu Tübingen bey Ulrich Morharts Wittib. 1569).

1599 yılında yayınlanan kitabında yedi vaaza yer veren Katolik Michael Anisius da o kendi döneminin önemli vaizlerindendir (Anisius, Michael: Siben Catholische Predigen/ Bey gemeinen Processionen / Kirch vnnd Bittfahrten wider deß Christlichen Namens Erbfeind dem Türcken/ gehalten zu Bamberg/ im 4. vnnd 95. Jar. Durch F. Michaelem Anisium Franciscanum. Gedruckt zu München /bey Adam Berg. M.D.XCIX).

Bunlar kadar tanınmayan Johannes Lauch'ın 1599 yılında yayınlanan kitabı 31 Türk vaazı içermektedir (Lauch, Johannes: Ein vnd Dreiβig Türcken Predigten/ vber das 38. vnd 39. Capitel des H. Propheten Ezechielis. Von Gog vnnd Magog: Jnn welchen gehandelt wirdt von deβ Türcken herkommen vnd Vrsprung von seiner Religion vnd Alcoran/sampt einfältiger widerlegung desselbigen... Gehalten Anno 95.vnd 96. in der Fürstlichen Pfaltzgräuischen Statt Velburg/ Durch M. Johannem Lauch/ Pfarrern vnnd Superintendenten daselbsten. Jetzund .. .in offentlichen Truck verfertigt...Gedruckt zu Laugingen/ Durch Leonhart Reinmichel: Jn verlegung Sebastian Müllers/ Burgers vnd Buchhändlers inn Augspurg. M.D.XCIX. 1599).

[404] Soyadı, Andreae olarak da yazılmaktadır.

[405] Andreä, Luther taraftarları ile Melanchthon yandaşları arasında uzlaşma sağlamaya çalışmıştır.

[406] Önsöz.

[407] Bkz. Önsöz.

[408] 1) Tövbeye çağrı. 2) Türklerin kökeni ve hükümdarlıkları. 3) Muhammed'in kim olduğu, dininin ve hükümdarlığının nasıl başladığı, büyüdüğü ve yayıldığı hakkında. 4) Türk Kur'an'ı hakkında ve onun birçok bölgede melek kılığına bürünerek Hristiyanların nasıl aklını çeldiğine dair. 5) Kutsal üçleme, İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğu, gerçekten öldüğü ve dirildiği. 6) Haç ve İsa'nın ölümü hakkında, bunun dünyanın yaradılışından daha büyük bir eser olduğu. 7) Tanrı'nın Hristiyanlara karşı savaşan Türklere neden bu denli uzun süreli zaferler bahşettiği. 8) Kaba ve güçlü putperestlikleriyle, Tanrı tarafından ceza olarak gönderilen Türklerin Hristiyanlığı harap edecekleri. 9) Hristiyanlık dışında bütün dinleri

reddeden, Hristiyanların dinî fikri hakkında. 10) Putperestlerin hükümdarlığı altında yaşayan Hristiyanların dinlerine sadık kalıp kalmadığı ve Türkler Katoliklere saldırdığında Hristiyanlara ve Kutsal değerlere mi saldırmış olmaktadır. 11) Türk ve alayına yönelik Tanrı'nın kararı 12) Türklere karşı nasıl savaşılmalı ve bu sorunu nasıl sonlandırmalı 13) Hristiyanların tüm düşmanlarına özellikle Türklere karşı dua hakkında.

[409] Bibliander'in ikinci baskısı söz konusudur (bkz. Raeder, Siegfried: "Die Türkenpredigten des Jakob Andreä.", Brecht, Martin: Theologen und Theologie an der Universität Tübingen: Beiträge zur Geschichte der Evangelisch-Theologischen Fakultät. 1. Aufl. Tübingen: Mohr, 1997, s. 98).

[410] Raeder, s. 99.

[411] Vaaz 28 sayfa uzunluğundadır (Andreä, s. 64-92).

[412] Kısaca ikinci vaaza değinilecek olursa yazarın Türklerin kökenini anlatmaya çalıştığı ve bunun için Danyal Peygamberin söylemlerinden faydalandığı ortaya çıkmaktadır. "Apokaliptik İnançlar Doğrultusunda Luther'in Türk Sorununa Bakışı" adlı bölümde Danyal Peygamber'in kehanetlerine yer verilmiştir.

[413] Andreä, s. 69-70.

[414] Lind, 15. ve 16. yüzyılda çalışmalarına tarih yazarlarının adlarını ekleyenler hakkında son derece düşündürücü olan şu sözlere yer vermektedir. Çoğu gerçekte araştırma olmayan bu çalışmalarda izlenen yöntem, birçok kaynakta bulunan bilgilerin bir araya getirilmesinden ibarettir. Hatta bazı durumlarda başka kaynaklarda adı geçen isimler alınarak bunlar incelenmeksizin sıralanmaktadır. Ayrıca 15. veya 16. yüzyılda tanınan veya tanınmayan antik çağa ait araştırmacıların adını sıralayanların çoğu "araştırmacı" kimliği ile kendini ortaya koymaya ve "bilgisiyle kendi kendini meth etmeye çalışmaktadır" (bkz. Lind, s. 135).

[415] Yahudi ve Hristiyan kaynaklarına göre Esav, İshak Peygamber ve Rebeka'nın ilk oğludur, ikinci oğullarının adı ise Yakup'tur. İsmail ise İbrahim Peygamber'in ilk oğludur. Esav aynı zamanda Edomitler'in atası olarak kabul edilmektedir. "Kızıl Yahudiler" olarak adlandırılan Yahudilerin

kökeni Edomitlere dayandırılmaktadır. Çünkü “edom” İbranice’de kırmızı, kızıl anlamına gelmektedir (Klein, s.161).

[416] Muhammed önce, kendilerini “Agarener” olarak adlandırılan Araplarda başarılı olur. “Agarener” ise “Hacer” (Hagar), yani İbrahim’in cariyesi adından türetilmiştir. İbrahim’in Hacer’den olan oğlunun adı ise İsmail’dir. Bir hizmetçinin soyundan olmamak için Muhammed kendilerini Sarasenler olarak tanımlamaktadır. Sarasen ise İbrahim’in karısının adı “Sare”den (Sara) türetilmiştir (Andreä, s. 71).

[417] Metnin orijinaline sadık kalabilmek amacıyla sadece “Muhammed” denilecektir. Bilindiği gibi Hz. Muhammed Hristiyanlar tarafından kesinlikle Peygamber olarak kabul edilmemektedir.

[418] Andreä, s. 73.

[419] Andreä, s. 73; Raeder, s. 101.

[420] Sergius efsanesinin kaynakları için bkz. Raeder, s. 101.

[421] Andreä, s. 75.

[422] Andreä, s. 74.

[423] Bundan sonra İslamiyet’in yayılmasına ilişkin bilgiler veren yazar, bu konuda da yine tarihçilerden faydalandığını belirtir.

[424] Raeder, s. 102,

[425] “Unnd weil er ein Leibskranckheit, nämlich den fallenden Siechtag an jme hatte, der jn so offt ankame, darab sich dann sein Weib nit wenig entsetzt, da beredten Sergius und Mahometh die gute alte Fraw, wan er also falle, so sehe er ein Gesicht der Engel, und komme zu jhme der Engel Gabriel, der jhme allerley Geheimnuβ offenbare, deβ Herrlichkeit er nicht leiden könne, unnd also zuboden fallen müsse, biβ der Engel Gabriel wider von jhme abscheide. Das glaubt die gut alt Fraw, unnd läβt sich also den jungen Mann betriegen, daβ sie vermeindt, sie hab ein besondern Heiligen Gottes zu eim Mann” (Andreä, s. 74-75).

[426] “Kilise” ile kast edilen camidir. Türkleri konu alan 16. yüzyıl metinlerinin bir çoğunda “kilise” sözcüğü kullanılmakta, bu ise kimi zaman yazarın bu konudaki bilgisizliğine işaret etmekte, kimi zaman ise yazarın okuyucuya kolaylık sağlamak istemesindedir. Ayrıca “tabutun demirden” olması da, yazarın Müslümanlık hakkında gerekli bilgilere sahip olmadığını göstermektedir.

[427] Andreä, s. 81.

[428] Andreä, s. 88-89.

[429] Andreä, s. 106.

[430] Andreä, s. 106-107.

[431] Sufileri kast eden Andreä bu ayinlerde yer alanların, insanlardan çok meleklere benzediğini söylemektedir (Andreä, s. 108).

[432] Georgius de Hungaria: Tractatus de Moribus, condictionibus et nequita Turcorum. Traktat über die Sitten, die Lebensverhältnisse und die Arglist der Türken. Nach der Erstausgabe von 1481 herausgegeben, übersetzt und eingeleitet von Reinhard Klockow. Köln, Weimar, Wien: Böhlau, 1993.

[433] Bu anlatım biçimi Romali tarih yazarı Tacitus’un Cermenleri anlatmasına benzemektedir.

[434] Kitapta sayfalar numaralandırılmadığından dipnotlarda vaaz sırası esas alınacaktır (Efferhen, 2. vaaz).

[435] Tanrı, Musa Peygamber sayesinde söz dinlemeyen halkını cezalandırmak istediğinde tanınmamış, vahşi ve zalim bir halk ile bunu yapacağını göstermiştir. Yazar, Romalıların da Yahudilere eziyet çektirmek suretiyle aynı işlevi üstlendiklerini belirmektedir (Efferhen, 3. vaaz).

[436] Yazar Danyal Peygamber “on boynuz” kehanetini uzun uzun anlatarak başlamakta ve ardından Sarasenlerin tarihini ve Müslümanlık konusunu işlemektedir (bkz. 3. vaazın sonunda yer alan tarih bölümüne).

[437] “Historia/von dem Herkommen/ ursprung unnd fürgang der Oguziorum/ oder Ottomannen/ gezogen unnd zusammen gebracht auβ den Büchern Laonici Chalcochondylis/ Pauli Jouij/ und Richerij Galli”.

[438] Bizanslı tarihçi ve bilgin Laonicus Chalcondyles’un (1423-1490) en önemli çalışması olarak adlandırılan Tarihin kanıtları, son 150 yıllık Bizans tarihini kapsar. Çalışmasının 1298-1463 yılları arasındaki dönemi, Yunan İmparatorluğu’nun çöküşünü ve Osmanlıların yükselişini tasvir eder (tarihçi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Chalcondyles, Loanicus: Türk İmparatorluğu’nun Yıkılışına Dair Kehanetler Kitabı. Yay. haz.: Altındal, Aytunç. Ankara: Destek, 2007, s. 9-10.

[439] Yazar genelde “Osmanlı” yerine “Türk” sözcüğünü tercih etmekte, ancak tarih konularına değindiği zamanlarda, muhtemelen tarihçilerin etkisiyle daha bilimsel olan “Osmanlı” sözcüğünü kullanmaktadır.

[440] Jouius ise savaşa tanık olan Frofarte adlı Fransız bir tarihçinin görüşlerini aktarmıştır.

[441] Yazar örnek olarak Musa ve Davud Peygamberin adını vermektedir.

[442] Brenz bu konudaki söylemlerine devam eder ve Anne karnından çıkarılan çocukların taşlara vurularak öldürüldüklerini iddia eder (bkz. 9. vaaz).

[443] Yazar kendisi gibi Katolik olan Johannes Nas ile yakın dostluğuna da işaret etmektedir.

[444] II. Maksimilyan 1564-1576 yıllara arasında Kutsal Roma-Cermen İmparatorudur.

[445] Neser, Augustin: Wie man dem grimmen Wüterich und Christlichen blutsdurstigen Tyrannen/ in allweg widerstand thun möchte. Tröstlicher/ nutzlicher unnd notwendiger Bericht ann alle Ständ. In wölchem angezaigt wirdt/ wie sich in diser fürgefallner Kriegβnoth ein yederhalten soll. Erstlichen die Geistlichen mit Betten unnd hilff. Zum anderen/ die Weltlich Obrigkait unnd Ritterschafft zc. mit der gegenwehr. Zum Dritten/ die die Bawr und Burgerschafft mit bawen des feldts/ auch fürsehung aller

nottdurft zu dem Krieg. Gestellt unnd in Truck verfertiget durch M. Augustinum Neser von Fürstenberg/ SS.Theol. Baccal. form Pfarrherrn zu Ingolstat zu unser lieben Frawen. Zum end findt man auch ein andächtigs gebett wider den Türcken. Getruckt zu Ingolstatt durch Alexander und Samuel Weissenhorn, 1566.

[446] Augustin Neser'in vaazında adına yer verdiği Papaların adları şöyledir: Papa II. Urban (1088-1099), II. Paschalis (1099-1118), II. Gelasius (1118-1119), III. Eugen (1145-1153), III. Lucius (1181-1185), VIII. Gregorius (1187), III. Clemens (1187-1191), III. Coelestin (1191-1198), III. İnosens (1198-1216), III. Honorius (1216-1227), V. Pius (1566-1572). Parantez içinde söz konusu Papa'nın görev yılı belirtilmiştir (Neser, s. 13-14)

[447] Neser, s. 14.

[448] Neser, s. 16.

[449] 16. yüzyıla kadar Wittenberg fazla önemi olmayan bir şehirdir. Wittenberg Üniversitesinin kuruluşu, Martin Luther'in bu şehirdeki etkinliği ve maatbanın yerleşmesi sonucunda şehir hızla hem ekonomik hem de entellektüel anlamda gelişir.

[450] Örneğin mal mülk sahibi kişiler, siyasal ya da teolojik anlamda etkin olanlar, bu korkuya daha yabancı kalmaktaydılar.

[451] Çiftçilerle olan anlaşmazlığın sonucunda çıkan savaşlar da bir anlamda bu ikilemin sonucudur. Çünkü Luther düşüncelerini çiftlerden esinlenerek oluşturmamıştır. O ortaya attığı fikirlerini manastırın dört duvarı arasında tasarlamıştır. Bu elbette onun bu savaşa neden olmadığı, ya da savaşın ortaya çıkmasında önemli rol oynamadığı anlamına gelmemektedir.

[452] Klein, s. 255-258.

[453]Majoros, Ferenc; Rill, Bernd: Das Osmanische Reich (1300-1922). Die Geschichte einer Groβmacht. Graz; Wien; Köln: Pustet, 1994, s. 51.

[454] Hristiyanlarla Müslümanlar arasında neredeyse hiç sorun yaşanılmadığını dile getiren Majoros/ Rill buna ilişkin örnekler de sunarlar. Örneğin Osmanlı hükümdarlığı altında yaşayan Hristiyanlar öncesinde olduğu gibi domuz yetiştirebilmekte ve yiyebilmekte, üzüm yetiştirip, şarap içebilmektedirler. Osmanlı hükümeti bu konuyla, Müslümanlar rahatsız olmadığı müddetçe, ilgilenmemektedir. Rahatsız olmaları halinde onların göremeyeceği şekilde domuz sürülür ya da şarap içilirdi. Elbette bu nedenle zaman zaman sürtüşmeler çıksa da, bunlar hiç bir zaman Hristiyanların Müslümanlar tarafından katledilmesine sebep olmamıştır. Ne hükümet yetkilileri ne de orada yaşayan Müslüman toplum, Hristiyanlara bu anlamda düşmanlık göstermemişlerdir (Majoros/ Rill, s. 51).

[455] Buna Türkler hakkında yazılan diğer yazıların, örneğin Türk vaazları", "Türk yazıları" ya da Türk şarkılarının eklenmesi halinde başlı başına "Türk Literatürü" olarak adlandırılan bir tür ortaya çıkmaktadır.

[456] Özyurt'un çalışmasında da dinî şarkılar bölümü altında yer alan "Eine Dancksagung, wenn Gott auff unserer seiten sieg geben" başlıklı bir örnek bulunmuştur. Bu metin Özyurt tarafından Wackernagel, Ph.: Das deutsche Kirchenlied adlı kaynaktan alınmıştır. Dua, Özyurt'un verdiği bilgi doğrultusunda Friedrich Roth'un kitabında tespit edilmiştir (Özyurt, s. 478-479). Ancak yapılan incelemeler sonucu söz konusu metin Roth'un kitabında yer almamaktadır. Wackernagel bu durumda muhtemelen kitabın aynı yıl basılmış başka bir nüshasından faydalanmıştır (Wackernagel, Ph.: Das deutsche Kirchenlied. Leipzig: 1877, Bd. 5). Bu örneğin dışında şükran duaları tespit edilememiştir.

[457]Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken. Das ist Gebet, Psalmen und christliche Gesang zu Gott dem allmaechtigen, umb Victori und Sieg, wider des christlichen Namens Erbfeind, den Turcken. Allen Christen unnd frommen Hauβvattern, so man die Turckenglock leuttet und sonst zu gebrauchen. Gedruckt zu Straβburg am Kornmarckt. 1566, s. 3-7. Kitap 17 dua içermektedir

[458] Roth, 1. dua.

[459] Erythropilus, s. 328-329.

[460] Miller, Georg: Zehen Predigten vom Türcken IN welchen gehandlet wird vom ursprung unnd Anfang/Glauben und Religion/ unfug und Tyranney/ beharrlichen Sieg und langwirigem Glück wider die Christenheit/ unnd eigentlichen ursachen desselbigen/ auch vom entlichen fall und abnemen des Mahometischen oder Türkischen Grewelreichs: Auch wie diesem Feinde von der Christenheit müsse begegenet... werden. Gehalten In der Pfarrkirchen bey der löblichen Universitet Jena Durch GEORGIUM MYLIUM der H.Schrifft Doctorem unnd Professorem daselbsten. Gedruckt zu Jena durch Tobiam Steinman/ In verlegung Salomon Gruners/ Bibliopolae Ienensis, Anno 1595, s. 122.

[461]Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken (...)adlı kitapta Johannes Brenz'e ait duanın aynısı yazar ismi verilmeyerek Roth'un kitabında da bulunmaktadır. Anonim bir dua ise hem Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken, hem de Roth'un çalışmasında tespit edilmiştir. Yine Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken' de yer alan bir kilise duası, aynı zamanda Erythropilus'un çalışmasında da bulunulmuştur. Augsburg ve Ulm kiliseleri için yazılmış bir dua hem Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken (...)' de, hem de Erythropilus'ta tespit edilmiştir. Türklere karşı yazılmış olan anonim bir dua ise Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken (...), Roth ve Salomon Newber'in kitabında yer almaktadır. "Ein Hausgebeth in den Niderösterreichischen Landen auf befehl un verordnung der Röm. Key. May. zc. täglich under dem geleut der Turckenglocke zu gesprechen verordnet." (Roma İmparatorunun emri ve talimatnamesiyle Aşağı Avusturya bölgesinde hergün Türk çanları eşliğinde okunması gereken bir ev duası) adlı metin ise hem Geystliche Kriegβrustug. Wider den Türcken (...), hem, Erythropilus, hem de Salomon Newber'in çalışmalarında bulunmaktadır. Duaların birden fazla kitapta yer alması yazarın ya da duanın popülaritesine bağlıdır.

[462] Türk imgesiyle ilgili diğer resim ve eskizler için bkz Kocadoru: Yüksel: Die Türken. Studien zu ihrem Bild und seiner Geschichte in Österreich. Dissertation. Klagenfurt, 1990..

[463] İnalcık'ın verdiği örnekleri özetleyecek olursak, esirlere ilkin Müslüman olmaları teklif edilir. Müslümanlığı kabul etmesi halinde, diğer Müslümanlardan ayır tutulmaz. Kabul etmemesi durumunda ise vergiye

bağlanır. Vergi vermeyi red edenlere karşı savaş başlatılır. Kâfiri esir edememesi halinde öldürebilmektedir. Müslümanlığı kabul etmeyen kadın, çocuk ve ihtiyarlara dokunulmamaktadır (bkz. İnalcık, Halil: "Önsöz", Kumrular, Özlem: Avrupa'da Türk düşmanlığının kökeni Türk korkusu. İstanbul: Doğan, 2008, 15-16).

[464] Duanın orijinalı dua devam etmektedir, ancak Luther'in bu duasına yer veren tüm kitaplar duayı burada kapanış formülü ile bitirmektedir. Duanın kullanımı bu yönde olduğundan metnin bundan sonraki bölümü dua kitaplarındaki şekli ile verilmiştir (bkz. Martin Luther: Vermanunge zum Gebet Wider den Türcken. Wittemberg, MDXLI; WA 51, s. 608-610).

[465] "Ein Kinderlied, zu singen, wider die zween Ertzfeinde Christi und seiner heiligen Kirchen, den Babst un Türcke, etc".

[466] Durch D. Martinum Mirum/ für die liebe Jugend.

[467] İnsanlar kastedilmektedir.

[468]"Himmlischer Vater, wir haben's ja wohl verdienet, daβ du uns strafest, (...)".

[469] Hristiyanlıkta Tanrı, kulların babası olarak da adlandırılmaktadır. Kullara ise kime zaman çocuklar denilmektedir.

[470]"Ein Hausgebeth in den Niderösterreichischen Landen auf befehl un verordnung der Röm. Key. May. zc. täglich under dem geleut der Turckenglocke zu gesprechen verordnet."

[471]"Ein Hausgebet wider den Türcken".

[472] "Der Würtembergischen Kirchen Gebett wider den Türcken".

[473] "Ein Gebett der Kirchen zu Hamburg wider den Erbfeind der Christenheit den Türcken".

[474]Christus'tan türetilen Hristiyanlık kast edilmektedir.

[475]Teslis, üçlük (ekanimi selase) de denmektedir (bkz. TDK, s. 2054; Steuerwald, Karl: Almanca-Türkçe Sözlük. İstanbul: ABC Kitapevi, 1988, s. 154).

[476] Ein Gebet im Krieg und vorstehender Schlacht. Ludovicus Rabus.

[477] “Ein Christlich Gebett wider den Türcken.”

[478] Metnin orijinalinde “viehisch” geçmektedir. Almanca “Vieh” sözcüğü büyük baş hayvan anlamındadır. “viehisch” ise bundan türetilen sıfatdır ve hayvanca, vahşice anlamına gelmektedir. Bu nedenle metinde esasen vurgulanmak istenen esirlerin Türkler tarafından “hayvan gibi” boyunduruk altına alındıklarıdır.

[479] Metinde “Obristen und Hautleute” denmekte, bu ise “yüzbaşılarımıza ve subaylarımıza” anlamına gelmektedir.

[480] Metinde geçen “benedeyen” sözcüğü günümüz Almancasıyla “benedeien” olarak yazılmakta ve takdis etmek, kutsamak, kutlu veya aziz kılmak anlamına gelmektedir.

[481] “Ein Christlich Gebett/ wider den Türcken”.

[482] Toplumsal sınıf ayrımı kast edilmektedir.

[483] Müjdeni.

[484] Steuerwald’e göre Hristiyanların bu duası, fatihaya benzetilebilmektedir (bkz. Steuerwald, s. 581).